

Ch. Wink. del.

Söckler sc. 1779.

Ph. sp. 235

Ph. 970

Pinzing

Philos. Logica. Instit. 802.

R.

Joannis Martini Maximiliani ab Einzing,
S. R. I. Equitis, Comit̃s Palatini Caesarei ac Ba-
varici, uti et Notarii Publici immatriculati
ac Jurisconfulti.

PHILOSOPHIA

RATIONALIS

SEU

LOGICA

THEORETICA

AEQUE, AC

PRACTICA

IN

USUM FORI,

SIMUL ET

SCHOLAE.

Landsbergae ad Licum,
typis Ottianis impressa an. 1791.

**Philosophia rationalis, seu Logica tam
theoretica quam practica.**

Imprimatur.

Sigmund Graf Sprell, Präsident:

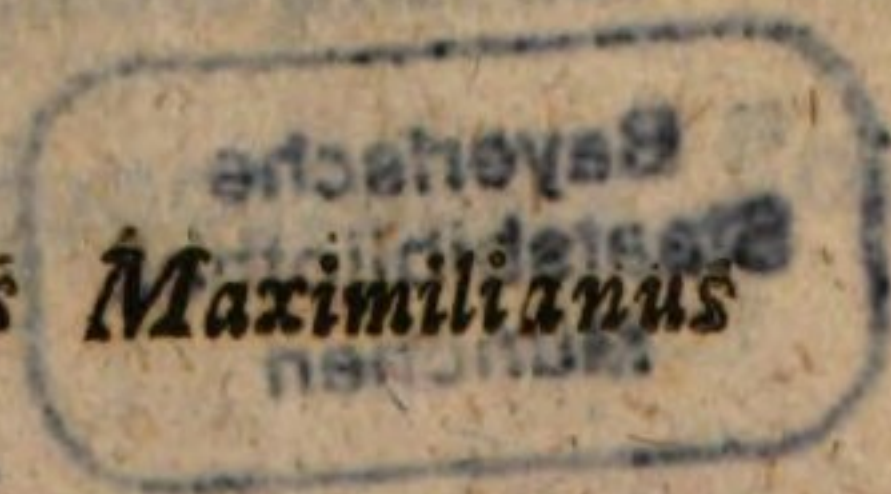
**München, in dem churfürstl. Bücher-
Censur-Collegium, den 13ten Jul.
1791.**

**Fr. Xav. Graf, Reg. und
Sekretär.**

REVERENDISSIMO ac CELSISSIMO
S. R. I. PRINCIPI
AC DOMINO
CAROLO AUGUSTO
DE
BREZENHEIM
MAGNO PRIORI,
UTI ET
REVERENDISSIMO ac ILLUSTRISSIMO
CAPITULO
MAGNI PRIORATUS
ANGLO-BAVARICAE CLASSIS
EXCELSI ORDINIS
EQUITUM MELITENSIVM,

D. D. D.

Joannes Martinus Maximilianus
ab Einzing.

REVERENDISSIMO ac CELSSIMO

S. R. I. PRINCIPIS

AC DOMINO

CAROLO AUGUSTO

DE

B. R. E. L. E. N. H. E. I. M.

MAGNO PRIORI

UTI ET

REVERENDISSIMO ac ILLUSTRISSIMO

CAPITULO

MAGNIPRIORATUS

ANGLO-SAXONICAE CLASSIS

EXCELSI ORDINIS

EQUITUM MELITENSIS

D. D. D.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Georgius Meissner
et alii

*Reverendissime ac Celsissime Sacri
Romani Imperii Princeps !*

*Reverendissimi ac Illustrissimi
Domini Domini Capitula-
res !*

Audet hic liber *Vestrum* sibi excelsum
Nomen inscribere, non fui, non aucto-
ris, sed Argumenti fiducia, pro *Sapientia*
quippe scriptus, caeterarum, quibus
praeditus est Intellectus, Virtutum Regina,
quae adeo *Vestra* est, ut cum ea non so-
lum *Vosmet* ipsos arctissime copulaveritis,
sed etiam haud aliis uti soleatis Admini-
stris, quam quos sapientia ornat, et, qui
illuc manuducit, habitus philosophicus. Id
quod cum *Platonis* effato concordat, flo-
rere

rere scilicet Respublicas , si aut Philosophi regnarent , aut Reges Philosophi essent : et quod dudum comprobavit *Marcus Aurelius* , qui , uti et philosophicis disciplinis cultissimus , ita suis imperavit felicissime.

Haec Felicitas in Illustrissima Equitum Melitensium Linguae Anglo - Bavaricae membra et subditos ut in dies propagetur ulterius , ad Mandatum sapientissimum Celsissimi Principis , sub Auspiciis Reverendissimi ac Illustrissimi Capituli atque sub Directione Cancellarii, rerum gereendarum scientia et virtute insigniter ornati , in perennem praefati Magni Prioratus gloriam et salutem satis superque provisum est.

Ast unde haurienda est sapientia ? quae
ad ejus fontes ducit via ? Viam ostendit
tam Lumen Fidei quam Rationis. Lux *fidei*
purissima affulsit *Vobis* , quam a tot secu-
lis Progenitores *Vestri* fervarunt illibatam,
quamque *Vos* ipsi ex Instituto Ordinis Me-
litenfis , tot laureis et palmis Clarissimi e-
tiamnum armata manu tuemini. Lumen
Rationis accendit Natura benignissima ;
quae *Vos* tot , tantisque gratiis insignivit
et dotibus , ut Fortitudinem *Vestram*
perinde ac Sapientiam in dies magis mi-
rentur tam *Maltha* , quam *Germania* ,
nec admirentur satis. Bonus thesaurus in
Principe nimirum est fortitudo , melior est
sapientia fortitudine. *Eccles. 9.*

Jam

Jam *Veritas* cum Templum Sapientiae
aperiat, illa autem Philosophiae Pars, quae
docet recte uti viribus intellectus in inve-
nienda ac dijudicanda veritate, appelle-
tur *Logica* seu *Philosophia Rationalis*,
quid mirum, quod praesens hic liber co-
ram *Vobis*, utpote Sapientiae, et, quae
illuc ducit, Veritatis Cultoribus eximiis
venerabundo affectu comparere praesumat?

Accipite ergo serenissima fronte lucu-
brationes haec meas philosophicas, exi-
les quidem illas, dignitatumque, qui-
bus eminentis, amplitudine ac celsitudine
haud satis dignas, ast propensissimo ta-
men ac submississimo animo *Vestrae* gloriae

con-

consecratas , gratiamque *Vestram* , qua ni-
hil mihi optatius , et ad spes , fortunas-
que meas constabiliendas accommodatius
contingere potest , fervate mihi perpetu-
am. Scribeb. Monachii in Bavaria IV. Idu-
um Julii. An. MDCCXCI.

PRAE-

PRAEFATIO

AD

LECTOREM BENEVOLUM.

Paucis abhinc annis Monachii in lucem
prodiit Dissertatio quaedam
Academica, Vötterianis typis excusa
atque in publico Conventu Academico
lecta, cui praefixus est titulus: Ueber das
Studium der Philosophie. Natales
suos illa debet Viro eximio, rerumque na-
turalium peritissimo, nimirum Praenobili
ac Doctissimo Domino F. M. Baader, S.
E. P. et B. Consiliario actuali, nec non in
hujate Electorali Scientiarum Academia
Classis philosophicae atque Gazophylacii
Naturae Directori, nec non Historiae naturalis
et

et Chemiae Professori praestantissimo. Con-
queritur ibidem praefatus Autor Clarif-
simus, in tanta Librorum Logicalium copia
Patriae nostrae adhuc deesse Logicam indi-
genam, quae non tantum pro scholis meta-
physicis, theologicisque, sed pro Statu Ci-
vili, pro studio juridico et re medica, sum-
matim pro vita communi etiam scripta est.
Perlecta tandem tota dissertatione, depre-
henderam et ego, hanc querelam in rerum
natura esse fundatam: id quod tamen salvis
Autorum honoribus dictum velim. Non enim
desunt, fateor, Logicae compendia: ast,
cum illa non sint, nisi inventa Philosophiae
scholasticae, terminorum et vocum potius,
quam idearum doctrinam proponentia, quae
non raro rem magis implicant, quam ex-
plicant, et non tam cogitandi methodum,
quam litigandi libidinem juventuti ingene-
rant, laudatissimo tanti talisque Viri de-
siderio, simul et ipsimet pruritui meo, sa-
pientiae cultoribus pro modulo virium me-
arum inserviendi, aliquatenus satisfactorus,
Philosophiam rationalem seu Lo-
gicam theoreticam et practicam
in

in usum vitae communis, et ad plenior^{em} Logicae Federianae, Göttingae anno 1777 editae, atque Monachii e cathedra doceri solitae intelligentiam unacum locupletissimo Indice adornare, atque publici juris facere mecum constitui. Cum nimia brevit^{as} difficilem reddat praeparationem, opusculum hocce ea laborare nolui: nec volui, illud esse prolixius, ne attentionis vim debilitet, aut tempus justo longius postulet. Cum velim denique intelligi, omnes sententias, positionesque meas exemplis et scholiis, ne legendo oleum et opera perdatur, illustravi. Ordo autem opusculi praesentis est sequens.

Con-

Conspectus

Partium, Capitum, et Sectionum hujusce
opusculi.

PARS I.

Caput I.

Sectio I.

Pars Theoretica, qua Prolegomena historica et
psychologica de natura et viribus mentis huma-
nae, atque de origine idearum, nec non de co-
gnitione Historica, Philosophica et Mathematica
continentur.

Sectio II.

*De Ideis, secundum modum diversis, scilicet de cla-
ris et obscuris, distinctis et confusis, completis
et incompletis, seu de prima mentis operatione.*

Sectio III.

*De adaequatis et inadaequatis: de ideis secundum
rem diversis, scilicet substantiarum, modorum et
relationum. Item de ideis rationis et imaginatio-
nis. De simplicibus et compositis, individualibus
et universalibus, et quidem de genere, specie,
differentia, proprio et accidente.*

Sectio IV.

De usu vocum seu terminorum logicalium.

Sectio V.

De Definitione nominali et reali.

Sectio VI.

De Divisione ac subdivisione.

Caput II.

Sectio I.

De secunda mentis operatione seu Judicio, ejusque partibus: de judicio simplice et composito, eoque vel hypothetico vel disjunctivo vel copulativo: item de judicio modali et exponibili, uti et de universali et particulari, intuitivo et discursivo, nec non theoretico et practico.

Sectio II.

De Judiciis, quae ex aliis immediate fluunt, seu de affectionibus judiciorum, scilicet de oppositione, conversione, atque aequipollentia, uti et de Propositione.

Caput III.

Sectio unica.

De Ratiocinio, seu Judicio, quod ex aliis mediate, non immediate fluit, nimirum de tertia mentis operatione, adeoque de fundamentis, materia, forma, ac regulis Ratiocinii, simul et syllogismi, item de speciebus ejusdem et consequentiis.

PARS II.

PARS II.

Pars Practica, quae Methodum, syntheticam scilicet, qua Geometrae utuntur, et analyticam complectitur, seu, uti quidam vocant, quartam mentis operationem.

Caput I.

Sectio unica.

De *Dispositionibus* mentis ad Logicam tum in vita communi, tum in rebus philosophicis ac mere theoreticis adhibendam.

Caput II.

Sectio I.

De *natura veritatis evidentis* seu certae, ejusque duplici criterio, *Experientia* scilicet et *Demonstratione*.

Sectio II.

De *natura veritatis probabilis* ac oppositae falsitatis.

Sectio III.

De *multiplicitate veritatis probabilis*, ejusque vel *historicae*, vel *hermeneuticae*, *politicae*, *moralis* aut *physicae*.

Caput III. et ultimum.

Sectio I.

De Methodo inveniendi veritatem meditando, seu de
Methodo cogitandi synthetica.

Sectio II.

De Methodo dijudicandi veritatem seu cogitandi
analytica.

Sectio III.

De Methodo inveniendi veritatem per lectionem.

Sectio IV.

De Methodo inveniendi veritatem per interpreta-
tionem.

Sectio V.

De Methodo inveniendi veritatem per disputatio-
nem.

Sectio VI.

De Methodo inveniendi veritatem per auditionem
seu conversationem.

Sectio VII.

De Methodo proponendi veritatem per doctiōnem.

Sectio VIII.

De Methodo proponendi veritatem per scriptionem,
adeoque etiam per convictionem et refutationem.

F I N I S.

Pars I.

LOGICES

PARS I.

Caput I.

Sectio I.

Pars haec est *Theoretica*, et continet tria *Capita*, quorum quodlibet suas habet *Sectiones*. *Sectio prima* comprehendit *Prolegomena historica et psychologica* de natura mentis humanae ac origine idearum, nec non de *Cognitione Historica, Philosophica et Mathematica*.

§. I.

Experimur quotidie, nos aut ea, quae sunt, vel fiunt, nosse, ignoratis tamen hujusce facti vel eventus causis; aut causas etiam & rationes eorum, quae sunt vel fiunt, intelligere,

gere; aut quantitates denique rerum & mensuras, viresque item causarum perspectas habere. In primo casu cognitio nostra dicitur *Historica*, non nunquam etiam *Vulgaris*, in secundo *Philosophica*, & in tertio *Mathematica*.

Scholion.

1. Lapidem, in aquam verticaliter projectum descendere nemo ex plebe indocta ignorat; pariter quivis eruditorum id noscit. Notitia ergo hujus facti, cum vulgo & eruditis sit communis, *vulgaris* saepe & *historica* dicitur. *Vulgaris* hæc solam attentionem postulat, & subinde aliquid acuminis. Ast *historica* arcana singularibus artificiis acquiritur, & sensibus ratio auxiliatur. Per *arcanam* nosti, aerem esse gravem. Per *vulgarem* autem, partem lunae soli non obversam esse opacam. 2. Sic gaudes cognitione *philosophica*, si non solum globum ferreum ope pulveris pyrei explodi noscas, sed insuper rationem sufficientem afferas, per quam, cur potius explodatur, quam non explodatur, ex qualitatibus pulveris pyrei concipi potest. Quodsi denique etiam quantitatem pulveris pyrei et distantiam locorum nosti, tunc demum etiam cognitione *mathematica* frueris.

§. 2.

Philosophia est scientia rationis eorum, quae sunt intra vel extra nos, vel fiunt, vel fieri possunt, id est, habitus ex principiis per se evidentibus demonstrandi, cur haec res sit, vel fiat, vel fieri queat. Ast cum ob hominum imbecillitatem unus omnia scire statim nequeat, hinc *Philosophia* pro diversitate objectorum in diversas discerpi solet partes, quae ita se invicem sequuntur.

Philosophia

Theoretica		Practica	
Phyfica	Metaphysica	rationalis	moralis
Dogmatica feu speculativa.	Ontologia. Cosmologia. Psychologia.	Logica.	Jus naturae Ethica. Oeconomica. Politica.
Experimenta- lis.	Theologia na- turalis.		

Hae sunt partes constitutivae Philosophiae, in quibus si quis nihil affirmat, nisi demonstratione convictus, is *Philosophus Eclecticus* dici meretur. Sin ob auctoritatem alicujus hominis aut sectae aliquid affirmat aut negat, non nisi *Sectarius* appellatur.

Scholion.

1. Quodsi igitur principia probationum non ex solo rationis lumine, sed aliunde e. g. ex S. Scriptura quis depromat, eidem non *scientiam*, sed fidem, non *carbonariam* quidem, sed *scientificam* cum Perill. L. B. de Wolff Log. min. §. 236. 237. vel cap. XII. §. 11. 12. concedimus.

2. Philosophia considerat qualitates rerum: cum autem qualitates rerum suos etiam habeant gradus, adeoque aequae mensurari queant ac lineae, hinc etiam Mathesis cum Philosophia est conjungenda, Mathesis inquam, quae circa omnem versatur quantitatem non tantum extensionis, sed etiam intensiois. Unde quantitatem virium, affectuum, probabilitatis &c mensurat, quisquis ad sublimiorem Philosophiae gradum aspirat.

§. 3.

Siquem igitur non sola curiositas, sed verus cognoscendae veritatis amor ad addi-
scen-

scendam Philosophiam invitet, nae is opus habet scientia quadam directrice facultatis cognoscitivae in cognoscenda veritate. Cum igitur *Logica* nihil aliud sit quam scientia dirigendi facultatem cognoscitivam in veritate cognoscenda, plane facile est ad intelligendum, Logicam non post, sed ante reliquas omnes Philosophiae partes esse tradendam, quin ipsi Mathesi Graecorum more esse praemittendam.

Scholion.

1. Caecus directore aut certe baculo indiget. Quis autem neget, intellectum humanum undique limitatum et caecum in cognoscenda, dijudicanda et invenienda veritate, tot, tantisque tecta involucris, directore opus habere? cum Philosophiae ambitus amplissimus sit, et omnia possibilia comprehendat, quis huic oceano se committere audeat, nisi adjutrice *Logica* natate doctus?
2. Datur quidem *Logica naturalis*, quatenus etiam rusticus gaudet facultate in rebus obviis verum cognoscendi, illudque interno-scendi a falso, sed cum ob similitudinem exemplorum, ita judicat, ut consuevit, nec aliter; hinc homo in judicando et ratiocinando saepius errando didicit, atque usu et crebriori

briori exercitatione, quas nesciebat, acquirit regulas, secundum quas vel judicet vel ratiocinetur. Sic quilibet rusticus quotidie suas actiones instituit secundum legem imaginationis, quamvis, quod existat lex imaginationis, ignoret. Quid dicam de rebus majoris indaginis, si quis etiam in obviis erraret? Breviter: idem accidit illis, qui sola Logica naturali contenti sunt, quod evenire solet iis, qui solo usu linguam gallicam discunt. Nulla enim usi institutione, regulas linguae vel prorsus non, vel obscure certe et confuse admodum noscunt, majori semper errandi periculo exposti, quam illi, qui regulas loquendi scribendique ex grammatica hauserunt, et rationem sermonis ex regulis, distinctius cognitis, reddere possunt.

§. 4.

Spiritus, in genere acceptus, nihil aliud est, quam substantia simplex seu immaterialis, intellectu pollens et voluntate, eoque est perfectior, quo perfectiori gaudet intellectu et voluntate. 2. Cum intellectus sit facultas res distincte repraesentandi: distincte autem nobis res tunc sistimus, quando ipsas non modo ab aliis rebus internoscere, sed notas quoque et characteres speciatim allegare

gare possumus, quibus res repraesentatas ab aliis rebus discernantur. 3. Quodcunque igitur sibi res tantum obscure, aut clare quidem, aut non distincte repraesentare potest, illud in numerum spirituum nostrorum referri nequit, sed solummodo ad classem entium simplicium pertinere noscitur, veluti elementa corporum et animae brutorum. Quidquid autem de spiritu scimus, illud aut per experientiam nobis innotescit, aut per ratiocinia, ex experientiis legitime deducta. Experimur, quod nostrum, aliarumque rerum, extra nos positarum, nobis simus consci. 4. Experimur, nos gaudere facultate unam rem ab altera discernendi. Experimur, quod ope sensuum percipiamus res praesentes, quod imaginemur nobis absentes, quodque agnoscamus ideas, quas imaginatio reproducit, easdem esse, quas jam olim habuimus. 5. Ope ratiociniorum econtra de anima nostra nobis innotescit, quod ea sit simplex, seu quod non constet partibus, extra se invicem positis, adeoque quod sit indivisibilis et inextensa, et consequenter omni magnitudine

careat et figura. Experimur denique, mentem nostram in investigando, cognoscendoque vero saepius labi: cum vero nulla prolapsio, nullusque error esse possit, si adsint regulae, a quibus dirigimur: Logica autem artificialis in eo unice occupetur, ut regulas ad rationem perficiendam, et ab omni lapsu custodiendam spectantes exponat, quis est, quaeso, qui ex natura mentis humanae non intelligat, Logicam artificialem esse necessariam cuivis, qui non vult saepe numero labi et leges recte ratiocinandi identidem migrare.

Scholion.

1. Nominalis haec definitio *Spiritus* sufficit ad Spiritum a corpore omnibusque aliis rebus semper et ubique dignoscendum. 2. *Sensus*, *intellectus* et *ratio* ita differunt, ut sensus adjuutorio noscamus, Petrum esse tristem, per intellectum autem comprehendamus, quid sit tristitia. Ratio demum indicat, cur sit tristis: quo plura proin sibi quis potest distincte repraesentare, quoque distinctius, eo major, eoque perfectior est intellectus. 3. Si scire cupis, num Cajus ideam distinctam

etiam gaudii vel tristitiae habeat, quaere ex ipso, quid sit gaudium, quid tristitia. Si notas, hoc est, praedicatum genericum et differentiale, proferre potest, quibus gaudium a tristitia discernatur, tunc idea distincta gaudii et tristitiae pollet; secus confusa. 4. Nosti e. g. te non esse turrim, quam extra te constitutam vides, nosti item turrim non esse pontem, quem coram intueris, nec pontem esse equum &c. adeoque hoc ipso non solum te ab aliis rebus, extra te positis, distinguis, sed res ipsas, turrim, pontem, equum &c. quae extra te sunt, a se invicem dignoscis. 5. Vidisti saepe amicum tuum (en sensationem!) qui nunc est in America, et per somnium se tibi ostendit (en imaginationem!) et, dum tibi apparuit per somnium, agnoscebas, eundem amicum illum esse, quem olim coram videras. Logica artificialis scilicet est distincta explicatio Logicae naturalis.

§. 5.

Veteres diviserunt animae facultates, viresque omnes in *intellectum et voluntatem*: cum autem plurima sint in anima, quae ad intellectum non possunt referri, uti vis sentiendi, imaginandi, recordandi et reminiscendi: et scopus praesentis opusculi eo tendat, ut non modo

modo intellectus, sed etiam sensus, imaginatio et recordatio perficiatur, adeoque omnes vires facultatis cognoscitivae emendentur; non minus enim in cognoscenda veritate utimur sensibus, imaginatione, et ingenio &c quam intellectu; hinc *Logicam* definitio esse Sophiam directricem facultatum cognoscendi in investiganda aut proponenda veritate: consequenter Logica est Directrix non solum facultatum nobiliorum attendendi, reflectendi, abstrahendi, et ratiocinandi, sed etiam facultatum sentiendi, imaginandi, recordandi seu reminiscendi ignobiliorum; emendationem enim facultatum ignobiliorum aequae ac nobiliorum ad Logicae, aut, si mavis, Sophiae studium pertinere quis est, qui neget? Alia obscure et confuse, alia distincte percipimus: obscure et confuse cognoscendi facultatem anima nostra cum brutis habet communem, adeoque eam vel ex hac ratione tenetur ope studii Logici emendare, ut se a brutis distinguat. Facultates nobiliores anima nostra habet quidem proprias, at polire tamen et perficere pro virili debet, et quidem

dem arte ac doctrina, ne agros de se fertiles
parum colere videamur.

Scholion.

Interim operae pretium est, omnes et
singulas has facultates definire, ut Lector non-
dum Metaphysicus notiones distinctas de his
facultatibus acquirat, antequam ulterius pro-
cedit. Est autem *attentio* nihil aliud quam vis
cogitationes suas ita in re quapiam defigendi,
ut illius magis finis conscii, quam aliarum
rerum, quae simul existunt: diciturque spe-
ciatim *Reflexio*, si partes et membra alicujus
rei attente perlustraverit, Quid vero magis
vim reflexionis auget, quam simplex praedi-
camentorum cognitio, in scriptis dialecticis
olim tradi solita? *Intellectus* cum sit facultas
res distincte repraesentandi, unde majorem
sui culturam sibi polliceri poterit, nisi a Dia-
lectica, quae notiones, easque distinctas for-
mare docet: cumque notiones universaliores
sine abstractione fieri nequeant, profecto vis
abstrahendi exulta ad formandas ideas uni-
versales plurimum conducit, nec ullibi ma-
gis excolitur et praeparatur, nisi in illis Dia-
lecticae capitibus, quae de omni idearum
genere simul et de Praedicabilibus tractat.
Ratio denique, qua fere sola homo brutis
praeest, quaeque definitur esse facultas ani-
mae

mae nostrae, nexum veritatum universalium distincte percipiendi, etsi nullibi magis quam in Mathesi tanquam in sede propria omnis proportionis arithmeticae, geometricae et harmonicae perfici posse videatur; quia tamen omnis argumentatio seu syllogisatio fundamentis non nisi harmonica ex proportionibus desumptis innititur, imo ipsa nihil aliud est quam proportio quaedam harmonica, ut Clarissimus *Hanschius*, Consiliarius Caesareus anno 1744 in suo tractatu de *Proportionibus Harmonicis* in ratiociniis nuper detecta, et singularibus exemplis illustrata, apprime demonstravit, nullibi ferme Ratio plura inveniet media sui excolendae quam in Dialectica et Analytica. Quemadmodum enim Mathesis mixta magis corporibus mechanicorumque actionibus metiendis utramque paginam dedicat, ita Logica in metiendis notionibus, quae non sunt in materia, potissimum est occupata. Unde ratio etiam ab intellectu differre intelligitur: *Intellectus* enim est facultas res distincte repraesentandi: Intellectus ope cognoscimus, quid quaevis res sit; Ratione adjutrice investigamus, cur unumquodque sit vel fiat: cum igitur scientia adjutrice rationes rerum expiscamur, et, cur unumquodque sit, indagamus, *Scientia* definitur per habitum asserta sua demonstrandi. Facultas sentiendi est vis, res, corpori nostro praesentes, nobis ope
organi

organi sensarii praesentandi, quae praesentatio *sensio* seu *sensatio* vocatur. Facultas res absentes, tanquam praesentes denuo sibi repraesentandi, pristinasque perceptiones instaurandi, est *Phantasia* seu *imaginatio*: ipsa autem talis repraesentatio dicitur *phantasma*. Sensus res praesentes percipit: Phantasia rerum jam olim perceptarum imaginem instaurat et revocat. At *memoria* agnoscit, ideas, quas imaginatio denuo producit, esse easdem, quas jam olim habuimus. *Memoria* ergo est facultas ideas claras denuo productas recognoscendi. Contigit interdum, ut idea quam imaginatio instaurare coepit, sit obscura, et anima nostra hanc ideam obscuram ope notarum, quas vel temporis, vel loci ratio aut aliqua narratio subministrat, in claram, quin et distinctam permutet. Id quoties facit anima, toties *reminisci* dicitur, ut adeo *reminiscentia* (seu recordatio) nihil aliud sit quam facultas perceptiones praeteritas, circumstantiarum quarundam adminiculo recognoscendi. Hasce definitiones psychologicas praemittere necesse erat, ne Logices cultor, nondum Psychologus cassa verba se audire credat, quando de hisce facultatibus animae fit sermo, aut ne obscuris ideis assensum praestare assuescat.

§. 6.

Quoniam *contemplatio* Regularum Logicarum aequae ac *applicatio* earundem novam in nobis elicit attentionem, declaratque non solum falsitatem operationum mentis nostrae ipso rationis lumine ostensam, sed causam, cur haec mentis operatio sit falsa, etiam detegit, consequens omnino est, ut considerationes, reflexionesque in Logica institui solitae nos securos reddant, quod facultate cogitandi ratiocinandique bene usi fuerimus. Jam non dicam, quod Logica de natura mentis nostrae nobis afferat magnam notitiam, quae eo ipso est excellentissima, quia contemplatio mentis nostrae omnes superat rerum corporalium speculationes; id unum omittere nequeo, quod Logices ignarus adversariorum fallacias seu sophismata nec animadvertere, nec refutare queat. Quin imo excellentissima haec Logices doctrina semper cavet, ne adeo simus simplices et in veritatem reverentes, ut ejus probabilitatem aut evidentiam explorare non audeamus, ne hominum

minum malitia accipiat anſam, hac ſimplicitate noſtra abutendi, et falſum pro vero, dubium pro comperto venditandi. 2. Praecipit equidem virtus religionis, ut praeprimis praecepta in Scripturis expreſſa obſervemus, puramque ejus et veram amemus doctrinam; attamen id non exigit, ut ex metu, ne ſimus minus Catholici, omnia, quae Scriptor, etiam Catholicus, qualiscunque demum, ſcripſit, et ignorantiffimus quiſque ex plebe credit, fabulas atque falſa dogmata non diſcernamus. 3. Ubi enim Theologia traditur Polemica, ibi uſus Logices et Critices eſt utique praecipuus.

Scholion.

I. *Scholastici* Logicam dixerunt eſſe *Instrumentum* philoſophiae, quo diſcernimus verum a falſo, ſeu eſſe habitum organicum bene differendi, diſputandi vel docendi &c. cujus opus praecipuum eſt argumentatio. Res eodem recidit, modo recte explicetur. *Grammaticam et Logicam* pro *Instrumentis* Philoſophiae habuerunt, ita quidem, ut illa verſetur circa ſermonem congruum, et pueris primum omnium tradenda ſit. Haec autem circa rationem,

tionem, oratione expressam, adeoque post Grammaticam veniat docenda; quin ipsa *Rhetorica* juxta mentem eorum erat particula *Logices*. *Logica* derivatur *apo tu logu*: quod nomen deducitur a praet. perf. med. *leloga*, verbi *lego*. Nam *logice* est per se adjectivum, et per Ellipsin substantivi *technes*, substantive accipitur pro arte rationis, oratione expressae: quia *logos* tam rationem, quam orationem significat. *Cicero I. Acad. quaest.* Secundum *Aristotelem*, ejusve Interpretes *Logica* vel est *communis* vel *propria*. *Communis* agit de syllogismi seu argumentationis constructione quoad formam, et de iis, quae ad eam scitu sunt necessaria. *Logica communis* explicatur in organo *Aristotelis*, quatuor libris. in *Isagoga Porphyrii*. Scilicet, in *Categoriis*, in duobus libris de *Interpretatione* et in *Prioribus analyticis*. Apud *Philippum* tribus primis libris *Dialecticis*. Nam in primo de *Praedicabilibus et Praedicamentis*: in secundo de *propositionibus*; In tertio de *argumentatione* agit. *Logica propria* agit de argumentationis materia seu locis, ex quibus tam enuntiationis quam argumentationis termini, qui hoc loco Argumenta dicuntur, desumuntur ad certum aliquem finem. Vulgo dicitur Inventio et Doctrina locorum. Apud *D. Philippum* est quartus liber *Dialectices*. Apud Recentiores prior Pars *Logicae*. De locis omnium argumentorum

torum seu de argumentis infra dicemus. 2. Quos non *Baylius* suo cepit ingenio, ut primo ruerent in scepticismum, ac tandem in manifestam impietatem? Quanta incommoda ex neglectu Logices in dogmata de DEO et moribus influant, ostendere conatus est *Pfaffius* in *Introduc't in hist.theol. litt.* P. 2. p. 403. Unde *Augustinus* profitetur, sibi hanc artem magnum attulisse adjumentum ad dissolvenda haereticorum dogmata. 3. Quare idem *Augustinus* terror fuit hominum erroribus turbulentotum, quod *Dialectica* magistratim, quid in quaque re verum sit, sincerumque, quid falsum et corruptum, sentiebat. Finem haud facile assequi possem, si omnia commoda, quae in utramque rempublicam ex Logica redundant, enumerare vellem.

§. 7.

Ast nullis non temporibus fuere, qui Logicam veluti inutilem, incertam, imo noxiam rejicerent artem: huc pertinent *Sceptici*, qui cum de omni cognitione dubitabant, etiam Logicam non potuerunt non pronuntiare quam maxime incertam. Nec mirum: cum enim omnis cognitio seu idea

B originem

originem trahat a sensatione, qua rerum modos et attributa addiscimus atque discernimus, vel ab abstractione: sensio autem a Scepticis pro re incerta et dubia habeatur, eo quod sensus ipsis videantur fallaces, intelligitur, cur Sceptici Logicam, sensationis fundamento innixam, pariter veluti incertam et fallacem explodere soleant; at Sceptici, ita inferentes: *sensus aliquando fallunt: ergo semper fallunt*, sua opinione falluntur: nam sensus non semper fallunt. Id tantum diligenter observandum venit, ut sensoria organa sint sana, 2. ut, quod medium est inter organum et objectum, recte se habeat, 3. ut attentata sit mens, 4. et rem in justa distantia, 5. vel adhibitis idoneis instrumentis exploret. His observatis tantum abest, ut sensus fallant, ut potius tenenda sit regula: *sensus positis omnibus ad sentiendum requisitis, non fallunt*. Alia interim cautela superest circa conclusiones ex sensatione formandas; nam qui ex sensatione aliquid concludit, probare debet se recte conclusisse, cum sensio possit esse certa, quin conclusio talis sit.

Scholion.

Ita solem aliquando obduci maculis non teneor probare, sed casum tantummodo narrare, quo hoc observatum fit. Quoties vero inde concludo, solem esse metallum aliquod liquidum, cujus scoriae aliquando emergentes has evaporationes et maculas in superficie solis efficiant, toties teneor demonstrare, quod in sole dentur scoriae, hasque producant maculas, transeuntes aut constantes, adeoque me recte esse ratiocinatum.

§. 8.

Cum rectitudo sensationis seu perceptionis quinque requisitis innitatur, uti in praecedenti Paragrapho dictum est; hinc res, quam sentire volumus aut percipere, corpori nostro debet esse praesens. Id autem corpori nostro praesens dicitur, quod in ejus organis sensoriis producit mutationem, et tunc dicimur sentire seu percipere, quando rem corpori nostro praesentem nobis repraesentamus, ut adeo *sensio* seu *sensatio* seu *perceptio* nihil aliud sit quam ipsa repraesentatio rei corpori nostro praesentis. Quemadmodum vero

membra corporis nostri, in quibus mutationes, cujusvis structurae convenienter, in sentiendo contingunt, *organa sensoria* vocantur, ita quinque ejusmodi sensoria organa in corpore nostro existunt, scilicet *oculus*, *aures*, *nares*, *lingua* et fibrillae nerveae per totum corpus dispersae atque nomine *tactus* insignitae, quibus *quinque sensus* ortum suum debent, quos in corpore nostro deprehendimus: **nimirum in nostro.** Id autem *corpus nostrum* vocamus, in quo comperimus, motus fieri ad imperium voluntatis, et pro cujus relatione, situ et operatione, reliqua corpora nobis repraesentamus. En notas, per quas corpus nostrum ab innumeris aliis corporibus distinguimus.

Scholion.

Visus est facultas corpora per mutationem in oculo factam sentiendi: *Auditus* est facultas corpora per mutationem in aure factam sentiendi: *Gustus* est facultas corpora per mutationem in lingua, ejusque papillis factam sentiendi. *Olfactus* est facultas corpora per mutationem in naribus factam per-

percipiendi: *Tactus* est facultas corpora per mutationem in fibrillis nerveis per totum corpus dispersis factam percipiendi: hae quinque facultates constituunt potentiam animae nostrae sensationes sive perceptiones habendi.

§. 9.

Corpus concurrit ad sentiendum, *recipiendo* mutationes ab extra in organis suis sensoriis; item anima concurrit, *repraesentando* illas mutationes in organis corporis sensoriis factas.

1.) Cum igitur in omni sensatione mutatio in organis corporis nostri sensoriis produci debeat, illa autem mutatio, a rebus extra nos positae in organis nostris sensoriis producta, ab anima repraesentetur, luculenter sequitur, nec solum corpus, nec solum animam sentire, sed alio perfungi officio corpus, alio animam, eodem tamen tempore, ita tamen, ut quando objecta externa revera et actu ipso in organa sensoria agunt, in iisque mutationem producant, aequae non sit in potestate animae, utrum sentire velit, nec ne, 2.) quamvis negandum non sit, nos saepius im-

pedire posse, quo minus objecta extrinseca in organis nostris sensoriis mutationem producant, 3.) ac penes animam nostram non sit, qualem ipsa sensationem esse velit, 4.) et quantum, clariorem et fortio-rem scilicet, an debilior-rem et obscuriorem. 5.) Interim hos sensus, corpora extra nos posita sistentes, nuncupare solemus *externos*, ut contradistinguantur a sensibus, quibus anima proprias suas cogitationes et cupiditates, id est, *actus intellectus et voluntatis*, percipit, quosque sensus appellamus *internos*.

Scholion.

1. Cum fragorem tonitru, aut explosi tormenti auditu percipimus, tum id ita contingit, ut motus aeris tremulus, qui percussione et vehementi dis-plosione corporum solidorum et fluidorum producitur, ad aures nostras subito deferatur, ac per aurium flexuosos et tortuosos anfractus continuetur, atque ibidem reconditum auditus organum percellat. Haec ad corpus: quod cum fit, oppido anima sibi mutationes in auribus factas repraesentat.
 2. Cum radii alicujus objecti visibilis e. gr. solis in oculis nostris mutationem producant, non est arbitrii nostri, utrum videre solem velimus nec ne, sed necessario eum videmus.
- Cum

Cum fragor tormenti explosi in aures nostras illabitur, tunc non est in potestate nostra, utrum ipsum audire velimus, nec ne &c.

3. Sic, si lubet, possumus oculos claudere ne radii solares in oculos irrumpere queant; possumus etiam aures obturare, aut procul abire, quo minus tormentorum fragor in auribus nostris molestas producat mutationes.

4. Non est arbitrii nostri, utrum id, quod aures nostras offendit, sentire et percipere velimus tanquam *sonum suavem et gratum*. Neque in potestate nostra est, frigus tanquam *calorem*, et amarum tanquam *dulce* quid, et flagella tanquam *blandam titillationem* percipere et sentire: est tamen in potestate mentis positum, ut possit mens organa eo flectere, quo velit, aut avertere, cum velit, item eo vertere, ubi sensatio debilior depellitur per sensationem fortiolem. In regula interim verum est, positis conditionibus ad sentiendum necessariis, item organo, objecto et medio rite constitutis non esse penes animam, velit admittere sensationem, nec ne, sed necessario illam habere. 5. Cum e. gr. auditu percipio fragorem tormenti bellici, tum illam sensationem comperio esse fortiolem illa, qua dulces lusciniæ, pone sedentis, modulationes percipio. Sic lumine solis exsplendescente lumen stellarum fit debilius, nec amplius comparet. Quod idem obtinet

in aliis omnibus sensationibus. 6. Ubi quis aliquando sensu interno percipit et sentit gaudium vel tristitiam, ex ea sensatione interna sibi ideam *gaudii* aut *tristitiae* format, et hanc ideam *conscientia seu sensu interno* acquisivisse dicitur: sensus eorum nimirum, quae intime animum afficiunt, cui sui ipsius, mutationumque suarum conscientiam debet, quique in iis partibus excitatur, quae sensuum externorum aciem plane fugiunt, *internus* dicitur. Sicuti nempe externarum rerum notitia seu idea externorum organorum ope contingit, ita *internum* quoque aliquod existere *organorum subtilissimorum sistema* ex primogeniis cujusvis corporis humani partibus constans, quorum mutationibus ideae rerum actu non praesentium excitentur, quorumque ope, quae in memoriam sibi animus potest revocare, tum quoque, quando eorum sibi conscius non est, ferventur, admodum est probabile, organa haecce corporis subtilissimi seu sensorii sublimioris, ab organis sensorii corporis crassioris prorsus distincta remanent etiamnum, quando organa corporis crassioris unacum corpore crassiore, quod ex partibus secundogeniis constat, in morte interire videmus. Uti adeo facultates *rationis, judicii et intellectus*, uti et memoriae, reminiscentiae, attentionis et praescientiae &c imaginationis post interitum corporis crassioris

fioris non solum remanere, sed etiam, quasi e carcere egressae, vividiores, liberiores et in cognoscendo vero, pulchro et honesto perspicaciores evadere videantur. Perinde ac *imaginatio* reproducit perceptiones rerum sensibilium absentium, jam olim habitas, et vario modo componit eo ipso tempore, quo dormimus, seu quo nullius rei praesentis nobis conscii sumus, adeoque illo tempore, quo res extra nos existentes in organis sensoriiis corporum nostrorum nullam producant mutationem. Hae perceptiones in somno ab imaginatione productae, et diversimode compositae dicuntur *Phantasiae*. Hinc *somnus* est imago mortis: *somnium* enim nihil est aliud; quam status ille mentis, quo non nisi res absentes clare percipimus, seu earum nobis conscii sumus: et *somniare* dicimur, si per tractum aliquem temporis non nisi res absentes percipientes nullius rei praesentis nobis conscii sumus.

§. 10 .

Eam facultatem, qua res immateriales et abstractas percipimus seu sentimus, dijudicamusque, et de iis ratiocinamur, nominare solemus *intellectum*: 1.) qua vero ideas rerum materialium, olim perceptas, retineamus

revocamus et discernimus, *imaginationem* appellamus. 2) Non igitur omnes *ideae* ad *Intellectum* referuntur: quoties enim *mens* *ideam* *objecti* *materialis* *absentis* *contemplantur*, toties id per *imaginationem* fieri dicimus. Quodsi *imaginatio* *varias* *ideas* *materiales* *absentes* *componit*, tunc ea dici solet *ingenium*; si eas *discernit*, tunc *judicium*: si *revocat*, tunc *reminiscentia*; si *retinet*, tunc *memoria*. Hinc ea, quae *ingenium* *componit*, seu *fingit*, non semper *re ipsa* *existunt*: ejusmodi *ideae* *nominantur* *chimericae* *vel* *entia* *rationis*; 3) hinc *judicio* *opus* *est*, quod *rem* *ab* *umbra*, *chimeram* *ab* *ipsa* *re*, atque *attributum* *ab* *attributo* *accurate* *secernat*. 4) *Insuper* *intellectus* *apud* *omnes* *homines* *est* *idem*, *imaginatio* *econtra* *hominum* *diversorum* *saepe* *diversissima* *est*: nec *mirum*: *Intellectus* *enim* *non* *nisi* *de* *rebus* *immaterialibus* *et* *abstractis* *judicat* *et* *rationatur*, *easque* *solas* *percipit*: *imaginatio* *autem* *de* *rebus* *materialibus*, *quae* *sensus* *diversimode* *afficere* *possunt*. 5)

Scholion.

Intellectus est facultas res sibi distincte repraesentandi. Quo plura igitur intellectus sibi distincte repraesentare potest, eo major est intellectus. Intellectum *purum* dicimus, quo res eo distinctionis gradu nobis sistimus, ut nulla sensuum imaginationisque confusa repraesentatio sit admixta: e. gr. si notiones abstractas *spatii*, *essentiae* &c. sibi tam distincte quis repraesentat, ut nullis imaginibus sensualibus, ad eas recte intelligendas, opus habeat. Intellectus *impurus* est, cum res nobis ita repraesentamus, ut multas adhuc sensuum et imaginationis confusas ideas inveniamus admixtas. e. gr. si quis ideam *spiritus* sine imagine quadam sensuali formare nequeat. Ast in hac vita nec datur, nec dari potest intellectus perfecte purus. 2. Facultas res absentes tanquam praesentes denuo sibi repraesentandi dicitur *facultas imaginandi* seu *imaginatio*: ipse autem actus, quo eas nobis repraesentamus, vocatur *phantasia*: uti ipsa res absens, ab imaginatione denuo reproducta vocari solet *phantasma*. 3. Entia rationis autem non veniunt confundenda cum non entibus: nam non entia plane non sunt objecta mentis, de quibus scilicet nihil cogitari potest. Veluti *circulus quadratus* est non ens; de eo enim ne cogitari quidem quidquam potest. 4. Facultates, quatenus in homine-

homine diverso gradu mixta sunt, non unam dant homini *indolem*, quae praedominante iudicio *erudita*, ingenio *aulica* et *militaris*, memoria *vulgaris* a non nullis vocari solet. §. Omnes homines, modo sana ratione utantur, concipiunt, figuram includi non posse duabus lineis, virtutem esse honestam, corpus constare partibus, totum majus esse qualibet sua parte. At non omnes judicant, hanc musicam esse suavem, faciem illam esse formosam, cibum istum esse saporis eximii. Quod *memoriam* attinet, adhuc circa eam monendum est, eam dividi solere in *animalem* seu *sensitivam* et *intellectualem*: illa est facultas ideas reproductas et objecta per eas praesentata, confuse recognoscendi: qualem memoriam homo habet cum brutis communem: haec est facultas ideas reproductas objectaque per eas repraesentata distincte recognoscendi: atque haec non nisi homini propria est.

§. II.

Si quis jam definitiones de diversis animae facultatibus hactenus traditas sibi familiares reddiderit et satis perspectas, non solum faciliiori gressu in *Logicae artificialis* studio procedet, sed et citius *habitu* acquirit

ret recte percipiendi, judicandi et ratiocinandi, quam quivis alius, qui animo non praeparato et quasi illotis manibus excellentia Logices mysteria tractare praesumit. Existit quidem Logica naturalis in quovis fere homine, at ea est imperfecta: prouti naturalis facultas numerandi, saltandi, equitandi, digladiandi, canendi, loquendi, et persuadendi cuivis homini inest, utut imperfecta quaevis: ars naturam perficit. Hinc magister in arte saltandi, equitandi, digladiandi quaeritur, et in subsidium adhibetur: hinc arithmetica, musica, grammatica, et rhetorica e cathedris docentur: cur ergo non etiam ars cogitandi seu Logica? Profecto reprehendendos imo a posteris infamia notandos diceres ejusmodi sciolos, qui juventuti literariae, ut eam, olim Logices aristotelicae tricus justo diutius inhaerentem, ad utiliora revocarent, ab uno extremo prolapsi ad alterum, hoc instrumentum ad acquirendam in cogitando promptitudinem omnino uecessarium, Logicam artificialem nempe, plane excutere e manibus non erubuerunt:

buerunt : quasi intellectus nec aliqua ratiocinandi *promptitudine*, nec *methodo* egeret, veras, falsasque ratiocinationes discernendi, uno verbo : quasi naturalis ratiocinandi facultas, sibi soli relicta, jam sufficeret ad quamlibet veritatem demonstrativam aequae ac probabilem in omni objecto inveniendam atque proponendam.

Scholion.

Sicut ille, qui nonnulla fidei, doctrinaeque caelestis capita animo tenet, non ideo statim dicitur *Theologus*, cum ad theologum requiratur *promptitudo* seu *habitus* asserta sua confirmandi, et ab adversariorum exceptionibus vindicandi; ita illum, cave, statim dicas *Logicum*, qui in uno, alterove iudicio aut ratiocinio, per logicam naturalem dictato non errat. Ecquis futorem vel quemvis alium opificem diceret *Logicum*, cum eum forte de objecto aliquo physico recte iudicare et ratiocinari aliquoties audiret?

§. 12.

Triplicem dari cognitionem humanam, et experientia nos docet, et recta ratio. Aut enim

enim quidpiam intra vel extra nos factum esse aut fieri novimus, aut causas etiam et rationes earum rerum, quae extra vel intra nos sunt vel fiunt, perspectas habemus, aut denique, quanta quaeque res sit, intelligimus, ejusque vires mensurare didicimus. 1) Cognitio eorum, quae intra aut extra nos sunt vel fiunt, id est, cognitio factorum, dicitur *cognitio historica*. 2) Cognitio rationis sufficientis, ex qua concipi potest, cur aliquid potius sit quam non sit; cur potius fiat, quam non fiat, id est, cognitio causarum, vocatur *cognitio philosophica*. 3) Qui praeter causas rerum, vires quoque causarum mensurare didicit, adeoque quantitatem, quam vocant philosophi, satis perspectam habet, is gaudere dicitur cognitione *mathematica*, quam recte dixeris cognitionem quantitatis sive mensurae rerum. 4)

Scholion.

1. *Experientia docet*, res ita posse cognosci, ut earum ratio non simul perspiciatur, cur fiant vel factae sint. *Eadem docet*, res subinde ita cognosci, ut ratio earum simul perspiciatur.

2. Pri-

2. Iridem quis aspicit, de ipsius praesentia per visum convictus: unde tamen illa fit; et quae sit ratio, cur ea existat, cum ignarissimis ignorat. Novit eruditorum quilibet, ceram igni admotam liquefieri: novit id quoque vulgus. Quo quidem in casu intelligis, eruditi aequae ac vulgi cognitionem esse historicam, et quidem *communem*, quae solum attentionem postulat, et subinde aliquid acuminis. Ab historica communi cognitione differt *arcana*, quae singularibus artificiis acquiritur, et ubi sensibus ratio auxiliatur. Per *arcanam* e. g. nosti, aerem esse gravem. 3. Alius iridem aspicit, at non solum existentiam iridis percipit visu, sed rationem ejus ex refractione atque reflexione radiorum solarium in nubibus vel guttulis pluviae reddere novit. Is gaudet ergo cognitione philosophica hujus eventus. Audit rusticus tormentum bellicum magno cum fragore explodi: audit et Philosophus. Ast rusticus, cur incenso pulvere pyrio tam horrendus edatur fragor, non perspicit. Hanc cognitionem Philosophus cum rustico habet communem. Interim philosophus cognoscit causas, cur quodlibet pulveris pyrii granulum motu celerrimo ignem concipiat, sc. propter carbones, cur item, concepto igne, tormentum maxima vi displodatur, scilicet propter sulphur et nitrum: novit enim philosophus naturam carbonum, nitri et sulphuris, ex quibus inter se

se rite commixtis et contritis pulvis pyrius constat. En cognitionem philosophicam. Est autem ratio sufficiens vel *plenaria*, vel non *plenaria*: ita tempestas calida veris est ratio incrementi plantarum, quoniam hoc ex illa intelligitur: cum autem plura porro requirantur, ideo non est sufficiens. Contra vero voluntas Dei est ratio sufficiens existentiae omnium rerum, quia plenarie haec ex illa concipitur, et praeter illam nihil requiritur. 4. Siquis caloris quantitatem et determinatum gradum in Chymia definire novit, tum illum caloris cognitione mathematica frui intelligimus. Cum gradus sive quantitatem intensivam *irae*, qua hic et nunc effervescit Sempronius, determinare potes, nostique insimul, quam multae, quamque vividae injuriarum repraesentationes debeant concurrere, si in hoc, nec alio gradu excitari debeat ira in Sempronio, tunc cognitione *irae* gaudes mathematica. Pariter cognitione mathematica instructus est miles tormentarius vel pyrobolarius, qui novit, quanta pulveris pyrii moles requiratur ad propiciendum tanti ponderis globum ferreum mille, pluresve passus, ipsumque adeo locum definit, quo is, tormento excussus, devehatur.

§. 13.

His rite explicatis sequentes nullo negotio intelliguntur positiones. Cum *cognitio historica* seu *vulgaris* sit, qua simpliciter intelligimus, quid et extra et intra nos sit atque fiat; ea autem, quae sunt vel fiunt, non nisi ope sensuum, five externorum five internorum, nobis innotescant; luculenter patet, cognitionem historicam a nobis quidem ministerio sensuum acquiri, atque non alias veritates jam cognitae praesupponere, ex quibus, tanquam ex suis principiis longa ratiociniorum serie derivari debeat, adeoque esse infimum cognitionis humanae gradum; quoniam tamen causas rerum cognoscere non possumus, nisi res ipsas antea noverimus, cognitionem historicam esse fundamentum cognitionis philosophicae recte existimamus. Unde *Experientia*, quae nihil aliud est, quam sensuum semper sibi similiarum memoria, dudum pro matre omnis Philosophiae a peritissimo quoque est habita. Nosti ex *Livio*, rempublicam romanam, ab
exi-

exiguïs profectam initiis, ad summa pervenisse fastigia, deinde magis magisque lapsam, a summo culmine ad ima esse praecipitatam. *En cognitionem historicam.* Quodsi insuper rempublicam romanam scis ideo ruisse praecipitem, quod divitiae avaritiam, et abundantes voluptates desiderium, per luxum atque libidinem in immensam debitorum labendi voraginem, perdendique omnia, invexissent, tum tua tantae talisque everfionis cognitio est *philosophica*. Causas enim seu rationem sufficientem, cur collapsa sit respublica, assignare vales. Qui itaque cognitione gaudet philosophica, relationem illam, quae est causas inter et effecta, perspiciat necesse est: cumque haec relatio rerum ad se invicem, vi cujus unum est causa alterius, e. gr. patrem inter et filium, Deum inter et mundum, dicatur philosophis *nexus*, luce meridiana clarius patet, quod philosophus non solum ipsas res vel veritates cognoscere, sed veritatum quoque rerumque *nexum* perspicere, et consequenter, cum veritatum ex suis principiis et

causis legitimo nexu facta deductio sit earum demonstratio, easdem etiam demonstrare debeat. Ad acquirendam scilicet cognitionem philosophicam non soli sufficiunt sensus; sed vel maxime requiritur *Ratio*, utpote quae est facultas nexum rerum et veritatum distincte perspiciendi.

§. 14.

Philosophia, si ejusdem objectum seu systema consideramus, est complexus cognitionum philosophicarum, ex ratione innotescentium; sin eam spectamus subjective seu habitualiter, tunc philosophia est habitus rerum vel veritatum causas investigandi et perspiciendi. *Habitus* autem nihil est aliud quam promptitudo, frequentatis actibus acquisita, qua quis minore tempore vel minore labore, quam alias requirebatur, plurium rerum causas noscere et reddere potest, quatenus possibile est de iis rationes sufficientes investigare et perspicere: multa enim sunt, quae intellectus humanus, utpote finitus

nitus et limitatus comprehendere nequit; de iis igitur philosophari nec licet, nec possibile est homini. Ejusmodi sunt mysteria fidei; quamvis enim illa in se sint possible, nullamque involvant contradictionem, eorumque rationes sufficientes a Deo cognoscantur; intellectus humanus tamen, suis exiguis in hac vita circumscriptus limitibus, eas investigare non praesumat, in aliis rebus theologicis, juridicis, medicis, et caeteris, ad quamcunque artem spectantibus autem campum philosophandi inveniet amplissimum. In hoc campo ostendere potest philosophus suam scientiam. Cum autem scientia, qualis est philosophia, nihil aliud sit, quam habitus asserta sua certis et indubitatis superstruendi principiis, inter quae 1. definitiones, 2. axiomata et postulata, ac propositiones identicae, atque 3. experientiae referuntur, Philosophus etiam sollicitus sit oportet de ordine in tradendis veritatibus seu dogmatibus observando, quem *Methodum philosophicam* vocare solemus: quique requirit, 1. ut principia certa et indubitata prae-

mittantur, et praefulciantur, atque ex iis nexu legitimo caetera afferta deducantur, adeoque ut praemittantur definitiones, axiomata, et indubiae certaeque experientiae. 2. ut nullus admittatur terminus, nisi accurata definitione jam ante explicatus, vel experientia jam determinatus et aliunde notus. 3. ut ratiocinia non nisi a principiis certis deducantur, adeoque conclusiones demonstrative probentur. 4. ut ea praemittantur, sine quibus sequentia non intelliguntur, nec in demonstrationibus in formam syllogisticam impingatur. Jam cum methodus Mathematicorum iisdem quatuor conditionibus superstruatur, quas ad methodum philosophicam requiri modo diximus, quis non videt, *methodum mathematicam esse cum philosophica eandem, atque utramque recte dici methodum demonstrativam, item naturalem, scientificam, eruditam et systematicam?* Enimvero cum *Philosophia* sit scientia rationes atque causas rerum, quae intra vel extra nos sunt, atque fiunt, cur et quomodo potius fiant atque fiant, et non aliter, ex principiis indubi-

dubi-

dubitatis demonstrandi, facile intelligitur, quod *stilus philosophicus* nullum terminum obscurum aut dubium admittere possit, sed rationem perspicuitatis habere debeat: hinc cuilibet voci et cuilibet phrasi constans significatus est tribuendus; hinc id omne, quod perspicuitati officit, e *stilo philosophico* eliminandum, adeoque omnis ornatus, qui perspicuitati terminorum officit, est proscribendus: quodsi autem elegantia sermonis perspicuitati nullam vim infert, etiam *stilus elegans stilo barbaro*, horrido et inculto omnino praeferendus venit etiam in scriptis philosophicis.

Sectio II.

De *Ideis*, secundum modos repraesentandi diversis, scilicet de *claris* et *obscuris*, *distinctis* et *confusis*, *completis* et *incompletis*, *adaequatis* et *inadaequatis*.

§. 15.

Anima humana gaudet facultate res, quae vel intra vel extra nos sunt, sibi repraesentandi, quam *Intellectus* nomine insignimus. Si anima pulchram sibi praesentat imaginem, eaque praesentata sonitum tormenti explosi audit, tunc alia in anima oritur repraesentatio, quae antea non aderat, scilicet repraesentatio sonitus: quando autem repraesentatio oritur, quae antea non aderat, tunc *mutationem* in anima accidisse dicimus: ratio hujus *mutationis*, scilicet cur tormenti fragorem percipiam, non unice est in tremulo aeris motu, ad aures meas usque continuato, sed et, et praecipue, in intellectu meo; si enim intellectu destitutus essem, tunc nulla adesset in me repraesentatio. Unde intelligitur *ratio* mutationis esse in intellectu meo. Experientia testatur, et infra fufius ostendetur, triplici modo ejusmodi *mutationem* in anima oriri, nimirum, vel apperциendo, nos aliquid sensisse, vel judicando, vel ratiocinando. Triplices hae
muta-

mutationes, quae in intellectu hominis contingunt, vocari solent *operationes intellectus*. Tres igitur, nec pauciores nec plures dantur *operationes intellectus*, et quidem tam in intellectu infantis, quam viri omnium eruditissimi. Eruditio namque nullam animae infundit novam facultatem, sed varia, multiplexque facultas, quae in quavis anima jam existit, ad varia quoque objecta dirigitur, pro viribus aetatis adhibetur, in iisque diversimode exercetur et perficitur.

§. 16.

Si uno eodemque tempore oculi tui e. gr. in nundinis merces varias vident, aures tuae colloquium emtoris et venditoris audiunt, nares tabacum odorantur, et manus tuae aliquid tangunt, tunc illo ipso tempore quatuor perceptiones vi commercii corpus inter et animam exinde oriuntur. Jam temetipsum examina, an horum omnium simul tibi possis esse conscius: si de eo cogitas, quod oculis percepisti, non satis attentus

C §

esse

esse potes ad ea, quae audis, ita, ut eorum, quae audisti, tibi satis conscius non sis. Si attentus es ad ea, quae naribus percipis, tunc minus attentus es ad ea, quae uno eodemque tempore vides, audis, gustas et tangis. Omnibus intentus minor est ad singula sensus: adsunt itaque perceptiones, quas non penitus appercipis, seu quarum tibi minimum non penitus conscius es. Non ergo ubique est perceptio, ubi etiam est apperceptio seu conscientia. Perceptiones nudaе seu sine apperceptione ad formanda judicia et ratiocinia non conducunt: perceptiones econtra cum apperceptione conjuncta serviunt ad judicandum et ratiocinandum. Cum igitur ex ideis oriantur judicia et ratiocinia, necesse est, ut idea sit conscientia seu apperceptio perceptionis objectorum in sensus nostros externos vel internos incurrentium.

Scholion.

In praesenti materia *conscientia* est attentio ad perceptionem rei in mente natam, ut adeo confundi non debeat cum conscientia,

entia, prout ea in morali doctrina accipitur; nam in posteriori casu *conscientiæ* est inquisitio mentis de actionibus propriis, utrum legi conveniant, nec ne. Quaeri dein etiam potest, qua ratione repræsentationes in mente ab repræsentationibus in materia seu speculo differant? et respondetur: *Idea*, quæ alias dicitur *notio* seu *simplex mentis apprehensio*, cum sit attentio ad perceptionem rei, facile concludimus, quod speculum non gaudeat ideis: etsi enim speculum repræsentet faciem mulieris aut aliud corpus, sibi tamen non est conscius istius repræsentationis; dein repræsentatio in speculo est repræsentatio corporis in corpore: *idea* autem est repræsentatio rerum incorporearum aequæ ac corporearum in intellectu facta.

§. 17.

Si duo homines heri unam eandemque monetam aspexerunt, et hodie iterum conveniunt, tunc contingere potest, ut unus eorum eandem monetam agnoscat, et ab omnibus aliis monetis discernere valeat, alter autem non. Ille habet ideam claram hujus monetae, alter obscuram, cum dubitet, utrum hæc sit eadem moneta, quam
heri

heri viderat. Differentia illa non est in moneta, utpote quae est una eademque, sed est in modo repraesentandi. Haec differentia, quae deprehenditur in modo sibi aliquid repraesentandi, vocatur *differentia idearum formalis*. At ideae nostrae non solum differunt in modo repraesentandi, sed etiam in re ipsa repraesentata; uti si quis sibi repraesentet triangulum, alius circulum: circulus enim et triangulum sunt res prorsus diversae. Haec posterior differentia, a diversitate objectorum desumta, dici solet *differentia idearum materialis*. Jam agamus de ideis formaliter diversis, quo pertinent ideae clarae et obscurae, distinctae et confusae, completae et incomplete, adaequatae et inadaequatae.

§. 18.

Quando equum intueor et monocerotem, tunc deprehendo aliquid in monocerote, quod in equo non deprehenditur. Per id, quod in monocerote deprehendo, in equo autem non deprehendo, monocerotem ab equo dis-

discernere queo. Id autem, per quod rem a re distinguere possum, vocatur *Nota* seu *Character*. Quando rem ita concepi, ut, quoties ea mihi iterum occurrit, eam statim agnoscam, et ab aliis discernam facillime, tunc hujus rei ideam habeo *claram*.

1) Quoties autem idea mea non ita comparata est, ut rem iterum occurrentem statim agnoscere et distinguere ab aliis possim, tunc hujus rei ideam *obscuram* habeo. 2) Idea *clara* ergo est repraesentatio, quae sufficit ad rem agnoscendam et ab omnibus aliis distinguendam. 3) Obscura econtra est repraesentatio rei, quae non sufficit ad rem aliquam agnoscendam, et ab aliis omnibus discernendam. 4) Unde patet, eo clariorem esse ideam, quo plura in re repraesentata possum distinguere. 5) Et eo plura in re posse a me distingui, quo pluribus sensibus, quoque majore attentione rem quampiam percipio. 6) Pariter patet, neglecta attentione ideas claras fieri obscuras, et vicissim ideas obscuras fieri claras adhibita attentione ad notas, quibus rem unam ab reliquis omnibus distinguere valeo. 7)

Scholion.

1. Qui colorem viridem ita sibi repraesentat, ut istum ab albo, nigro, caeruleo, omnique alio colore discernere queat, ille gaudet idea clara coloris viridis. Pariter unusquisque clarā ideam *Lunae* et *Solis* habet; ast *Mercurii*, *Martis*, *Veneris*, *Jovis*, *Saturni*, et *Urani* ideas claras non facile quis habet, nisi ope telescopii edoctus fuerit. Plebejus hos planetas fere semper cum stellis fixis confundit, adeoque eorum non nisi obscuram circumfert ideam. Pariter ideae infantum, recens natorum, hominumque bene potiorum, et illorum, qui in statu lethargi versantur, quoad maximam partem obscurae sunt. Ideaе, si res sunt *imateriales*, vocantur *ideaе intellectus* seu *rationis*: uti repraesentatio *Zodiaci*, et *Meridiani* in caelo; item situs *physicus* et *opticus* in paralaxi; item idea *spatii philosophici*, quod est ordo simultaneorum; et temporis, quatenus est ordo successivorum: si *materiales*, tunc vocantur *sensuales*, ut idea trianguli, quod coram video, idea amari aut dulcis, rubri aut viridis objecti. 2. Quando omnes discipuli alicujus scholae simul loquuntur, tunc magister loquelam *Mevii* a voce *Sempronii* distinguere non poterit, adeoque ideam de loquela *Mevii* habebit obscuram. Plura exempla ideae obscurae supra dedimus. 3. Sic quando colorem

rem rubrum, et saporem dulcem percipis in aliquo objecto, tunc illum ita percipis, ut eum a flavo et amaro &c. distinguas. 4. Si aliqualem tantummodo alicujus monetae habeo ideam, et unam alteramve notam nosco, e. gr. quod capitis figura illi sit impressa, quod sit rotunda et aurea, nec plures habeo notas, tunc id non sufficit ad monetam hanc ab omnibus aliis monetis discernendam: habeo igitur non nisi obscuram ideam hujus monetae. 5. Solliciti ergo sumus de mediis, per quae plures notas colligere licet. Huc pertinet 1. praesentia objecti, 2. integritas sensuum; 3. typus corporeus, e. gr. Modell alicujus aedificii, 4. delineatio coloribus inducta, e. gr. Herbarium coloribus illuminatum; 5. delineatio nuda, e. gr. Kupferstich, 6. similitudo, quoniam similia in notis conveniunt; e simili objecto uno possum alterius quoque notas cognoscere, e. gr. piscis hippurus similis est caudae equinae, 7. descriptio alicujus rei, e. gr. Monachii, horti, turris, et quo proximior est descriptio, eo plures suppletat notas, quoque plures suppleantur notae, eo clarior redditur idea; quo plures enumerare possum notas alicujus floris, e. gr. formam, colorem, folia, odorem &c. eo hujus floris idea est clarior: quo pauciores autem notae, eo illa est obscurior. 6. Isaacus auditu et olfactu utebatur ad discernendum

Ja-

Jacobum; quodsi et oculos adhibere potuisset, clarior ipsius fuisset repraesentatio, nec Esavum fictum habuisset pro vero Esavo. Ita et ad distinguendas plantas plerumque et visus et gustus et olfactus, imo et tactus adhibetur. Dein quo quis est attentior, eo plura in re quapiam distinguit: unde et discipuli doctrinas citius capiunt, si sunt ad eas attenti. 8. Clarior fit idea alicujus volucris, in aere volitantis, quanto propius illa accedit visui, ut distingui possit ab alia specie volucrum. Interim causam obscuritatis potius quaeramus in mente nostra ipsa. Id quod accidit hominibus affectu abreptis, in meditatione alia occupatis, aut unico actu nimis multa sibi repraesentantibus. Caeterum ad meliorandas ideas nihil magis conducit quam crebrior repetitio: quo crebrius enim repraesentationes iteramus, eo plures notas acquirimus, adeoque eo clariores fiunt ideae, adeoque meliorantur; perinde ac illae deteriorantur neglecta attentione et repetitione, praesertim quando rem non satis diu nobis repraesentamus.

§. 19.

Plerumque contingit, ut non solum rem aliquam ab aliis rebus discernere, sed etiam
notas

Notas et characteres ad rem ab aliis distinguendam spectantes figillatim enumerare valeamus, et mente distinguere: in tali casu idea nostra dicitur *distincta*; secus, *confusa*. *Idea distincta* est ergo repraesentatio notarum rei alicujus characteristicarum. 1) Nimirum *idea rei*, quam percipimus, dicitur *totalis*: et *ideae notarum* vocantur *ideae partiales*. Unde intelligitur, saepius accidere posse, ut *idea totalis* sit quidem clara, *ideae partiales* autem sint nonnisi obscurae. Hinc *idea confusa* est repraesentatio rei clara, et simul notarum ejusdem rei characteristicarum obscura. 2) Quaevis *idea distincta* habere debet claras *ideas notarum essentialium*, non *accidentalium*: si enim rem ab aliis omnibus rebus discernere volo, tunc hujus rei *essentiam* mihi debeo habere perspectam; cum autem quaelibet *essentia* constet praedicto generico et differentiali, atque praedicata generica et differentialia constituent *essentiam rei*, plane consequitur, ad *ideam distinctam* requiri notas nonnisi *essentiales*, quamvis negari queat, *differentiam* dari *idearum distinctarum*.

distinctarum: nempe aliae distinctae ideae sunt plenariae, aliae autem non plenariae. 3) Experimur, nos, cum notas alicujus rei characteristics nobis repraesentamus, aut omnes notas nobis sistere, ad rem repraesentatam ab omnibus aliis rebus, in omni casu, statu et tempore discernendam sufficientes, aut tantummodo quasdam, quae non sufficiunt ad rem repraesentatam ab omnibus aliis rebus semper et ubique distinguendam. In priori casu dicimur habere *ideam completam distinctam*, in posteriori autem *incompletam distinctam*. 4)

Scholion.

I. Si linguae latinae tiro non solum infinitivum primae conjugationis ab infinitivis reliquarum conjugationum discernere potest, sed etiam notam illius, scilicet *a* longum ante syllabam *re* sibi repraesentare valet, atque istud longum *a* a longo *e*, et a brevi *e*, et a longo *i* discernit tanquam notam primae conjugationis infinitivi a notis infinitivorum reliquarum trium conjugationum, tunc *distincta* gaudet *idea infinitivi primae conjugationis*. Siquis scit, legem esse mandatum

tum superioris obligans subditos ad actiones suas eidem conformandas, tunc ille habere intelligitur ideam distinctam legis: potest enim enumerare notas, quibus lex a consilio et ab aliis rebus discernatur. Qui novit, triangulum ab aliis figuris geometricis numero linearum, quibus inclusum est, distingui, ejusdem trianguli non modo claram, sed etiam distinctam ideam habere noscitur. 2)

Quoties quis colorem nigrum ab albo satis quidem distinguere potest, non autem indicia et notas, quibus distinguat, ostendere et enumerare potest, toties idea ipsius est quidem clara, sed *confusa* tamen. Huc pertinent omnes perceptiones colorum, sonorum, odorum, saporum, dolorum et titillationum seu libidinum; nullae enim existunt notae harum quinque sensationum. Si tu nunquam odorem hyacinthi naribus percepisti, et ego odoris hujus ideam in te excitare velim, tum hyacinthum tuis naribus offerre deberem; sic in animo tuo excitabitur idea de odore hyacinthi: deficientibus enim notis nullo sermone potero efficere, ut tu, quomodo odor hyacinthi ab odoribus aliorum florum distinguatur, clare scire possis et distincte. Hinc confusa est mihi idea soni, quem fistula edit; sonum fistulae quidem a sono citharae, campanae, ali-

aliorumque instrumentorum musicorum discernere possum, adeoque *claram* ideam ipsius soni habeo, sed notae, per quas sonus iste ab omnibus aliis sonis distinguitur, obscuram tantum habeo ideam, adeoque ideam soni confusam. Dependet enim distincta idea a claritate partiali notarum aequae ac confusa ab obscuritate partiali notarum.

3) Cum quaevis definitio, si sit bona, constare debeat *genere proximo et differentia*, adeoque partibus essentialibus; hinc, qui ideas distinctas acquirere in magno numero capit, ne is aliud colligat, quam bonas definitiones in omni objecto, theologico, juridico, medico, philosophico, et politico. Haec est brevissima via ad acquirendam ingentem vim idearum distinctarum. Deinde dantur etiam adhuc alia media obtinendi ideas distinctas. 1. Attentio continuata; 2. quando nimis multa non simul tractamus; unde proverbium: *Non multa, sed multum*. 3. Quando notas rei repetimus, ne earum obliviscamur. 4. Applicatio telescopii et microscopii in objectis nimium remotis, aut nimium exilibus. 4. Electio objecti, quod quoad magnitudinem aut quoad multitudinem partium non est nimis amplum. Numerus viginti cifrarum nimis multa complectitur; hinc in arithmeticis unitates, denarii, centenarii, millenarii, &c. separarim numerantur.

tur. Idea hujus mundi aspectabilis ea propter difficilis est, quia nimis multa complectitur.

4) *Idea completa* est idea clara non solum totius rei, sed et omnium ad rem semper et ubique ab omnibus aliis rebus discernendam sufficientium notarum. Completa igitur idea omnis est distincta, sed non omnis distincta est etiam completa. *Corpus est ens extensum*: haec idea distincta quidem est, sed non completa; requiritur enim insuper ad ideam corporis vis inertiae atque vis activa. Contra idea *Furti*, quod sit ablatio rei alienae, inscio atque invito Domino, lucri faciendi causa, est *idea distincta completa*; quia omnes continet notas, quibus furtum ab omnibus aliis hominum actionibus distingui potest. *Idea incompleta* dicitur idea clara totius rei atque notarum quarundam quidem, ast insufficientium ad rem semper et ubique ab omnibus aliis discernendam. Sic idea Christiani, quod Christianus sit homo, quietam atque honestam agens vitam, est *incompleta*, quia quasdam tantum, non autem sufficientes continet notas, quibus Christianus a viro honesto, sed veri Dei, veraeque religionis ignaro, distingui queat. Quando quis novit, *quadratum* esse spatium quatuor lineis rectis aequalibus inclusum, tunc habet ideam claram totalem *quadrati*; imo habet insuper ideas claras notarum nonnullarum; si vero totalis idea

quadrati est clara, et clarae quoque sint *ideae* quarundam notarum, tunc utique habet ideam distinctam quadrati: at cum hae notae non sufficiant ad quadratum a rhombo aequae ac a triangulo, pentagono, circulo &c. distinguendum: hinc non habet ideam completam quadrati: quando autem quis prioribus notis etiam aequalitatem angulorum addit, tunc illius idea quadrati est completa, quia etiam notam complectitur, per quam quadratum a rhombo fecernitur. Huc refertur etiam *idea abundans*, quae plures continet notas, quam quidem ad rem discernendam sufficiunt. *Idea trianguli*, quod sit spatium tribus lineis, tribusque angulis inclusum, est idea abundans, quia ad discernendum triangulum a reliquis figuris geometricis sufficit, quando dicimus, triangulum esse spatium tribus lineis inclusum. Siquis hominem definit, esse *animal rationale risibile*, tunc ideam hominis habet quidem distinctam, sed abundantem; quia per solam animalitatem et rationalitatem omnis homo a reliquis rebus omnibus semper et ubique factis discernitur, etsi non fiat mentio de *risibilitate*.

§ 20.

Status idearum clararum et distinctarum vocari solet *lumen*. Oritur igitur in mente nostra

nostra lumen, quando vel ex obscuris ideis fiunt clarae, vel ex claris distinctae. *Tenebrae mentis* econtra originem trahunt ab ideis obscuris et confusis: atque quemadmodum, crescente cognitione rerum clarae et distinctae, crescit lumen mentis; ita crescente statu idearum obscurarum et confusarum crescunt tenebrae mentis. 1) Praecipue autem crescit lumen, quando non solum distinctam habemus ideam totius rei, sed etiam notarum ejusdem plane omnium distinctas habemus ideas. Est proin *idea adaequata* nihil aliud, quam idea distincta tam totius rei, quam et notarum ipsius plane omnium. 2) Quoties econtra toties rei quidem distinctam, sed notarum illius tantummodo claras, et non distinctas habemus ideas, toties idea nostra est quidem distincta, sed *inadaequata*. 3) Idea adaequata itaque dependet ab *idea indistincta partiali*, seu partium ideam totius ingredientium. Idea vero *inadaequata* dependet ab *idea indistincta*, seu *confusa partiali*. 4) Jam quo plures adsunt *notae* quarum distinctas habemus ideas, eo magis

adaequata

adaequata fit Idea totalis; e contra quo *pauciores* enumerantur notae, quarum distinctas formemus ideas, eo magis *inadaequata* est idea totalis. 5) Enimvero cum idea adaequata oriatur ex idea distincta notarum characterificarum, evidenter consequitur, de omnibus rebus quod nobis ideas adaequatas formare non possimus: de omnibus rebus ne quidem claras notarum ideas, multo minus distinctas acquirere possumus. Cum jam omnium rerum adaequatas acquirere ideas homini non sit possibile, subsistendum est in ideis cuilibet clavis, nec in analysi idearum in infinitum progrediendum. Interea si formas ideas adaequatas, tunc partes sive notas rei repraesentatae rursus in suas partes seu notas resolvimus, more anatomicorum, qui corpus humanum in suas resolvunt partes, et partes rursus in partes resecant, minima quaeque solerter pertinentes. Atque haec est ratio, cur formatio idearum adaequatarum philosophis dicatur *analysis idearum seu notionum*, 6)

Scholion.

1. *Illuminari* dicitur *mens*, quando facilitatem acquirit res clare percipiendi, ut sibi conscia sit ejus, quod percipit, atque ea quae percipit, probe a se invicem distinguat. *Obscurari* econtra et *tenebris obduci* dicitur *mens*, quando clarae et distinctae ideae aut in obscuras et confusas, aut omnino in oblivionem abeunt, aut saltem deficiunt.

2. *Perceptio partialis* est, quae in perceptione rei alicujus continetur: *perceptio composita* autem est, quae ex pluribus partialibus constat. Cum humanum corpus percipis, tunc truncum, caput, pedes, manus percipis; humani igitur corporis perceptio est composita: perceptiones trunci, capitis, et manuum econtra sunt partiales. *Perceptio totalis* dicitur ea, quae eas omnes perceptiones, quas dato aliquo momento simul habemus, complectitur e. gr. si pratum cum omnibus suis floribus contueor, tunc habeo perceptionem totalem. Notae, quibus ignem ab aliis materiis discernimus, sunt calor, lux, potentia incendendi, solvendi &c. *Ignis* ergo est corpus, potentia calefaciendi, lucendi, incendendi et solvendi praeditum. En ideam distinctam ignis: ast si scio et explicare possum, quid sit calor, quid lux, quid potentia incendendi et solvendi, tunc habeo ideam

ignis adaequatam; sin minus, inadaequatam. 3. Notae, quibus ratio ab aliis animae facultatibus distinguitur, sunt *perspicientia*, *nexus*, *veritates*; est enim ratio nihil aliud quam *facultas perspiciendi nexum veritatum*. Quodsi quis distinctas habet ideas *perspicientiae*, *nexus*, *veritatum*, illius idea totalis est adaequata: secus, inadaequata. 4. Qui non solum novit 1. *globum* esse corpus, cujus superficies aequaliter ubique distet a centro; 2. corpus esse extensum, vi activa atque inertiae praeditum; 3. quique distinctas insuper habet ideas extensi, et vis tam activae quam inertiae, id est, bonas habet de iis definitiones, illius idea totalis, quam de globo habet, est adaequata; quia non modo bonam habet definitionem de globo, id est, de Praedicato generico et differentiali. globi. 5. *Euclides* non definiebat, *quid sit majus? quid minus?* praesupposuit, cuivis claras istorum esse ideas; nec etiam definire potuisset, nisi prius mensuram, ad quam idea ejus, quod majus, minusve fit, exigatur, firmiter tanquam fundamentum relationis statuisset.

Sectio III.

De Ideis *substantiarum, modorum, et relationum*, de *simplicibus et compositis, individualibus et universalibus*, adeoque de *genere, differentia, specie, proprio et accidente*.

§. 21.

Hactenus egimus de differentia idearum formali, per quam patet accessus ad differentiam earundem materiale, quae a materia idearum seu a re *repraesentata* desumitur.

1) Materia vel est *substantia*, vel *accidentia* five *modus*, vel *relatio*. *Substantia* est id, quod per se et seorsum subsistit, estque vel *cogitans*, et dicitur *spiritus*; vel *non cogitans*, et dicitur *corpus*. Praeterea existit *substantia suprema*, quae est *res a se subsistens*, et dicitur *DEUS*, id est, *substantia a se substans* seorsum est causa efficiens omnium substantiarum per se et seorsum existentium. 2) *Modi* sunt affectiones
et

et attributa substantiae, quae ex ea per mentem abstrahuntur. 3) Denique existunt *relationes* seu *ideae*, quarum una ad alteram se refert, ita ut altera sine altera intelligi nequeat. 4) Interea non ipsas substantias, sed substantiarum modos cognoscimus, quoque plures in substantia novimus modos, eo majorem de rei seu substantiae natura habemus ideam. *Modi* vero vel in ipsa substantia occurrunt, vel in mente hominis sunt, et substantiae tribuuntur. Illi vocantur *interni*, hi vero *externi*.

Scholion.

1. Si Mevius habet ideam trianguli, et Sempronius quadrati, tunc Mevius et Sempronius habent ideas materialiter diversas, quia triangulum est aliud objectum, quam est quadratum: et haec diversitas, quae deprehenditur in objecto repraesentato, vocatur differentia idearum materialis. 2. Substantia est *subjectum perdurabile et modificabile*, seu est ens, quod in se continet principium mutationum: et haec substantia dicitur *simplex*. Aggregatum plurium substantiarum simplicium vocatur *substantia composita*. Substantia
susti-

sustinet accidentia et modos; sic anima humana est substantia, quatenus est perdurable quid, multis modis et accidentibus obnoxium; nunc enim cogitat, iudicat et ratiocinatur, nunc appetit et averfatur. Interea anima nostra est tamen nonnisi substantia incompleta. *Completa substantia* est illa, quae ex sua natura non ordinatur ad constituendam substantiam aliquam tertiam, uti angelus: *incompleta substantia* autem est illa, quae ad constituendam substantiam tertiam est ordinata, uti anima humana est ordinata, ut corpori unita constituat substantiam tertiam, scilicet hominem. 3. Sic, quando linea vocatur *recta*, rectitudo inest lineae tanquam *modus internus*: ast si linea recta in plano quodam geometrico approbata dicitur, ea approbatio non inest lineae rectae, sed menti ejus, qui lineam rectam approbavit; approbatio igitur est *modus externus*. Si anima Petri iudicat, bis duo esse quatuor, tunc hoc iudicium est *modus internus animae Petri*. Si Petrus de furto accusatus condemnatur a iudice ad poenam, tunc hoc iudicium iudicis est *modus externus animae Petri*. 4. *Relatio* est id, quod rei absolute non convenit, sed tunc demum intelligitur, quando ad alterum refertur. Hinc illa entia dicuntur *relata*, quae ad se invicem referuntur: *Pater* et *Filius* sunt relata, quia non intelligo, quod *Me- vius* sit pater, nisi mihi innotescat, quod genu-

genuerit Cajum ; et vicissim non capio , quod Cajus sit Filius Mevii , nisi constet , quod Cajus a Mevio sit genitus. Ratio , unde intelligo , duo entia quaedam esse relata , vocatur *fundamentum relationis* : in dato casu *generatio* est *fundamentum relationis*. Inter magistrum et discipulum datur relatio , quae fundatur in institutione scholastica. Magis , minus , plus , paucius , magis diuturnum , minus diuturnum , gravius , levius , longius , brevius &c. etiam sunt entia relata , modo prius mensura utpote *fundamentum relationis* statuatur , ad quam idea magnitudinis , multitudinis , diuturnitatis , gravitatis , longitudinis &c. exigi queat. *s. Modi*, quia a scholasticis *accidentia* vocantur , sunt mutabilia , quae enti insunt , nec per essentiam entis determinantur. *Eruditio* in Petro est *modus* ; est enim eruditio mutabile quid in homine , cum possit adesse vel non adesse , quin destruatur essentia hominis , seu quin Petrus desinat esse homo ; dein eruditio non per essentiam hominis determinatur , id est , quod homo eruditus sit , id non fuit necessario ex ipsius essentia , sive rationalitate ; alias enim , qui non esset eruditus , non esset homo. *Ast capacitas* eruditionis , seu quod Petrus sit docilis , sit capax , fuit ex essentia hominis : hinc *capacitas* eruditionis seu *docilitas* est attributum hominis , non *modus*. **Attributa** enim sunt ea , quae constanter insunt

funt , et per essentiam simul determinantur. Eruditionis, moralitatis et libertatis capacitas pertinet inter attributa hominis; quod enim homo fit docilis, moralitatis et libertatis capax, id efficitur a rationalitate hominis: ut autem actu sit eruditus, id fluit ex libera applicatione hominis ad studia et a bona institutione; quivis homo enim est animal rationale.

§. 22.

Omnes res, quas videmus, audimus, aliove sensu interno aut externo percipimus, ita sunt comparatae, ut illarum *notae*, si simul accipiantur, nulli alii rei convenire possint. 1. Res, cujus *notae* simul acceptae nulli alteri rei competere queunt, vocatur *individuum*, seu *res singularis*, seu *res individua*. 2. Repraesentatio omnium notarum, quae simul sumtae nonnisi uni rei competunt, vocatur *idea individualis*, seu *singularis*.

Scholion.

Triangulum rectangulum, quod, tria latera habet, quorum unum basis, et reliqua
duo

duo vocantur crura, decem digitos longa, in museo stilo plumbeo citca horam primam hodie in charta delineatum, ejusmodi notas partim *essentiales* partim *accidentales* habet, quas simul acceptas nullum alium *triangulum rectangulum* per omnem terrarum orbem habere potest; hoc *triangulum* ergo est res singularis seu individua. 2. Hic liber, quem in tabula positum vides; haec sella, in qua sedes; haec tristitia, quam nunc sentis; haec cogitatio, quam nunc habes; sunt *individua* seu *res singulares*. Petrus, Paulus, hic equus, ille flosculus, iste lapis sunt *individua*. 3. Omne individuum scilicet non solum per notas *essentiales*, seu per praedictum genericum et differentiale, sed etiam per *accidentales* e. gr. loci, temporis &c. determinatur, quae notae seu determinationes simul sumtae nulli alii rei competunt, quamvis seorsim sumtae etiam aliis rebus competere possint. Quilibet discipulus habet primo notas *essentiales*, ut sit animal rationale erudiendum, seu homo erudiendus: hae notae faciunt, ut sit discipulus. Dein habet etiam *accidentales* notas, e. gr. magnitudinem suam, statum, locum nativitatis, educationis; habet aetatem, parentes, fratres, sorores, &c. quae faciunt, ut hic praecise sit discipulus, nec alius, adeoque ut sit *individuum*.

§ 23.

Res individuae seu singulares, sensibus perceptae, etsi ob innumeras circumstantias, quae eas comitantur, antecedunt vel subsequuntur, ita a se differre intelligantur, ut altera alteri nunquam deprehendatur in omnibus similis, sunt tamen nonnulla, in quibus res singulares perpetuo conveniunt, praedicata, quaeque in omnibus, caeteroquin diversissimis, eadem reperiuntur. 1) Ea igitur praedicata, in quibus res individuae sunt similes, constituunt speciem, quae est similitudo individuum. 2) Quodsi plures species in se comparamus, easdemque observamus, in quibusdam notis seu praedicatis sibi esse similes, tum illa similitudo specierum constituit classem novam, eamque superiorem, quae, species illas complexa, infimum genus vocatur: genus enim est similitudo specierum. 3) Quoties plura genera infima inter se conferimus, easdemque deprehendimus, in quibusdam notis sibi esse similia, toties illa similitudo plurium generum infimorum constituit

E

tuit

tuit novam, eamque rursus superiorem classem, quae *genus medium* dicitur seu superius. Si denique plura genera media inter se collata in quibusdam notis sibi sunt similia, adeoque novam classem constituunt, tunc illa nova classis nuncupatur *genus supremum*. 4) *Idea universalis* est illa repraesentatio, quae eae notae nobis sistuntur, quae rebus pluribus communes sunt. §) *Idea universalis* ergo pendet ab extensione notarum ad plura. Quo pauciores idea aliqua notas continet, eo plures dantur res, quibus illae notae competunt. Unica haec nota, *spatium lineis inclusum*, non modo triangulis, quadratis, pentagonis, sed omnibus figuris geometricis competit, seu ad omnes omnino figuras extenditur. *Comprehensio ideae* est complexus notarum, ad ideam aliquam constituendam simul sumendarum. *Extensio ideae* autem est complexus rerum, quibus illa idea competit. Hinc quo minor est *comprehensio*, eo major est *extensio*.

Scholion.

1. Ponamus complura individua, e. gr. Sempronium, Mevium, Canem, Pamphilum, Bucephalum, Livium, Cornelium Nepotem, hunc hortum, hanc domum, illud templum, istam arborem &c. mirum quantum quidem haec individua a se invicem differunt, ast sunt tamen nonnullae notae, in quibus illa perpetuo sibi similia esse deprehenduntur, e. gr. quod Sempronius, Mevius, Pamphilus, Livius, et Cornelius Nepos sint *animalia rationalia* seu *homines*: dein quod Bucephalus et Canis sint *animalia irrationalia*; et denique, quod hic hortus, haec domus, illud templum et ista arbor aequae ac supradicta animalia rationalia et irrationalia sint *corpora*, et demum *substantiae*. 2. Sempronius, Mevius, Pamphilus, Caja, Seja, Petrus, et Paulus &c. differunt quidem vel ratione aetatis, vel staturae, nativitatis, divitiarum, sexus, ingenii, dignitatis &c. in eo tamen perpetuo convenire deprehendimus, quod sint animalia rationalia, seu quod vivo et ad sentiendum apto corpore, nec non animo rationis compote gaudeant, adeoque quod sint homines. Idea hominis ergo constituit speciem; voce enim homo nihil aliud exprimis, quam similitudinem innumerorum individuorum, eademque individua in certa quadam classe

collocas 3. Quoties plures species inter se comparamus, easdemque deprehendimus, in quibusdam notis sibi esse similes, tunc illam similitudinem dici genus supra diximus. Hic equus, ille equus, iste equus, cum quivis sit animal hinnibile, constituunt speciem. Hic canis, ille canis, iste canis, cum quilibet sit animal latrabile, constituunt speciem; hic leo, ille leo, iste leo, cum quilibet sit animal rugibile, constituit speciem diversam a specie animalis hinnibilis et latrabilis. Homo, equus, canis, leo, pluresque aliae species animalium, si inter se confers, eas quidem in compluribus reperies a se invicem differre, at in eo tamen inter se perpetuo convenire, sibi que similes esse, quod vivunt et sentiunt: cum autem *ens vivens et sentiens* dici soleat animal, et hanc similitudinem voce *animalis* exprimamus, patet luculenter, quod *animal* constituat ideam generis infimi, quod speciem humanam, equinam, caninam et leoninam sub se comprehendere intelligitur. 4. *Arbor* est genus infimum, continet enim quercum, laurum, cerasum &c. tanquam species sub se: *Lapis* est genus infimum; continet enim sub se adamantem, filicem, smaragdum, hyacinthum &c. quod si animal, arborem, lapidem tanquam plura genera infima inter se confero, et deprehendo in eo convenire, quod possint tangi, idque, quod tangi potest, sit corpus, tunc
idea

WATER, NEW BRUNSWICK

2nd
1st

1st

1st

2nd

3rd

3rd

4th

4th

5th

5th

6th

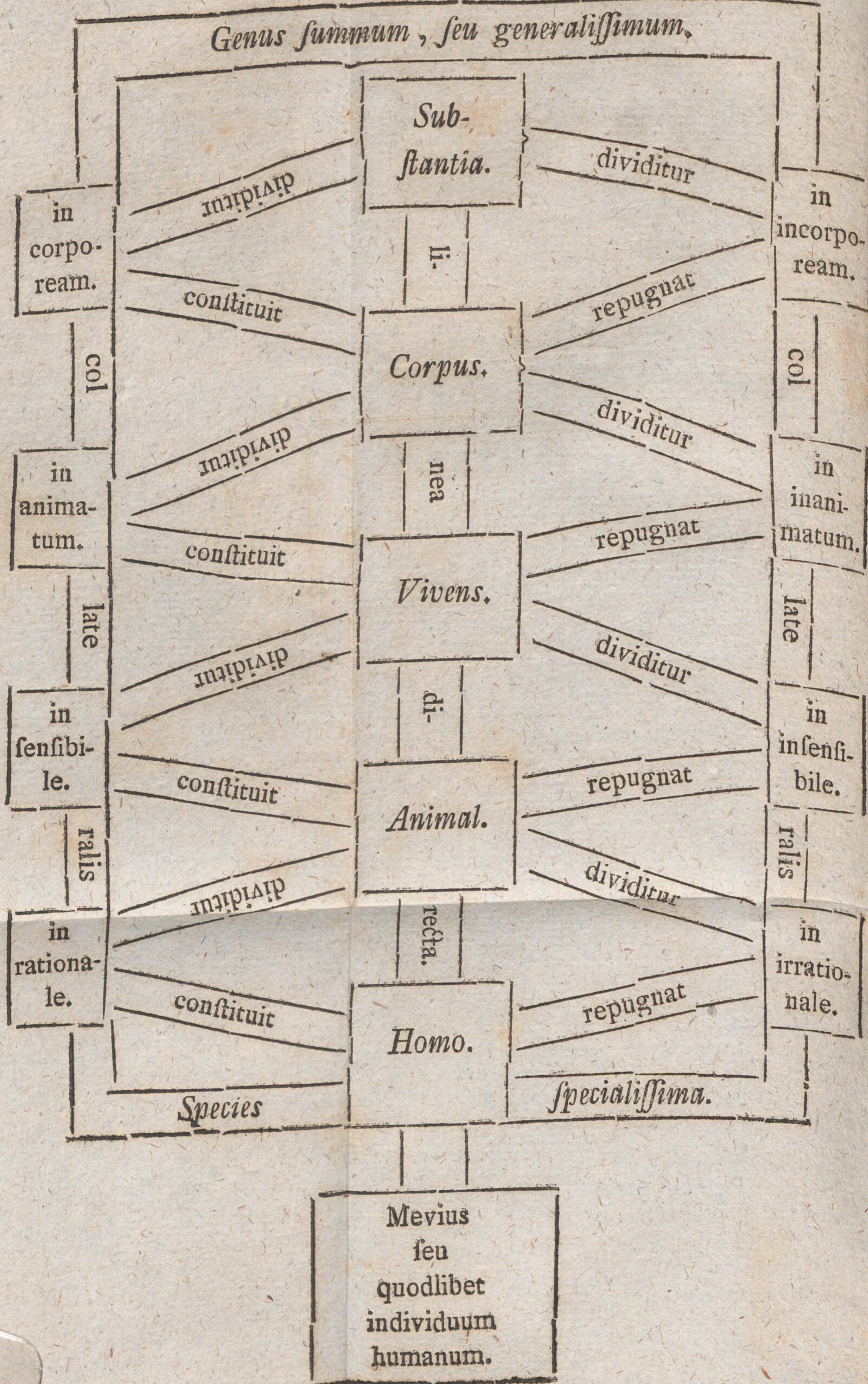
6th

7th

7th

8th

8th

idea corporis est genus medium seu superius. 5. Quoties demum spiritum et corpus considero, et deprehendo, quod tam spiritus, quam corpus sint res per se et seorsim existentes: res autem per se et seorsim existens dicatur *substantia*, tunc concludo, quod spiritus aequae ac corpus sint substantiae, adeoque quod *substantia* sit genus supremum; cum duo alia genera media sub se comprehendat. 6. Ordinem idearum magis vel minus communium, in quo sub aliquo genere supremo multa genera, species et individua continentur, veteres et scholastici vocarunt *Praedicamentum*, alias etiam *Arborem Porphyrianam*. En typum hujusce arboris. Fig. ad pag. 69.

In quo omnes homines similes sunt, id absolvit *speciem humanam*: in quo species hominum et brutorum similes sunt, id est *genus animalium*: in quo genus animalium generi plantarum simile est, id est *genus superius vivorum*: in quo genus vivorum generi non viventium simile est, id est *genus adhuc superius corporis*: in quo genus corporum, id est, entium compositorum generi entium simplicium simile est, id est *genus supremum substantiae*. 7. Sic idea hominis, itemque idea animalis, quatenus animal est principium sentiendi, sunt ideae universales; per ideam hominis enim sistitur nobis id, quod pluribus

individuis e. gr. Sempronio, Mevio, Pamphilo &c. est commune: et per ideam *animalis* id, quod pluribus speciebus e. gr. homini, leoni, equo, cani &c. commune est. Ideae specierum et generum sunt *universales*; quia *species* nobis sistit ea, quae pluribus individuis sunt communia: *genus* autem ea, quae pluribus speciebus sunt communia. Dein plures notae sunt in individuis, quam in specie, et plures in specie quam in genere. Hinc non omne id, quod repugnat speciei, ideo repugnat etiam generi; quamquam, quod repugnat generi, idem repugnet speciei.

§. 24.

Determinationes seu notae, per quas genus a genere discernitur, dicuntur *differentia generica*: per quas species a specie discernitur, *differentia specifica*: per quas individuum ab individuo distinguitur, *differentia numerica*. 1) Ideae universales, *species* et *genera* scilicet, sunt repraesentationes quarundam tantum notarum, pluribus competentium: repraesentare autem sibi unam alteramve notam, omittis reliquis notis, cum quibus alias illae sunt unitae, est *abstrahere*: ideae
 univer-

universales igitur fiunt *abstractione* seu *abstrahendi* artificio. 2) Cum ideam alicujus *speciei* tibi formas, tunc eas tibi tantum repraesentas notas seu determinaciones, in quibus *individua* conveniunt; easque omittis, in quibus ea perpetuo sibi non sunt similia, et consequenter quasdam notas in individuis simul non consideras: et tunc diceris *abstrahere*: atque haec est ratio, cur Philosophi ideas universales vocent *abstractas*. 3) Enimvero cum ex meris singularibus in syllogismo nihil sequatur, et medius terminus ut in praemissis distribuatur, necesse sit, facile est ad intelligendum, ad *rationandum* requiri ideas universales. Quantum igitur *facultas abstrahendi* a Deo hominibus concessa sit beneficium, vel ex eo satis cognosci potest, quod absque hac facultate non possemus *rationari*, adeoque brutorum instar *individuales* tantum haberemus ideas, claras eas quidem, at confusas tamen, si non prorsus obscuras; ut adeo *facultas abstrahendi* causa sit, cur genus humanum supra omnis generis bruta longe sit exaltatum. 4)

Scholion.

I. *Commiseratio et invidia in eo conveniunt, quod sint taedium* : taedium igitur est praedicatum genericum : alii sunt nonnulla, quibus commiseratio ab invidia differt ; scilicet commiseratio est taedium ob alterius infelicitatem, et invidia est taedium ob alterius felicitatem : alterius felicitas est praedicatum differentiale taedii, et alterius infelicitas est praedicatum differentiale commiserationis : atque haec differentia dicitur specifica. Petrus est hic homo, hoc est, homo his notis distinctus : Paulus est ille homo, hoc est, illis et non aliis notis distinctus : haec diversitas notarum seu haecceitatis et illeceitatis (liceat barbaramente loqui) vocatur differentia numerica. 2. Quidquid existit, id omnimode determinatum et multiplicibus variisque circumstantiis involutum esse experimur. Cum vero idea speciei et generis non omnimodas determinationes seu notas, quibus individua gaudent, sub se comprehendat, sed eas tantum, quae in individuis sunt similes, consequens est, ut nec species, nec genus actu existat : quoniam autem ideam speciei et generis nihil ingredi potest, nisi quod individua commune habent, adeoque omnia ea, quae in specie et in genere continentur, in singulis individuis existunt, luculenter patet, species et genera non existere,

stere, nisi in singulis individuis. Insuper cum generis idea ea comprehendat, quae sunt speciebus communia, species autem non existat, nisi in individuis, rursus luce meridiana clarius patet, genus non existere nisi in individuis: omnibus singularibus seu individuis insunt ergo universalia, genus scilicet et species, individuumque est fundamentum generis et speciei. 3. Idea abstracta est vel universalis, vel particularis; particularis idea de Cicerone sistit nobis id, quod Cicero cum aliis quibusdam commune habet, e. gr. oratorium ejus flumen: universalis id, quod Cicero cum omnibus ejusdem naturae individuis commune habet, e. gr. humanitatem, seu corpus organicum unitum animae rationis aequae ac sensationis compoti. Jam abstracta idea, quae alias etiam praedicabilis vocatur, quintuplex est; et vocatur 1°. genus, quoties sub se diversas complectitur particulares seu specificas. 2°. vocatur species, quoties sub universali comprehensa, plures sub se habet res individuales. 3°. Idea abstracta, quae primario ad essentiam rei pertinet, per quam res praecise haec res est et non alia, vocatur differentia. 4°. idea abstracta, quae essentiam rei secundario constituit, dicitur proprium. 5°. idea abstracta, quae ad essentiam rei nihil facit, eaque salva vel adesse vel abesse possit, nominatur accidens. Figura quadrilatera est respectu fenestrae nonnisi ac-

cidens. Pariter eruditio respectu hominis, et albedo ratione chartae sunt *accidentia*. 4. *Omni studio ergo nobis conandum est, ut artificium abstrahendi nobis reddamus satis perspectum.* Huc praeprimis conducunt exempla ex Mathesi petita. *Triangulum rectilineum est spatium tribus lineis rectis inclusum: essentiam hujus trianguli constituunt 1. lineae, 2. earum rectitudo, 3. numerus ternarius, 4. conventus in tribus punctis.* Lineae autem non possunt spatium claudere, nisi binae et binae in uno puncto conveniant, et angulum forment: hinc *attributum* trianguli est, quod angulos habeat: sequitur enim ex ipsius essentia, sed non integra; propterea etiam aliis figuris geometricis competit, e. gr. quadrato, pentagono &c. adeoque est *attributum commune*: ternarius autem angulorum est *attributum proprium* trianguli; quia tres anguli ex integra essentia ejusdem sequuntur, et propterea nulli alteri figurae competunt. Sic quadrato competit quaternarius angulorum &c. Ponamus hasce tres lineas rubro designatas esse atramento; en *accidens*, seu modum, internum quidem, ast *variabilem* tamen: ponamus, triangulum hocce alii dato triangulo esse aequale; en *relationem aequalitatis*, affectionem scilicet variabilem et externam, adeoque *accidens*. Vidimus hactenus ideas formari vel per *sensationem* vel per *abstractionem*: sunt autem nonnulli; qui addunt *tertium*.

tium modum ideas formandi, scilicet per arbitriam combinationem. Sicut scilicet ad ideas pervenimus abstractas, omittendo notas, per quas individuum est omnimode determinatum, ita excogitare possumus notas, easque combinare, quae sunt diversae; atque sic id, quod hoc modo est determinatum, alio modo determinare. Sic si ideam fluvii aurei tibi formas, tunc illam formas per arbitriam combinationem: cum enim jam noris, quid sit fluvius, et quid sit aurum, tunc ita has duas ideas seu essentias cogitando conjungis, ut una idea prodeat, scilicet idea fluvii aurei. Si ideae, quas combinas, sibi contradixerint, tunc idea arbitraria est falsa, e. gr. idea ligni ferrei, et hircocervi, quia est impossibilis. Sin ideae combinatae non repugnaverint, adeoque possibiles sunt, tunc idea arbitraria est vera, saltem quoad possibilitatem, si non quoad existentiam rei; sic possibilitas perfectissimae rationis demonstratur ex eo, quod nullam contradictionem involvat, quando notae perfectionis et rationis conjunguntur.

Sectio IV.

De usu vocum seu terminorum circa Ideas.

§. 25.

Quemadmodum species humana eatenus magno gradu supra genus brutorum est
ex-

exaltata, quatenus facultate abstrahendi, ideasque específicas et genericas formandi gaudet, ita etiam beneficio *vocum* divinitus praedita, illud multis parafangis post se relinquit. Bruta ideas, quas habent, claras individuales, perinde ac obscuras et confusas nonnisi ope gestuum, aliorumque motuum corporis pantomimicorum sibi invicem communicant: pantomimica lingua haec ad ideas universales et abstractas exprimendas prorsus est inepta et insufficiens. *Soni*, quos sola species humana per multiplicem trachearum pressionem, auctore naturae sic ordinante, edere potest, soli sunt signa, quibus homo homini ideas suas abstractas, adeoque distinctas, completas et adaequatas communicare potest; adeo quidem, ut etiam literae scriptae eatenus ad communicandas ideas abstractas sufficiant, quatenus eae sunt signa sonorum supradictorum. Hi soni vocari solent *voces* seu *termini logici*. Signa quidem sunt varia, quibus nostras cogitationes aliis communicamus individuales: nonnulla illorum in oculos cadunt, veluti gestus,

nutus,

nutus, characteres, imagines &c. : ast soni, qui in *aurem* cadunt, soli sunt apti ad indicandam universalitatem et particularitatem propositionum, atque ad formandam ratiocinationem. Hinc *terminus* est sonus, ab hominibus ut signum alicujus ideae adhiberi solitus.

§. 26.

Imo nec omnes soni, quos homo edere potest, ad obtinendam communicationem idearum praedictam sufficiunt; sed soni nonnisi *articulati* huic fini assequendo apti sunt et habiles. Hinc *voces* nihil sunt aliud, quam signa, sono articulado prolata, conceptus seu ideas mentis nostrae manifestantia. Dico, *signa*; nam *signum* nihil aliud est, quam id, quod praeter sui ideam excitat in animo simul ideam alterius rei: sic hedera coram aedibus suspensa non solum indicat, quod ea sit herba, sed indicat etiam, quod in aedibus existat vinum vendibile. Experimentia quidem constat, quod praeter homines etiam alia animalia, pulmone praedita, tracheis multipliciter pressis diversos edere valeant

valeant sonos, veluti idearum suarum singularium signa et indicia; ast sonos articulatos, ad significandas ideas abstractas et ratiocinationes requiritos, edere nequeunt.

§. 27.

Voces quidem seu *soni articulati* per se etiam tantum significant ideas *individuales* seu *singulares*, veluti nomina *propria* virorum, locorum &c., ut adeo, si quodlibet graminulum, quilibet pulvisculus, quilibet lapidulus, singulari voce denotari deberet, infinita necessario emergeret idearum individualium, adeoque et vocum multitudo: ast divinae Providentiæ beneficio homo facultatem accepit voces suas nonnisi cum universalibus conjungendi ideis, et ab individualibus abstrahendi circumstantiis. 1) Quam bene a Creatore per hoc beneficium generi humano fit provisum, vel ex eo satis constat, quod homo infinito hocce labore in addiscenda tanta inexplicabili vocum individualium multitudine impendendo, si nomina propria exceperis; superfedere possit. 2)

Scho-

Scholion.

I. Sic *equus*, *cervus*, *templum*, *hortus*, *arbor*, *lapis*, *gramen*, *pulvis*, *homo* &c. sunt voces, cum universalibus conjunctae ideis, perinde ac omnis *equus*, omnis *cervus* &c. 2. Etiam vocum, cum universalibus conjunctarum ideis, tanta est copia, ut lingua latina circiter quindecim, germanica circiter viginti, et graeca circiter triginta numeret millia.

§. 28.

Interea linguarum europaearum (ut asiaticas, africanas et americanas praetereamus) multitudo luculenter nos convincit, quod quaelibet idea diversis exprimi possit vocibus seu terminis: e. gr. *Stadt*, *urbs*!, *la ville*, *la citta*; item *die Augen*, *oculi*, *les yeux*, *gli occhi*, item *ein Schuster*, *sutor*, *un cordonnier*, *uno calzolaro*. Tantum igitur abest, ut aliquis ex innumeris, quos homo edere potest, sonis deprehendatur, qui necessario hanc vel illam apud omnes Europaeos indicare deberet ideam, ut potius nulla detur idea, quae per hanc vel illam vocem praecise, et non per aliam exprimi seu communicari deberet

deberet. Dependebat igitur a libera institutione hominum et populorum significatio vocum: hi consenserunt in voces, rebus his et aliis designandis destinatas. Cum autem id, quod a libero hominum arbitrio pendet, in se necessarium non esse, sed *arbitrarium* esse intelligatur, manifeste sequitur, quod soni articulati seu voces tanquam signa idearum nostrarum sint arbitraria. *Idea arbitraria* est repraesentatio quarundam notarum, quas pro arbitrio meo in quapiam conjungo.

§. 29.

Quoniam *Soni*, qui ab homine tanquam signa idearum suarum adhiberi solent, *voces* seu *termini* dicuntur, et literae scriptae signa sunt sonorum, adeoque etiam idearum sonis annexarum, consequens plane est, quod soni, qui nunquam ut signa idearum ab homine quodam sunt adhibiti, recte dicantur *voces cassae et inanes*, sive simplices sint, sive compositae. Nam quaelibet vox juncta esse debet cum idea: et consequenter etiam
lite-

literae scriptae, quibus non est juncta idea, sunt *cassae* et *inanes*. *Vox cassa* ergo est sonus, qui nunquam ut signum *ideae* adhibetur, vel adhiberi potest.

Scholion.

Ejusmodi voces, quibus nulla *idea*, nullaque sententia est subjecta, sunt *plicti* et *scyndapsis*, *sicucuma*; pariter *circulus quadratus*, *vulpanser* &c. Etsi enim *vulpes* et *anser* separatim *ideam* significant, conjunctim tamen minus. Huc etiam pertinet *Vox*, cum qua opinaris, te conceptum aliquem seu *ideam* conjungere, revera autem nullum conjungis: talis vox vocatur *terminus deceptor* et *inanis*. Sic dum *memoriam* definis *receptaculum idearum*, videris tibi intelligere, quid dicas. Ast cum *receptaculum* ad animam transferri nequeat, veluti res materialis ad immaterialem, facile perspicis ipsemet, vocem hanc esse *terminum inanem*, et significare *ideam deceptoricem*, vel potius nullam *ideam*, nisi fors in sensu metaphorico *memoria* dicatur *receptaculum idearum*, in quo conduntur *ideae*, et unde, rerum usu exigente, denuo promuntur. *Memoria* in sensu proprio est facultas animae *ideas reproductas* (consequenter et res per eas repraesentatas) recognoscendi. *Imaginatio* reproductit *ideas*, et *memoria* *ideas reproductas* recognoscit. Si

musicam heri perceptam hodie rursus tibi repraesentas tanquam praesentem, quin tibi conscius sis te eam heri audisse, tunc haec repraesentatio est operatio imaginationis; si tibi conscius sis, te eam heri jam audisse, adeoque recognoscis, eandem esse, quam heri audisti, tunc haec recognitio est operatio memoriae. Ideis deceptricibus plena sunt pleraque poemata, plenae orationes.

§. 30.

Posito casu, quod Germanus quidam et Italus in horto quodam conveniant, atque Italus Germanum italice alloquatur, atque recensione eorum, quae in horto viderat, interpellet, Germanusque germanice respondeat, quod ipsum non intelligat; in hoc casu certum est, quod alter alterum non intelligat, nisi uterque antea didicerit linguam alterius aut per usum aut per grammaticam. Ratio patet: Germanus cum vocibus italicis non easdem conjungere potest ideas, quas Italus cum iisdem connectit. Ad hoc ergo, ut alter alterum intelligere possit loquentem, requiritur, ut uterque cum iisdem vocibus easdem sciat connectere ideas. *Intelligere ergo est*

est nihil aliud, quam cum iisdem vocibus easdem conjungere ideas. Pariter *explicare* nihil aliud est, quam indicare ideam, quae cum voce ista solet conjungi. Quodsi duo non easdem ideas cum iisdem vocibus connectunt, tunc se invicem non intelligunt, ruuntque in decertationem circa significatum termini, quae *Logomachia* vocatur: ut igitur quis logomachiam evitet, necesse est, ut se explicet, id est, ut ideas suas, quas cum vocibus et terminis conjungit, alteri fideliter indicet.

Scholion.

Si duo Christiani disputant de *fide*, quorum alter per *fidem* intelligit doctrinam ad normam verbi divini attemperatam, id est, *fidem*, quae creditur: alter autem per *fidem* intelligit fiducialem in gratiam Dei per Jesum Christum partam assensum, quem Spiritus Sanctus operatur in cordibus, id est, *fidem*, qua creditur, tunc luce meridiana clarius patet, quod non uterque cum eadem voce eandem conjungat ideam, ut adeo neuter alterum intelligere possit, antequam ambo indicaverint ideas suas, quas cum *fide* connectunt. Siquis impugnet hanc propositionem: datur

nexus in hoc universo, et tamen concedit, omnes eventus habere suas causas efficientes et finales, tunc ejus impugnatio foret logomachia, quia nexus nihil aliud est quam omnium eventuum dependentia a causis efficientibus et finalibus. Hinc Logomachia est impugnatio propositionis, cui respondentem ideam veram agnoscit impugnans, sed quam ipse aliis verbis exprimit vel ob spiritum contradictionis, vel ob pertinacem voluntatem alterum vexandi. Uti fieri solet in controversiis et disputationibus publicis.

§. 31.

Qualis idea, talis terminus. Terminus clarus est, cum quo idea clara est conjuncta. Terminus obscurus est, quocum idea obscura est connexa.

Scholion.

Ejusmodi terminorum obscurorum plena sunt quorundam Scholasticorum scripta: imo ipsa Entelechia Aristotelis et anima vegetativa Scholasticorum obscuri termini sunt, cum obscurae cum iis conjungantur ideae. Libri Boehmistici, Paracelsistici, mystici et alii, in quibus subinde occurrunt voces Microcosmetor, Bithnimalca, Gasteranax, R channelca &c. huc pertinent. Interea clarum et obscurum esse sunt termini relativi, dependentes a cognitione

tione hominum, quibus aliquid vel *clarum* vel *obscurum* est.

§. 32.

Terminus, cum quo constanter eadem conjungitur idea, vocatur *fixus*, *univocus*, *determinatus* 1): econtra terminus, quocum eadem idea non constanter connectitur, dicitur *vagus*, *aequivocus*, *indeterminatus*. 2) Ex levitate hominum in sermonibus suis cum uno eodemque termino non unam eandemque semper conjungentium ideam, fere omnes omnium linguarum termini abierunt in terminos vagos et indeterminatos, ita, ut non pauci eorum, five latinam, five gallicam aut germanicam consideremus linguam, decem, imo viginti habeant potestates seu significationes. Horrenda plane rerum confusio, et fere insuperabilis difficultas in linguis addiscendis.

Scholion.

1. *Aer*, *spēs*, *invidia*, sunt termini fixi, item *globus* in Matheſi: is enim constanter denotat corpus, cujus omnia superficiei puncta a cen-

tro aequaliter distant. 2. Termini vagi sunt *sensus*, *ingenium*, *jus*, *intellectus*, *Politicus*, item *mundus*, et *notitia*. *Mundus* nunc universum hoc terraqueum significat, quando dicitur: *DEUS creavit mundum*; nunc nonnisi homines, quando scribitur: *DEUS amavit Mundum*. Jam quando quis tibi diceret: *mundus hic non est optimus*, tu istum certe non posses intelligere, nisi ille terminum vagum *Mundi* prius explicaret, et confiteretur, se nomine *mundi* hypothesin istam de mundo optimo, veluti finibus a Deo sibi propositis summopere accommodato, neutiquam negare, sed se indicare velle malos mores hominum. Haud dissimiliter male definitur *Philosophia*, quod sit *notitia rerum divinarum et humanarum*: nam lector hanc definitionem examinans haeret dubius, an per terminum *notitiae* denotetur cognitio historica, philosophica, aut mathematica: item certa vel probabilis: adeo vagus est terminus iste: adhiberi ergo oportet terminum fixum, et definiri *Philosophiam*, quod sit *scientia rerum divinarum et humanarum*, seu habitus demonstrandi.

§. 33.

Terminus *fluvii* primum et originaliter est institutus ad significandam ideam aquae in alveo superius aperto innata gravitate profluentis. Quoniam autem oratio aliquid simile

le habet cum fluvio, hinc Rhetores terminum fluvii seu fluminis transtulerunt ad orationem tersam et elegantem, dicentes: *Orationis flumen*. Quis autem est, qui non animadvertit, in priori casu vocem fluminis summi in sensu proprio et originali, in posteriori autem casu nonnisi in sensu improprio? nova igitur terminorum divisio emerfit, scilicet in proprium et in improprium. *Terminus proprius* est, qui cum ea conjunctus est idea, cui indigitandae primum et originaliter est institutus: 1) *terminus improprius*, seu, ut ab aliis vocatur, *metaphoricus* est, qui cum ea conjungitur idea, quae aliquid simile habet cum illa, cui denotandae primum et originaliter est destinatus. 2)

Scholion.

1. *Lux* est terminus proprius, quando sumitur pro eo, quod res circumstantes facit visibiles. Et lux tamdiu proprie sumi dicitur, quamdiu hoc termino ejusmodi quid significatur, quod circumjecta corpora discernere facit. Significatus terminorum, in communi sermone proprius, constituit id, quod *usus loquendi* dicitur: adeoque ille, qui termi-

nis eas tribuit ideas, quibus res repraesentantur, iisdem in communi sermone indigitatae, observare usum loquendi intelligitur. In communi sermone *lucem* accipimus pro omni eo, quod res circumstantes reddit visibiles; usus igitur loquendi postulat, ut termino lucis ideam tribuamus, qua id, quod res circumjectas facit visibiles, repraesentatur. 2. Quoties intellectus, utpote facultas res sibi repraesentandi, dicitur *lux animae*, toties lux est terminus improprius, seu improprie sumitur. Idem dicendum est, si idea clara et distincta vocantur *lumina mentis*. Lumen ergo in hoc casu est terminus proprius, improprie sumtus. Ab eo autem differt *terminus familiaris*, quem nos intelligere opinamur, etsi ad ideam, quae eadem significatur, non sumus attenti. Non pauci dicunt de quodam homine: hic est l'homme d'ambition, hic est un galant homme, der Mensch hat Welt; et putant, se id, quod dicunt, intelligere: ast interrogati, quid sibi velint his terminis, obmutescunt. Caeterum significatus in disciplinis et artibus proprius vocatur *receptus terminorum significatus*. Interea omnes termini vagi, improprii et obscuri sunt explicandi et determinandi, praecipue in tradenda aliqua disciplina: utimur enim vocibus aequae ac terminis scriptis eo fine, ut cum aliis nostras communicemus ideas, quae sine praevia explicatione intelligi nequeunt.

§. 34.

Variae adhuc in scriptis Scholasticorum inveniuntur *terminorum* divisiones, quorum usus modernus non est ubique idem. *Synonymia* est idem significatus *terminorum*; et *termini*, qui eandem habent significationem seu eandam indicant ideam, vocantur *synonyma* seu *termini synonymici*. Sic *gladius* et *ensis* sunt *synonyma*, *flumen* et *fluvius* sunt *synonyma*, cum unam eandemque significant ideam instrumenti, aut aquae decurrentis in alveo. *Objectum* et *res* sunt *synonyma* apud Logicos: pariter *nota*, *affectio*, *character* et *determinatio* sunt *synonyma*.

§. 35.

Terminus concretus est, qui rem cum notis eidem inexistentibus significat, e. gr. *doctus*, id est, homo habens doctrinam, *pius*, id est, homo habens pietatem. Homo hic vocatur *materia*, *doctrina* vocatur *forma*, pariter et *pietas*. *Terminus concretus* significat igitur materiam et simul formam. *Terminus concretus* sumitur vel *materialiter*; ut si dico: Mu-

musicus currit, id est, homo musicam callens currit, et ratio, cur currat, non est musica, sed quia est homo; vel *formaliter*, ut si dico Musicus cantat, et ratio, cur eleganter et artificialiter cantet, est musica, non quia est homo; vel *concretive*, si dico: Musicus est ens compositum, id est, homo et musica, si simul sumantur, sunt compositum. Alii olim loco materialiter dixerunt *denominative*, et loco formaliter dixerunt *reduplicative*. Sed mittamus has subtilitates scholasticas.

§. 36.

Terminus abstractus est ille, qui unam pluresve denotat rei alicujus notas, absque re, cui notae illae insunt, veluti *doctrina*, *pietas*.

§. 37.

Terminus homonymus est, qui multiplicem habet significationem, e. gr. *Lupus*: hoc termino significantur ein Wolf, ein Hecht, eine Krankheit, ein Gebiß, &c. Homonymus alias etiam vocatur *aequivocus*, uti gallus vel pulum gallinaceum, vel hominem ex Gallia oriundum significat. Termini homonymi sunt igitur indeter-

determinati et vagi, qui opponuntur univocis et fixis terminis.

§. 38.

Terminus paronymus est, qui ab altero, servata istius generis significatione, derivatur, ut *doctus*, *doctrina*; *pius*, *pietas*. *Terminus homonymus*, univocus et paronymus constituerunt apud Veteres doctrinam antepredicamentorum.

§. 39.

Terminus universalis est, qui ideam exhibet universalem, e. gr. *homo*, *animal*, *lapis*, *arbor*: alias etiam dicitur *communis*, et interdum antefert signum universalitatis, e. gr. *omnis*, *nullus*. Quodsi autem signa particularitatis praeseferat, e. gr. *quidam*, *aliqui*, *nonnulli*, tunc vocatur *terminus particularis*, e. gr. *quidam homo*, *aliqui homines*, *nonnulli homines* &c. *Terminus singularis* est, cui adjuncta est idea individualis sive particula singularitatis. e. gr. *Mevius*, *Petrus*, *Paulus*, *Bucephalus*, *hic homo*, *ille homo*, *iste homo*. Haec classis terminorum universalium et singularium

rium constituit in Schola Veterum doctrinam
Praedicamentum.

§. 40.

Tertia terminorum classis apud Veteres continebat terminos *praedicamentales*, et *transcendentales*, seu doctrinam *praedicamentorum*. Erat autem *terminus praedicamentalis*, qui ideam substantiae, quantitatis, qualitatis, relationis, actionis, passionis, loci, temporis, situs aut habitus indicabat.

§. 41.

Terminus categorematicus est ille, qui talem exprimit ideam, quae per se potest intelligi, sine necessaria cum alio conjunctione, ut *homo*, *scribit*, *avis*, *saltat* &c. tales sunt omnia substantiva et substantive posita. *Terminus syncategorematicus* est ille, qui talem exhibet ideam, quae per se non est intelligibilis, sed tantum per alterius termini adjunctionem: e. gr. *adjectiva*, *participia*, *casus obliqui*: uno verbo: *adverbia*, *praepositiones*, *conjunctiones*, *casus obliqui*, &c. *omnis*, *nullus*, *aliquis*, *hic* &c.

§. 42.

§. 42.

Terminus complexus est ille, qui uno, pluribusve terminis compositis constat, qui plures quoque exhibent ideas: e. gr. *aqua frigida* est terminus complexus, qui ideam aquae et ideam frigoris denotat. Significat ergo ideam complexam e. gr. *lapis rotundus*. *Terminus incomplexus* est ille, qui uno, pluribusve terminis compositis, unam tantummodo ideam exhibentibus constat, uti *aurifaber*.

§. 43.

Terminus finitus est, qui certam et determinatam exhibet ideam: e. gr. *discipulus*, *homo*, *cancer*. Is terminus certum quid significat absque expressa negatione: e. gr. *Petrus est homo*. *Terminus infinitus* est, qui indefinite rem significat, exprimendo scilicet negationem: e. gr. *non homo*, *non arbor*, *non lapis*. Hic terminus alias dicitur *infinitans*, et indicat, quid res aliqua non sit, non vero quid sit: e. gr. *Bucephalus est non homo*.

§. 44.

Terminus absolutus est ille, qui intelligi potest,

test absque relatione ad alterum terminum: e. gr. *Deus*, *homo*. *Terminus comparatus* est, qui intelligi non potest, nisi alium adjunxeris terminum, quocum comparatur: e. gr. *Roma major est*. Nam terminus *major* intelligi nequit, nisi illi adjungatur alius terminus, aliam quamdam urbem denotans: e. gr. *Monachium*. Ut adeo demum intelligatur, si idea Monachii adjungatur, vel alterius urbis, dicendo: *Roma est major Monachio*. Est enim comparatus terminus ille, qui ideam exhibet, haud intelligibilem sine relatione ad aliam ideam.

§. 45.

Terminus materialiter sumptus est, qui pro literis et syllabis, ex quibus constat, accipitur, ita ut praeponi queat *haec vox*, *hoc vocabulum*: e. gr. *lupus est generis masculini*; item *lapis est bisyllabum*, id est, vocabulum *lapis* est bisyllabum; item *animal est trisyllabum*.

§. 46.

Terminus formaliter sumptus est ille, qui sumitur pro idea quadam, ad quam deno-
tan-

tandam est institutus. Uti si dico : animal est principium sentiendi : rationale est principium ratiocinandi : animal in priori §o sumtum dicitur in lingua scholastica *supponere materialiter* : in hocce §o autem dicitur *supponere formaliter*.

§. 47.

Terminus distinctus est, qui denotat ideam distinctam, adeoque notas rei essentielles, genus scilicet et differentiam rei : e. gr. *animal rationale* ; nam *animal* est genus, *rationale* est differentia. Cum cuivis termino distincto juncta sit idea distincta, patet, omnem definitionem esse terminum distinctum. Interea eadem idea e. gr. *substantiae* pluribus terminis distinctis seu definitionibus potest exprimi : sic bene dicimus : *substantia* (scilicet *finita*) est ens per se et seorsim subsistens et intelligibile. *Substantia* est subiectum incorruptibile, quod modos et accidentia sustinet. *Substantia* est ens, quod principium mutationum seu modificationum in se continet. *Substantia* est ens simplex vi agendi praeditum, et non in se, sed tantum per modos suos cognoscibile.

bile. Quaevis harum definitionum est *terminus distinctus*.

§. 48.

Terminus confusus est, qui exhibet ideam confusam, adeoque per verba aliis communicari non potest. *Odor rosae* est terminus confusus; quamvis enim odorem rosae ab odore caryophylli, reliquisque bene olentibus floribus discernere possim, adeoque de odore rosae ideam claram habeam, quia tamen notam odoris rosacei a nota odoris caryophyllici discernere et enumerare nequeo, adeoque idea *notae* tantummodo est obscura, ideo odor rosae est terminus confusus.

§. 49.

Ne summa inter homines invehatur confusio, nobis non competit potestas linguas atque terminos condendi, sed jam receptis utendi: nostrum proin non est, cum terminis pro lubitu nostro conjungere ideas, aut terminos pro lubitu nostro explicare. Sed *universalis populorum consuetudo* determinat, quaenam ideae cum his vel illis terminis sint

con-

conjungendae, five sint *termini vocales*, five *scripti*. Haec consuetudo vocatur *usus loquendi*. In explicandis ergo terminis tam vocalibus quam scriptis attendendum est ad *usum loquendi*.

§. 50.

Quando quis legit in quodam libro: *Francorum Imperatori Carolo Magno pulcherrimum fuit publicas visitare scholas atque doctos et diligentes prae indoctis, inertibusque ad honores et munera publica promovere*. Quando quis haec verba legit, inquam, et dubitat, quaenam idea ex communi loquendi usu cum termino *pulcherrimum* sit connectenda, tunc nihil prius habeat oportet, quam ut quasdam locutiones consuetas, in quibus terminus hicce usurpatur, indaget, sibi que ante oculos sistat, e. gr. ille juvenis vocatur *aspectu pulcher*, cujus facies est *formosa*: dicitur etiam: *suum cuique pulchrum*, id est, *gratum et acceptum*; item *mors pulchra*, id est, *gloriosa et honorifica*; item *dies pulchra*, id est, *fortunata aut amoena*. Notum est etiam proverbium: *difficilia quae pulchra*, id est, *opus excellens habet difficiles ortus et tarda incrementa*. Juxta illud: omne, quod excellens opus, egregiumque futurum est, *difficiles*

ficiles ortus habet, incrementaque tarda. Ex his exemplis elucescit, quod terminus *pulcher* diversas habeat significationes, adeoque ex usu loquendi fit terminus vagus et indeterminatus; cum autem *ab usu loquendi* non sit decedendum, retinenda est aliqua idea ex illis supradictis ideis, quas usus loquendi cum termino *pulcher* conjunxit, et quidem ista, quae ad rem praesentem maxime quadrat: dico igitur, quod *Carolo Magno gloriosum et magnificum fuerit* visitare scholas &c. En mentem meam! sicut mors pulchra pro patria, ita et visitatio scholarum, onerosa quidem illa, ast pulchra tamen. Haec sine dubio fuit etiam mens *scriptoris*, qui illud de *Carolo Magno* scripserat. Hac ratione licet potestatem veram cujusvis termini vagi et indeterminati ex usu loquendi reperire, si attendamus ad eam notionem, propter quam terminus in locutione adhibetur.

Sectio V.

De Definitione.

§. 51.

Idea distincta completa enunciat per terminum

minum distinctum, qui dicitur *definitio*, et objectum ideae distinctae completae vocatur *definitum*. 1.) Ex hac definitionis definitione patet, quod ideam distinctam completam alicuius objecti ope definitionis verbis aut literis expressae aliis hominibus declarare quidem valeamus, non item confusam. Cum enim in definitione recenseri oporteat notas characteristicas, definitum ab aliis discernentes objectis; omnium autem rerum distinctae ideae haberi nequeant, eo quod repraesentationes sensuales qua tales sunt confusae, 2.) Plane consequitur, non omnium rerum dari definitiones.

Scholion.

1.) *Eclipsis solis* est carentia lucis solaris in novilunio. *Eclipsis solis* est definitum: *carentia lucis solaris in novilunio* est definitio. Homo est animal rationale: *homo* est definitum, *animal rationale* est definitio. Cum definitio sit idea distincta, illa non debet *idem per idem* explicare: hinc mala est haec definitio: *Quantitas* est accidens, a quo res dicitur quanta. Nam terminus *quantus* aequè est confusus ac terminus *quantitas*. Ergo *idem per idem*, obscurum per obscurum definitur hac ratione,

nec ulla nota characteristica quantitatis sigillatim enumeratur. 2) Notas, per quas odorem rosae ab odore hyacinthi, dulcedinem sacchari ab amaritudine absinthii, sonum citharae a sono noliae, albedinem nivis a nigredine carbonis, dolorem alapae a dolore virgarum, recensere nequeo, adeoque confusam odoris, dulcedinis, amaritudinis, soni, albedinis, nigredinis et doloris habeo ideam: hinc caeco nato nullis verbis possum distincte explicare, quomodo color albus vel ruber a nigro dignosci debeat, nec furdo nato differentiam inter sonum noliae et citharae &c. Unde intelligitur, quod perceptiones sensuales *qua tales* definire nequeamus.

§. 52.

Notae et determinationes seu *characteres* sunt duplicis generis: *aliae* sunt ita comparatae, ut earum praesentia ad constituendam aliquam rem sit omnino necessaria, *aliae* autem non. *Notae*, quae constanter in re aliqua sunt et esse debent, ut res id sit, quod est, vocantur *internae* seu *essentiales*, *constantesque*: e. gr. *vis repraesentativa in anima*. E contrario illae, quae non in re aliqua semper et ubique deprehenduntur, et sine quibus res aliqua id esse potest, quod est, nominari

nari solent *externae* seu *accidentales*, et *relationes*,
uti et *modi*, e. gr. *scientia in homine*.

Scholion.

Triangulum est spatium tribus lineis inclusum rectis, stiloque plumbeo circa horam sextam tabulae albae inscriptum. In hoc exemplo apparent variae notae, *spatium*, *tres lineae*, *inclusio*, *stilus plumbeus*, *hora sexta*, *tabula alba*, *inscriptio*, *lineae rectae*; quarum aliae sunt *internae*, aliae *externae*. *Triangulum* praecise per hoc est triangulum, quod fit *spatium tribus lineis inclusum*, et per has notas spatii, trium linearum, et inclusionis semper et ubique ab omnibus aliis figuris geometricis discernitur. *Spatium* ergo, *tres lineae* et *inclusio* earum sunt *notae internae* seu *essentiales* *trianguli*. Econtra *stilus plumbeus*, *hora sexta*, *tabula alba*, *rectitudo linearum*, et *inscriptio* sunt *notae externae* seu *accidentales* *trianguli*: potuisset enim triangulum esse inclusum tribus curvis, potuisset marmori incidere stilo ferreo, aut atramento nigro chartae inscribi, et quidem alio quocunque tempore: consequenter triangulum *in genere* acceptum, per notas accidentales non semper et ubique ab omnibus aliis rebus discernitur: triangulum *individuale*, seu *in individuo* acceptum non potest describi, nisi per notas *essentiales* et *accidentales* simul sumptas; *ast individua non definiuntur, sed describuntur*.

§ 53.

Notae constantes *aliae* in aliis rationem sufficientem habent, *aliae* primae sunt, rationemque caeterarum in se continent. Illae dici solent *attributa*, hae *essentialia*. *Essentiales* notae omnes simul acceptae constituunt *essentiam rei*. a) *Attributa* vero dividi solent in *propria* et *communia*: *attributum proprium* huic rerum speciei soli competit, utpote in *essentia* integra fundatum. b) *Attributum commune* pluribus speciebus tribuitur, utpote quod in una vel in quibusdam essentialibus notis rationem habet. c) Cum inter *ideae* distinctae characteres, seu *notas* et affectiones semper quaedam deprehendantur, quae sunt communes rei definitae cum aliis speciebus, adeoque plurium specierum exprimant similitudinem, hinc quaedam *attributa*, in definitionibus recensita exhibent *genus*. d) Cum autem inter *notas* et determinationes *ideae* distinctae etiam aliquae numerentur, quibus res definita ab omnibus aliis rebus communes *notas* habentibus, id est, ab omnibus aliis speciebus discernatur, hinc ejusmodi

modi notae seu attributa exhibent *differentiam specificam*.

Scholion.

a) Ita *animalitas* et *rationalitas* constituunt *essentiam* hominis; ita *spatium*, *tres lineae*, *earumque inclusio* constituunt *essentiam* trianguli: ita *animalitas* et *rugibilitas* constituunt *essentiam* leonis. b) ita *risibilitas*, *libertatis* et *eruditionis capacitas*, item *peccandi capacitas* et *errandi* sunt attributa propria hominis, sequuntur enim ex integra *essentia* hominis. Hinc *tres anguli*, quos *tres lineae clausae* formant, sunt attributum proprium trianguli. c) *Stare erecto corpore*, *ambulare*, *implumem esse* et *bipedem* sunt attributa communia hominis: competunt enim non solum hominibus, sed etiam aliis animalibus. *Volare* est attributum commune columbae; competit enim etiam *alaudis*, *lusciniis* &c. d) In *idea animalis*, quod genus est hominis, continetur principium *vivendi* et *sentiendi*; *vita* itaque et *sensio* sunt determinationes genericae hominis, perinde ac leonis, equi, canis &c. e) In *idea rationalitatis*, quae est *differentia* hominis, continetur principium *rationandi*; *rationalitas* ergo est determinatio specifica hominis, quia per eam species humana differt ab omni alio animali: determinationes individuales e. gr. *locus*, *tempus*, *statura*, *aetas*, *sexus*.

sexus &c. nonnisi individuo propriae constituunt differentiam numericam.

§. 54.

Definitio, quae duabus constat notis, quarum una est *generica*, et altera *differentialis*, hodie vocatur *nominalis*.

Scholion.

Apud veteres nomine definitionis veniebat *Etymologia*, qua in termini definiendi originem indagatur: item *Synonymia*, qua alii termini ejusdem significationis adduci solebant, aut *Homonymia*, per quam varius et multiplex termini significatus sistitur. Ast hae indagations ad *grammaticam* rectius remittuntur.

§. 55.

In definitione nominali *genus* requiritur et *differentia specifica*; illud, quia ea continet notas, pluribus speciebus communes: 1.) Haec, quia continet notas, rei alicui proprias. 2.) Utrumque, minimum *differentia specifica*, in definitione nominali ponatur necesse est.

Scho-

Scholion.

1) *Animal* convenit speciei humanae, leoninae, equinae, caninae &c. *rationale* non alicui speciei animalis convenit, nisi humanae: bona ergo est definitio: homo est *animal rationale*.

§. 56.

Definitio, quae ejusmodi sistit notas, quae praeter rem definitam etiam aliis speciebus convenit, est *justo latior*, adeoque non esset idea distincta.

Scholion.

Stella est corpus, quod noctu lucet. Haec definitio est latior suo definito; quia etiam convenit lunae, quae tamen stella non est, sed satelles.

§. 57.

Definitio, si ejusmodi notas continet, quae non omnibus sub definito comprehensis conveniunt, est *justo angustior*, adeoque non est idea completa.

Scholion.

Triangulum est spatium tribus lineis rectis inclusum. Haec definitio est *justo angustior*: quia

G 5

• non

non modo triangulum rectum, sed etiam curvum datur, tres lineae rectae autem notam exhibent, quae triangulis curvilineis non convenit.

§. 58.

Definitio nominalis debet esse adaequata, id est, tam late patere quam ipsum definitum: cum enim omnes partes simul acceptae debeant esse toti aequales: alias enim totum sibi ipsi esset inaequale: omnes autem notae characteristicae simul sumtae sint partes, totum constituentes, sequitur luculenter, quod notae characteristicae, veluti partes objecti definiti, simul acceptae debeant esse aequales toti objecto definito, seu quod idem est, quod definitio bona debeat esse adaequata suo definito, adeoque neque latior, neque angustior suo definito.

Scholion.

Haec definitio: *Pietas est habitus ad divini nominis cultum actiones suas dirigendi*, est bona, quia neque est latior, neque angustior suo definito: hae enim notae sunt ejusmodi, ut soli pietati ac semper et ubique conveniant.

§. 59.

§. 59.

Cum *idea distincta completa* haberi queat, quin admixtam habeat ideam abundantem, consequens est, ut definitio jam bona sit, modo gaudeat differentia specifica, seu idea, quae ad essentiam rei, a reliquis omnibus rebus distinguendam *primario* pertinet, utque adeo reliquis ideis ad essentiam rei *secundario* pertinentibus aequae carere queat et debeat ac quibusve aliis *ideis abundantibus*.

Scholion.

Si dico: *horologium* est machina ad horas vel sono vel stilo indicandas comparata, tunc haec definitio horologii non est abundans, adeoque bona. Sin assero, *horologium esse machinam*, ab artifice e metallo vel ligno confectam, quae rotatione indicis vel campanae pulsu horas indicat, ut tempus mensurare, et nostra negotia ad illud recte instituere possimus, tunc haec definitio horologii est plane abundans: habet enim causam efficientem, finalem, formalem et materialem, quarum nonnullis egregie potuisset carere.

§. 60.

Multo minus in definitione asserere oportet *notas accidentales*, cum illae non rei insint
con-

constanter, adeoque non semper et ubique rem quampiam ab omnibus aliis discernunt, aut circulum in definiendo committi, qui committitur, quoties terminos definitionem ingredientibus per definitum explicamus, seu quoties definitum definitionem ingreditur. e. gr. *sapientia est habitus sapienter agendi*; deberes enim dicere, quod fit habitus eligendi optimum, id est finem et media brevissima et tutissima seu efficacia ad illum obtinendum.

Scholion.

Horologium est machina argentea, quae jam ex catenula aurea in pariete musei mei sub speculo pendet. Haec definitio est mala, quod enim ex catenula aurea pendeat horologium in pariete musei mei, id ei competit aliquando et non tamdiu, quamdiu manet horologium: *Fulgur est inflammatio partium sulphurearum in nubibus.* Haec definitio est mala, quia partes sulphureae non solum in nubibus, sed etiam in terra inflammantur. Unde intelligitur, quod definitio cum definito debeat esse reciproca seu reciprocari, ita, ut notae characteristicae possint in locum definiti substitui, et definitum pariter poni queat loco notarum characteristicarum. *Do tibi bacum, vel do tibi decimam quintam partem floreni, vel do tibi summam quatuor crucigerorum bavaricorum:*

si dixeris rustico, tunc ille erit contentus, quia idem accipit. Sic pariter posses dicere; *omnis spiritus, est substantia intellectu et voluntate praedita, et omnis substantia, intellectu et voluntate praedita est spiritus*: ast si dicis, quod *circulus sit figura lineae curvae inclusae*, tunc reciprocando dicere non potes, figuram lineae curvae inclusam esse circulum, siquidem et ovalem figuram complectitur et lenticularem, aliasque. Ergo haec definitio non est bona.

§. 61.

Cum *definitio negativa* rem ab aliis rebus non distinguat per ideas, ad essentiam rei pertinentes, hinc non potest esse *negativa*, nisi in casu, ubi versamur in evolvendis notis characteristicis idearum, contradictorie et immediate oppositarum; hoc enim in casu, quando unum contradictorie oppositum explicavimus, tunc alteri tribuimus characteres contradictorie oppositos, quia ob intellectus nostri imbecillitatem positiva rei contradictorie oppositae attributa perspicere non possumus. Sic *ens compositum* est ejusmodi ens, quod constat partibus, a se invicem distinctis, sed inter se connexis. Enti composito contradictorie opponitur *ens simplex*,
cujus

cujus attributa positiva debilis ingenii nostri acies perspicere nequit: dico igitur, quod ens simplex fit ens, quod non constat partibus, a se invicem distinctis quidem, at inter se tamen connexis. Ast definitio, quae negationem infert, tolerari minime potest, quoties versamur in terminis, qui non sunt contradictorii, sed tantum contrarii vel aliter oppositi; hinc haec definitio, quod aqua calida sit, quae non est frigida, non potest tolerari; nam inter aquam frigidam et calidam datur tertia, scilicet *tepida*.

§. 62.

Definitio constat *genere* et *differentia*: quodsi differentiam illam specificam desumo a *nota aliqua*, qua rem mihi obviam ab aliis omnibus semper et ubique discernere valeo, tunc definitio dicitur *nominalis*: 1.) quodsi autem illam desumo a *modo*, quo illa res oritur, vel possibilis sit, tunc dicitur *realis*, 2.) seu *generica*, quia rei definitae genesin seu modum, quo fieri vel formari potest, 3.) dein etiam materiam, ex qua oritur, seu principia generantia pro re nata exponit.

Scho-

Scholion.

1) *Circulus est figura, cujus peripheria a centro ubique aequaliter distat, seu cujus omnia puncta ab uno aliquo aequaliter distant.* Haec definitio est nominalis. 2) *Circulus est figura, quae radio circa punctum circumacta describitur.* Haec definitio est realis. Inde patet simul, quod eadem definitio tam nominalis quam realis bona maneat, etsi diversis quidem, at aequipollentibus terminis et vocibus tamen, exprimatur. 3) Si cui dico: *Pulvis pyrius est pulvis, quo globus ex tormento bellico vel sclopeto exploditur; tunc habeo definitionem nominalem pulveris pyrii, quia terminum seu nomen definio.* Ast si cui dico: *pulvis pyrius paratur, quando sex librae nitri bene soluti, una libra sulphuris contriti, et una libra carbonum fatis contritorum et commixtorum in unam massam coalescunt, quae deinde pinfendo subtilis facta et cribrando circumagitata in forma granulorum e cribro effluit, tunc habeo definitionem realem pulveris pyrii, tormentis bellicis (quae Carthaunen vocant), destinati, seu pulveris pyrii grossioris; nam ad pulverem pyrium minus grossum parandum alia requiritur dos ingredientium, adeoque alia emergit definitio genetica pulveris pyrii minus grossi.* Pariter est definitio circuli genetica, dum dico: *circulus est figura, ubi linea recta altero extremo fixa manet, altero autem circumcirca movetur.*

§. 63.

In formandis definitionibus nominalibus, cum unius ejusdemque rei plures dari possint notae, quarum quaelibet sufficit ad rem ab omnibus aliis rebus distinguendam, pendet ab arbitrio nostro, quasnam notas in formanda definitione prae aliis usurpare velimus, ut adeo in hoc sensu definitiones nominales sint *arbitrariae*. Unde plures *definitiones* nominales ejusdem rei dari possunt non verbis modo, sed notis etiam differentes, quae tamen bonae sunt.

Scholion.

Linea recta definitur ab *Euclide*, quod sit via brevissima a puncto ad punctum: a *Platone*, quod sit illa, cujus extrema obumbrant omnia media: a *Leibnizio*, quod sit illa, cujus pars toti similis, vel cujus omnes partes versus eandem tendunt plagam. Quaevis harum nominalium definitionum tales exhibent notas, quae ad lineam rectam sufficiunt a curva discernendam: cum termino, *linea recta*, neque obviam quamlibet pro libitu in omnibus ideam conjungere auctores praefati, sed eam solummodo, quae ex usu loquendi desumpta est; non enim cum quo-

vis termino quamvis connectere ideam licet. Sic etiam plures definitiones *substantiae et quantitatis* &c. numeramus, quae bonae sunt, et si verbis, quin et notis interdum discrepant.

§. 64.

Ratio a posteriori, id est, per *experientias* formandi definitionem nominalem est sequens: si scire cupis definitionem *vituperii*, 1) ad casus quosdam individuos seu singulares, in quibus alter alterum vituperare dicitur, attendendum est: 2) Notae singulae successive indagandae sunt. 3) Accidentales ab essentialibus bene distinguendae, et in definitione omittendae sunt. 4) Ex notis, quae rei definiendae constanter insunt, scilicet essentialibus genus et differentiam specificam seligere oportet.

E. gr. 1. Magister Grammatices imputat Mevio suo discipulo.

2. Magister Grammatices imputat Mevio in attestatis suis scriptis.

3. Magister imputat Mevio, quod sit lascivus.

H

4. Ma-

4. Magister imputat eidem, quod sit negligens et piger.

5. Magister imputat, quod inobediens.

Jam ponamus alium casum.

1. Magister Poeseos imputat Sticho cognato suo.

2. Magister Poeseos imputat Sticho oretenus in horto suo manere.

3. Magister Poeseos imputat Sticho, quod sit saepe temulentus.

4. Magister imputat Sticho, quod sit quotidianus lusor et aleator.

5. Magister imputat Sticho, quod sit immodestus et falax.

Confer jam hos duos casus, et omitte notas peregrinas, particulares et non constantes: deinde lasciviam, pigritiam, negligentiam, inobedientiam; item temulentiam, ludendi libidinem, immodestiam et falacitatem voce, quae latius patet, id est, termino communi exprime: talis terminus communis est imperfectio, item defectus perfectionis. Rursus animadvertite, quod in
utro-

utroque casu occurrat *imputatio*, et quod in utroque casu occurrant *imperfectiones morales*.

Distingue denique in his ea, quae sunt *essentialia*, ab *accidentalibus*: illa sunt, in quibus uterque casus similis est: haec vero sunt ea, in quibus uterque casus est dissimilis. *Imputatio* et *imperfectiones* seu *defectus perfectionis* sunt *essenciales notae*, quia in utroque casu adfunt. *Magister Grammatices*, *Magister Poeseos*: *Mevius*, *Stichus*, *discipulus*, *cognatus*, *scripta attestata*, *oretenus*, *hortus suus*, *mane*, *quotidianus* sunt notae seu determinationes accidentales, quia in uno tantum, et non in utroque casu occurrunt.

Quodsi itaque notas constantes sumo, generique differentiam adjungo, tunc emergit haec definitio: *Vituperium est imputatio imperfectionum moralium, seu morum improborum*. Si hanc definitionem examinare placeret ratione notarum, definiti et terminorum, tunc examen hocce vocaretur *analysis definitionis*, perinde ac supra allata confectio appellatur *synthesis definitionis*.

Sequitur aliud exemplum. Si de conficienda definitione nominali *vis attractivae cogi-*

tas, tunc duos pluresve casus singulares, e. gr. *magnetis et electri fricti*, in quibus definitum adhibetur, tibi proponas velim. Jam notas singulas in his casibus occurrentes, siue essentiales siue accidentales sint, diligenter observa, omissisque accidentalibus tot notas essentiales, id est, in utroque casu similes combina, quotquot ad genus et differentiam specificam vis attractivae sufficere videntur. In primo casu *1ma Nota*: Suspende e filo acum ferream. *2da*. Suspende vel pone magnetem cominus. *3^{tia}*. Ita tamen, ut magnes acum non tangat. *4ta*. Observa, quomodo acus sese moveat versus magnetem. In secundo casu *1ma Nota*: Tere electrum in panno aut linteo. *2da*. Suspende vel pone frustula chartacea cominus. *3^{tia}*. Ita tamen, ut frustula chartae ab electro non tangantur. *4ta*. Observa, quomodo frustula chartacea versus electrum in certa distantia sese moveant.

His praemissis, quodsi jam notas, in quibus uterque casus est similis, a notis, in quibus uterque casus est dissimilis, notas scilicet essentiales ab accidentalibus, distinguas

guas, et tot notas essentialia sumas, quot ad vim attractivam ab omni alia vi e. gr. gravitatis, distinguendam sufficiunt, tunc sequentem habes definitionem nominalem vis attractivae.

Vis attractiva corporis est continuus nisus (seu conatus ad motum) alia quaedam corpora in certa distantia determinandi, ut ea versus ipsum ante contactum se moveant. En definitionem, in qua vim mortuam in genere sumptam defini- vimus per nisum seu conatum. Cum autem ex eo, quod non detur actio in distans, Philosophi concludant, dari aliquod effluvi- um invisibile magnetis et electri fricti, quo alia corpora prope posita invisibiliter attin- guntur, ideo definitio praefata ita perfici potest. Vis attractiva corporis est continuus nisus alia quaedam corpora in tali distantia, in quali ab invisibili effluvio attingi possunt, determinandi, ut ea versus ipsum ante contactum visibilem sese moveant. Vis mortua magnetis et electri fricti scilicet in quadam certa distantia redditur viva, id est, conjungitur cum motu locali, et ad motum localem porro producendum tendit. In hac definitione vis attractivae nonnisi essentialia

positae sunt determinationes : accidentia seu modi mittebantur. Hinc est definitio bona.

Scholion.

Attributis opponuntur *modi* sive *accidentia* : est autem *modus* seu *accidens* nihil aliud quam affectio, cujus ratio sufficiens extra essentiam in entibus aliis continetur. Sic *eruditio* est *modus* sive *accidens* hominis ; eruditio enim quamvis sit in homine tanquam suo subjecto inhaesionis, tamen nec est *pars hominis*, nec ex *essentia hominis* fluit ; alias non existere posset homo, quin esset eruditus : sed rationem sufficientem habet in *volitione hominis* seu *studio*. Unde satis intelligitur, modos a re, cujus sunt modi, separari posse. *Accidentia* autem sunt duplicis generis ; alia sunt *praedicabilia*, seu apta, ut praedicentur de subjectis : haec accidentia possunt adesse et abesse sine interitu subjecti, et contradistinguuntur a proprio sive attributo, quod necessario et constanter rei inest. *Accidentia praedicamentalia* opponuntur substantiae, et sub accidenti praedicamentali continentur tum *propria*, tum *accidentia praedicabilia*, seu stricte sic dicta : dein accidentia praedicabilia a veteribus scholasticis dicebantur *modi*. Quamvis autem *modi* quoad actualitatem suam et existentiam non ex essentia rei fluunt, possibilitatis tamen modorum rationem sufficientem in essentia agnoscant

neceſſe eſt. Sic eruditio, tanquam modus et accidens hominis non fuit quoad actualitatem ſuam ex eſſentia hominis, uti dictum eſt; quod autem homo poſſit eſſe eruditus, id dependet ab ipſius eſſentia. Sollicite proin actualitas et poſſibilitas modorum ſunt diſtinguendae. Homo eſt ens ad modos admit- tendos per eſſentiam aptum, id eſt, natu- raliter diſpoſitum. Gaudet ergo aptitudine ſeu diſpoſitione naturali ad eruditionem re- cipiendam, quia eruditionem tanquam mo- dum homo per eſſentiam recipere poteſt. Hinc non actualitates modorum, ſed poſſi- bilitates eorum pro attributis ſunt habendae. Poſſe calidum eſſe, eſt attributum lapidis, etſi calor actualis ſit inter modos lapidis refe- rendus.

§. 65.

Ratio formandae definitionis realis ſeu geneticae eſt ſequens. 1) Indaga in elementa gene- rantia. 2) Indaga in modum generationis, ut adeo eluceſcat, quid quodvis eorum ad geneſin ſeu originem rei contribuatur.

Scholion.

In hac definitione reali: *Circulus eſt figura, quae radio circa punctum fixum circumacta deſcribitur; radius et punctum fixum ſunt elementa gene- rantia; motus lineae rectae ſeu radii circa*

centrum est *modus generationis*. Definitio *genetica tempestationis aestivae calidioris* est haec : *tempesta aestiva calidior est illa, quae oritur, si sol terram radiis perquam fervidis calefacit, oleosasque et sulphureas evaporationes ascendentes, et ob gravitatem suam in inferiore regione aerea haerentes commiscet, adauetoque calore accendit.* In hac definitione *elementa generantia* sunt *particulae terrestres, oleosae et sulphureae*; *attractio, commixtio et accensio eorum* sunt *modus quo generatur brontia*. In *Phyfica* pluribus ex generatione lapidum ostenditur, quod unico temporis momento brontia generari non possit. Unde intelligitur, quod definitionem realem formaturus aut examinaturus *Phyficae doctrina tinctus* esse debeat, aequae ac *mathematicis principiis instructus* sit oportet, qui hanc definitionem *parabola* intelligere cupit: *Parabola est linea curva, in qua quadratum semiordinato aequale est rectangulo ex abscissa in parametrum.* *Matheseos ignaro* fors dicere deberem: *Parabola est linea, quae ex interna parte conici abscissi representatur, quando pars aliqua conici, parallela cum latere conici, abscissa est.* Et fors multos est invenire, qui nec horum terminorum claram ideam habent.

§. 66.

Ens finitum est ens, in quo omnia simul inesse nequeunt, quae eidem actu inesse possunt.

sunt. De omnibus igitur finitis definitio realis est possibilis, quia habent *genesin*, quae indagari potest, ob imbecilitatem autem intellectus humani cum causas et ortum plurimarum rerum ignoremus, mirum non est, multarum rerum nullas dari a nobis posse definitiones reales: cumque *DEUS* nullam habeat generationem seu originem, de eo nominalem quidem habemus definitionem, non autem realem. Cum autem *existentia DEI* jam in Theologia naturali a posteriori fatis superque demonstretur, definitione *DEI* reali facile carere possumus, et nominali esse contenti, etsi per hanc non demonstretur, rem definitam actu existere. Insuper nulla ratio urget, omnes ut omnes res possint aut debeant definiri realiter, uti supra suo loco dictum est.

§. 67.

Quoties video, quod unus ab altero aliquid *emat*, toties deprehendo, 1) quod consentiant et conveniant, 2) quod consentiant in *rem*, in *commercio existentem*, et pro certo pretio in pecunia numerata consistente *transferendam*: *experiundo*

igitur didici, quod *emtio - venditio* sit consensus utriusque in rem, in commercio existentem, et pro certa pecuniae summa transferendam. Si *omitto* circumstantiam *certae pecuniae*, tunc talis conventio est *consensus in rem, quae est in commercio, transferendam*. In priori casu habeo definitionem *emtionis - venditionis*: in secundo autem definitionem *contractus in genere*, quam posteriorem non *experiundo*, sed *abstrahendo* acquisivi, cum de pecunia abstraxerim: *fin* fingo, contrahentes consentire in rem *gratis* transferendam, tunc *mutando* circumstantiam pecuniae acquisivi definitionem *donationis*. Ubi demum circumstantias aliquas *addo*, scilicet quod res talis transferatur *ea conditione*, ut *elapso certo tempore, refusoque pretio restituatur*, tunc acquisivi ideam distinctam completam *retrovenditionis*, quae nihil aliud est quam conventio de re, quae est in commercio, pro pretio transferenda, ea conditione, ut *elapso certo temporis termino, refusoque pretio* venditori reddatur.

§. 68.

Quando definitio *experiundo* reperitur, vel a definitione per *experientiam* reperta ab-

strahitur, tunc negare non possumus, quod res definita existat, ut adeo securi simus tam de *existentia* quam *essentia* rei definitae: quando autem definitio per *mutationem* vel *additionem* unius pluriumve circumstantiarum reperta est, tunc sumus quidem securi de possibilitate, id est, de *essentia* rei, sed non de *existentia* rei definitae actuali.

Scholion.

Haec definitio: *Mons est pars terrae exstantior ex particulis heterogeneis regni vegetabilis et mineralis composita*, me certissimum reddit de montis *existentia* aequae ac de sua *essentia*, quia definitionem experiundo inveneram. Ast si mutando particulas heterogeneas in aureas mihi repraesento montem, et dico, montem esse partem terrae exstantiorem ex meris particulis aureis compositam, tunc haec definitio montis mihi sistit quidem *essentiam* montis aurei, ast me securum non reddit, quod mons aureus in rerum natura existat, adeoque fundamentum demonstrationis veritatisque reperiendae non praebet, nisi prius *definiti* *existentia* aliunde probetur: haud ab- similiter idea *entis perfectissimi* quidem concipi potest, et doceri, quod ens perfectissimum sit possibile; quod autem actu existat, non doceri potest inde: aliunde ergo *existentia* *entis perfectissimi* demonstrari debet.

§. 69.

Cum omnis definitio sit *idea distincta completa* ; ad ideam autem distinctam completam aliis communicandam requirantur *termini proprii et fixi* , quia alias ab aliis non intelligimur , consequens omnino est , ut termini *vagi , improprii et metaphorici* ex definitione *excludantur* , aut saltem prius rite *explicentur* , adeoque ut aliorum definitiones non memoriae tantum infigantur , (quod non est *sapere*) sed ut intelligantur.

Scholion.

In *Ciceronis libro de Senectute cap. XXI.* occurrunt haec verba : *Non me solum ratio ac disputatio impulit , ut ita crederem , sed nobilitas etiam summorum philosophorum et auctoritas.* Si vis , ut discipulus haec verba *Ciceronis* intelligat , non jube eum ea memoriter tantum ediscere , sed explica illi per bonas definitiones , quid sit *ratio* , quid *disputatio* , quid *credere* , quid *nobilitas* , quid *philosophus* , quid *auctoritas* . Illustra etiam horum verborum definitiones exemplis obviis , atque iterum iterumque , quae dixisti , inculca , dictaque examinando repete , si vis , ut discipuli sapiant . Si dico : *Dolor est solutio continui* , tunc prius explicari debet , quid sit *solutio* , quid *continuum* .
Agi-

Agitur hic de dolore corporis; ast cum non omnis continui solutio sit dolor, definitio doloris completa erit, si dico, quod *dolor* sit sensatio ex solutione continui nervosi in corpore nostro orta. Est haec *definitio doloris genetica*. Si dico: *Anima nostra est substantia, id est, subiectum perdurabile et modificabile*, tunc mihi incumbit explicare, animam nostram esse eatenus *perdurabile quid*, quatenus easdem retinet facultates cognoscendi et appetendi &c. et *modificabile quid*, quatenus nunc cogitat, nunc iudicat, nunc ratiocinatur, nunc appetit, nunc averfatur &c. adeoque accidentia et modos sustinet, e. gr. scientiam, agilitatem, pietatem &c.

§. 70.

Descriptio differt a definitione, quatenus illa est idea distincta incompleta alicujus rei, haec autem distincta completa. *Descriptio* est igitur recensio notarum aliquot tam essentialium quam accidentalium individui alicujus: et consequenter descriptio exhibet notas etiam externas, temporis, loci, magnitudinis, figurae, qualitatis, staturae et quasdam alias, quas in individuis deprehendimus. Individua enim tantummodo sunt objectum descriptionis.

§. 71.

§. 71.

In descriptione individuorum allegantur notae, quae rei descriptae non perpetuo et constanter, sed ad tempus competunt: *Individua* ergo sunt tantummodo objectum descriptionis: ea autem, quae definiuntur, abstracta sunt, et communiter in classe specierum constituuntur. Ex his patet, quomodo descriptiones confici, et examinari debeant.

Scholion.

Si dico: *Baro de Laudon fuit expugnator Albae graecae fortunatissimus*; id plane non sufficeret ad eum ab aliis Albae graecae expugnantoribus discernendum. Si sufficientem illius dare vellem descriptionem, requireretur, ut et de patria ipsius, familia, summa dignitate militari, tempore, quo vixit, item de ipsius actionibus et fatis, de sociis, caeterisque circumstantiis, praesertim de modo expugnandi claram mentionem facerem. Huc conducit illud hexametrum: *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*. Nam hoc versu venire possumus in cognitionem circumstantiarum, ne eas praetereamus. Huc faciunt etiam *praedicamenta*, quae scholastici cate-

categorias vocant, seu decem series summorum generum, seu terminorum magis et minus communium, in quibus sub uno genere summo multa genera inferiora, species et individua continentur: sunt autem haec, quae sequenti disticho comprehenduntur.

Arbor sex servos ardore refrigerat ustos;

Ruri cras stabo, sed tunicatus ero.

Arbor denotat substantiam, sex quantitatem, servos relationem, ardore qualitatem, refrigerat actionem, ustos passionem, ruri ubi, cras quando, stabo situm, tunicatus habitum.

§. 72.

Substantia est ens, quod ad sui naturalem existentiam non opus habet subiecto inhaesionis, cui scilicet inhaereat, uti Homo, Petrus, Bucephalus, Cera, Accidens, quod substantiae opponitur immediate, est ens, quod ad sui naturalem existentiam requirit subiectum inhaesionis, uti mollities, durities, quae inhaerent cerae. Cera enim, quatenus nunc fieri potest mollis aut dura, est subiectum modificabile. Accidens praedicamentale in novem praedicamenta dividitur, quorum tria sunt intrinseca, scilicet quantitas, qualitas, situs; tria extrinseca, scilicet, ubi, quando, ha-

habitus. Tria denique tum in - tum extrinseca, scilicet, *relatio*, *actio*, et *passio*. *Quantitas* est multitudo unitatum junctarum, quae rem constituunt: ut adeo, ubi determinata multitudo locum habet, ibi etiam quantitas locum habere recte dicatur. *Relatio* est id, quod rei absolute non convenit, sed tum demum intelligitur, quando ad alterum refertur. Mevius non intelligitur esse pater, nisi praesupponatur, quod habeat filium: fundamentum hujus relationis est generatio. Ita inter dominum et servum, magistrum et discipulum, regem et subditos, creatorem et creaturas datur relatio. *Qualitas* est determinatio rei interna, quae sine alio assumpto intelligi potest. Si dixeris, te vesci cibo dulci, quivis homo intelliget, qualis ille fit, idque sine alio cibo vel potu, ad quem cibus gustatus referri debeat. *Dulcedo* igitur est qualitas. *Actio* est mutatio status, cujus ratio continetur in subiecto, quod eundem mutat. Status loquentis differt a statu tacentis. Si ergo incipio loqui, muto statum meum, et ratio hujus mutationis sufficiens repe-

reperitur in me ipso, quia ego ipse me ad loquendum determino. Hinc dum loqui incipio, *agere* quid dicor. *Passio* est mutatio status, cujus ratio sufficiens extra subiectum, quod statum mutat, continetur. Si spongiam comprimis, tunc in spongia accidit mutatio; ratio autem sufficiens hujus mutationis non in spongia compressa, sed in manu tua, adeoque extra spongiam deprehenditur: atque sic spongia intelligitur aliquid *pati*. Nam status spongiae non compressae differt a statu spongiae compressae. Quando quis te virgis caedit, tunc status tuus mutatur in statum dolorosum: ratio hujus mutationis non est in te, sed in manu parentis tui, qui caedit. *Ubi* est praesentia rei in loco; *locus* autem est modus determinatus, quo tu simultaneis Petro, Paulo, et Jacobo &c. coexistis, e. gr. in agro, foro, museo. Quando est duratio rei ut connotans tempus. *Tempus* autem est ordo successivorum in serie continua. Entia, quorum alterum esse incipit, alterum autem esse desinit, dicuntur *successiva*; cum vero quodlibet horum sua

gaudeat duratione, hinc uniformitas harum durationum dicitur ordo successivorum, adeoque tempus. Sic una hora, unus annus succedit alteri. *Situs* est ordo simultaneorum non continuorum sed interruptorum, quatenus coexistunt. Si sunt plures homines in museo, et si accipimus unum eorum, tanquam primum, tribuimusque unicuique stationem respectu illius, quatenus eidem non est continuus, cum tali aut tali partium dispositione, e. gr. ut caput sit sursum, pedes autem deorsum e. gr. stare, sedere, cubare &c. *Habitus* est promptitudo agendi: *promptitudo* agendi autem est, qua quis actiones simplices, ad compositam requisitas, cito, nec ullis inter eas interjectis morulis, producere potest. Ita loquitur *promte*, qui sine mora non modo singulas syllabas et voces, sed integram earum seriem et constructionem enuntiat. *Habitui* contradistinguatur *dispositio*, quae est mera facultas agendi. Ast si *habitus* sumitur pro re externa corporis, tunc sub eo intelliguntur *vestitus* et *ornatus*, e. gr. *pallium*, *catena*, *tunica*, *pileus*, *toga*,

tōga, ocrea, annulus, gladius, corona, calceus. Hinc homo dicitur ornatus, vestitus, coronatus, gladiatus, ocreatus, catenatus, annulatus, togatus, palliatus, calceatus, quia sunt corporis adjacentia.

Sectio VI.

De Divisione.

§. 73.

Hactenus egimus de definitione tanquam idea distincta completa sermone expressa. Jam transeamus ad ideam distinctam completam adaequatam, sermone expressam, quam acquirere non possumus, nisi et notarum omnium, quae illam ingrediuntur, distinctas habeamus ideas. Cum ad eas nos nihil magis manuducat quam *divisio totius in suas partes*: hinc jam de divisione tractandum est in genere. Est autem *divisio* nihil aliud, quam *resolutio totius in suas partes*; et speciatim *divisio logica* est *resolutio ideae universalis in plures particulares, seu generis in suas species solutio*.

Scholion.

Triangulum si volo dividere, tanquam genus in suas species, ante omnia mihi vigilandum est de bona definitione illius. Talis est sequens; *Triangulum* est spatium tribus lineis inclusum. Jam circumspiciendum mihi est, quotuplex sit *linea*; scilicet *recta* vel *curva*. Jam dico: *triangulum* est spatium tribus lineis rectis inclusum. Item dico: *triangulum* est spatium tribus lineis curvis inclusum. Tandem divido *triangulum* tanquam genus in *triangulum rectilineum*, et *curvilineum*, tanquam in suas species. En *divisionem* generis in suas species, adeoque *logicam* seu *mentalem*. Id, quod ita resolvitur, vocatur *divisum*; *triangulum* ergo est *divisum*: partes autem, in quas resolvitur *divisum*, nuncupantur *membra dividenda*, qualia sunt *rectilineum* et *curvilineum*.

§. 74.

Quando membrum aliquod dividens iterum solvitur in partes novas, tunc talis solutio dicitur *subdivisio*. Quemadmodum bona definitio suis nititur regulis, ita etiam bona divisio et subdivisio. Cum *subdivisio* sit resolutio cujusvis membri dividendi in novas partes, tam ex natura divisionis, quam

quam subdivisionis sequitur, 1) ut membra divisionis debeant exhaustire totum divisum: omne enim totum, partibus suis simul sumtis est aequale, et vicissim: 2) ut membra esse oporteat disjuncta, nec unum in altero contineri: 3) ut in tot membra dividi debeat idea, quot natura divisi suppeditat: 4) ut ante divisionem idea dividenda ab omni ambiguitate liberari debeat: 5) ut resolutio, quae non rem in suas partes dividit, sed tantum vocabuli diversas significationes discernit, *distinctio*, non autem *divisio* dici debeat. 6)

Scholion.

1) Apud Mathematicos latus illud, cui concipitur triangulum insistere, vocatur *basis*. Reliqua latera basin complectentia vocantur *crura*, crurum autem supremus apex dicitur trianguli *vertex*. His praemissis observamus in triangulis, vel duo crura, vel tria crura esse aequalia. Hinc triangulum rectilineum subdividitur in *isosceles*, quod habet duo crura aequalia, seu duas lineas rectas aequales, et in *aequilaterum*, quod habet tria latera aequalia, seu tres lineas rectas aequales. 2) Hinc mala est divisio, si quis omnes libros

I 3

divi-

divideret in historicos, poeticos et rhetoricos; nam idea universalis *liber* complectitur adhuc alia membra dividendia, nempe theologicos, juridicos, medicos, philosophicos &c. 3) Si quis diceret, alius Christianus est *pius*, alius *malus*, alius *hypocrita*, tunc mala esset haec divisio, quia hypocrita jam continetur in malis. Vitiosa quoque est haec divisio, animalium aliud est *homo*, aliud *rationale*; nam homo et rationale inter se non sunt distincta membra dividendia. Bona econtra est haec divisio: Terrae pars alia est *Europa*, alia *Asia*, alia *Africa*, alia *America*, et, si cum modernis geographis loqueris, alia est *nova Hollandia*. 4) Si scilicet natura suppeditat duas, tres, quatuor, vel plures partes revera oppositas, tunc divisio fieri debet in duo, tria, quatuor, plurave membra dividendia, perinde ac haereditas pro numero haeredum in duas, tres, quatuor, pluresve portiones haereditarias dividenda venit. Hinc bona est divisio operationum intellectus in *ideas*, *judicia*, et *ratiocinia*. Bona etiam est divisio corporis humani in *supremum*, *medium* et *infimum*. Pariter bona est divisio *metaphysicae* in doctrinam de DEO, mundo, anima, et rebus in genere spectatis. 5) Ad bonam divisionem enim aequè requiruntur termini proprii et fixi: si igitur sunt vagi, improprii, indeterminati et metaphorici, aut ambigui, tunc prius debent defini

niri

niri et rite determinari ac explicari, pro-
 uti id ipsum fieri oportet in omni bona
 definitione. 6) Hinc divisio per terminos
 synonymos non est legitima, sed vitiosa, e.
 gr. *finitum* dividitur in *ens*, in quo omnia si-
 mul inesse nequeunt, quae eidem actu in-
 esse possunt, et in *ens*, quod habet fines, seu
 limites, nam *finitum esse*, et *habere fines* sunt
 synonyma grammatica. Perinde ac *infini-
 tum esse* et *nullos habere limites* sunt termini sy-
 nonymi. Ergo mala est definitio antedicta.

§. 75.

Quando totum dividitur in *partes*, tunc
 vel genus in *species*. 1) Vel subjectum
 in *sua accidentia* seu modos. 2) Vel acci-
 dens in *sua subjecta*, quibus inhaeret. 3)
 Vel effectus per *suas causas*. 4) Vel causa
 per *suos effectus*. 5) Vel qualitas per *sua objecta*.
 6) Vel totum integrale in *partes integrantes*. 7)
 Tota nimirum erga partes suas in multiplici
 deprehenduntur relatione: hinc multiplices
 etiam oriuntur divisiones, scilicet metaphy-
 sicae, logicae, physicae et integrales &c.
 unde etiam totum essentiale in *partes essentiales*;
 8) et potestativum totum in *realitates* solvi
 solent. 9)

Scholion.

1) Sic animal dividitur in hominem et brutum veluti in species.

2) Homines vel sunt docti vel indocti, pii aut impii; homo enim est *subjectum*, doctrina et pietas &c sunt modi seu *accidentia*.

3) Albedo, alia est lactis, alia nivis &c. lac et nix sunt *subjecta*, albedo autem est *accidens*.

4) Peccatum dividitur in peccatum *infirmi-
mitatis* et *voluntarium*: voluntas et infirmitas sunt *causae*, peccatum autem est *effectus*, adeoque effectus est divisus per causas.

5) Verbum DEI, aliud peccata arguit, ut *lex*, aliud peccatores erigit, ut *evangelium*. En divisionem causae per suos effectus, peccata arguere et peccatores erigere sunt effectus, causa est verbum DEI: seu *lex* et *evangelium* sunt effectus.

6) Amor vel est DEI, vel sui ipsius, vel proximi. Amor est *qualitas*, DEUS, is ipse et proximus sunt *objecta*, quo tendit amor.

7) Corpus humanum solvitur in caput, truncum, membra, pedes, manus. Corpus humanum est totum integrale: caput, truncus &c sunt membra. Templum hierosolymitanum dividebatur in atrium, sanctum, et sanctum sanctorum: atrium, sanctum, et sanctum sanctorum sunt membra integrantia, et templum est totum integrale.

8) Ho-

8) *Homo* dividitur in animam et corpus. *Homo* est *totum* *essentiale* seu *tota* *essentia*: anima et corpus sunt *partes* *essentiales*.

9) *Vis* animae humanae dividitur in facultatem cognoscendi et appetendi. *Vis* est *totum* *potestativum*: facultas cognoscendi et facultas appetendi sunt *realitates* seu *partes* *potestativae*.

§. 76.

Ratio faciendae divisionis est sequens. Cum divisio secundum naturam divisi sit instituenda, et natura rei cujusvis nobis per definitionem ejusdem innotescat, ante omnia indagandum est in definitionem. *Conscientia* definitur esse *judicium* de actionibus nostris, utrum bonae sint vel malae. Haec definitio conscientiae exhibet nobis *tres* *notas* *characteristicas*, 1. *judicium*, 2. *judicium* de actionibus nostris. 3. *judicium* de moralitate actionum nostrarum. *Judicium* est *genus*: *moralitas*, id est, *bonitas* vel *malitia* actionum nostrarum est *differentia* hujusce definitionis. Cum autem quodvis *judicium* vel *veritati* consonum vel *dissonum* sit, adeoque vel *verum* vel *falsum*, hinc nova emergit *consci-*

entiae divisio, scilicet *judicium verum de moralitate actionum nostrarum dicitur conscientia recta: falsum autem conscientia erronea.* Quoties *causam judicii* considero, scilicet *rationem judicandi*, tunc haec ratio vel est *evidens et convincens*, vel *probabilis tantum* vel adhuc *dubia*. Inde dividitur rursus *conscientia* in certam, probabilem et dubiam. Hactenus divisimus *Judicium*, qua *genericam allatae definitionis notam*. Jam ad *notas differentiales definitionis*. *Judicium de actionibus nostris, quatenus malae sunt, est conscientia mala.* *Judicium de actionibus nostris qua bonis est conscientia bona.* *Judicium de actionibus nostris, quatenus bonae vel malae sunt, est conscientia docens: quatenus et utrum committendae sunt, vel omittendae, est conscientia practica.* Dum actiones perpendo vel ut jam perpetratas, vel perpetrandas adhuc, tunc illud *judicium est conscientia consequens*, istud autem *conscientia antecedens*, En divisiones *conscientiae*, quae omnes regulis bonae divisionis et subdivisionis supra allatis omnino respondent: sunt igitur legitimae divisioni-

visiones, et norma, secundum quam aliae divisiones veniunt faciendae.

Exercitii causa juvat adducere divisiones et subdivisiones cujusvis praedicamenti seu categoriae, et primo quidem substantiae, quae in materialem seu extensam, et immaterialem seu intensam, haecque posterior in spiritum et elementa simplicia dividitur.

§. 77.

Substantia, prout opponitur accidenti, est ens per se subsistens completum, seu subjectum perdurabile et modificabile, quia sustinet accidentia et modos: dividiturque in primam, quorum pertinent omnia individua, resve singulares; et secundam, quo referuntur omnia genera et species seu substantiae universales; substantia prima subdividitur in materialem et immaterialem. Ad illam pertinet omne corpus, quod est ens ex materia, id est, partibus compositum; et vi motrici praeditum: ad hanc omne ens incompositum e. gr. spiritus et ens simplex quodcunque, uti elementa simplicia. Corpus rursus subdividitur in vivens et non vivens. De corpore organico seu viventi supra in

in §o. de *Arbore porphyriana* dictum est. Corpus autem non vivens dividitur in *perfectum* et *imperfectum*: ad illud pertinent metalla, lapides, et horum medium e. gr. succinum; ad hoc referri oportet igneum, aqueum et aereum meteorum.

§. 78.

Inter *accidentia* primum sibi vindicat locum *quantitas*, quae nihil aliud est, quam multitudo unitatum junctarum, quae rem constituunt. Illa dividitur in *continuum* et *discretam*: ad illam referuntur quantitates *permanentes* et *successivae*; ad permanentem pertinent linea, superficies et corpus mathematicum, id est *extensum in longum, latum, atque profundum*. In mathesi tam lineam, quam superficiem et corpus ulterius dividi et subdividi, ex lectione librorum mathematicorum satis superque constat. *Quantitas successiva* dividitur in *tempus* et quidem vel *naturale* e. gr. *praeteritum, praesens, futurum*, vel *artificiale* e. gr. *dies, mensis, annus, lustrum, indictio, seculum, aevum*. *Quantitas discreta* dividitur
in

in orationem et in numerum parem et imparem;
hinc etiam *numerica* dicitur.

§. 79.

Quantitati succedit immediate *qualitas*, quia, quomodo a similibus aequalia differant, recte perspicere nequit, nisi prius quid sit qualitas et quantitas et quotuplex, sit expositum. Quid sit qualitas, supra definivimus; ad *qualitates* referuntur omnia attributa, quae rei constanter insunt. Attributum enim est determinatio rei interna, quae efficit, ut res aliqua praecise haec res sit et non alia. Ad qualitates etiam pertinent omnes modi et *accidentia*, quae rei tantum ad tempus insunt. Qualitas dividitur in *physicam* et *moralem*, haec deprehenditur in *actionibus* hominum liberis, scilicet bonitas aut malitia actionum: illa in aliis rebus naturalibus consideratur, e. gr. forma, figura, potentia et impotentia, passio et patibilis qualitas, dispositio et habitus. *Dispositio* est aptitudo entis ad modos admittendos, quos per essentiam suam recipere, sed facile iterum amittere potest; uti ars inchoata cantandi, pingendi, syllo-

sylogizandi. *Habitus* est aptitudo entis ad modos, quos per essentiam suam recipere potest, sed quae difficulter amitti potest e. gr. ars cantandi, numerandi, sylogizandi, actibus repetitis, frequentique exercitio acquisita et stabilita. De divisione habitus infra in praedicamento *habitus* plura dicemus. Qualitas dividitur proin in *qualitates animae et corporis*. Qualitas animae vel est ex parte *intellectus* vel *voluntatis*. Qualitates *intellectus* sunt sapientia, intelligentia, scientia, ars et prudentia, de quibus plura in *Metaphysica*. Qualitates *voluntatis* sunt virtus moralis, vitium, omnesque affectus boni vel mali. *Potentia* dividitur in *facultatem rerum animatarum et inanimatarum*. Rerum inanimatarum est calefaciendi vis activa in vino, refrigerandi in zyto, soporandi in mandragora, comprimendi ebrietatem in amelito, attrahendi ferrum in magnete, expellendi choleram in rhabarbaro, vis medicinalis in lapillis pretiosis, vis passiva, e. gr. ductilitas in auro, fragibilitas in vitro, fusibilitas in metallis &c. Rerum animatarum facultates, scilicet in plantis
vis

vis calefactiva amaraci, refrigerativa cicorii, fanativa dictamni, in *belluis* vis rugiendi, latrandi, hinniendi &c. in *hominibus* vis ridendi, loquendi, admirandi, ratiocinandi &c. deinde qualitas *patibilis* seu *sensibilis* et *insensibilis*: *qualitatem sensibilem* habent omnes res visibiles, audibiles, olfactiles, gustabiles, et tactiles; *visibilis* est vel color vel lumen, color est purpureus, rubeus, viridis, flavus, caeruleus &c. *lumen* est proprium vel coelis et sideribus, vel igni, item crystal-
lis et corporibus lucidis; *audibilis* est sonus articulatus, uti sermo, vel non articulatus, uti brutis proprius et musicalis tam multifonus quam unifonus; *olfactilis* est odor suavis et molestus; *gustabilis* est sapor tam gratus quam ingratus; *tactilis* qualitas dividitur in *primam* et *secundam*, ad illam pertinent calor, frigus, humiditas, siccitas, ad hanc leve, grave, molle, durum, aridum, lubricum, stipatum, subtile, spissum, asperum, rarum, densum. Haftenus diximus de qualitatibus intimis, jam pauca loquamur de extimis: qualitas *extima* vel est *mathematica*, vel *naturalis*; illa dicitur

dicitur *figura*, haec *forma*: haec est determinationum essentialium congeries in rebus animatis aequae ac in inanimatis. Illa, scilicet *figura*, est limes extensi, et dividitur in *planam* et *solidam*; *plana* subdividitur in *unilinearem*, uti orbis seu *circulus*, et in *multilinearem*, uti in *triangulum*, *quadratum*, *rhombum*, *rhomboidem* &c. *solida* subdividitur in unius superficiei, uti *globus*, vel plurium superficierum, uti *pyramis*, *cubus*, *octoedra*.

§. 80.

Relatio dicitur id, quod rei absolute non convenit, sed tum demum intelligitur, quando ad alterum refertur. Sic *paternitas* absolute Mevio qua homini non convenit: convenire eidem autem intelligitur, quando Mevius refertur ad Sempronium non qua hominem, sed qua filium suum. Fundamentum, cur Mevius ad Sempronium et vicissim referantur, est *generatio*. *Relatio* dividitur in *realem* et *rationis*; haec est *praedicati subjectum*, item huc pertinent *species intentionales*. *Realis* dividitur *ratione fundamenti proximi et remoti*: *ratione fundamenti proximi*

mi datur relatio similitudinis et aequalitatis: item identitatis et proportionalitatis. Pariter relatio actionis et passionis, item causae efficientis, formalis, et materialis ad effectum, item causae instrumentalis et motivae, pariter exemplaris ad imaginem. Jam transeamus ad praedicamentum actionis et passionis.

§. 81.

Actio quid sit, supra definivimus, pariter quid sit passio. Potentia activa seu facultas est possibilitas agendi. Potentia passiva vero est possibilitas patiendi. Vis est id, quod in se continet rationem sufficientem, cur potentia actu agat, seu est nixus et conatus continuus agendi. Ex vi scilicet, non ex mera facultate, constanter sequitur actio, nisi vi resistatur. Impedimentum igitur est id, quod vi versistit, adeoque rationem in se continet sufficientem, cur aliquid non existat, cujus existentiae ratio sufficiens ponebatur. Sic ignavia continet rationem, cur scientia logica in Mevio ad existentiam non pervenit: hinc ignavia est impedimentum scientiae logicae. Actio dividitur in naturalem et artificialem; haec est pulsatio cytharae: illa est vel ani-

K

mae

mae vel corporis. Actio animae versatur vel circa intellectum, uti operationes intellectus; vel circa voluntatem, uti intentio et fruitio: item volitio consensus, electio et usus mediorum ad finem consequendum: vel circa appetitum in bonum vel malum, quorum pertinent affectus, scilicet amor vel odium, desiderium vel fuga, spes vel desperatio, audacia vel timor, patientia vel ira, gaudium vel tristitia, commiseratio vel invidia. Actio corporis econtra vel est spontanea vel necessaria. Actiones corporis necessariae sunt nutritio, cui inserviunt alimenti attractio, retentio, concoctio, distributio, et excretio: item augmentatio et generatio et corruptio; rursus accretio et decretio secundum quantitatem, alteratio secundum qualitatem, et ratio motus localis orbicularis aut recta, sursum vel deorsum, uti motus elementorum. Insuper actio vel est immanens, uti intellectio, vel transiens uti calefactio: denique vel instantanea, uti generatio substantialis; vel successiva, ut conversio caelorum, et operationes rerum sublunarium. Postremo actio in distans, quae absque

que corporum contactu fieri ponitur. Talis olim dicebatur actio magnetis in ferrum, quia ferrum trahi a magnete sine contactu corporum a veteribus putabatur. Cum cuivis actioni respondeat *sua passio*, ideo haec eodem modo dividi potest, quo actio, ejusque intensio et remissio seu gradus et modus.

§. 82.

Ubi seu esse in loco dividitur in *absolutum* et *respectivum*: ad hoc pertinent supra, infra, ad dextram vel sinistram, ante vel retro. Ad absolutum refertur esse in aere, in aqua, terra vel igne, in vel sub caelo empyreo; item esse extra vel intra urbem, in foro vel platea, vel sub tecto publico aut privato, et quidem in propria vel aliena domo, item in loco profano e. gr. in curia vel schola, aut sacro, in templo aut coemeterio.

§. 83.

Situs dividitur in *accidentalem* et *proprium*. Huc pertinent esse erecto capite, pronis brachiis in homine, esse prono corpore in beluis. Illuc refertur *motus spontaneus* in rebus animatis, et *artificiosus* in inanimatis. Huc referuntur domus bene sita, arx male sita &c.

Illuc statio, sessio, cubatio, inclinatio, et quidem ista in anteriorem vel posteriorem partem, vel in latera. *Cubatio* vel est *naturalis*, prona scilicet aut supina; vel *non naturalis*, si pedes altiores sint capite, aut si quis, dum cubat, pedes versus caelum erectos teneat.

§. 84.

Esse in tempore dividitur in *esse in tempore speciali* e. gr. in seculo, anno, mense, die, hora, vel in *speciali* e. gr. in *praesenti*, uti nunc, vel *futuro*, ut brevi, post mensem, aut post aliquot annos, vel *praeterito*, uti nuper, olim, a seculo, a lustro.

§. 85.

Habitus dividitur in *habitus animae* scientificum, aut vitiosum, aut moralem, et in *habitus corporis*: *habitus corporis* in *ornatum* et *indumentum*. Illuc refertur esse coronatum, mitratum, annulatum, togatum, laureatum, tessera equestris ordinis aut militaris, item Camerae regiae clavi ornatum, aut alias praemiatum: huc pertinet indumentum *militare* e. gr. armatum, galeatum; et *domesticum* vel *secundum partem* e. gr. esse calceatum, pilea-

pileatum, vel *secundum totum* e. gr. esse tunicatum, palliatum. Absolvimus jam *artem bene cogitandi*, id est, materiam de ideis; jam transeamus ad *artem bene judicandi*.

Caput II.

Sectio I.

De *Judicio*, seu secunda mentis operatione, ejusque partibus; de *Judicio simplici* et *composito*, eoque vel *hypothetico*, vel *disjunctivo* vel *copulativo*; item de *Judicio modali* ac *exponibili*, tandem de *affirmativo* et *negativo*, *universali* et *particulari*, *theoretico* ac *practico*.

§. 86.

Egimus in praecedente capite de *Idea* seorsim considerata, adeoque etiam de *Idea distincta completa*, seu de *Definitione* ac *Di-*

visione, fermone expressa. Jam ut naturalem sequamur ordinem, de *Judicio* nobis est discurrendum.

Est autem *Judicium* nihil aliud, quam combinatio aut separatio idearum. 1) Gaudet illud tribus partibus, sine quibus notio judicii concipi nequit: *Idea* scilicet, quae combinatur aut separatur, et vocatur *subiectum*: dein *idea*, quacum illa combinatur, seu a qua illa separatur, et appellatur *praedicatum*: tandem particula est, per quam binae ideae nectuntur, aut particulis non est, per quas eaedem separantur. 2)

Scholia.

1) *Judicare* in sensu logico dicimur, quando ideam e. gr. *Logicae* cum *idea artis artium* combinamus, ita, ut perspiciamus, *Logicam esse artem artium*. Pariter dicimur *judicare*, quoties binas ideas e. gr. *amoris et odii* separamus, dicendo, *amorem non esse odium*.

2) *Judicium*, quo fit combinatio idearum, dicitur *affirmativum*; *negativum* econtra, quo earundem fit separatio, uti videre est in exemplis mox allatis. Quando judico, *Logicam esse artem artium*, tunc *affirmo*,
id

id est, intelligendum praebeo, quod in Logica aliquid deprehendatur, propter quod ei ars artium tribui queat, scilicet, quia Logica in omni objecto operationes mentis ad rectitudinem dirigit: quando judico, amorem non esse odium, tunc nego, id est, intelligendum praebeo, quod idea amoris aliquid in se contineat, propter quod ipsi odium non possit tribui, scilicet, quia amor est gaudium ex alicujus rei felicitate ortum, et amans delectatur felicitate aliorum: odium econtra est gaudium ob alicujus rei infelicitatem, et is, qui alterum odio habet, voluptatem percipit ex alterius infelicitate, seu quia ei placet alterius infelicitas aut imperfecto. Inde judicium dividitur in affirmativum et negativum.

§. 87.

Judicium aequae, ac definitio et idea, uti supra ostensum est, suis pollet divisionibus: solet autem divisio Judicii ex diversis, quae circa illud oriuntur, quaestionibus desumi; nam si quaeritur, quodnam sit judicium, tunc respondetur, illud esse vel simplex vel compositum. Sin interrogatio fiat, quale sit judicium, tunc reponi solet, illud esse vel affirmativum vel negativum: denique ad interrogationem

nem praeviam, quantum sit iudicium, respondetur, illud esse vel universae vel particulare, indefinitum vel singulare. 2)

Scholia.

- 1) Iudicia monstrant etiam modum praedicationis, an scilicet aliquod praedicamentum ponatur ex parte praedicati per modum generis, speciei, differentiae, proprii aut accidentis. Ideo hic de praedicabilibus agi solet, veluti classibus vocabulorum res significantium, quae de alio dicuntur et praedicantur: sunt enim praedicabilia nihil aliud, quam classes, quibus vocabula, simplices rerum naturas significantia, et in praedicamentis contenta, ex modo praedicationis distinguuntur.
- 2) Signa universalitatis sunt voculae, omnis, nullus, nemo, quicumque, quilibet, quisquis, semper, nihil &c. Particularitatis aliquis, quidam, pauci, plerique, multi, rari, ex parte, interdum, saepe, non omnes, non nulli, non semper &c. e. gr. omnis homo est mendax, aliquis homo non est mendax. Multi sunt vocati, sed pauci electi. Nemo est exentus a lege naturae. Iudicium insuper dividi solet in intuitivum et discursivum: illud est, cuius praedicatum subiecto inesse per experientiam cognoscitur: e. gr. video, quoties aer sub campana antliae pneumaticae in cylindrum,
ab

ab aere vacuum intromittitur, quod toties discus et campana firmiter cohaerent: hoc est, cujus praedicatum cum subiecto per ratiocinium conjungitur, e. gr. si ex priori judicio concluderem: aer externus campanam premit versus discum, ut ei arte adhaereat, tunc haec conclusio esset judicium discursivum, verum quidem, aut non per experientiam acquisitum, sed primum legitime demonstrandum.

§. 88.

Judicium simplex, quod alias etiam categoricum, uti et absolutum dicitur, est illud, quod unico gaudet subiecto et praedicato, seu intercedente unica copula. 1) Compositum est illud, quod plures continet, si non expresse, saltem implicite, copulas principales. 2) Et hoc posterius reperitur tripartitum, scilicet disjunctivum 3) hypotheticum 4) et copulativum. 5) In primo conjunguntur duo judicia simplicia per conjunctionis particulam vel, in secundo per particulam si vel quando, in tertio denique per particulam et vel aequivalentem.

Scholia.

- 1) Petrus est homo. Leo rugit. Sol lucet. 2) Dum sol currit, sol movetur: item ubi sol currit,

currit, ibi movetur. Dein quodcumque sol existit, sol lucet. 3) Vel Petrus currit, vel equitat. 4) Si Petrus currit, tunc non scribit. 5) Petrus et sperat, et confidit in Deo.

§. 89.

Judicium *disjunctivum* est, ubi ex pluribus praedicatis quidem unum subjecto tribuendum esse affirmatur, ast, quodnam eorum tribui debeat, non determinatur. 1) In judicio disjunctivo *omnia membra disjuncta* enumerari, atque ita composita esse debent, ut simul consistere non possint. 2) Hinc propositio disjunctiva vel est *completa*, vel *incompleta*: illa est, si omnia membra dividenda enumerentur; haec vero, quoties quaedam tantum recensentur. 3) *Hypotheticum*, quod alias etiam *conditionale* nuncupatur, est illud, in quo duo categorica combinantur per conjunctionem *si* aut *quia*. 4) Copulativum denique, in quo duo judicia simplicia per conjunctionem *Et* combinantur. 5)

Scholia.

- 1) Aut anima est ens simplex aut compositum. *Petrus aut currit, aut dormit.* Alterutrum horum praedicatorum ibi animae, hic Petro tribuendum est; quodnam autem tribuendum sit, non determinatur.
- 2) Unde falsa est propositio: *peccatum est ens creatum aut increatum.* Datur enim adhuc ens introductum. Pariter falsa est propositio sequens: *Aqua vel est calida vel frigida:* potest enim esse tepida. *Petrus aut est pius aut doctus:* potest enim simul doctus et pius esse. *Vita studiosi aut est pia aut decora:* potest enim esse pia et simul decora.
- 3) Sic haec propositio disjunctiva est completa. *Quod rei inest, illud est vel essentiale, vel attributum, vel modus, vel relatio:* econtra incompleta est sequens: *quidquid est ex metallo confectum, est vel aureum, vel argenteum, vel ferreum:* potest enim esse plumbeum aut stanneum &c.
- 4) Si aut quia luna currit, luna movetur: item si datur ens sentiens et ratiocinans, tunc datur homo.
- 5) *Ursula ludit organo et cantat. Studiosus ambulat et disputat.* Jam ad veritatem iudicii disjunctivi sufficit, alterutram partem esse veram, ad falsitatem ejus vero requiritur, utramque esse falsam; atque hanc ob rationem valet consequentia ab una ejus parte

parte ad totam disjunctivam, et non econtra. Unde sequitur bene : *Petrus cantat* : igitur *Petrus cantat*, vel *homo scribit*. Dein ad *Judicii hypothetici falsitatem* sufficit, quod antecedens possit esse verum, consequente existente falso : e. gr. *si animal est, homo est*. circa hoc judicium duo sunt notanda, nimirum quod conditio nihil ponat in esse, et dein quod conditio impossibilis habeat vim negandi : e. gr. *Si ego sum dives, tunc dabo tibi centum ducatos* ; hic neque affirmo, me esse divitem, neque affirmo, me tibi dare centum ducatos. Item : si ficcis pedibus per flumen transieris, tunc te in filium adoptabo ; fieri enim nullo modo potest, ut ficcis pedibus flumen quis trajiciat. Denique ad *veritatem copulativi Judicii* omnino requiritur, utramque partem esse veram, et ad *falsitatem ejus* sufficit, alteram esse falsam. Ob id valet consequentia a toto copulativo ad quamlibet ejus partem, et non e converso. *Ursula ludit organo, et cantat* : in hoc casu si Ursula tantum organo ludit, et non simul cantat, totum judicium copulativum est falsum. Idem dicendum est, si *Ursula cantat, et non simul organo ludit*.

§. 90.

Cum *modum* definimus, quo praedicatum cum subiecto conjungitur, tunc illud *Judicium*

cium a Philosophis vocatur *modale*. *Modi* autem sunt quatuor in Logica: *Possibiliter*, *impossibiliter*, *contingenter*, *necessario*. Subiectum et praedicatum iudicii sunt *materia* ejus: respectus praedicati ad subiectum dicitur *forma* iudicii. *Materia* autem vel est *necessaria*, hoc est, praedicatum est de essentia subiecti, vel proprium ejus: 1) vel *contingens*, id est, praedicatum potest adesse vel abesse praeter subiecti corruptionem: 2) vel est *possibilis* tantum: 3) vel denique *impossibilis*, quoties scilicet praedicatum conjungi cum subiecto non potest: 4) est igitur *Judicium modale*, cujus copula aliquem dictorum modorum affert. Caeterum ex his *Judiciis* illud, quod *necessarium* dicitur, est fundamentum *demonstrationis directae et firmissimae*: *impossibile* vero dat *demonstrationem indirectam*, quam et Mathematici aliquando non negligunt. *Contingens* denique et *possibile* raro aliam, quam *probabilem* supeditat *veritatem*: non enim statim, quod contingit aut possibile est, etiam actu existit.

Scholia.

1) *Necesse est, ut homo sit animal. Homo est necessario rationalis. Homo non potest non esse visibilis.* 2) *Contingit, ut qui est doctissimus, sit tamen sceleratissimus. Petrus contingenter ridet. Mundus contingenter existit.* 3) *Fieri potest, ut pecunia sit tibi noxia. Possibile est, ut mons aureus existat.* 4) *Qui non studet, eruditus ut evadat, fieri non potest. Circulus quadratus esse nequit. Circulus et triangulum necessario repugnant invicem.*

§. 91.

Fit nonnunquam, ut judicia obscurum habeant sensum propter aliquam particulam, adeoque expositione indigeant et declaratione per duo aut tria judicia, ut verus appareat sensus, et utrum sit affirmativum vel negativum; atque inde hujus generis judicia vocantur *exponibilia*. Est autem particula vel *exclusiva*, 1) vel *exceptiva*, 2) vel *reduplicativa*, seu *restrictiva*, 3) vel denique *comparativa*. 4)

Scholia.

1) *Tales particulae sunt tantum, solum, duntaxat, unicum. e. gr. Solus Petrus est insignis Logisticus et simul insignis Musicus. Vera Religio duntaxat ducit ad salutem animae.* 2) *Id genus particulae sunt praeter, nisi, praeterquam. e. gr. Nunquam Algebra et Mathesis Philosopho, nisi*

nifi in hoc ſeculo , neceſſariae fuerunt : item Ma-
theſis tantum acuminis intellectui humano non af-
fert , quantum de ea ſperari poteſt , niſi metho-
dus mathematica in tradenda Matheſi obſervetur.
Rurſus : caelum tegit omnia praeter ſeipſum. 3)
Hujusmodi particulae ſunt , qua , quantum ,
ſecundum quid. e. gr. Logicus qua Logicus diſpu-
tat, Aethiops eſt albus ſecundum dentes. 4) Con-
ſideratio mentis operationum eſt praestantior con-
ſideratione corporis operationum. Huc perti-
nent omnes gradus comparativi.

§. 92.

Judicium tandem dividitur in *Univerſale*
Et *particulare*. In illo praedicatum eſt omni aut
nulli ſubjecto ; 1) in hoc praedicatum alicui tan-
tum , aut alicui non , aut non omni ineſt. 2)
An univerſale aut particulare debeat eſſe ju-
dicium , facile intelligitur , ſi attendas , utrum
cauſa , cur praedicatum ſubjecto tribuatur ,
in ſubjecti natura et indole reperiatur ; quod-
ſi in ea reperiatur , tunc judicium eſt om-
nino *univerſale* : ſi in ea non inveniatur , ſed
in alia quadam re extra ſubjecti naturam ,
tunc judicium erit *particulare* , ſive praefi-
gantur notae univerſalitatis et particularita-
tis , ſive non. Quodſi denique in judicio
uni-

universali notae universalitatis non praefigantur, tunc illud vocatur *judicium indefinitum*.
 3) *judicium e contra*, in quo subiectum est *idea individualis*, dicitur *singulare*. 4)

Scholia.

- 1) *Omnis oratio est elegans. Nullus versus caret pede.*
- 2) *Quaedam elegia constat centum distichis.*
- 3) *Judicium hypotheticum quod attinet, illud transire solet in absolutum, id est, universaliter et generaliter efferri, si causa seu hypothesis sit valde rara: e. gr. Nullus frater cum sorore ineat connubium. Cum tamen illud admisit Deus in liberis Adami. Econtra non possum dicere: omnis vel nullus aer est rarefactus, quia hypothesis extra naturam aeris posita, sc. calor, non est rara.*
- 4) *Tacitus multum adjumenti affert ad latinam linguam. Bucephalus erat equus Alexandri Magni.*

§. 93.

In quibusdam Judiciis aliquid, quod subiecto inest, aut adest, de eodem affirmatur, vel negatur: et talia judicia dicuntur *theoretica*. 1) In aliis aliquid fieri posse affirmamus, aut fieri debere volumus: et hujusmodi Judicia vocamus *practica*. 2)

Quodsi

Quodsi *Judicium theoreticum* sit indemonstrabile, tunc vocatur *axioma*: 3) Si indemonstrabile, tunc audit *theorema*: 4) Pariter si *judicium practicum* sit indemonstrabile, tunc nuncupatur *Postulatum*: 5) *Secus Problema*. 6) *Corollaria* denique nominantur *judicia*, quae ex definitionibus, aliisque *judiciis* immediate seu levi brachio eruuntur, seu sine longa *rationum* ambage inferuntur. 7) *Scholia* contra sunt ea, quibus explicamus, quae adhuc obscura videri poterant, aut usum indicamus *judiciorum*. 8) *Lemnata* autem sunt illa, quae ex alienis *disciplinis* desumpta et in subsidium adducta serviunt ad demonstrationem alicujus *judicii* in disciplina, quam tractamus, *obvii* absolvendum. 9)

Scholia.

- 1) *Omnis creatura est limitata: nullum ens simplex gaudet figura: omne ens compositum habet figuram, seu limitem extensionis.* 2) *Emendatio morum est inchoanda a conversione intellectus. Serva mandata Dei. Deus est colendus.* 3) *Nihil est sine sufficienti ratione. Idem non potest simul esse, et non esse.* 4) *Anima est immaterialis, est immortalis. Ens*
L. sim

simplex nec potest generari, nec corrumpi. DEus
eligit optimum. Theorematis adjici debet pro-
positio, qua veritas theorematis ante ocu-
los ponitur, nexusque veritatum ostendi-
tur: atque talis propositio speciali nomi-
ne nuncupatur Demonstratio. 5) Fac, quod
te, tuumque statum vel internum vel ex-
ternum reddit perfectiorem, et omitte,
quod te, statumque tuum internum vel
externum reddit imperfectiorem. 6) Divi-
dere numerum A, quando divisor B constat uni-
ca tantum nota. Judicium, per quod solvi-
tur Problema, speciali nomine dicitur so-
lutio. Aream cujusvis trianguli A B C invenire.
Polygonum regulare metiri. Ut affectus dirigere
valeamus, imaginationi imperandum est. 7) Sic ex
hoc judicio, sol est contingens, deducere po-
tes sequens confectarium seu corollarium:
ergo alii soles praeter hunc sunt possibiles, seu
ergo plures soles dari possunt. 8) Uti si ex
historia exemplum aliquod, aliudve quid
commemorari dignum subjungis cuicun-
que supradictorum Judiciorum. 9) Uti si
ex theologia naturali sumas hoc judici-
um, existit DEus, et inde in Ethica demon-
stres necessitatem cultus divini dicendo:
“ existit DEus, infinite perfectus, benefi-
cus, omniscius, omnipraesens &c. er-
go obligamur eum colere, cum cultu
supremo solus sit dignissimus. ” Cae-
terum tam theoretica quam practica judi-
cia cum sint vel clara vel obscura, caven-
dum

dum est, ne obscurae perceptarum idearum combinationi acquiescamus, quasi esset clara. Propositio obscura proin prius satis expendenda venit, quam ei assensum praebeamus aut denegemus. Malae interea educationi aut neglectae institutioni est adscribendum, quod a juventute soleamus, quin et cogamur propositionibus obscuris aut antehac non satis expensis, praesertim in historia, fidem praestare indubiam.

§. 94.

Judicia tam *theoretica* quam *practica* fluunt ex aliis judiciis. Ipsae definitiones *nominales* aequae ac *reales* sunt fontes, unde supradicta judicia *mediate* vel *immediate* deducuntur. Si ex definitione aliquod judicium vel per *oppositionem* vel per *conversionem*, aut *aequipollentiam* fluit, tunc judicium dicitur *fluere immediate*, et vocatur *axioma*, si nempe sit *theoreticum*: 1) Sin *practicum*, tunc denominatur *Postulatum*. 2) Hinc si ratio concludendi aequae bona est ac definitio, tunc *axioma* et *postulatum* ulteriori non indigent probatione: dicuntur enim *indemonstrabilia judicia*, quia *unica* nituntur definitione: demonstratio autem plures exigit definitiones pro formando *rationocinio*.

Scholia.

- 1) Sic ex hac definitione : “ Eloquentia est facultas pulchre loquendi : „ sequentia deducuntur axiomata: Qui eloquentia gaudet, etiam gaudet facultate pulchre loquendi. Sine facultate pulchre loquendi nulla intelligitur eloquentia : quo quis pulchrius loquitur, eo eloquentior judicandus est. „ 2) Pariter ex supra allata definitione sequentia fluunt postulata : “ Qui vult eloquentiam consequi, debet facultatem pulchre loquendi sibi comparare. Qui vult pulchrius loqui, debet majorem adhibere eloquentiam. Siquis alteri viam ad eloquentiam monstrare cupit, nae is alterum rationem pulchre loquendi docere debet. Melius pulchre loquendi facultate gaudet, ergo eloquens est. „

§. 95.

Quoties econtra judicia fluunt ex pluribus definitionibus, inter se collatis, tunc illa, si sint theoretica, *theoremata* : sin practica, *problemata* nuncupari consueverunt. 1.) Tam theoremata, quam problemata, si ratio concludendi non luculenter in oculos cadit, debent demonstrari, partim ut appareat, genuina principia ibidem adhiberi, partim ut

con-

constet ignaris, unde ipsorum certitudo hau-
rienda sit. 2)

Scholia.

1) Sic ex definitione orationis ornatæ et oratio-
nis copiosæ; item ex definitionibus eloquen-
tiæ et cognitionis rerum distinctæ sequentia flu-
unt theoremata: “Oratio ornata est etiam
„copiosa. Eloquentia nititur clara et di-
„stinctæ rerum enuntiandarum cognitio-
„ne. „ Problemata sunt, quæ ratione ora-
tio panegyrica sit conficienda: item, quo ordi-
ne analysis alicujus orationis sit instituenda.

2. Duo autem sunt, quæ in omni theore-
mate sunt notanda, *Propositio* scilicet at-
que *demonstratio*. Ista quidem enuntiat,
quid rei cuicdam sub certis conditionibus
convenire possit, quid non: in hac autem
rationes exponuntur, ob quas intellectus
concipere valet, illud ipsi convenire. Cir-
ca problemata econtra attendendum est,
quod illa aliquid faciendum proponant,
et tribus consent partibus: *Propositione* sci-
licet, *Resolutione* et *Demonstratione*. *Propo-*
sitio indicat, quid fieri aut omitti debeat.
In *Resolutione* singuli actus ordine decenti
recensentur, quibus efficitur, quod erat
faciendum aut omittendum. In *Demonstra-*
tione demum evincitur, factis iis, quæ
resolutio fieri præcipit, effectum intentum
L 3 obtineri.

obtineri. *Generalis* enim omnium problematum demonstrandorum tenor hic est :
“ Factis iis, quae resolutio praecipit, illud
„ quoque efficitur, quod erat faciendum. „

§. 95.

Diximus supra § 94, axiomata et postulata elici ex *unica* definitione per *omissionem* generis aut differentiae, item per *conversionem* et *aequipollentiam* : et § 95. theoremata et problemata ex pluribus definitionibus per viam *sylogisticam*. Jam restat dicendum, quod ex axiomate, postulato, theoremate aut problemate immediate etiam adhuc alia fluant iudicia, quae *corollaria* sive *consequentia* vocantur, et tantum per *oppositionem* aut *consequentias* immediatas alias eliciuntur, ita ut demonstratione non amplius egeant. 1) Singulis his iudiciis praecedentibus quoties adjungitur aliud iudicium, per quod *origo* alicujus vocis, vel ejusdem *Vis* lectoribus explicatur, tunc illud *Scholion* vocari § 93. diximus: eodem loco annotavimus, quidnam nomine *Lemmat* intelligatur. 2) Superest igitur, ut haec nomina etiam in germanicam vertantur linguam

quam. Scias proin, quod apud Germanos
axioma significet einen Grundsatz, postulatum
einen Heischsatz, theorema einen Lehrsatz, pro-
blema eine Aufgabe, corollarium einen Folge-
rungsatz, scholion eine Anmerkung, lemma
einen Lehrsatz. His omnibus accedit adhuc
observatio. Est autem observatio nihil aliud,
quam perceptio alicujus eventus, in natura
obvii, et nostra opera, sub diversis circum-
stantiis antecedentibus, concomitantibus, sub-
sequentibusque contingentis. 3) *Ars observan-*
di, qua veritates ex observationibus eruun-
tur, non modo adjuvat facultatem ratioci-
nandi, sed etiam ad experimentandum nos
invitat. Id quod veritatis indagatori maxi-
mo est adjumento. Nam *ars experimentandi*,
cum sit via ex experimentis veritates eru-
endi, nobis suppeditat *artificia Heuristica*, id
est, regulas, quibus mens apta efficitur, per
principia, ipsi perspecta, veritatem incogni-
tam eruendi, quam, solo ratiocinan-
di habitu adjuta, per ea eruere non potest.
An non ab eo tempore melioratio physices
et Psychologiae rationalis est repetenda, quo

physica experimentalis, et *Psychologia empirica* magis, magisque coli ac perfici coepit?

Scholion.

1) Quale corollarium est hoc, quod a genere procedit ad Speciem. In hoc theoremate: "Vera Eloquentia omnibus animi commotionibus ciendis, sedandisque sit accommodata." Sequitur corollarium: "ergo etiam am amoris, odio, irae, spei, metuique vel reprimendis vel concitandis apta sit necesse est." Corollarium, borisma et confectionarium hoc loco sunt synonyma. 2) e. gr. si in arte oratoria hoc effectum demonstrare velles: ornatus orationis debet cedere ejusdem perspicuitati. Ad hoc autem demonstrandum in subsidium vocares judicium illud ex *Metaphysica* desumptum: Non nunquam est exceptio facienda a regula perfectionis. Hanc propositionem: Juvenis voluptuosus semetipsum reddit infelicem, demonstraturus ex *Psychologia* mutuo sequentem propositionem, quae proin lemma dicitur: "Affectus inordinatus est impedimentum, quo minus homines legibus rationis actiones suas conformare queant." 3) *Clar. Hagen* in libro de methodo mathematica hoc affert observationis exemplum. Ita (inquit ille pag. 114.) sine mea etiam actione fit, ut hyeme non nunquam tonitru oriatur: observatio autem ejusdem consistit in enarratione antecedentis tempestatis, solito calidioris, annotatione temporis,

poris, quo contigit, v. gr. *vespertini* post solis occasum, *descriptione* loci, plagae nimirum occidentalis, *determinatione* durationis, concomitantium et subsequentinum circumstantiarum.

Sectio II.

De Iudiciis, quae ex aliis *immediate* fluunt, seu de affectionibus judiciorum, de *oppositione*, *conversione* et *aequipollentia*.

§. 97.

Experientia nos docet, quod, quandocunque subiectum transfertur in locum praedicati, et hoc in locum subiecti, novum emergat iudicium. 1) Idem contingit, quando conferuntur duo iudicia universaliter affirmantia et particulariter negantia, id est, quando illa quoad affirmationem et negationem, universalitatem et particularitatem sibi opponuntur. 2) Pariter quando bina iudicia, quae verbis discrepant, eodem pollent sensu. 3) Vel denique quoties intellectus duas ideas cum tertia confert, expenditque, an

illae duae cum tertia componi possint *nec ne*. 4) Idem obvenit propter additam vel subtractam particulam *non*: tunc enim iudicium universale mutatur in particulare, et negativum in affirmativum juxta illud proverbium: *Duplex negatio est affirmatio*. 5) Ex his, quae diximus, patet, duo iudicia interdum *aequipollere*, interdum autem sibi invicem *opponi*. Est autem *oppositio* nihil aliud, quam pugna duarum enuntiationum, quae ex affirmatione et negatione, universalitate et particularitate ejusdem praedicati de eodem subiecto oriri solet, quatenus utrumque eodem modo et eodem sensu intelligitur. 6)

Scholia.

- 1) Homo est animal rationale: animal rationale est homo.
- 2) Omnis homo est animal rationale; aliquis homo non est animal rationale.
- 3) Cicero est Princeps eloquentiae Romanae. Cicero inter oratores principatum tenet. Cicero est Princeps oratorum.
- 4) Omnis homo gaudet intellectu et voluntate: nullus lapis gaudet intellectu et voluntate: ergo nullus lapis est homo.
- 5) Omnis homo est rationalis: non omnis homo est rationalis. Homo non latrat:

latrat: homo latrat. 6) Qui mathefeos expers est, non intret scholam Philosophiae: qui mathefeos expers est, intret scholam Philosophiae.

98.

Judicia quaedam tam in subiecto quam praedicato participant, hoc est, quaedam judicia habent idem praedicatum et idem subiectum 1.) Quedam in altero tantum, 2.) Quedam in nullo 3.) Denique judiciorum aliqua, in subiecto et praedicato participantium, participant ordine converfo, 4) alia ordine eodem. 5) Ex his, ultimo ordine enumeratis, accidit oppositio, *partita quadrifarie*. Hinc quaedam judicia opposita dicuntur *contraria*, quaedam *contradictoria*, nonnulla vocantur *subcontraria*, alia denique *subalterna*. Jam ad singula descendamus. *Contraria* sunt illa, quorum unum est universale affirmativum, et alterum universale negativum ejusdem subiecti et praedicati. 6.) *Subcontraria* sunt illa, quorum unum est particulare affirmativum, et alterum particulare negativum. 7) *Contradictoria* sunt illa, quorum unum est universale
ne-

negativum, et alterum particulare affirmativum, aut unum universale affirmativum et alterum particulare negativum ejusdem subjecti et praedicati. 8) *Subalterna* demum sunt, quorum unum est universale affirmativum, et alterum particulare affirmativum ejusdem subjecti et praedicati, aut quorum unum est universale negativum, et alterum particulare negativum. 9) Interea oportet judiciorum oppositorum subjecta et praedicata eodem in sensu et iisdem in circumstantiis accipi: nec silentio praetereundum est, judicia opposita certis constringi legibus, secundum quas veritas et falsitas eorundem simul esse potest, et non esse, quasque facile non perspiciamus, nisi et materiam judicii intelligamus. 10)

Scholia.

- 1) Cicero est eloquentissimus orator: Cicero non est eloquentissimus orator. 2) Cornelius Nepos plurimum adjumenti adfert ad puritatem sermonis latini. Livius plurimum adjumenti adfert ad puritatem sermonis latini. 3) Aristoteles est ampliator Philosophiae; Parmenides est auctor et inventor Logices. 4) Wolfius est restaurator
Ma-

Matheſeos in Germania : reſtaurator Ma-
theſeos in Germania eſt Wolffius. 5) Homo
eſt ſubſtantia cogitans : omnis homo eſt
ſubſtantia cogitans. 6) Omnes ſpecies Ma-
theſeos ſunt neceſſariae ad philoſophiam :
nullae ſpecies Matheſeos ſunt neceſſariae
ad philoſophiam. 7) Aliquae ſpecies Ma-
theſeos ſunt neceſſariae ad philoſophiam ;
aliquae ſpecies matheſeos non ſunt ne-
ceſſariae ad philoſophiam. 8) Nullus mo-
dernus Philoſophus melius ſentit de ani-
ma hominis quam Plato : aliquis Phi-
loſophus modernus melius ſentit de anima
hominis quam Plato. Omnis Mathemati-
cus eſt diſpoſitus ad philoſophiam facilius
percipiendam : aliquis Mathematicus non
eſt diſpoſitus ad philoſophiam facilius per-
cipiendam. 9) Omnis geometra accura-
tius penetrat logicam : aliquis geometra
accuratius penetrat logicam. Nullus ru-
ſticus intelligit principia Euclidis : aliquis
ruſticus non intelligit principia Euclidis. Eſt
autem *ſubalternatio* nihil aliud, quam illa judi-
corum affectio, qua iudicium latius ſive
majoris extensionis includit iudicium an-
guſtius, ſeu minoris extensionis ; uni-
verſale enim iudicium continet in ſe
particulare. 10) Sicut de iisdem ſeu ſi-
milibus dicitur, quod *eorundem ſeu ſimilium*
eadem ſit ratio, ita de oppoſitis ſeu diſſi-
milibus habetur regula, quod *diſſimilium*
diver-

diversa sit ratio, seu quod oppositorum opposita sit ratio; nam oppositorum opposita est consequentia: e. gr. homo est disciplinae capax; ergo, qui non est homo, non est disciplinae capax. Item gravitas est qualitas, secundum quam materia deorsum ad centrum terrae fertur: ergo levitas est qualitas, secundum quam materia non deorsum ad centrum, sed potius sursum tendit. Diximus de similibus et paribus sequentem haberi regulam: similium seu parium eadem est ratio: e. gr. homo potest sentire: ergo etiam bestia potest sentire; quia homo et bestia quoad animalitatem seu quoad principium sentiendi similes sunt seu pares, et sensatio est animalitatis effectus. Animal enim est genus; quod utrique perinde convenit, ac aliud proprium commune, e. gr. crescere. Non enim uni eorum privative proprium est crescere. Unde sicut non potest dici, similium oppositam esse rationem seu convenientiam, ita nec licet dicere, dissimilium seu oppositorum eandem esse rationem et convenientiam. Ex his regulis sequeretur, dices, amicos, parentes, et fratres esse amandos, inimicos autem odio habendos; quia oppositorum opposita est consequentia, et dissimilium opposita est ratio. Sed contra respondetur, quod ratio, cur debeamus invicem amare, non sit unice et praecise amicitia aut consanguinitas, quamvis amicitia et consanguinitas sint causae,
cur

*cur magis amemus: sed ratio invicem amandi est natura humana, quae in inimicis aequae, ac in amicis reperitur: cum inimici sint aequae homines ac amici, et jure naturae teneamur quemvis hominem amare et diligere, hocque dilectionis officium erga inimicos non desinat deberi, quoties ipsi desunt huic dilectionis officio erga nos; obligatio enim naturalis est immutabilis, sicut ipsa natura humana mutari nequit; consequens est, ut eadem ratio amandi in inimicis aequae ac amicis reperiat. Amici enim et inimici in hoc semper conveniunt, quod sint homines; et obligatio quosvis homines amandi aequae non tollitur, ac ipsa natura humana, ex qua praefata obligatio oritur. Hinc manet regula: *similium eadem est ratio, etiam inconcussa, quando sermo fit de inimicis, et altera regula, oppositorum opposita est ratio, in dato casu non habet locum; cum natura humana inimici non sit nostrae naturae humanae opposita. Interea ad inimicos magis amandos, quam quosvis alios homines, nulla eruitur obligatio ex natura humana.**

§. 99.

Lex contrariorum est: contraria nunquam possunt simul esse vera aut falsa de materia impossibili; de materia contingenti autem possunt simul esse

esse falsa. 1) *Lex subcontrariorum* est: si unum est falsum, reliquum erit verum, non tamen e converso: possunt etiam ambo esse vera in materia contingenti. 2) *Lex subalternorum* est: si universale est verum, particulare quoque est verum, non tamen e converso. 3) *Lex contradictoriorum* est: si unum est verum, reliquum erit falsum, et e converso, de quacunque materia. 4)

Scholia.

- 1) *Omnis homo est doctus: nullus homo est doctus. Omnis homo est substantia cogitans: nullus homo est substantia cogitans. Omnis homo plerumque non ex ratione, sed ex analogo rationis agit: nullus homo plerumque non ex ratione, sed ex analogo rationis agit.*
- 2) *Quidam homo est Rex Galliae: quidam homo non est Rex Galliae.*
- 3) *Verum est, quemdam hominem esse amatorem methodi mathematicae: non autem ideo verum est, omnem hominem esse amatorem methodi mathematicae. Sic etiam quia falsum est, omnem Logicum esse cultorem Algebrae, non sequitur, falsum esse, quemdam Logicum esse cultorem Algebrae. Bona e contra est argumentatio sequens: nulla scientia nocet; quaedam scientia non nocet. Omnis confusio est periculosa: quaedam confusio est periculosa. In hoc et simili casu*

Judicium u-

universale vocatur *subalternans*; et particulare dicitur *subalternatum*, quia hoc posterius est angustioris extensionis, quam illud prius, uti supra dictum est. Particulare enim continetur sub universali.

- 4) Quaevis propositio plures potest habere contradictorias. *l'art. de penser chapit. 9. p. 206.*
Ce n'est pas des richesses, mais de la science que dépend le bonheur.

On peut contredire cette proposition en tout ces manieres.

Le bonheur dépend des richesses, et non pas de la science.

Le bonheur dépend ni de richesses, ni de la science.

Le bonheur dépend des richesses et de la science.

Sed haec sufficient de oppositione et subalternatione.

§, 100.

Conversio est mutatio praedicati in subiectum et vice versa, salva tamen qualitate seu veritate judiciorum. Prius iudicium, cujus subiectum et praedicatum transponitur, nominatur *convertendum* seu *conversum*. Posterius, quod ex tali permutatione emergit, vocatur *convertens*. 1)

Scholion.

1. Omnia ea, quae pertinent ad humanitatis studia, elegantioris latinitatis culturam juvant; omnia ea, quae elegantioris latinitatis culturam juvant, pertinent ad humanitatis studia. *Item*: quidquid est taedium ex alterius infelicitate perceptum, illud est commiseratio: commiseratio est taedium ex alterius infelicitate perceptum.

§. 101.

Triplex statuitur *conversio*, nimirum *simplex*, *per accidens*, et *per contrapositionem*. *Conversionem simplicem* dicimus, quae fit servata eadem quantitate et qualitate Judiciorum.

1) *Conversio per accidens* fit, quoties quantitas judiciorum immutatur, ita, ut universale affirmativum convertatur in particulare affirmativum, aut universale negativum 2) in particulare negativum. *Conversio per contrapositionem* denique nihil est aliud quam mutatio praedicati in subiectum, et vice versa, mutatis tantum ideis finitis, quae sibi non habent praefixam particulam *non*, in ideas indefinitas, quae sibi illam habent immediate praefixam, manente qualitate et quantitate judiciorum. 3) In quotidiano colloquio experimur, si attendimus, pro-

propositiones in discursu afferri solitas *converti*: cum autem cuivis intersit, scire, utrum utraque propositio, tam *convertens* quam *conversa*, maneat vera, ne forte falsa nobis pro vera obtrudatur, necesse est, ut intellectus examinet, utrum conversio rite, id est, ita, ut utraque propositio maneat vera, sit facta. Non poterit autem quis examen quoddam instituere, nisi in promptu sint regulae, ad quas examinet; igitur agamus *de regulis conversionis*. Idem nobis dicendum restat de *oppositione*, et, si juvat, etiam de *aequipollentia*. Confuse quidem hasce regulas quivis illiteratus et perspicit, et in sermonibus suis observat: ast distincte tamen non perspicit, et hinc majori errandi periculo est expositus. Idem enim accidit iis, qui sola logica naturali contenti juxta analogum rationis agunt et loquuntur, quod evenire illis observamus. qui solo usu linguam aliquam didicerunt. Hi enim regulas grammatices nec distincte perspiciunt, nec sine periculo labendi applicant.

Scholia.

- 1) *Omne animal est ens sentiens, et omne ens sentiens est animal: haec judicia dicuntur con-*
verti

verti. Prius vocatur *convertendum* seu *conversum*, posterius vero *convertens*. Nulla commiseratio est gaudium ex alterius felicitate perceptum : nullum gaudium ex alterius felicitate perceptum est commiseratio.

2) *Omnis commiseratio est taedium ex infelicitate alterius perceptum. Aliquod taedium ex infelicitate alterius perceptum est commiseratio. Nullus amor est odium. Igitur quoddam odium non est amor.*

3) *Nullus virtuosus calumniis delectatur : ergo nullus, qui calumniis delectatur, est virtuosus. Quidam equus non est generosus : ergo quoddam, quod non est generosum, est equus. Omnis homo est animal : ergo omne non animal est non homo. Quidam homo non est machina ex meris atomis : ergo quaedam non machina ex meris atomis non est non homo. Interim postremam hanc conversionem Aristoteles non posuit, eoquod ad syllogismorum Reductionem minime valeat. Ex hac ratione juxta mentem ipsius particulare negativum non convertitur. Est autem idem judicium de infinitis singularibus et particularibus quoad conversionem et ratiocinationem. Judicium exclusivum porro convertitur in universale de ideis transpositis : e gr. tantum homo est risibilis : ergo omne risibile est homo. Exceptivum autem, v. gr. omnis homo praeter Socratem scribit : vertitur in hoc : quoddam scribens aliud a*

Socra-

Socrate est homo. At reduplicativum e. gr. omne animal, in quantum est rationale, est risibile, convertitur in istud: Igitur quoddam, quod, in quantum est rationale, est risibile, est rationale. Pariformiter alia hujus generis convertenda sunt.

§. 102.

Tertia Judiciorum passio seu proprietas vocatur *aequipollentia*, quae nihil aliud est, quam duorum judiciorum quoad affirmationem et negationem, veritatem et falsitatem, universalitatem et particularitatem aequivalentia per adventum negationis facta, ita, ut haec judicia verbis quidem discrepent, at sensum tamen habeant eundem. 1)

Scholion.

- 1) *Nemo, nisi graece doctus, ad interiorem linguae latinae notitiam pervenit: quidvis potius, quam latine vel scribendi vel dicendi facultatem sibi polliceri potest, qui literarum graecarum expers est. Item commiseratio est taedium ex alterius infelicitate perceptum: ubicunque non adest taedium ex alterius infelicitate perceptum, ibi est commiseratio. Item: non omnis homo est dives: quidam homo non est dives. Item: Impius virtutem non amat. Improbus ex virtute nullam capit voluptatem.*

§. 103.

Aequipollentiae Judiciorum cognoscuntur per regulas, quae sequuntur: 1) Si ideae universali vel particulari *praeponitur negatio*, tunc aequipollet suo contradictorio. 2) Quoties ideae universali *postponitur negatio*, toties aequivalet suo contrario. 3) Quando ideae universali vel particulari *praeponitur simul et postponitur negatio*, tunc aequipollet suo subalterno. 3) Fit autem omne id ex natura *negationis*, quae malignantis naturae est, et hinc quidquid invenit, destruit, oppositumque ejus inducit. *Subcontraria* denique non possunt aequipollere: nam si negatio *praeponatur*, aequipollebit suo contradictorio vi regulae primae: quoties vero *postponitur*, toties non erit aequipollentia, sed idem judicium. 4) Aequipollentia nimirum est *aequivalentia duorum judiciorum prius oppositorum per additionem particulae negativae Non*, quae, cum ex affirmativo faciat negativum, et ex universali particulare, causa est, cur judicia prius opposita sibi reddantur aequipollentia, ita, ut ab uno ad alterum bona fiat argumen-

mentatio, cum utrumque eodem omnino sensu polleat. Est autem aequipollentia triplex: vel enim iudicium aliquod aequipollet suo contradictorio; et dicitur *aequipollentia contradictoriorum*: vel aequipollet suo contrario, et vocatur *aequipollentia contrariorum*, vel denique aequipollet suo subalterno; et dicitur *aequipollentia subalternorum*.

Scholia.

- 1) Haec iudicia sunt contradictorie opposita. *Omnis canis latrat: aliquis canis non latrat:* Quodsi ergo primo iudicio praeponas signum adverbiale *non* dicendo: *non* *omnis canis latrat* tunc aequivalebit huic particulari: *aliquis canis non latrat.*
- 2) Haec sunt contrarie opposita: *omnis orator imitatur Ciceronem: nullus orator imitatur Ciceronem.* Quodsi jam prioris Iudicii subiecto signum negativum postponas, et dicas: *Omnis orator non imitatur Ciceronem,* tunc fiet aequipollens huic suo contrario: *nullus orator imitatur Ciceronem.*
- 3) Haec sunt subalternatim opposita. *Omnis studiosus est decus Reipublicae; aliquis studiosus est decus reipublicae.* Si jam subalternantis subiecto particulam *non* prae -- simul et postponas, hoc modo: *non* *omnis studiosus non est*

est decus reipublicae, tunc aequipollebit alteri iudicio subalternato, perindeque erit, ac si diceret, *aliquis studiosus est decus reipublicae*. Paritas enim negationum affirmat, imparitas negat.

- 4) Aequipollentia subcontrarie oppositorum iudiciorum non datur: ratio est, quia unum dictorum iudiciorum alteri aequipollere nequit, siue enim *prae* -- siue *postponas*, siue *prae* et *postponas* simul negationem subiecto iudicii cujuscunque ex subcontrariis, nunquam tamen unum alteri aequipollebit. Uti ad oculum patebit examini. Regulae triplicis hujus aequipollentiae versiculo indicari solent sequenti:

“ Prae contradicit, post contra, prae, postque subalter. ,,

Ne diutius subtilibus inhaereamus, et usitatoria negligamus, exempla modalium iudiciorum in figura subscripta exhibebimus: iudicia enim modalia aequae ac copulativa et hypothetica iisdem regulis redduntur sibi aequipollentia, quibus simplicia reddi diximus.

Petrum non esse non est possibile.
 Petrum non esse non est contingens.
 Petrum non esse est impossibile.
 Petrum esse est necesse.

contraria

Petrum esse non est possibile.
 Petrum esse non est contingens.
 Petrum esse est impossibile.
 Petrum non esse est necesse.

subalterna

subalterna.

Petrum esse est possibile.
 Petrum esse est contingens.
 Petrum esse non est impossibile.
 Petrum non esse non est necesse.

subcon-
 traria.

Petrum non esse est possibile.
 Petrum non esse est contingens.
 Petrum non esse non est impossibile.
 Petrum esse non est necesse.

Caeterum Veteres dispositionem, ordinationemque subjecti et praedicati secundum regulas oppositionis, conversionis et aequipollentiae vocabant *consequentiam formalem*, connexionem vero inter judicia conversa et caetera nominabant *consequentiam causalem*. Nos his similibusque tricis non immorabimur, sed utiliora attingemus.

Caput III.

Sectio unica.

De *Ratiocinio*, seu *judicio*, quod ex aliis *mediate*, non *immediate* fluit, nimirum *mediante termino medio*, seu de *tertia mentis operatione*, adeoque de *ratiocinii* et *syllogismi* fundamentis, *materia*, *forma*, *regulis*, nec non de *speciebus ejusdem* et *consequentis* immediatis.

§. 104.

Experientia teste nos non tantum ea, quae coram sunt, et quae nobis fiuntur praesentia, sentire, percipere, nobisque reprae-

praesentare, sed etiam ea, quae quondam
sensimus, nunc autem absentia sunt, nobis
seu menti nostrae sistere possumus. 1) Atque
haec facultas res absentes, olim sensu per-
ceptas, sibi denuo repraesentandi tanquam
praesentes vocatur *facultas imaginandi*: actus
mentis nostrae, quo res absentes, olim per-
ceptas, nobis sistimus de novo tanquam prae-
sentes, dicitur *imaginatio* seu *phantasia*; res e-
contra ipsa, quae ab imaginatione denuo
producitur, vocatur *phantasma*. 2) Cum autem
per imaginationem absentia nobis repraesen-
temus, et absentia sint infinite multa, pro-
fecto ratio sufficiens adesse debet, cur ima-
ginatio *hanc* potius rem absentem, quam
aliam, producat. Haec *ratio sufficiens* deprehen-
ditur nullibi nisi in *quadam idearum similitudine*,
si scilicet aliquid, quod in una earum est,
reperiatur etiam in altera. 3) Aut, si quis du-
as sensationes simul habuit, earum una re-
currente, altera quoque, quae olim cum
priori simul extitit, revertitur. 4) Et *hunc*
ordinem perpetuo servat imaginatio, ita qui-
dem, ut, vel *minima similitudine observata*, con-
festim

festim recurrant omnes illae ideae, quae per sensationem externam sive internam, eodem tempore factam, producebantur; atque haec associatio idearum est ratio, cur Philosophi certam imaginationis legem statuerint, quam legem seu regulam imaginationis vocant, quamque hac propositione contineri novimus. *Perceptio praeterita integra redit, cujus praesens perceptio tantummodo partem in se continet.* 5) Quoniam denique non nunquam fit, ut idea, a principio imaginandi reproducta fit obscura, et ne quidem recognoscatur, nos autem, ut idea per imaginationem reproducta recognosci, seu in claram et distinctam commutari queat, non nullas vel temporis vel loci, aliasque circumstantias, tum allegare solemus, quibus mediantibus idea reproducta fit clara et distincta, luculenter sequitur, dari in nobis etiam facultatem perceptiones praeteritas, per imaginationem reproductas, mediantibus quibusdam circumstantiis, recognoscendi, id est, ex obscuris aut confusis commutandi in claras et distinctas: atque haec facultas, perceptiones praeteritas vi imaginationis reproductas mediate

diate recognoscendi specialiter a Philosophis *reminiscentia* seu *recordatio* dicitur.

Scholia.

- 1) Si heri vel nudius tertius interfuisti alicui exercitio militari, aut disputationi publicae, si ibi vidisti milites, officiales eorumque actiones, motus et gressus; hic viros doctissimos, argumentantes aeque ac defendentes, atque audisti ibi musicam militarem, armorumque strepitus, hic eruditissimas objectiones et responsiones, tunc hodie omnes hos absentes milites et doctos viros, absentia arma, absentem musicam et argumentationem vivide tibi, licet hodie sis in alio loco, repraesentare potes.
- 2) Vis, qua milites, doctosque viros &c. absentes tibi hodie repraesentas, dicitur *facultas imaginandi*. Actus imaginationis, quo tibi illos repraesentas, vocatur *phantasia* aut etiam *imaginatio*. Absentes illi milites, virique docti nominantur *phantasmata*: hinc illa musica absens, illa argumentatio absens nonnisi *phantasma* est. Idem, quod evenit in rebus externo sensu perceptis, etiam contingit in cogitationibus seu in rebus interno sensu perceptis: sic hodie potes tibi repraesentare gaudium, quod heri sensisti ex adventu patris tui: hodie potes tibi repraesentare illas propositiones

nes et constructiones, quas heri excogitasti in secessu.

- 3) Ingolstadio proficisceris Monachium, ibique in nundinis occurrit tibi persona, quae facie, aliisque linearum ductibus pollet, qui lineis, facieiue tui Professoris sunt similes; nunquid mox Professor tuus tibi per *imaginationem* sistitur? ratio latet in observata idearum similitudine.
- 4) Interfuisti nuper exercitio militari, ubi vidisti juvenem egregium, olim studiosum Poeseos, nunc militem, ad nutum imperantis arma moventem: fac, tibi nec opinanti illum juvenem hodie in platea occurrere; nunquid conspecto juvene mox totus denuo tibi sistitur campus martius aequae ac schola Poeseos, quam cum illo commutavit? Ratio latet in eo, quod juvenem et campum martium, item eundem juvenem et scholam simul aliquando videris, seu simul fenseris.
- 5) Haec lex imaginationis rusticis, plebeisque omnibus aequae ac eruditis nota est, confuse illis quidem, at his tamen distincte. Quin ipsa bruta hanc legem non ignorare vel ex hac ratione noscuntur, quia huic legi conformiter actiones suas instituunt: per hanc legem *phantasmata* explicari possunt in brutis non minus, ac in hominibus, *vigilantibus* aequae ac *dormientibus*.

bus. Ponas, te audire duos colloquentes de quodam horto: ponas etiam, te in hoc horto olim plures personas vidisse, jucundissimosque cum iis miscuisse sermones et jocos; nunquid illico, audito *horti* nomine, imaginatio tibi reproducit omnes illas personas, cum quibus ibi hilariter vixisti, jocatus et lermocinatus es?

- 6) Mevius tibi in itinere occurrens te salutat amice, et interroganti tibi, quis ille sit, allegat quasdam loci, temporisque et condiscipulorum circumstantias: nunquid mox *recognoscis*, eum esse eundem Mevium, quocum Ingolstadii ante complures annos Philosophiam absolvisti? vides, mediante narratione Mevii ideam illius reproduci.

§. 105.

Ex haftenus dictis patet, non solum, si perceptiones seu ideas duas aliquando simul habuimus, *excitata una denuo recurrere quoque alteram*, e. gr. viso homine recurrere ideam nominis, et vicissim audito nomine recurrere ideam hominis; sed etiam, si aliquando judicium quoddam habuimus, menti rursus repraesentari *integrum judicium*, quamprimum alterutra ejus pars, subjectum vel praedicatum, mentem nostram iterum subit. 1) Jam cum fiat saepe numero, ut duo judicia habe-

habeant *ideam communem*, 2) ideo, quoties cogitamus duorum judiciorum *ideam communem*, toties imaginatio utrumque judicium reproducit. 3) Insuper animae nostrae inest facultas *phantasmatum divisione ac compositione* reproducendi phantasma rei sensu nunquam perceptae, quae *facultas fingendi* a Philosophis appellatur. 4) Per hanc facultatem diversarum idearum partes separamus, et novo modo conjungimus, ex qua conjunctione *novum phantasma* invenimus et producimus. 4) Quoniam autem duo judicia communem ideam habentia, etiam duas habent diversas ideas, per facultatem *fingendi* illas duas diversas ideas a judiciis suis separamus, hancque in locum subjecti, illam in locum praedicati transponimus, sicque novum judicium componimus, quod *conclusio* vocari solet. Atque hac ratione ex prioribus duabus cognitatis veritatibus dicimur *concludere*, id est, tertiam veritatem incognitam seu tertium judicium incognitum deducere. Operatio illa mentis, qua ex duobus judiciis ideam communem habentibus eruitur tertium, nominatur

Natur *Ratiocinium*, et si pro judiciis substitua-
mus *propositiones*, et pro ideis *terminos* tunc
oratio illa, qua significatur *ratiocinium*, nun-
cupatur *syllogismus*. 5) Fundata ergo est syl-
logismi aequae ac *ratiocinii* natura in ipsa *Psy-*
chologia, adeoque non ad nugas logicas, uti
hodie saepius fit ab imperitis turpiter, re-
ferenda: per ipsam *Psychologiam* jam ma-
nibus palpamus aptitudinem *syllogismorum*
ad *inveniendum* eo majori in luce collocatam,
quo magis constat, *syllogismorum* originem
ex essentia et natura animae humanae esse de-
monstrabilem; anima enim non potest agere
secundum regulas alias, quam quarum ratio
in ejus essentia et natura continetur. Enim-
vero, cum *bruta* intellectu et ratione careant,
facile consequitur, ea *syllogismos* in sensu
proprio conficere non posse; *canis* quidem
elevato baculo timet cuti suae; *imaginatio* e-
nim in eo reproducit ideam verberum, quae
sentiebat, dum olim *herus* eum elevaverat:
expectat quidem *canis* rursus verbera; *me-*
moria enim agnoscit easdem nunc adesse cir-
cumstantias, quae olim aderant, nimirum si-

milem elevationem, adeoque concludit, vera prae foribus esse, arripitque fugam: ast ista conclusio, quam hic canis format, non intellectu et ratione et termino medio communi seu universali innititur, sed solummodo imaginatione, memoria et sensu: hinc cani analogum rationis, seu casuum similium expectationem, non vero ratiocinium tribuimus. Qui recte ratiocinatur, nunquam fallitur. Ast is, qui casus similes expectat, saepius fallitur et falli potest.

Scholia.

- 1) Fac, te sufficienti attentione esse meditatatum hanc propositionem: *Homo est animal ratioale*: atque iterum data occasione cogitamus hominem, in eoque attentionem defigimus, tunc recolimus integram propositionem: *Homo est animal rationale*.
- 2) Nobis cogitantibus, animal rationale esse principium sentiendi et ratiocinandi; et data occasione iterum perpendentibus, mox in mentem veniet altera propositio: *Homo est animal rationale*.
- 3) Quando ergo cogitamus animal rationale tanquam communem notionem, tunc mentem nostram subibit tam haec propositio *homo est animal rationale*, quam illa: *animal rationale est principium sentiendi et ratiocinandi*.
- 4) Potes tibi alas, quas olim vidisti, licet nunc absentes, imaginationis adminiculo

re-

repraesentare: potes etiam sistere menti tuae equum, quem olim videras, et cornua, quae pariter olim conspexisti propriis oculis. Jam has ideas alarum, equi, cornuum, imaginatione productas potes pro arbitrio componere, et tibi sistere equum alatum et cornutum, cui nullum extra mentem objectum respondet. Haec idearum particularium seu phantasmatum particularium combinatio vel divisio, ab imaginativo principio pro arbitrio producta, si ita instituitur, ut nullum extra mentem objectum ideae totali productae, scilicet equo alato et cornuto, respondeat, tunc appellatur *fictio*. Sic poetae Harpyias sibi repraesentant, combinant faciem virginis, flavam comam, alas et corpus accipitris, aures ursinas, manus humanas. Et quis comprobabit, dari Harpyias, nisi in poetarum cerebro?

5) Sic haec duo judicia: *ens simplex est ens incorruptibile: Deus est ens simplex*: habent ideam communem, scilicet ideam *entis simplicis*, et duas ideas diversas; quodsi vi fingendi has duas diversas comparas, et unam ex parte subiecti, alteram ex parte praedicati ponas, habebis ratiocinium sequens: *Ens simplex est ens incorruptibile. Deus est ens simplex. Ergo Deus est ens incorruptibile.*

6) Honorem syllogismo debitum ab injuriis ei per incitiam quorundam sciorum mo-

deruorum adfperfis insigniter vindicaviſ
 Illuſtris *Michael Gottlieb Haſchius* S. Caef. ee
 Cathol. Maieſt. G. M. Conſiliarius in ſuo li-
 bello, cui titulus: *Harmonica in ratiociniis*
humanae mentis omnibus detecta nuper et demon-
ſtrata, nunc exemplis etiam ſinguluribus iſtru-
ta proportio. Vindobonae, ipſis Kalendis
 Junii 1744 edita. Is primus ordinem men-
 tis humanae in cogitando naturalem in
 tanta luce poſuit, ut non ſolum ex uni-
 co proportionis trium in omnibus poſſibi-
 libus infallibiliter ratiocinandi modis ter-
 minorum harmonicae principio potentiam
 illationis infallibilis univerſam mortalibus
 reddiderit manifeſtam, ſed et *artem charac-*
terificam combinatoriam theoriae ſyllogiſmo-
rum regularium ſimplicium univerſae pri-
mus applicaverit, adeo, ut jam pateat
omnibus, quidnam novi, per iſtud me-
dium hoc in modo ratiocinandi utili de-
re data quacunque infallibiliter poſſit in-
veniri. Optandum ſcilicet eſſet, ut Mathe-
 ſi methodo demonſtrativa pertractatae,
 cum ea intellectum insigniter acuat, et co-
 gitandi ſecundum regulas conſuetudinem
 conciliet, graecorum more noſtra juvenus
 inſignem operam navaret.

§. 106.

Ratiocinari dicimur, quoties ex duobus ju-
 diciis, ideam communem habentibus, terti-
 am

am, aut ex datis ideis tribus proportionalibus quartam elicimus. Prius fit a logicis ope *syllogismi*, posterius ab arithmeticeis seu mathematicis *adminiculo aequationis*. Cum enim idearum convenientiam vel separationem non immediate semper perspicere queamus, illud fiat, necesse est, ope alicujus *ideae tertiae*, cum nimirum ex comparatione duarum idearum cum tertia colligimus, jungendaene sint, an separandae, id est, an dissensum vel assensum nostrum mereantur. Et hac ratione oritur syllogismus: quoties econtra quatuor *ideae* seu termini ita comparantur, ut ex hac combinatione nova emergat veritas prius incognita, toties quidem non syllogismus, ast talis *rationatio* tamen conficitur, quae apta est ad inveniendam novam veritatem: ratio est, quia inter terminos proportionales quatuor, quin et plures aequae reperitur nova veritas, scilicet *numerus quartus proportionalis*, ac inter tres. Est enim *Proportio arithmetica* duarum rationum arithmeticarum similitudo, seu series trium, quatuorve quantitatum in qua major minorem superat, eodem excessu,

tu, uti 2, 4, 6, vel 8, 6, 4, 2. quia uti secundus primum superat binario, ita binario superatur a tertio, ac proinde, qui est in medio, dicitur *medius proportionalis arithmeticus*, quia hinc inde differentias habet cum extremis aequales. Et *proportio geometrica* est duarum rationum geometricarum 2) similitudo, uti $8 : 2 = 24 : 6$. Mathematici axiomata generaliora suis opusculis praemittunt, inter quae etiam est illud: *quae sunt aequalia uni tertio, sunt aequalia inter se*. Et Philosophi dicunt: *Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se*. Ut adeo doctrina de proportionemathematica et doctrina desyllogismo iisdem fundamentis nitantur, et consequenter conclusio per syllogismum detecta aequae sit infallibilis, ac veritas per proportionem aliquam mathematicam inventa, modo praemissae, unde illa fluit, prius sint infallibiles.

Scholia.

- 1) Hinc *Mathesis* facile intelligitur pars esse Philosophiae sublimior, ingeniorumque aciem insigniter acuere. Accedit, quod *Mathesis* reliquas philosophiae partes, non solum *theoreticas*, sed *practicas* quoque mirum quantum

tum adjuvet et promoveat. Errat, quicumque credit, Mathesin ad solas lineas atque figuras et ad solas ideas sensibiles dimetiendas esse condemnandam. *Universalis* est Mathesis: et ejus objectum est *omnis quantitas finita tam intensio- nis, quam extensio- nis*. Adde quantitatem virium, affectuum, probabilitatis &c. Quamvis magna ejus pars sit adhuc in votis. 2) In proportionem geometrica primus se habet ad secundum, ut secundus ad tertium e. gr. 2. 4. 8.; uti enim secundus est duplus primi, ita tertius duplus secundi, et qui est in medio, dicitur *medius proportionalis geometricus*. Tertia *Proportio* prioribus mixta, quia in sonis auri grata accidit, vocatur *harmonica*: haec inter tres numeros tunc datur, quando primus se habet ad tertium, uti differentia primi et secundi ad differentiam secundi et tertii: e. gr. 12. 8. 6. uti enim se habet primus 12. ad tertium 6. ita differentia primi et secundi 4. ad differentiam secundi et tertii 2. *Ratio* denique est duarum ejusdem generis quantitatum mutua quaedam ad se habitudo quoad aequalitatem vel inaequalitatem. *Arithmetica* est comparatio unius quantitatis cum alia secundum differentiam, subtrahendo minorem a majore inveniendam. *Geometrica* vero est comparatio secundum quotum, qui indicat, quoties una quantitas contineat alteram dividendo.

§. 107.

Syllogismus est argumentatio, in qua duobus judiciis praemissis et rite dispositis, tertium judicium a duobus prioribus distinctum necessario inferitur et concedi debet. 1.) Id quod necessario inferitur, vocatur conclusio, seu consequens. Est autem illa necessitas, qua conclusio inferitur, duplex, scilicet consequentis et consequentiae. *Necessitas consequentis* est necessaria connexio idearum, ex quibus componitur illud Judicium, quod conclusio seu consequens vocatur. *Necessitas consequentiae* autem est necessitas illationis, quae provenit non ex necessaria connexione seu habitudine idearum inter se, sed ex necessaria connexione judiciorum priorum et consequentis, tanquam includentis et inclusi, ita, ut posito antecedente necesse sit ponere et consequens, et concessis praemissis necessario etiam concedi debeat conclusio. Unde et conclusio contingens ex praemissis necessario inferitur. 2.)

Scholia.

- 1) Ex allata definitione satis patet, per quid *syllogismus* seu *rationium* differat a reliquis argu-

argumentandi speciebus ; et quidem ab *Enthymemate* et exemplo , quia in his ex una solum propositione praemissa inferitur conclusio. Ab *inductione* autem et *sortite* &c. quia in istis ex pluribus , quam ex duobus judiciis seu propositionibus deducitur conclusio.

- 2) Omne , quod in gyrum agitur , movetur ; terra circa solem in gyrum agitur : ergo terra movetur. Cum terra contingenter moveatur , est quidem haec conclusio *contingens* : sed est solummodo contingens quoad materiam et ideas illius iudicii ; non tamen contingenter , sed necessario inferitur ex praemissis , cum *consequentia* , id est , *illatio* et *connexio* illius cum praemissis *necessaria* , non *contingens* sit. Igitur quoad formam illa conclusio est *necessaria*. Idem dicendum est de sequenti syllogismo. Omnis disputans loquitur : sed Cajus disputat : ergo Cajus loquitur.

§. 108.

Quemadmodum omnia artefacta ex materia componuntur , et forma , tanquam partibus eorundem essentialibus , seu essentiam eorundem constituentibus , ita et syllogismus , utpote nobilissimum rationis artefactum. Est autem materia syllogismi duplex , circa quam et ex qua. Materia circa quam sunt res , de quibus formari possunt syllogismi , e. gr. coeli ,
terra

tirra, equus, arbor &c. Materia ex qua sunt illa, ex quibus veluti ex materia constituitur syllogismus: et haec est duplex, remota et proxima. Materia remota syllogismi sunt tres ideae, quae majus extremum, minus extremum, et medium appellari solent. Materia autem proxima sunt tria judicia, ex tribus ideis praefatis constructa, quorum unum dicitur extremum majus, alterum minus, et tertium conclusio. 1) Idea, de qua interrogatur, dicitur minor extremitas, seu minus extremum. Quod de ea interrogatur, illud vocatur major extremitas, maius extremum seu praedicatum conclusionis, et ea idea, quacum hae duae antecedentes combinantur, solet medium appellari. 2) Dein omnis syllogismus tribus constat judiciis seu propositionibus, quia tres ideae pluries aut aliter combinari nequeunt, quam ut singulae cum singulis conjungantur. 3) Primum illud judicium seu prima illa propositio, quae ex majori extremo et medio constat, vocatur major: altera propositio, ex minori extremo et medio conflata, dicitur minor: et tertia propositio, ex majori extremo et minori extremo coagulata nominatur conclusio. Haec de mate-

materia syllogismi dicta sunt; jam pergamus ad formam ejusdem.

Scholia.

1) *Principia materialia remota* sunt igitur tres ideae in ratiocinio, seu tres termini in syllogismo. *Principia materialia proxima* sunt tria judicia in ratiocinio seu tres propositiones in syllogismo. Sic in hoc syllogismo: omnis affectus turbat attentionem: ira est affectus: ergo ira turbat attentionem. *Affectus, ira, turbans attentionem*, sunt tres termini, adeoque materia remota: istae duae voces *turbans attentionem* sumuntur pro unico termino, quia in nominativo quilibet terminus debet poni in syllogismo. Talis est ens turbans: vox *attentionem* autem importatur in casu obliquo, scilicet accusativo, adeoque non sumitur pro speciali termino syllogismi, sed constituit cum ente turbante unicum syllogismi terminum.

2) Terminus *medius* est ille nimirum, cujus interventu praedicatum conclusionis connectitur cum subiecto conclusionis. Fere sicut in proportionem duo termini extremi per medium proportionalem arithmeticum aut geometricum comparantur. Hunc in finem bis in praemissis ponitur *medius terminus*, atque hanc ob rationem conclusionem ingredi nequit, quia solum extremi termini, qui per

per eum conjungendi sunt, conclusionem ingredi debent.

- 3) Hinc quodvis ratiocinium habet *ideas* tantum *tres*, et quivis syllogismus habet tantum *tres terminos*. *Medius terminus* bis ponitur in praemissis, et extremorum quilibet in alterutra praemissa occurrit aequae ac in conclusione. Hinc in syllogismo nec plures, nec pauciores, quam *tres termini*, quorum tamen quilibet bis occurrit.

§. 109.

Forma Ratiocinii est apta idearum et iudiciorum dispositio, juxta praecepta dialectica, estque duplex, *figura* videlicet et *modus*, quarum prior correspondet *materiae remotae*, posterior autem *proximae*. *Forma syllogismi* contra est apta terminorum et propositionum dispositio, regulis dialecticis conformis, estque aequae duplex ac ratiocinii forma. Cum enim *ideae praemissarum* diversae bene pariter ac male disponi seu combinari possint, hinc, ne dispositio fiat mala, et ex mala dispositione conclusio sequatur falsa, regulis opus est, huic combinationi praescriptis, quas *syllogisticas* vocant.

§. 110.

Figura est apta terminorum dispositio, seu medii cum extremis combinatio secundum subjectionem et praedicationem. Quoniam autem haec dispositio seu combinatio extremorum cum medio quadrupliciter fieri queat, hinc *quadruplex communiter assignari solet figura*, nimirum *prima*, *secunda*, *tertia* et *quarta*. *Figura prima* est forma syllogistica seu terminorum dispositio, ubi medium in maiore propositione subicitur, et in minore praedicatur. 1) *Secunda figura* est terminorum dispositio ubi medius terminus in maiore et minore propositione praedicatur, id est, locum praedicationis tenet. 2) *Tertia* est dispositio terminorum talis, ubi terminus medius, seu, quod idem est, communis in maiore et minore simul subicitur, seu locum subiecti occupat. 3) *Quarta*, ubi medius terminus in maiore propositione praedicatur; et in minore subicitur. 4)

Scholium.

1) Omnis studiosus est flos gymnasii: atqui Mevius est studiosus: ergo Mevius est flos gymnasii.

2) Nullus

- 2) Nullus piscis est rationalis : atqui omnis homo est rationalis : ergo nullus homo est piscis.
- 3) Omnis homo est rationalis : atqui omnis homo est animal : ergo aliquod animal est rationale.
- 4) Omne animal est principium sentiendi : omne principium sentiendi est substantia. ergo quaedam substantia est animal. *Quarta figura a prima* hoc criterio facile distinguitur, quod in hac figura plerumque consequentia maxime prona sit et expedita, in illa econtra perquam contorta et perplexa. Inde praestantissimi quique Logici hanc figuram ne nominarunt quidem, multo minus in usum deduxerunt. Alias vocatur figura *Gallenica*. Memoriam adjuvat sequens metrum. *Sub : prae : prima sed altera bis prae : tertia bis sub : quartaque prae : sub : —*

§. III.

Ut autem *structura syllogismi* seu *rationis* bene procedat, observandae sunt *quaedam regulae dirigentes*, ad quarum dictamen quilibet syllogismus in qualibet figura construi debet. Harum regularum dirigentium aliae sunt *primae*, aliae *ex primis deductae*, eaeque vel *generales* pro omnibus figuris, vel *speciales* pro singulis.

1) Re-

- 1) *Regulae primae syllogismi seu potius principia prima sunt quatuor. Scilicet Dictum de omni.*
 2) *Dictum de nullo.* 3) *Quaecunque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* 4) *Quaecunque distinguuntur in uno tertio, distinguuntur inter se.* 5) *Priora duo dicuntur logica, posteriora vero metaphysica.*

Scholia.

- 1) *Dantur etiam regulae perficientes syllogismi, quae nihil sunt aliud, quam media, per quae syllogismi imperfecti reducuntur ad perfectos: et de his infra nobis erit sermo; nunc de dirigentibus.* 2) *Sensus utriusque principii logici est iste: quidquid dicitur vel negatur de aliquo subiecto universaliter sumto, dicitur etiam vel negatur de quovis contento sub illo: e. gr. omne animal est vivens: omnis homo est animal: ergo omnis homo est vivens. In majori de omni animali dicitur et affirmatur vivens et homo continetur sub animali, tanquam species sub genere, etiam de homine vivens in conclusione affirmari debet.* 3) *Nullum animal est lapis. omnis homo est animal: ergo nullus homo est lapis: Quia in majori de omni animali negatur lapis, et homo continetur sub animali, etiam de homine lapis negari in conclusione debet. Alioquin duae contradictoriae simul essent verae: nullum animal est lapis: aliquod animal est lapis. Idquod implicat.* 4) *Si utrumque extremum in praemissis cum me-*
 dio

dio conveniat, tunc etiam *extrema* inter se
 in conclusione convenire debent: e. gr.
omnis homo est rationalis: aliquod animal est ho-
mo: ergo aliquod animal est rationale. §) Sen-
 sus hujus regulæ est iste: si unum extre-
 mum cum medio in præmissis identificetur,
 seu conveniat, alterum autem ab eo dif-
 ferat seu distinguatur, tunc etiam *extrema*
 in conclusione inter se disconveniunt: e. gr.
nullus homo est cancer: aliquod animal est cancer:
ergo aliquod animal non est homo. Illud prin-
 cipium logicum dictum de omni: dicitur
 affirmativum; alterum vero: dictum de nullo,
 negativum. Metaphysica duo principia ma-
 xime relucet in *secunda* et *tertia* figura.
 Quoniam autem *secunda* et *tertia* figura ad
primam tanquam clariorem et evidentio-
 rem reducuntur, patet omnino, priora
 illa principia logica, de omni videlicet, et
 de nullo, omnium esse evidentissima. Prin-
 cipium logicum dictum de omni clarissime re-
 lucet in *Barbara* et *Darii*. Dictum de nullo au-
 tem in *Celarent* et *Ferio*. Et vel ideo *prima*
 figura est omnium perfectissima et notissi-
 ma, quin etiam addiscendis tradendisque
 scientiis accommodatissima.

§. 112.

Regulæ ex quatuor hisce principiis dedu-
 ctæ *generales*, quibus omnium figurarum syl-
 gismi

gismi dirigi debent, sunt sex. 1) Regula 1ma: *In omni syllogismo tres tantum idae seu termini esse debent.* Probatio hujus regulae jam supra continetur in Scholio tertio ad §. 8. Unde vitiosus omnino est syllogismus, si quis terminus in eo accipiatur *aequivoce*, vel varietur ejus *ampliatio*, *restrictio*, *appellatio*, aut alia ex proprietatibus terminorum: e. gr. Scholion: *omnis leo rugit: aliqua constellatio coelestis est leo: ergo aliqua constellatio coelestis rugit.* Leo enim, cum sit terminus *aequivocus*, in majori indicans *animal rugibile*, et in minore *constellationem*, ideo non tres, sed quatuor sunt termini.

§. 113.

Regula 2da. *Medium sub ratione medii non ingreditur conclusionem.* Probatur: si enim medius terminus ingrederetur conclusionem, nihil a praemissis distinctum inferretur in ea, sed probaretur idem per idem: ast hoc est contra essentiam syllogismi, cum syllogismus sit argumentatio, in qua duobus judiciis praemissis et rite dispositis, tertium judicium a duobus prioribus prorsus distinctum necessario infertur.

Scholion.

Omnis homo est rationalis: sed Petrus est homo: ergo homo est rationalis. Hic syllogismus habet conclusionem non differentem a maiori: nam ut differat, conclusio ita sonet: ergo hic homo, id est, Petrus est rationalis. Immo nec ex parte ingrediatur medius terminus conclusionem: e. gr. omnis bonus Logicus est homo: atqui Sejus est bonus Logicus: ergo Sejus est bonus homo: nam potest aliquis esse bonus Logicus, et tamen malus homo.

§. 114.

Regula 3tia. Medius terminus in aliqua saltem praemissarum distribuatur. Ratio est, quia si medius terminus non distribuitur, tunc syllogismus non dirigitur principiis illis primis logicis: dictum de omni, et dictum de nullo. Quibus tamen omnes syllogismi dirigi debent.

Scholion.

Unde sequens syllogismus male concludit: aliquod animal est irrationale: omnis homo est animal: ergo omnis homo est irrationalis: medium enim, quod est animal, in nulla praemissarum distribuatur.

§. 115.

Regula 4ta. Ex puris particularibus vi formae

mae nihil sequitur. Ratio est, quia syllogismus ex puris particularibus constans in nullo principio primo fundatur, e. gr. non in *dictum de omni*, nec in *dictum de nullo*, ut per se patet, nec etiam in illo metaphysico: quaecunque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se &c. possunt enim duo aliqua cum uno particulari disjunctive sumto identificari, quin identificentur inter se, ergo ex puris particularibus nihil sequitur.

Scholion.

Unde mala est conclusio sequens. *Aliquod album est nix: aliquod album est lac: ergo lac est nix.* Item *Sejus est aliquod animal: Mevius est aliquod animal: ergo Sejus est animal.*

§. 116.

Regula 5ta. *Ex puris negativis vi formae nihil sequitur.* Probatur: cum enim conclusio syllogistica ideo sit vera, quia extrema in praemissis cum medio connectuntur: ubi autem omnia negantur, ibi nulla est connexio, sed mera dissipatio: consequens est, ut conclusio ex meris negativis non sit syllogistica.

Accedit, quod talis syllogismus nullo principio primo reguletur; non illo: *dictum de nullo*: nam, ut ex hoc principio aliquid concludatur, oportet aliquid universaliter de subiecto negari, sub quo aliud particulare continetur; atqui unum sub alio et in alio contineri est aliquid affirmare, non negare. Facit enim hunc sensum: *nullus homo est planta: ergo nec Petrus, qui est homo.* Si enim homo non sit, non deducitur ex illo antecedenti, quod tantum de *homine*, non de aliis negat. Et ita deduceretur consequens ex antecedenti, in quo tamen consequens deductum non continetur. Nec talis syllogismus fundatur in principio illo metaphysico: *quae distinguuntur in uno tertio* &c. quia sensus illius principii est hic: Quae distinguuntur ab uno tertio, ita, ut unum non sit illud tertium, aliud sit ipsum tertium, id est, unum extremum non identificetur, alterum autem identificetur illi tertio, etiam inter se distinguuntur. Atqui unum tertio identificari, exprimi necessario debet per affirmativam propositionem. Ergo syllogismus praefatus non fundatur in principio

cipio illo : quae distinguuntur in uno tertio &c. et consequenter ex puris negativis vi formae nihil sequitur.

Scholia.

Aliud est distingui in uno tertio, et aliud est distingui ab uno tertio : illud est principium metaphysicum, non hoc. Quia non sequitur : duo distinguuntur a tertio : ego etiam distinguuntur inter se. Nam homo et animal distinguuntur a tertio, scilicet lapide, et tamen homo et animal non distinguuntur inter se. Unde pessimus est sequens : nullus impius salvatur : atqui nullus pius est impius : ergo nullus pius salvatur. Dixi in hac et praecedenti regula vi formae, per accidens enim et ratione materiae, qua syllogismus constat, potest conclusio esse vera, quae infertur ex praemissis tum particularibus, tum negativis, et tunc hi syllogismi sunt quidem materialiter, sed non formaliter boni : e. gr. aliquod animal est substantia : atqui aliquis homo est animal. Ergo aliquis homo est substantia. Item nullus homo est equus : nullus leo est homo : ergo nullus leo est equus. Cum enim spectata praesenti forma et dispositione terminorum ex vero falsum in alia materia deduci posset, ideo formaliter non sunt boni. E. gr. aliquod animal est leo ; aliquis homo est animal : ergo aliquis homo est leo. Item nullus homo est brutum : atqui nullus leo est homo : ergo nullus leo est brutum.

Regula 6ta. *Conclusio sequitur debiliorem partem quoad quantitatem et qualitatem.* Hoc est, si una praemissarum est particularis, vel negativa, tunc etiam conclusio debet esse particularis vel negativa. Probatur: conclusio est effectus praemissarum: sed effectus non potest habere plus quam causa: ergo si alterutra praemissarum est negativa vel particularis, talis sit etiam conclusio necesse est. Ast si conclusio non sequitur debiliorem partem, tunc concluderet *universaliter*, quando una praemissarum est particularis tantum, et concluderet *affirmative*, etsi alterutra praemissarum esset negativa: ergo plus contineret in conclusione, quam in praemissis: non potest autem nec plus nec minus in conclusione esse, quam fuit in praemissis, quia alias nova aliqua determinatio vel ad subjectum vel ad praedicatum conclusionis accederet, quae tamen non adfuit in praemissis, aut certe aliqua determinatio in conclusione omitteretur, quae tamen in praemissis adfuit; in utroque casu econtra tam subjectum quam praedicatum in conclusione alium acquirerent sensum, sicque immutato sensu quatuor termini orirentur.

Scholia.

Quoad quantitatem damus exemplum: *Omnis homo est animal: atqui aliqua res est homo: ergo aliqua res est animal.* Jam si concluderes universaliter dicendo: *ergo omnis res est animal*, tunc plus esset in conclusionem, quam in praemissis; ex eo enim, quod aliqua res sit homo, concluderes, quod *omnis res sit animal*. Dein tota ratio inferendi conclusionem, id est, praedicandi majus extremum de minori extremo est sita in eo, quod duo extrema uniantur cum medio. Ast vero minus extremum in praefato syllogismo non unitur universaliter cum medio, sed tantum particulariter: igitur nec in conclusionem universaliter minus extremum cum majori extremo uniri potest, sed particulariter uniri debet, quia major unitas extremorum inter se, quam cum medio esse non potest. Idem dicendum in alio syllogismo quoad qualitatem: *Nullus equus est bipes, atqui Bucephalus est equus: ergo Bucephalus non est bipes.* Jam si concludas: *ergo Bucephalus est bipes*: tunc impingis in illud principium universale, dictum de nullo: quod enim ibi de nullo in majore dicitur, tu dicis de aliquo, id est, de Bucephalo. Atqui hinc ex hac praemissa debilore: *nullus equus est bipes*, tu inferis fortiorrem conclusionem affirmando: *ergo Bucephalus est bipes*: atque sic concedis duo contradictoria simul esse vera: e. gr. *nullus equus est bipes: aliquis equus (Bucephalus scilicet) est bipes.* Ex hac ultima regula generali corollari

larii loco deducimus sequelam hanc, quod non liceat terminum aliquem distribuere in conclusione, qui non fuit distributus in praemissis: e. gr. *omne animal est vivens: atqui omnis leo est animal: ergo omne vivens est leo.* Hic syllogismus procedit a non distributo majori extremo ad distributum in conclusione: cum autem ex hoc evidenter pateat, plus esse in conclusione, quam in praemissis, consequens est, ut syllogismus hicce sit vitiosus.

§. 118.

Quoniam propositiones in qualibet figura secundum *quantitatem* et *qualitatem*, alia aliave ratione disponi solent; *novae* autem *hae propositionum dispositiones* secundum *quantitatem* et *qualitatem modi syllogismorum* dicuntur: hinc novas has syllogismorum species paucis delibabimus. Quamvis enim hodierno seculo hi modi aequae ac figurae syllogismorum vilipendantur, et ad quisquiliias antiquae Philosophiae relegari soleant; quoniam tamen per experientiam satis compertum habemus, non ab aliis facile sententiam relegationis in modos et figuras praedictas ferri, quam ab iis, qui a solidiore doctrina abhorrent, vel hanc solam ob causam, quia antiqua est, cum
tamen

tamen, intuitu antiquitatis perinde ac aeternitatis suae, quaevis veritas seu solidior doctrina potius placere, quam displicere deberet; hinc nihilominus regulas speciales syllogismorum in medium afferemus. Veniet tempus, quo etiam vulgus literatorum illas experietur utilissimas. Quicumque enim veritatem investigat ratiocinando, iis carere nequit. Investigator veritatis five antiquae, five recens detectae ratiocinando vel experiundo investigat. Si *ratiocinando*, tunc syllogizat, aut *implicite*, aut *explicite*. Quoties autem five implicite Rhetorum more, five explicite veterum Philosophorum instar syllogizat, toties ei interest scire, utrum bene fuerit ratiocinatus; quis autem se recte ratiocinatum, et ne quidem in aliqua ratiocinationum catena errasse persuasus esse potest, nisi regulas bonae ratiocinationis in subsidium vocet, id est, regulas syllogisticas figurarum et modorum, ad quas veluti ad lydi-um lapidem sua ratiocinia reducere et examinare poterit?

Scholion.

In omni specie *Arithmetices* intellectus non
O 5 modo

modo secundum regulas operatur, sed etiam, ut tatus sit, se recte esse operatum, probationem instituit. Cum autem *actus ratiocinandi* similis sit operationi arithmeticae, hinc non solum iisdem, quibus operatio arithmetica, nititur principiis, logicis ac metaphysicis nuncupatis, sed etiam pariter ad examen vocandus est, modo securus esse velis, te bene ratiocinatum esse. Demus instantiam. *Mevius*, qui crebriori exercitio naturalem judicandi facultatem ita perfecerat, ut et verum dijudicare, et legitime quoque ratiocinari potuerit; secundum casus similes semper egit, atque secundum casus similes semper agens, egit hoc ipso secundum regulas ratiocinandi, iis licet nondum distincte perspectis. Fac nunc, *Mevium*, non eruditum illum quidem, at logica tamen naturali instructum, ratiocinari pro consuetudine sua. Fac etiam, haec ratiocinia *Mevii* ab aliis oppugnari, aut in dubium vocari; ubi inveniet *Mevius* regulas ad defendenda et examinanda ratiocinia sua necessarias? regulas ex natura mentis humanae, ejusque modo agendi deductas? regulas, quibus intellectus nostri operationes in cognoscenda et dijudicanda veritate diriguntur? regulas, quas nunquam didicit, nunquam audivit? quomodo solvit fallacias, instar serpentis in herba latentis in ratiocinia adversariorum irrepen-
tes? similis erit scilicet illi, qui solo usu et
exer-

exercitatione linguam gallicam didicit, et saepe quid *pro vero atque regulis grammaticalibus conformi* habet, quod iisdem tamen repugnat, et contra. Is pauca novit, nec ea pauca quidem ita novit, ut, se non errasse, certo sciat. Similis erit illi, qui *addendo, subtrahendo, multiplicando, dividendoque* operatus est, at, utrum bene fuerit operatus, probam instituere nequit. Illud Germanorum proverbium igitur: *Ein Quintlein Mutterwitz ist besser als ein Centner Schulwitz*: tantum in casu locum habet, quo talis traditur artificialis Logica, cujus regulae ex essentia et natura animae humanae non sunt demonstrabiles, cum anima nequeat agere secundum alias regulas, quam quarum ratio sufficiens in ejus essentia et natura continetur.

§. 119.

Antequam ad *Modos syllogismorum* descendimus, *specialiores regulas de figuris* praemittamus, ne quid circa Argumentationem omisisse videamur. Quoniam *prima figura* a genere ad speciem, sive a propositione subalternante ad subalternatam 1) *secunda* a contrario 2) et *tertia* a convenientia rei cum altera in uno tertio concludit, 3) clare est ad intelligendum, in *prima figura* vi dicti de omni
ma-

maiores propositiones semper universales, minores vero affirmativas esse debere: in secunda quoque maiorem universalem, et alterutram ex praemissis aequae ac conclusionem negativam esse debere; in tertia denique minorem affirmativam, conclusionem autem particularem esse debere, et quidem in secunda et tertia figura hoc fieri debet ex hac regula, quod conclusio semper sequatur partem debiliores.

Scholia.

- 1) Vi dicti de omni et nullo, quidquid affirmatur vel negatur de subiecto universaliter, id et affirmari, negativè potest de singulis, quae sub illo subiecto continentur: e. gr. omnis figura est spatium suis lineis inclusum: triangulum est spatium tribus lineis inclusum: ergo triangulum est figura. Quod enim de omni figura affirmatur, non potest non et de triangulo affirmari, eoquod hoc sub genere figurae continetur.
- 2) Omnis mens cogitat; nulla materia cogitat: ergo nulla mens est materia. Quia quaecunque distinguuntur in uno tertio, etiam distinguuntur inter se, atqui mens et materia in facultate cogitandi distinguuntur, seu quod idem est, contrariorum contraria praedicata sunt essentialia.

3) Omne

3) *Omne, quod cogitat, spiritus est: atqui aliquid, quod cogitat, est in homine: ergo spiritus aliquis est in homine; quia id, quod in homine est, eatenus cum spiritu convenit, quod cogitet; ideo bona est conclusio, spiritum aliquem esse in homine.*

§. 120.

Hae quatuor vocales A. E. I. O. indicant diversitatem propositionum ratione quantitatis et qualitatis, ita, ut sub litera A. propositio affirmativa universalis, sub lit. E. universalis negativa, sub lit. I. particularis affirmativa, sub lit. denique O. particularis negativa intelligatur.

1) Quoniam sexaginta quatuor harum vocalium in tribus propositionibus transpositiones seu combinationes sunt possibiles, tot etiam modi dantur. 2) Cum autem aliqui tantum sint, qui regulis syllogisticis conformes sunt, quique adeo in syllogismis legitimis adhiberi possunt; ideo modos legitimos, seu qui concludunt, ab illegitimis distinguemus. 3) Hinc ut eo facilius perspicias, quomodo a legitimis illegitimi syllogismi distingui debeant, sequentem habeas regulam: “ Si vo-

„ cales adfuerint, quae nulli modorum mox
„ re-

„ recensendorum respondeant , tunc syllo-
 „ gismum non quadrare ad modum , certo
 „ colligas velim. „

Scholia.

1) Unde sequentes versus : “ Afferit A , ne-
 „ gat E , sed universaliter ambae : afferit
 „ I , negat O , sed particulariter ambo. „

2) *Leibnitius* de arte combinator. Probl. 2. n.
 15. p. 13.

Hanschius ; item *Crosa* in Log. p. 572.

3) Vocalibus omnium figurarum modos sig-
 nificantibus Veteres addiderunt consonantes,
 et vocabula inde orta in versiculos muta-
 runt , memoriae facile imprimendos.

bArbArA, cElArEnt, primae, DArlI, fErIO-
 que, cEsArE, cAmEstrEs, fEstInO secundae.
 Tertia dArAptI sibi vindicat atque fElAptON.
 adjungens dIsAmls, dAtIsI, bOcArdO, fE-
 rIsOn. bArAmls, cAmEntEs, dImAtIs, fE-
 sApO, frEsIfON. (quartae.)

Non autem solius memoriae aut euphoniae
 gratia adjunctae sunt vocales , sed praeci-
 pue propter reductionem caeterarum figura-
 rum ad primam. Tu interim judica , quan-
 ti aestimanda sint haec vocabula utut bar-
 bara , cum multis admodum terminis scri-
 bere debeas , mi Lector ! quod significat u-
 nicum felapton.

§. 121.

*Facilioris intelligentiæ causa subungere juvat
exempla singulorum modorum.*

Primæ figuræ modi.

bAr { omnis homo sistetur aliquando coram
judicio divino;

bA { omnis Princeps est homo: ergo

rA { omnis Princeps sistetur aliquando co-
ram judicio divino.

cE { Nullus homo impius salvatur;

lA { omnis Atheus est homo impius: ergo

rEnt { nullus Atheus salvatur.

da { Quicunque amat peccatum, displicet
DEo.

rI { Quidam Christianus amat peccatum:
ergo

I { Quidam Christianus displicet DEo.

fE { Quicunque non credit in DEum, non
potest salvus fieri.

rI { Quidam homo non credit in DEum.

O { ergo quidam homo non potest salvus
fieri.

Secundæ figuræ modi.

eE { Nullus vir bonus officium suum deserit:

Ar { Omnis Rebells officium suum deserit.

E { Ergo nullus Rebells est vir bonus.

Omnis

- cAm { Omnis vir bonus est laudandus :
 E f { Nullus scortator est laudandus.
 trE f { Ergo nullus scortator est vir bonus.
 fE f { Nulla virtus est fugienda.
 I { Quaedam actio virorum magnorum
 est fugienda.
 nO { Ergo quaedam actio virorum magno-
 rum non est virtus.
 bAr { Omnis homo pius cogitat mortem.
 Oc { Quidam studiosus non cogitat mortem.
 ergo
 O. { Quidam studiosus non est homo pius.

Tertiae figurae modi :

- dAr { Omnis Ars liberalis est utilis.
 Ap { Omnis Ars liberalis est difficilis. Ergo
 tI { Quoddam difficile est utile.
 fEl { Nullus stultus sapit.
 Ap { Omnis stultus est homo. Ergo
 tOn { Quidam homo non sapit.
 dIs { Quidam Historicus mentitur.
 Am { Omnis Historicus debet dicere verum.
 Ergo
 Is { Quidam, qui debet verum dicere,
 mentitur.
 dAt { Omne vitium est fugiendum.
 Is { Quoddam vitium videtur esse virtus.
 Ergo
 I { Quoddam, quod videtur esse virtus, est
 fugiendum.

- bOc { Quidam homo non est doctus.
 Ar { Omnis homo vult videri esse aliquid.
 Ergo
 dO { Quidam, qui vult videri esse aliquid,
 non est doctus.
 fEr { Nullum tempus inutiliter est consu-
 mendum.
 Is { Quoddam tempus recreationi datur.
 Ergo
 On { Quoddam tempus, quod recreationi da-
 tur, non est inutiliter consumendum.

Figurae quartae modi.

- bAr { Omnis homo est animal.
 Am { Omne animal est substantia. Ergo
 Is { Quaedam substantia est homo.
 eAmf { Omnis virtus est medium inter exces-
 sum et defectum.
 En { Nullum vitium est medium inter ex-
 cessum et defectum.
 tEs { Ergo nullum vitium est virtus.
 dI { Aliqua motio floris nervei est affectus.
 mA { Omnis affectus turbat attentionem.
 Ergo
 tIs. { Aliquid, quod turbat attentionem, est
 motio floris nervei.
 fE { Nulla virtus animi tranquillitatem aufert.
 fA { Omne, quod animi tranquillitatem
 aufert, est fugiendum.
 pO { Ergo aliquid, quod est fugiendum, non
 est virtus. P

frE[Nullus impius adimplet legem DEi.
 fI { Quidam homo adimplet legem DEi.
 fOn[Ergo quidam homo non est impius.

Scholia.

Quatuor hae figurae igitur nihil sunt aliud, quam *classes syllogismorum generales, per diversas medi termini cum extremis combinationes in praemissis determinatae*. Ponamus enim b medium, c majorem, et a minorem terminum. Et quater variari potest dispositio, scilicet possibiles sunt majores duae b -- c et c -- b. ; item duae minores a -- b -- et b -- a, atque conclusio una, quae est a -- c. Jam utramque majorem cum utraque minore combinatam praeponamus conclusioni, et habebimus sequentes quatuor combinationes seu figuras

b -- c	c -- b	b -- c	c -- b
a -- b	a -- b	b -- a	b -- a
a -- c	a -- c	a -- c	a -- c

Alii excogitarunt in hac quarta figura sequentes modos. *Cadere, fedibo, digami, fegano et Batani*. Ast cum in prima figura consequentia maxime prona sit et expedita, in quarta autem satis perplexa, et perquam contorta, ideo plerisque haec quarta videtur superflua. Vocatur alias *Galénica*, ab inventore suo *Galeno*, celeberrimo Medico, ut quidam sentiunt, cognominata, aut, uti aliis placet,

placet, a Scoto inventa. In primo modo figuræ quartæ termini syllogismi ita ponuntur, ut medius in propositione majori locum prædicati et in minore locum subiecti teneat.

§. 122.

Hucusque satis dictum de syllogismis, in quibus formæ ordinariæ habetur ratio. Quoniam autem etiam syllogismi dantur, in quibus forma ordinaria occultatur, vel ab eadem receditur, hinc etiam annectere juvat sequentem doctrinam. Syllogismus, in quo forma ordinaria aut per propositionum transpositionem 1) aut per æquipollentiam earundem, 2) aut per præmissæ alterutrius omissionem 3) occultatur, vocari solet *crypticus*.

Scholia.

1) *Omnis mens cogitat: atqui omne quod cogitat, est spiritus. Ergo omnis mens est spiritus.* In hoc syllogismo turbatur ordo, et minor præponitur majori. 2) “*Nemo, nisi Mathematicus, ad interiorem modernæ Philosophiæ notitiam pervenit. Atqui Mevius, Matheseos doctrina claret; ergo Mevio patent portæ ad Sanctuaria hodiernæ Philosophiæ.*” Ast operosius non est inhaerendum huic lusui veterum scholasticorum. 3)

Omnis homo est animal rationale. Ergo Sejus est animal rationale. Ubi minor est omissa, atqui Sejus est homo. Item Sejus est homo: ergo Sejus est animal rationale. Ubi major exulat. Talis syllogismus crypticus alias dicitur enthymematicus seu Enthymema. Huc pertinet quoque syllogismus contractus, in quo conclusio tantum adest, annexo termino medio: e. gr. cogito: ergo sum, id est: quicumque cogitat, ille est: atqui ego cogito: ergo ego sum seu existo.

§. 123

Syllogismus, qui a forma ordinaria recedit, est multiplex. Nimirum huc referuntur syllogismus compositus, inductio, sorites et epichierema. Est autem syllogismus compositus ille, qui constat propositione composita, qualis est conditionalis, seu hypothetica, disjunctiva, et copulativa. In syllogismo hypothetico seu conditionali majoris propositionis pars, quae de subiecto conditionem enuntiat, seu particulam conditionalem sibi praefixam habet, vocatur antecedens; consequens econtra, quae subiecto praedicatum adferibit. Nexus autem inter antecedens et consequens nuncupatur consequentia. 1) quoties in hypothetico membrum aliquod praemissae ita repetitur,

uti

ut in eodem reperitur, tunc dicitur illud membrum *poni*. Sin contradictorium ejus praemissae asseritur, tunc dicitur illud membrum *removeri*. 2) Hic syllogismus duplicem habet modum, vel enim ponit antecedens, ut inde concludat consequens, 3) vel tollit, seu removet consequens, ut tollat seu removeat antecedens. 4)

Scholia.

1) Si definitio affirmativa entis simplicis haberi nequit, tunc sufficit negativa: atqui affirmativa haberi nequit: ergo sufficit negativa. Hoc propositionis majoris membrum: si definitio affirmativa entis simplicis haberi nequit, dicitur *antecedens*. Illa propositio: tunc sufficit negativa, nuncupatur *consequens*, quae plerumque per particulam *tunc* indicatur. 2) Si homo est rationalis, tunc est docilis et libertatis capax. In hac majori ponitur antecedens. Homo est rationalis: haec propositio: in minore nimirum repetitur ita, uti in majori habetur: atqui homo est rationalis: Quodsi vero dixerimus: „ Si Mevius puellarum amoribus capitur, tunc „ perdit tempus studiis literarum sacrum. „ Atqui Mevius non perdit tempus literarum „ studiis sacrum, ergo Mevius puellarum a- „ moribus non capitur. „ Tunc removemus antecedens; asserimus enim in minore con-

tradictorium ejus, quod in majori propositione affirmabamus. Idem contingit in sequenti syllogismo; si Sempronius colit virtutem, et vitae decus, tunc erit Deo et hominibus gratus: atqui Sempronius nec virtutem nec vitae decus colit: ergo non erit Deo et hominibus gratus.

3) Exemplum prioris modi est sequens syllogismus. Si castitas juvenem Deo reddit et hominibus acceptabilem, tunc est colenda: atqui castitas juvenem Deo reddit et hominibus acceptabilem: ergo castitas est colenda. Hic modus syllogismorum dicitur ponens, quia ponitur antecedens, ut ponatur consequens.

4) Si mundus est ens necessarium, tunc per suam essentiam existit, atqui mundus per suam essentiam non existit: ergo mundus non est ens necessarium. Hic modus vocatur tollens, quia hic removeatur consequens, ut removeatur antecedens. Ne autem, quando disputamus, aut operosius scribimus, in modo ponente antecedens iisdem verbis repetere necesse habeamus, Philosophi ita sese exprimere solent compendiosius: "atqui verum est prius: ergo etiam posterius:,, in tollente modo e contra ita subsumunt: "atqui falsum est posterius; ergo etiam prius. ,,

§. 124.

Syllogismus disjunctivus est, cujus major propositio est disjunctiva, et quidem completus, si major est disjunctiva completa: incomple-

tus

tus e contra , quoties major est incompleta.

1) Syllogismus disjunctivus duos numerat modos argumentandi, quorum primus ita concludit, ut membrum disjunctum tollatur, et alterum assumatur. 2) Secundus vero, ut unum membrum disjunctum assumatur, et reliquum tollatur. 3)

Scholia.

1) “ Omnis homo aut est animal rationale
,, aut irrationale: atqui non est animal ir-
,, rationale: ergo est rationale animal. „ Syl-
logismus disjunctivus est completus, quia
propositio disjunctiva major est completa;
non enim plura membra dividendia anima-
lis dantur, quam isthaec duo. “ Omnis mo-
,, neta vel est aurea vel argentea: atqui non
,, est aurea: ergo est argentea „ Iste Syl-
logismus disjunctivus est incompletus, quia
propositio major ejusdem est incompleta:
dantur enim plura membra dividendia mo-
netae, quam duo; sic potest haberi cuprea
moneta, et tempore belli etiam coriaria
et papyracea.

2) “ Anima humana vel est ens simplex vel
,, compositum: atqui non est compositum:
,, ergo anima humana est ens simplex. „

3) “Anima humana vel est ens creatum ,
 „ vel increatum: atqui est ens creatum ;
 „ ergo non est ens increatum. „ Interim
 ad veritatem syllogismi requiritur, ut mem-
 bra majoris vere disjuncta sint. Hinc male
 concludit sequens syllogismus. “ Mahume-
 „ tani aut blasphemant Christum, aut in eum
 „ credunt: atqui non blasphemant Christum :
 „ ergo credunt in Christum. „ Nam in ali-
 quem credere, et aliquem blasphemare non
 sunt membra vere disjuncta ; quamvis enim
 Christiani credant in Christum, sunt tamen
 interdum e Christianis, qui Christum nescio
 qua petulantia blasphemis proscindunt.

§. 125.

Syllogismus copulativus est, in quo major pro-
 positio, quae semper negans esse debet,
 duas propositiones mediante copula conjun-
 git, quarum alteram minor affirmat, alte-
 ram autem conclusio negat.

Scholion.

“ Nemo potest simul et Deo servire et
 „ Mammoni: atqui avarus servit Mammoni ;
 „ ergo non servit Deo. „ Male concludit
 autem sequens: “ Homo potest Christum pro-
 „ fiteri, et impie vivere: atqui Judaei quidam
 „ improbe vivunt: ergo Judaei Christum pro-
 fi-

„fitentur. „ Nam major non est negativa, et dein non proceditur in dato syllogismo a positione unius ad remotionem alterius membri.

§. 126.

Quoties in argumentatione propositiones conditionales cum disjunctivis connectimus, toties oritur syllogismus, qui dilemma vocatur. 1) Alias etiam syllogismus *cornutus* aut *crocodilinus* audit, aut pro numero membrorum etiam *trilemma* &c. *tetralemma* &c. syllogismus hic hypothetico - disjunctivus est negans, id est, talis cujus major propositio est hypothetica cum consequente disjunctivo; minor autem singula consequentis membra disjuncta negat, ut conclusio neget antecedens: 2) Hic syllogismus fervit quidem ad adversarium de aliqua theses suae absurditate convincendum, at in sophisma tamen facile degenerat, si vel membra non sint opposita 3) vel quaedam omissa 4) vel consecutarie ex singulis membris non fluant necessario 5) vel non sint ejusdem ponderis. 6).

Scholia.

1) “ Si ens simplex naturaliter ex alio ente
 oritur, tunc aut ex ente simplici aut
 ex ente composito oriri debet. *Atqui*
 neque ex ente simplici neque ex ente
 composito ens simplex oriri potest: *ergo*
 ens simplex naturaliter ex alio ente o-
 riri non potest. „ 2) Si eclipsis in qua-
 draturis posset observari, tunc illa vel esset
 solaris vel lunaris. *Atqui* eclipsis non est so-
 laris: contingit enim ea in novilunio: nec
 lunaris; evenit enim ea in plenilunio. *Ergo*
 in quadraturis nulla eclipsis observari potest.
 3) Hinc bona est ratiocinatio Servatoris: *aut*
bene sum locutus, aut male? si male, cur non pro-
bas? si bene, quid me verberas? Poculum vel est au-
reum vel argenteum: atqui non est aureum; ergo est
argenteum: conclusio non valet, omissum enim
est vitreum, stanneum. &c. 4) “ Si justitiam ad-
 ministras, aut bene aut male administras:
 si bene, offendes homines: si male, offen-
 des Deum: ergo plane non administrabis. „
 Ex eo enim, quod bona justitiae administra-
 tio pariat offensam hominum, non sequi-
 tur, quod administratio ejus debeat omit-
 ti: cum per omissionem justitiae aequae of-
 fendatur DEUS, ac per malam ejus admi-
 nistrationem, et offensa hominum non tan-
 ti sit aestimanda, ut propter eam omitti
 debeat bona justitiae administratio. 6) *Di-*
lem-

lemmatis regulae, prouti ex ejus definitione clarescit, desumendae sunt ex regulis disjunctivorum et hypotheticorum syllogismorum: est enim *dilemma* nihil aliud, quam syllogismus hypotheticus, cujus consequens est propositio disjunctiva, et totum tollitur.

§. 127.

Syllogismis, a forma ordinaria recedentibus inductio annumeratur. *Inductio* est modus argumentandi, quo illud de superiori universaliter affirmatur vel negatur, quod de inferioribus singillatim antea affirmatum vel negatum est: 1) estque inductio duplex, vel *completa*, si ex omnibus inferioribus concluditur; 2) si ex quibusdam, *incompleta*. 3) Fundamentum inductionis est: “ Quidquid convenit singulis individuis, id quoque convenit speciei; et quidquid convenit singulis partibus seu speciebus, illud etiam toti generi convenit, sub quo species illae continentur.” Quoniam inductio completa consistit in similitudine inferiorum omnium, conse-

sequens est, ut *inductio completa* bene concludat, *incompleta* autem minus. 4) *Inductio* autem *incompletissima*, seu quae ab uno inferiori ad superius concludit, dicitur *exemplum*, quo concludendi modo utuntur *Rhetores*. Huc pertinet etiam argumentum ab *analogia* petunt: est autem hocce argumentum nihil aliud quam argumentatio a similitudine rerum ad similitudinem earum latentem concludens, id quod in conjecturis praesertim physicis locum habet. E. gr. Canis non gaudet sono articulado, adeoque non vi abstrahendi, et si polleat vi sentiendi et imaginandi, uti infra.

Scholia.

1) Nomine *Inferiorum* intelligimus *individua* respectu specierum, uti et *species* respectu generum: hinc vice versa *superiora* nuncupantur respectu specierum *genera*, et respectu individuum *species*. 2) “ Infans, puer, adolescens, juvenis, vir, senex pravis cupiditatibus subiecti sunt: ergo omnis aetas humana pravis cupiditatibus subjacet. 3) Si David, si Abraham, si Isaac et Jacob per fidem justificati sunt, nec inventus quispiam est, qui non per fidem justificatus, tunc omnes homi-

„homines per fidem justificantur: „atqui: ergo. 4) “Habemus inter instrumenta nostra „mathematica metallica circinum aureum, „argenteum, cupreum, stanneumque: ergo „ex omni metallo habemus circinos. „Est inductio incompleta: deest enim *circinus ferreus*. In cane deprehendimus organa sensoria humanis similia, membra diversimode mobilia, intestina, quin et cerebrum humano simile. Ergo etiam in cane datur anima, mutationum in organis et corpore existentium conscia, motusque corporis pariter decernens, atque imaginatione et memoria polleus, non item ratione. Quae interea hactenus de modis, figuris et expositionibus syllogismorum tam ordinariorum, quam a forma ordinaria recedentium dicta sunt, solida quidem sunt, et neutiquam, ceu vulgus sibi persuadet, absurda et supervacanea: at non ita necessaria tamen, ut de verbo ad verbum memoriter addiscantur: sufficit, modo capiantur intellectu, et per frequentiore solito usum in praxin deducantur, atque termini artificiales retineantur.

§. 128.

Sorites est syllogismorum latentium coaccervatio, in qua plures praemissae ita se se excipiunt, ut praedicatum praecedentis semper fiat subjectum sequentis, et tandem ex
sub-

subjecto primae praemissae fiat subjectum conclusionis, et ex praedicato ultimae fiat praedicatum conclusionis. 1) Quodsi sorites in syllogismos ordinarios resolvatur, sequentia sunt observanda. 1) Tot syllogismi ordinarii dantur in sorite, quot propositiones primam inter et ultimam interjacent. Dein secunda soritis propositio fit major *primi* syllogismi propositio, prima contra soritis propositio fit minor *primi* syllogismi propositio, atque ita formatur conclusio *primi* syllogismi. Jam haec conclusio *primi* syllogismi fit minor propositio in *secundo* syllogismo, tertia contra soritis propositio fit major propositio *secundi* syllogismi, atque hinc denuo formatur conclusio. 2) Dantur etiam *sorites hypothetici*, qui autem iisdem stringuntur legibus, aut certe sine ullo negotio in categoricos resolvuntur. 3) *Sorites Goclenianus* est ordinarius inversus, neque peculiari nomine dignus.

Scholia.

1) *Homo virtuti deditus pollet perfectionibus: omnis homo, qui pollet perfectionibus, est felix: omnis*

omnis felix perpetuo fruitur gaudio. Qui autem perpetuo fruitur gaudio, ille nunquam est tristis. Ergo homo virtuti deditus nunquam est tristis. 2) Praefatus sorites in sequentes transformatur syllogismos. *Primus.* Omnis homo, qui pollet perfectionibus, est felix. Atqui homo virtuti deditus pollet perfectionibus: ergo homo virtuti deditus est felix. *Secundus.* Omnis felix perpetuo fruitur gaudio: atqui homo virtuti deditus est felix; ergo homo virtuti deditus perpetuo fruitur gaudio. *Tertius.* Qui perpetuo fruitur gaudio, ille nunquam est tristis: atqui homo virtuti deditus perpetuo fruitur gaudio. Ergo homo virtuti deditus nunquam est tristis. 3) Si anima humana est ens simplex, tunc est indivisibilis: si est indivisibilis, tunc est incorruptibilis: si autem est incorruptibilis, tunc naturaliter perpetuo durat: ergo si anima humana est ens simplex, tunc naturaliter perpetuo durat. Iste sorites hypotheticus facile resolvitur in categoricum, qui sequitur. Anima humana est ens simplex: Ens simplex est indivisibile: Ens indivisibile est naturaliter incorruptibile: Ens naturaliter incorruptibile perpetuo durat: ergo anima humana perpetuo durat. Caeterum cautela opus est, ne aliqua propositio falsa in soritem irrepat. Alias conclusio quoque sequeretur falsa: et ne plus in conclusione inferatur, quam in praemissis habuimus.

§. 129.

Epichereima est syllogismus, cujus propositioni vel majori vel minori, vel utrique compendii causa adjicitur probatio seu Aetiologia. 1) Syllogismus, cujus conclusio est praemissa alterius, nominatur Prosyllogismus: cujus praemissa econtra est conclusio alterius, nuncupatur *Episyllogismus*. 2) Series syllogismorum concatenatorum facit *rationem polysyllogisticam*, et quidem *puram*, si omnes fuerint categorici, *mixtim vero compositam*, si fuerint *rationes* cujusvis generis. 3) De syllogismis *modalibus* et *exponibilibus* non est, quod multa dicamus; cum enim, qui naturam propositionum modalium atque exponibilium, id est, exclusivarum, exceptivarum, restrictivarum atque comparativarum, supra explicatam recte intelligit, atque recordatur, exponibilium sensum non intelligi, nisi in duas resolvantur propositiones, is non potest non et naturam horum syllogismorum cognoscere et perspectam habere.

Scholia.

- 1) Qui partem primam Logicae fideliter didicit,

dicat, potest in secunda parte feliciter progredi: Continet enim illa theoriam, haec praxin; illa principia, haec principiata. Atqui Lectores et Auditores diligentes partem primam fideliter didicerunt: frequentes enim fuerunt in scholis et admodum attenti; ergo Lectores et Auditores diligentes potuerunt in secunda parte feliciter progredi.

2) Quoniam eadem esse debet prosyllogismi conclusio, et episylogismi praemissa, necesse omnino est, ut nihil quicquam mutetur in conclusione, dum illa adhibetur tanquam praemissa sequentis. Concatenari enim dicuntur syllogismi, quorum unius conclusio est alterius praemissa.

3) Exemplum talis concatenatae ratiocinationis in materia Contractuum dabimus ad finem partis secundae seu practicae.

§. 130.

Et haec sunt principia prima, tum secunda, seu ex primis deducta, quae alias etiam regulae vocantur, et quibus tam in genere, quam in specie omnes syllogismi sunt dirigendi. Quodsi hae regulae nimis multae videantur, hanc unam pro omnibus syllogismis tam simplicibus quam compositis, modalibusque &c. observa, quae regula est om-

nium *synoptica*. Quoties consequens non continetur in antecedente, seu in alterutra praemissarum, argumentatio est mala: Quoties vero consequens seu propositio deducta continetur in antecedente, seu in una praemissarum, toties argumentatio est bona. Ratio hujus *regulae synopticae* est clara; quomodo enim ex alio deduces, quod in alio non est, e. gr. *aurum* ex *crumena*, in qua *aurum* non est, vel *gladium* ex *vagina*, in qua *gladius* non est? Cum enim omnis bona argumentatio sit illatio unius propositionis verae ex alia propositione vera: et una propositio ex alia non possit inferri, nisi in illa contineatur, hinc consequens in antecedenti contineri oportet.

Scholion.

Hinc sequens syllogismus est bonus: “omnis homo est bipes: atqui Petrus est homo: ergo Petrus est bipes.” Cum enim particularis ista propositio: *Petrus est bipes*, contineatur in illa generica: *omnis homo est bipes*, hinc ex generica bene possum particularem deducere; econtra iste syllogismus est malus: “Omnis homo est animal implume bipes: atqui pullus plumis privatus est animal implume bipes: ergo pullus plu-

„plumis privatus est homo. „ Cum enim hic sermo sit de essentia hominis, quae in animalitate et rationalitate consistit, atque bina illa praedicata *implume bipes* non ad essentiam, sed solum ad proprietates hominis pertineant: pullus econtra cum homine quidem quasdam proprietates potest habere et habet communes, etsi in praedicatis essentialibus, saltem in rationalitate ab eo differat, consequens est, ut illatio seu conclusio sit falsa, cum pullus sub praedicato essentiali rationalis animalis non contineatur. Pariter malus est sequens syllogismus modalis: “Omne animal movetur: atqui Petrus necessario est animal: ergo Petrus necessario movetur. „ Cum enim conclusio non contineatur in una praemissarum, et ex eo, quod *omne animal moveatur*, non sequatur, quod animal aliquod necessario moveatur, hinc plus in consequente inferitur, quam invenitur in antecedente, et consequenter peccatur contra supra allatam regulam syllogismorum synopticam.

§. 131.

Egimus hactenus de principiis syllogismi dirigentibus, iisque tam logicis quam metaphysicis, atque de regulis generalibus aequae ac specialibus ex uno alteroque principiorum prae-

fatorum deductis, ad quarum dictamen ~~es~~ praescriptum syllogismus construi debet. Superfunt *principia perficientia*, quae nihil sunt aliud, quam certa quaedam media, per quae *syllogismi imperfecti* ad perfectos reducuntur, ut bonitas illationis in eis clarior evadat. Sunt autem tria principia perficientia, scilicet *expositio*, *conversio* et *transpositio*, atque inde triplex est *reductio syllogismi imperfecti ad perfectum*, scilicet per *expositionem*, *ostensionem* et *impossibile*.

§. 132.

Reductio per Expositionem est medium, quo syllogismus imperfectus, cujus medius est terminus communis, ad syllogismum expostorium ita reducitur, ut loco medii communis substituatur terminus medius singularis, et ex hoc eadem inferatur conclusio, quae ex illo illata erat.

Scholia.

Sequens syllogismus communis est in Darapti: *Omnis equus est hinnibilis: atqui omnis equus est animal: ergo aliquod animal est hinnibile.* Ponamus nunc, a te praemissas concedi, et nescio qua temeritate consequentiam

tiam negari. In hoc casu substituendus est alius medius terminus, scilicet *singularis* sub e quo contentus, e. gr. *Bucephalus*, et sequens formandus est syllogismus. *Bucephalus est hinnibilis: Bucephalus est animal: ergo aliquod animal est hinnibile.* Cum hic posterior syllogismus, scilicet *expositorius*, eandem inferat conclusionem luculentissime, quam prior syllogismus communis intulit, plane ridiculum te faceres, si et conclusionem expostorii eodem contradicendi pruritu negare velles, quo conclusionem syllogismi communis negare non erubuiisti. Dicitur autem *syllogismus expostorius*, in quo pro medio termino communi singularis substituitur, sub priori contentus.

§. 133.

Reductio per ostensionem est medium, quo praemissae syllogismi imperfecti transponuntur seu convertuntur, ita, ut imperfectus syllogismus in modo, qui incipit a litera C, constitutus, ad modum perfectum, qui ab eadem litera C initium capit, sit reducendus; et sic de caeteris. 1) Dantur enim *quatuor modi perfecti*, qui ab una ex his quatuor consonantibus B. C. D. F. incipiunt: et omnes omnium figurarum modi imperfecti ab iisdem consonantibus pariter inchoant. 2)

Scho-

Scholia.

- 1) Sic *Cesare* reduci debet ad *celarent*, et *festino* ad *ferio* &c. Qua ratione autem praemissae transponendae sint, satis indicant consonantes quatuor S. P. M. C., quas in modorum imperfectorum vocabulis facile invenis.

Id quod signatur per sequentes versiculos.
 S, vult simpliciter verti : P, vero per accid.
 M, vult transponi : C per impossibile duci.

Per literam S. significatur, quod praemissa per vocalem proxime praecedentem denotata *simpliciter* converti debeat. Litera P. indicat, eam esse convertendam per accid. M manifestat, praemissas ita esse transponendas, ut ex Majori evadat minor. Litera C, denique in medio posita, e. gr. in *Baroco*, et *Bocardo*, innuit non aliter, quam per impossibile fieri reductionem.

- 2) Syllogismus in *apesmo* e. g. reducatur ad *ferio* sequentem in modum. *Omnis homo est rationalis : atqui nullus leo est homo : ergo aliquod rationale non est leo.* Antecedens syllogismus ad *Ferio* ita reducitur. *Nullus homo est leo : atqui aliquod rationale est homo : ergo aliquod rationale non est leo.* Haud absimiliter syllogismus in *Camestres* : *omnis virtus est ornamentum juventutis : nulla blasphemia est ornamentum juventutis : ergo nulla blasphemia est virtus ;* reducitur ad *celarent* hunc in modum. *Nul-*

lum

lum ornamentum juventutis est blasphemia : atqui omnis virtus est ornamentum juventutis : ergo nulla virtus est blasphemia.

§. 134.

Reductio per impossibile est medium, quo ex una praemissarum simul et ex contradictoria conclusionis immediate vel mediate 1) contradictoria aut saltem contraria alterius praemissae eruitur atque inferitur, 2) ad convincendum eum, qui concessis syllogismi imperfecti praemissis prae fracta fronte negat consequentiam ejusdem. Cum enim ex principio contradictionis impossibile sit, aliquid esse et non esse, artificio autem reductionis per impossibile convictus adversarius duo contradictoria, aut duo saltem contraria simul esse vera admittere nolens volens cogitur, consequens est, ut reductio per impossibile sit medium, adversarium quemvis proterve negantem eousque adigendi, ut, quod est impossibile, concedere debeat.

Scholia.

1) *Modus est apta propositionum dispositio in syllogismo secundum quantitatem et quali-*

qualitatem, uti supra diximus. Cum propositiones in primis tribus syllogismorum figuris novendecim modis secundum quantitatem et qualitatem utiliter disponi pollint, hinc ob oculos ponere juvat novendecim modos quatuor hisce versiculis inclusos.

Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralip-ton,
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisefomorum,
Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Darapti,
Felapton, Disamis, Datist, Bocardo, Ferison.

Per novem prima vocabula *Primae*, per sequentia quatuor *secundae*, et per sex reliqua *tertia* figurae modos indicamus. Ex his novendecim modis alii tamen *directe*, alii *indirecte* concludunt. *Directe* concludunt illi, in quorum conclusione majus extremum de minori praedicatur. Tales sunt quatuor primi modi *primae* figurae, et omnes modi *secundae* ac *tertia* figurae. *Indirecte* concludunt econtra illi, in quorum conclusione minus extremum de majori praedicatur: et sunt quinque posteriores modi *primae* figurae, scilicet *Baralip*, *Celantes*, *Dabitis*, *Fapesmo*, *Frisefom*. In gratiam studiosae juventutis pro quinque modis indirectis *primae* figurae subjungimus exempla. In *Baralip* est sequens: omne animal est vivens: atqui omnis homo est animal: ergo aliquod vivens est homo. In *Celantes* est sequens: nullum animal est arbor: atqui omnis homo est animal: ergo nulla arbor est homo. In *Dabitis* est sequens: omnis homo est substantia: atqui aliquod animal est homo: ergo aliqua sub-

stan-

stantia est animal. In Fapesmo deprehenditur sequens: omnis homo est animal: nullum brutum est homo: ergo aliquod animal non est brutum. In Frisefom locum habet sequens, aliquod vivens est homo: atqui nullum metallum est vivens: ergo aliquis homo non est metallum. Jam in Dabitis et Frisefom contradictoria minoris per conversionem inferitur. Econtra in baralip et fapesmo contraria minoris per conversionem, id est, mediante conversione inferitur. Tum in Celantes contradictoria majoris inferri potest: in caeteris modis denique semper vel contradictoria vel contraria alterius ex praemissis immediate; id est, absque omni conversione inferitur. 2) In his quatuor modis baralip, fapesmo, darapti, et felapton inferitur contraria alterius praemissae. In reliquis autem modis contradictoria alterutrius praemissae.

§. 135.

Reductio per impossibile locum habere et fieri potest in omnibus trium figurarum modis imperfectis ad quatuor modos primae figurae perfectos. Unde verifice describuntur pro singulis figuris sequentes tres regulae. Pro prima figura: Major fit minor, ut sit contradictio major. Pro secunda figura: Servat majorem, variatque secundam minorem. Pro tertia: Tertia majorem variat, servatque minorem.

Scho-

Scholion.

Ad quemnam ex quatuor modis perfectis debeant reduci syllogismi perfecti, optime dignoscitur ex dispositione praemissarum secundum quantitatem et qualitatem. E. gr. si secundum regulas singulis figuris praefixas assumendo contradictoriam conclusionis, et alteram ex praemissis retinendo invenias, duas praemissas esse universales affirmativas, syllogismus iste imperfectus reducendus venit ad *Barbara*, utpote cujus praemissae pariter ita dispositae sunt; si autem deprehendas praemissam unam universalem negativam, alteram vero universalem affirmativam, reducatur oportet ad *Celarent*; et sic de reliquis.

§. 136.

Sensus hujus regulae: *Major fit minor, ut sit contradictio major*, est sequens: si conclusio negatur, tunc contradictoria conclusionis negatae fiat major: econtra ejusdem syllogismi major fiat minor. Demum Propositio mediate vel immediate contradictoria, aut saltem contraria minoris concessae fiat conclusio.

Scholia.

Exempli loco fit nobis syllogismus in Dabitur : *omne animal est substantia : atqui aliquis cancer est animal : ergo aliqua substantia est cancer.* Quodsi jam adversarius tibi concedat praemissas, et proterve neget consequentiam, tunc dabis eum in ruborem, si contradictoriam negatae conclusionis loco majoris substituas, et majorem prius concessam in locum minoris reponas, ac denique *mediante conversione* contradictoriam minoris prius aequae concessae in conclusione inferas, ut adeo evadat syllogismus novus et quidem perfectus in Celarent. En operationem : “ nulla substantia est cancer : atqui omne animal est substantia : ergo nullum animal est cancer. ” In hoc casu minor prioris syllogismi, et conclusio posterioris sunt duae propositiones contradictoriae, et ambae essent verae : nam minor prioris syllogismi jam antea fuit concessa, et conclusio posterioris etiam deberet concedi, quia posterior syllogismus est in probatissimo et evidentissimo modo *celarent*. Ast cum nulla regula sit sine exceptione, excipe Celantes, in quo convertitur ordo, hoc est, quoties syllogismus imperfectus reperitur in modo Celantes, toties opposito modo reducitur, minor videlicet fit major, contradictoria conclusionis negatae autem minor, et denique contradictoria Majoris ponitur mediante *conversione* in locum conclusionis. Sequens syllogis

logismus est in modo Celantes. Nullum animal est marmor : atqui omnis leo est animal : ergo nullum marmor est leo. Reductio hujus syllogismi ad *Darii* est ejusmodi : omnis leo est animal. Atqui aliquod marmor est leo : ergo aliquod marmor est animal. Atque tali modo iterum duae contradictoriae turpiter admitterentur ab adversario.

§. 137.

Regula pro secunda figura : *Servat majorem, variatque secunda minorem*, ita est exponenda. Noli mutare majorem syllogismi imperfecti : contradictoriam conclusionis econtra muta in minorem, et contradictoriam minoris concessae in conclusionem. Atque sic obmutescere cogitur adversarius, qui concessis praemissis syllogismi imperfecti negavit consequentiam.

Scholion.

Exempli causa nobis servit syllogismus in *Camestres* reductus ad *Darii*. Syllogismus imperfectus sic sonat : omnis homo est rationis et libertatis capax : nullum brutum est rationis et libertatis capax : ergo nullum brutum est homo. Reductus ad *Darii* autem se habet hunc in modum : omnis homo est rationis et libertatis capax. Atqui aliquod brutum est homo. Ergo aliquod brutum est rationis et libertatis capax. U-

bi iterum duae contradictoriae interveniunt in conclusionibus, quarum primam negavit, et alteram negare nequit, cum sit in evidentissimo modo *Darii*.

§. 138.

Regula pro tertia figura: *Tertia majorem variat, servatque minorem*, hunc habet sensum. Contradictoria conclusionis transponitur in majorem, et minor concessa manet immutata: contradictoria majoris autem venit in locum conclusionis.

Scholion.

Syllogismus in *Disamis* fit nobis exemplo: iste ita sonat. *Aliquod corpus est organicum; atqui omne corpus est substantia: ergo aliqua substantia est organica.* Jam reducamus eum ad *Celarent* hunc in modum: *nulla substantia est organica: atqui omne corpus est substantia: ergo nullum corpus est organicum.* Major prioris syllogismi fuit concessa: et conclusio posterioris debet etiam concedi, cum syllogismus posterior sit in optimo modo *Celarent*. Cum autem istae duae propositiones: *nullum corpus est organicum*, et *aliquod corpus est organicum* sint contradictoriae, hinc iterum duae contradictoriae ab Adversario non sine nota pruritus contradicendi turpiter admitti deberent.

Ex

Ex his, quae hucusque dicta sunt, patet ad oculum, *reductionem syllogismorum* esse illam transformandorum syllogismorum methodum, qua syllogismi imperfecti, uti et secundae, tertiae et quartae figurae in syllogismos primae figurae in ordine ad convincendos adversarios permutantur, et per figurae primae, utpote omnium figurarum simplicissimae et naturalissimae consequentias principiis logicis: *dictum de omni et dictum de nullo*, conformantur. Caeterum cum *doctrina de reductione syllogismorum* subtilis quidem, at respectu illius, qui alias naturam eorum bene perspectam habet, superabundans tamen sit, poterit quis ea carere, quoties petit, sibi ut ostendatur vitium syllogismi, cujus praemissae sunt concessae, et consequentia est negata. Ast alio respectu usus syllogismorum in demonstrando est indispensabilis, cum demonstratio nihil aliud sit, quam continua syllogismorum concatenatio. Perillustri Wolfius in suis scriptis philosophicis nonnisi demonstrationibus plerumque usus est, per syllogismos, non explicitos quidem, at implicitos tamen concinnatis; uti Wolfianarum demonstrationum analysin instituenti Lectori ad oculum patebit. Quin ipsi Wolfiani demonstrationes Wolfianas ad lydium lapidem examinaturi eos in syllogismos resolvere solent, non sine fructu certitudinis et jucunditate mentis in analysi isthac se se exercentes.

§. 139.

Coronidis loco pauca quaedam adjicere lubet de *consequentis immediatis*. Jam supra diximus, per conversionem, et oppositionem, quin et aequipollentiam ex definitionibus et aliis propositionibus *immediate* fluere novas propositiones sine comparatione duarum idearum cum tertia. Nunc addamus praecipuas quasdam regulas, quae ad formandas consequentias immediatas nos dirigunt et quasi manuducunt. Est autem *consequentia immediata* hoc loco nihil aliud quam talis argumentandi modus, quo, posita saltem una propositione, ob rationes logicales conclusio simul poni intelligitur. 1) Cum enim in antecedenti comprehendatur *ratio sufficiens consequentis*: 2) posita autem ratione sufficienti poni necesse fit etiam rationatum 3), facile est ad intelligendum, posito generaliter antecedente poni consequens, et sublato consequente generaliter tolli antecedens. 4)

Sc'olia.

1. Quidquid experiundo capimus, illius ideam habemus: ergo quidquid non experimur,

mur, illius ideam non habemus. Chronologia et geographia sunt duo oculi Historiae: ergo, qui nec chronologiam nec geographiam callet, utroque oculo Historiae caret: qui autem nonnisi alterutram callet, altero Historiae oculo destituitur. Anima hominis est immaterialis: ergo est incorruptibilis: cum sola entia materialia corrumpi possint. 2. Uti patet ex syllogismo conditionali seu hypothetico. In quo enim continetur ratio, cur de subjecto praedicatum enuntietur, id *hypothesin* seu *conditionem* exhibet, *thesin* reliqua. 3. Id, ex quo, cur aliquid potius sit quam non sit, plenarie, id est, ita intelligitur, ut praeterea nihil amplius ad hoc intelligendum requiratur, dicitur *ratio sufficiens*. Sic tempestas calida veris est ratio incrementi plantarum, quia illud ex hac intelligitur: ergo tempestas calida veris est *ratio* incrementi plantarum: cum autem plura ad incrementum earum adhuc requirantur, hinc non est *sufficiens*. Voluntas Dei econtra est ratio sufficiens existentiae mundi, quia haec ex illa plenarie concipitur, et praeter eam nihil requiritur. 4. Hinc noli ex eo, quia negasti et removisti antecedens, remove quoque consequens: e. gr. si mundus cogitat, tunc existit. Atqui mundus non cogitat; ergo mundus non existit. Major enim est falsa, si sumitur exclusive. Nam multae res existunt, etsi non cogitent. Noli etiam ex eo, quia affirmas et pro vero su-

mis

mis consequens: antecedens quoque affirmare. E. gr. *si mundus cogitat, tunc existit: atqui mundus existit: ergo mundus existit; nam non solum, si cogitaret, existit mundus, sed etiam, si non cogitet: modo voluntas creatoris eum ad existentiam produxit. Sic pariter male ratiocinatis: si quis glande sclopeti trajectus est, tunc e vita migravit: atqui Mevius glande sclopeti non est trajectus: ergo e vita non migravit. Nam plura dantur antecedentia, e. g. si capite plexus est, si aqua suffocatus est, si resti suspensus est, si gladio transfossus est &c.*

§. 140.

Jam sequuntur *regulae notabiliores* pro formandis consequentiis immediatis. 1) Ab una contradictoriarum propositionum vera ad alteram falsam valida est consequentia. 2) Ab una contrariarum vera ad alteram falsam pariter valet consequentia. 3) A non posse ad non esse valet consequentia. 4) A propositione universali ad aggregationem singularium valet consequentia. 5) A conjunctis ad conjuncta sensu aequipollentia valet pariter consequentia. Huc pertinent *regulae supra de judiciis subalternantibus et subalter-*

R

natis

natis traditae, uti et de syllogismis modalibus et exponibilibus supra explicatis.

Scholia.

1) Verum est, omnem hominem esse natum ad decus vitae et libertatem: ergo falsum est, aliquem hominem non esse natum ad decus vitae et libertatem. 2) Verum est, quod omne fastidium rerum difficile quidem, at utile tamen, sit turpe: ergo falsum est, quod nullum fastidium rerum difficile quidem, at utile tamen, sit turpe. 3) Bis duo non possunt esse quinque: ergo bis duo non sunt quinque. Nec basis, nec cathedus potest esse longior sua hypotenusa: ergo hypotenusa longior est basi et cathedo. 4) Omnis auditor logices, in hac aula comprehensus, est attentus: ergo et Paulus est attentus, et Petrus est attentus &c. 5) Virtus est optimus et pulcherrimus vestitus eruditi juvenis: ergo juvenis absque virtute caret optimo et pulcherrimo vestitu. Homo a mendaciis et calumniis sibi temperans est ubique gratus: ergo acceptus non est ubique, qui mentitur et calumniatur. Studium syllogismorum est remedium contra fallacias etiam subtilissimas: ergo ope syllogismorum facile evitamus errores subtilissimos.

§. 141.

Triplex est finis, quem sibi proponere solent Logici, scilicet *veritas*, *opinio*, et *aparentia*. Unde triplex enascitur syllogismo-
rum seu ratiociniorum genus, videlicet, *Apodicticum*, *Topicum* seu *dialecticum*, et *Sophisticum*. *Ratiocinium Apodicticum* est, quod ex veris et necessariis praemissis veram et necessariam conclusionem elicit seu infert. 1) *Topicum* est illud, quod nonnisi opinionem infert ex praemissis non necessariis quidem, at probabilibus tamen, quarum initium et regula non est, uti ante, in re ipsa, sed in opinione hominum de re. 2) *Sophisticum* denique est illud, quod aut contra formam proportionis harmonicae, aut contra materiam peccat, ut alios homines inducat in errorem, decipiatque. 3) Uti enim nec in bello, nec in foro melior semper triumphat causa, ita et in schola non semper obtinet victoriam, penes quem est veritas: sed is demum in disputatione palmam praeripuisse creditur, qui pugnandi, id est, disputandi artem melius callet; is autem pugnandi peritia excellere

intelligitur, qui non modo veritatem demonstrare aut opinionem probare, sed fallacias quoque, ab adversariis retium instar positas, melius detegere, et vitia ratiociniorum ostendere potest. 4)

Scholia.

1) *Hic syllogismus* alias etiam dici solet *analyticus*, *didascalicus*, *acroamaticus*, *demonstrativus*, *scientificus*, *accuratus*, ex propriis et ex veris demonstratio. 2) *Propositio probabilis* autem est etiam illa, quae in quovis negotio et objecto probatur 1. aut omnibus hominibus sana mente praeditis, 2. aut plurimis, 3. aut sapientibus seu doctis omnibus, 4. aut eorum plerisque, 5. aut denique maxime notis et probatis; quaeque ex omnibus locis eruitur, excepto causarum (internarum, non externarum) atque effectuum loco, qui ad syllogismum apodicticum pertinet. Argumentamur ergo in syllogismo topico a definitione causali causae externae, a pari, a simili, a conjugatis et notatione nominis, ab oppositis, ac testimoniis. 3) *Iste syllogismus* igitur constat ex propositionibus, vel non revera, sed apparenter veris, probabilibusve, vel conclusione aut non contradictoria, aut contradictoria quidem, sed non ex praemissis deducta. Is enim propter conclusionis contradictoriam Aristoteli dicitur

dicitur *Elenchus*, propter apparentiam *sophisticus*. Huc igitur omnes *Elenchi* intra est extra dictionem pertinent. *Elenchus* idem est ac vera contradictio: ut adeo *ignoratio Elenchi* nihil aliud sit, quam ignorantia verae contradictionis, adeoque requisitorum ad contradictionem. 4) Ad solvenda ejusmodi *sophismata*, solvendosque errores vulgo dupliciter respondetur, primo *negatione consequentiae* et *ostensione vitii syllogistici*, aut in forma aut in materia latentis: in forma per regulas consequentiae; in materia per *insiciationem*, quando propositio manifeste falsa est, vel per *distinctionem* et *limitationem*, quando propositio nimis lata ponitur. Interdum etiam ad ejusmodi propositiones nimium latas respondemus per *instantiam* aut *retorsionem*, quae tamen non solvit argumentum. Unde qui in disputatione, conversatione aut scriptione cujuscunque objecti, e. gr. theologici, juridici, medici, philosophici, oeconomici, alteriusve objectiones affert, contra eum scuto indigemus attentionis, ne nos *sophismate* quodam capiat, expertes artis pugnandi. *Sophus* quidem demonstrat thesin suam, ast *sophista* nobis retia tendit, afferendo sive *syllogismos*, sive propositiones causales, sive consequentias immediatas. Est autem vitium materiae in syllogismo nihil aliud, quam falsitas unius aut ambarum praemissarum: e. gr. *mundi partes non nisi tres sunt*: atqui si tantum tres mundi partes sunt, sc. *Europa, Asia, Africa,*

rica, tunc non dantur antipodes: ergo non dantur antipodes. Hic syllogismus materiae vitio laborat. Major enim est falsa: prout recens detecta America ostendit. *Vitium formae est repugnantia syllogismi cum regulis logicis concludendi: e. gr. nullus homo est equus: nullus lapis est animal rationale: ergo nullus homo est animal rationale.* Repugnat hic syllogismus regulae logicae statuenti, ex meris negativis nihil sequi.

§. 142.

Ne igitur Logicus veritati noceat, aut falsitati succumbat ex turpi ignorantia pugnandi, *fallacias*, cum tela praevisa minus feriant, noscere et praescire oportet, quibus Tyrones praesertim plerumque oppugnantur. *Sophisma* est syllogismus, qui occulto vitio formae laborat. *Paralogismus* econtra est syllogismus, qui materiae vitio laborat. Tam a sophismate quam a paralogismo distinguitur *error*, qui est assensus propositioni falsae datus: errare enim dicitur, qui iudicium falsum pro vero habet, ut adeo alii ex errore, alii ex fallacia nobis falsas propositiones afferant. 1) Multipliciter econtra respondens
induci

induci solet a Sophista : vel enim *nugatur* sophista cum respondente, quoties eum ad vitiosam et inutilem ejusdem verbi repetitionem inducit : vel eum circa sermonis congruentiam hallucinari demonstrat, adeoque ipsi *soloecissimum* imputat : vel eum adigit ad aliquid aperte falsum asserendum, adeoque *falsitatis* accusat : vel eum cogit aliquid contra opinionem aut omnium aut certe sapientum admittere, et consequenter eum ad assertionem *Paradoxi*, seu *rei inauditae* et *casus inopinati* determinat : vel denique respondentem eo adducit, ut neget id, quod eadem disputatione asseruit, vel asserat id, quod antea negavit. Quam responsionem dein excipit redargutio, seu *reprehensio*. Hos quinque fines ut assequatur Sophista, ex duobus praecipue locis, *verbis* nimirum et *rebus*, sophismata sua depromere solet. *Ex verbis*, quidem seu *vocibus*, quod hae, quae omnino res diversas significant, videantur significare unam, cum tamen significant plures diversas : *ex rebus* vero, quia pariter *res* significatae per *voces* propter similitudinem, quam habent cum aliis

liis rebus, videantur esse aliud, cum tamen non sint. Ideo Logici *fallacias* in duo dividerunt genera, in *fallacias* scilicet *ditionis* seu in *ditione*, et in *fallacias extra ditionem* seu in *rebus* ipsis. 2)

Scholion.

1) Sic errat ille Philosophus, qui auditoribus suis ideam animae inculcaturus *animam* dicit esse *complexum multorum punctorum*. Errat pariter Chalcographus, qui animam hominis sculpturus, diversa punctorum combinatione staturam hominis exprimit. Est enim idea deceptrix, adeoque propositio falsa, quod *anima* sit congeries multorum punctorum.

2) E. gr. “ Omnis temperantia est amplectenda: nulla fortitudo est temperantia: ergo nulla fortitudo est amplectenda. ” Nam major non debet esse *exceptiva*: e. gr. omnis temperantia nonnisi amplectenda est; ubi major *implicite exceptiva*, adeoque falsa est; nam non solum temperantia, sed et prudentia, fortitudo et iustitia &c sunt amplectendae; itaque paralogismus latet in allata argumentatione. Econtra in syllogismo sequenti latet sophisma. “ Omnes sancti peccato sunt obnoxii: atqui omne adulterium est peccatum: ergo omnes sancti sunt obnoxii adulterio. ” Nam to *peccatum* in majori import-

portatur in obliquo seu dativo, et in minore importatur in recto seu nominativo, adeoque terminus non sumitur in eodem statu. Quodsi iste syllogismus redigatur in formam manifestam, tunc apparebit, esse illum in prima figura, et habere majorem propositionem particularem, id quod est contra regulam, quæ sic sonat: *In prima figura major propositio semper esse debet universalis.* Est autem hujus sophismatis forma manifesta sequens: “Quoddam peccatum est illud, cui sancti sunt obnoxii; „ atqui omne adulterium est peccatum; „ ergo omne adulterium est illud, cui omnes sancti sunt obnoxii, „ Ubi medius terminus *peccatum* deprehenditur nec in majori nec in minori distribui.

§. 143.

Sophisma dictionis est fallacia, quæ vel in vocibus seu terminis simplicibus diversimode acceptis, vel in integra propositione committitur, atque in sex species dividitur, quarum tres in terminis simplicibus, uti *æquivocatio*, *diversitas accentus*, *figura dictionis*; et tres in propositione reperiuntur, scilicet *amphibologia*, *fallacia compositionis* et *fallacia divisionis*. Fallacia *æquivocationis* est, ubi vox aliqua æquivoce, metaphorice, vel in diversa suppo-

sitionis specie accipitur. 1) Fallacia *accentus* est, quae ex quantitate ejusdem vocis mutata oritur. 2) Fallacia *figurae dictionis* est, quando vel ab uno genere grammaticali transitur ad aliud. 3) vel ab uno genere philosophico seu praedicamento fit transitio ad aliud. 4)

Scholia.

“ 1) Omne, quod ridet, est animal risibile:
 „ atqui aliquod pratum ridet: ergo aliquod
 „ pratum est animal risibile. “ Omnis cancer
 „ potest portari in cophino: atqui quoddam
 „ fidus est cancer: ergo quoddam fidus po-
 „ test portari in cophino. “ Verbum est fig-
 „ num conceptuum et vox evanescens: atqui
 „ Christus est verbum: ergo Christus est fig-
 „ num conceptuum et vox evanescens. “ 2)
 „ Qui lepores venatur, indiget canibus: atqui
 „ poeta lepores venatur: ergo poeta indiget
 „ canibus. “ Omnis equus est quadrupes:
 „ atqui quidam judex est aequus: ergo qui-
 „ dam judex est quadrupes. 3) “ Omnis homo
 „ est sensitivus: atqui omnis mulier est homo:
 „ ergo omnis mulier est sensitivus. “ Homo
 „ est dissyllabum: atqui Sempronius est ho-
 „ mo: ergo Sempronius est dissyllabum. „ 4)
 „ Quod fuisti heri, es etiam hodie: atqui
 „ heri fuisti ebrius: ergo ebrius es etiam ho-
 „ die. „

„ die „ Ubi per pronomen *quod* in majori
substantia, et per adjectivum *ebrius* in minore
qualitas intelligitur, ut adeo sequentem in
modum reducendus seu resolvendus sit syl-
logismus. “ Quam substantiam habuisti heri,
„ eandem habes adhuc hodie: sed heri ha-
„ buisti qualitatem ebrietatis: ergo quali-
„ tatem ebrietatis habes adhuc hodie. „ En
transitum a substantia ad qualitatem, ut adeo
quatuor adsint termini. Item “ quidquid he-
„ ri emisti, hodie comedisti: atqui heri bo-
„ vem crudum emisti: ergo hodie bovem
„ crudum comedisti: „ ubi major est falsa,
quia, si exponitur, uti debet exponi, qua-
tuor deprehenduntur adesse termini: “ quam-
„ cunque substantiam et qualitatem heri emi-
„ sti, eandem utramque hodie comedisti: „
Qualitatem enim non comedisti. Dein etiam
bovem, posito, quod totus sit tostus, non
simpliciter comedisti, sed secundum quid.
“ Quodcunque caput Professor noster habuit
„ puer, illud et in praesenti habet: atqui ca-
„ put ab artibus vacuum habuit puer Pro-
„ fessor noster: ergo caput ab artibus vacu-
„ um in praesenti habet Professor noster. „
Nam to *puer* sumitur pro diverso statu: qua
puer seu in puerili aetate, dein qui puer sci-
licet qui olim fuit in puerili aetate, nunc au-
tem est in virili.

§. 144.

Fallacia *amphibologiae* est, quando integra aliqua propositio in diverso significato sumitur. 1) Fallacia *compositionis* est, quando ex propositione in sensu diviso vera inferitur conclusio in sensu composito falsa, seu, quoties ex eo, quod aliqua praedicata conveniant subjecto divisim, inferitur posse convenire conjunctim. 2) Fallacia *divisionis* est, quando ex eo, quod aliqua praedicata subjecto conjunctim convenire nequeunt, inferitur, ea nec posse convenire divisim. 3)

Scholia.

1) Quisquis arat littus, terram proscindit aratro: sed operam perdens littus dicitur arare: ergo operam perdens terram proscindit aratro. Scimus, venatores posse capere vulpes: atqui scimus Nimrodum fuisse venatorem: ergo scimus Nimrodum potuisse capere vulpes. NB. quod Nimrodus poterit capere vulpes: dic quod vulpes poterint capere Nimrodum. 2) Duo et tria sunt par et impar: sed quinque sunt duo et tria; ergo quinque sunt par et impar. Omnis homo potest esse beatus: sed quidam homo est impius: ergo quidam homo impius potest esse beatus: non enim homo, quamdiu est impius, simul potest esse beatus

beatus; sejungenda enim est in conclusione idea impii ab idea hominis, uti in majori sejuncta est. Huc etiam pertinet sequens: *Nullus renatus potest peccare*, i Joa. 5. v. 18. ied quidam homo est renatus: ergo quidam homo non potest peccare. 3) *Quinque non sunt par et impar: sed duo et tria sunt quinque: ergo duo et tria non sunt par et impar.* Omnes planetae sunt septem: atqui Mars et Uranus et Jupiter sunt planetae: ergo Uranus, Mars et Jupiter sunt septem. Hucusque de fallaciis in dictione tam simplici, quam complexa, id est, tam in termino quam in iudicio seu propositione.

§. 145.

Sophisma extra dictionem est fallacia, quae non ex voce, sed ex re per vocem significata fallendi occasionem habet, atque in septem species, scilicet 1) accidentis, 2) a simpliciter ad secundum quid, 3) ignorationis elenchi, 4) consequentis, 5) petitionis principii, 6) non causae ut causae, 7) plurium interrogationum ut unius, ordinarie dividitur. Fallacia accidentis est, quando aliquid subiecto convenire vel non convenire infertur ex eo, quod conveniat ejus accidenti. Accidens autem hic pro omni eo sumitur, quod aliquo modo (et si per solam rationem) distinguitur ab altero; talia

lia accidentia respectu hominis sunt animal, risibile, album, doctum &c. 1) Fallacia *a simpliciter ad secundum quid* est, quando sophista argumentatur ab eo, quod res est vel non est simpliciter et absolute, ad id, quod res est vel non est secundum quid, seu cum limitatione et contra. 2) Fallacia *ignorantiae elenchi* fit, quando in conclusione id inferitur, quod videtur esse contradictorium illius, quod assertum est, re ipsa tamen contradictorium non est. 3) Fallacia *consequentis* est, quando ex consequente inferitur antecedens, vel ex opposito antecedentis inferitur oppositum consequentis. 4) Fallacia *petitionis principii* est, quando idem per idem, vel obscurum per aequè obscurum probatur, aut dum id, quod erat probandum, pro medio assumitur. 5) Fallacia *causae ut causae* est, quando effectus alicui rei, ut causae, tribuitur, quae tamen illius causa non est. 6) Fallacia *plurium interrogationum ut unius* est, quando ad plura et diversa membra quaestionis petitur una responsio, acsi una et simplex foret quaestio. 7)

Scho-

Scholia.

1) *Animal est genus : sed homo est animal : ergo homo est genus.* Hic enim in conclusione inferitur *genus* convenire homini tanquam subiecto conclusionis, ex eo, quod conveniat ejus *accidenti*, scil. *animali*. Quidquid odium parit, illud non est dicendum : atqui *veritas* odium parit : ergo *veritas* non est dicenda. Quodcunque (per se) ducit ad *atheismum*, illud est *malum* : atqui *philosophia* ducit ad *atheismum* (scil. per accidens, et non per se) ergo *philosophia* est *mala*. Eadem distinctio datur in superiori syllogismo. 2) *Quidquid est abrogatum, non valet amplius : atqui vetus testamentum est abrogatum : ergo vetus testamentum non valet amplius.* Est scilicet abrogatum secundum partem, seu secundum *leges judiciales*, et *ceremoniales*, non autem secundum *morales* : hinc adhuc valet secundum *morales*. *Aethiops est albus secundum dentes : ergo Aethiops est albus. Cajus est bonus saltator : ergo Caius est bonus. Aethiops non est albus : ergo Aethiops non est albus secundum dentes. Cajus non est bonus (scil. in moribus) ergo Cajus non est bonus saltator.* 3) *Homo ut rationalis discurret : sed homo ut animal non discurret : ergo homo discurret et non discurret.* Ubi in conclusione omnino nulla est contradictio : non enim est affirmatio et negatio ejusdem de eodem. Quicumque voluptatem corporis sectatur, est *homo levis* : sed *Hilarius* voluptatem sectatur : ergo *Hilarius* est *homo levis*. In minore intelligitur voluptas animi. Unde
anti-

antisylogismus ita sonat: quicumque voluptatem animi sectatur, non est homo levis: sed Hilarius voluptatem animi sectatur: ergo Hilarius non est homo levis. Si Christus malo resisti non vult, jubetque etiam alteram maxillam offerre, quoties alteri alapa infligitur; tunc nec datur moderamen inculpatae tutelae, nec magistratus debet punire delinquentes: atqui Christus malo resisti non vult, &c. ergo nec moderamen inculpatae tutelae nec jus magistratus delinquentes puniendi defendi potest. Ubi in conclusione nulla invenitur contradictio; Christus enim tantum loquitur de tutela culpata et de punitione excessiva delinquentium. 4) "Omnis, qui homo est, animal est: atqui equus est animal; ergo equus est homo. Pariter: omnis, qui homo est, animal est, atqui equus homo non est: ergo equus animal non est. Perinde enim est, ac dicere: "homo non est, ergo animal non est. Quae consequentia aperte falsa est. Qui dicit te esse animal, verum dicit; sed qui dicit te esse asinum, dicit te esse animal: ergo qui dicit te esse asinum, verum dicit. Perinde iterum est, ac dicere: "Animal est, ergo asinus est. Ubi pariter consequentiae falsitas aperta est. "Quidam Patres Ecclesiae omnino rejicerunt Philosophiam: atqui si quidam Patres eam rejiciunt, tunc illa est perniciosa: ergo Philosophia est perniciosa. Non enim statim id perniciosum est, quod quidam rejiciunt. "Quicumque magnum frequentat lyceum, dili-

„ diligenter studet ; sed Paulus frequentat
 „ magnum lyceum : ergo Paulus diligenter
 „ studet. Ex frequentatione magni lycei col-
 „ ligimus supra , quod inde non consequi-
 „ tur. „ 5.) *Tunc luna movetur, si mutat si-*
tum : sed luna mutat situm : ergo luna movetur.
 Quodsi major concedatur, et minor negetur,
 probeturque hunc in modum : *Luna movetur :*
ergo mutat situm : tunc id , quod erat proban-
 dum , assumis pro medio , sicque incidis in
fallaciam petitionis principii. Haud absimiliter si
 probares , *Alexandrum Macedonem ideo esse filium*
regis Philippi, quia rex Philippus erat ejus pater.
 Deberes enim prius probare aliunde , quod
 rex Philippus sit pater Alexandri. Si con-
 sequentiam hujus syllogismi enthymematici :
Pontifici romano in omnibus quaestionibus facti et juris
seu dogmatis est credendum : ergo Pontifex est infallibilis :
 probare velles per enthymema sequens : *Pon-*
tifex est infallibilis : ergo Pontifici romano in omnibus
facti et dogmatis quaestionibus est credendum ; tunc
 committeres *fallaciam petitionis principii ; adeoque*
 nihil probares. Uti etiam sequens huc perti-
 net syllogismus : *quicumque delirat , ille est stul-*
tus ; sed Marcolphus noster delirat : ergo Marcol-
phus noster est stultus. Si hanc propositionem,
ens simplex non est figuratum , per istam pro-
bares , quia ens simplex non est extensum ;
 interrogatus autem : *cur ens simplex non sit ex-*
tensum , responderes , quia non est figuratum,
 tunc pariter incideres in *fallaciam petitionis*

principii, seu committeres circulum in demonstrando. 6) Quod parit haereses, subjacet maledictioni: sed sacra scriptura parit haereses: ergo sacra scriptura subjacet maledictioni. Non enim sacra scriptura est causa efficiens haeresium, sed intolerabilis haeresiarcharum arrogantia. Pessimi quique athei semper fuere subtilissimi philosophi: ergo Philosophia est causa Atheismi. Non Philosophia, sed malus Philosophiae intellectus aut inepta ejus applicatio est causa Atheismi. Quicumque noctes ducit insomnes, ille bene est nummatus: sed Irus noctes ducit insomnes: ergo Irus est bene nummatus: non sola copia divitiarum, sed etiam extrema indigentia est causa saepius noctium insomnium. 7) Siquis ex te quaerat: homo et planta suntne animal? si neges, tunc reponet sophista: ergo homo non est animal. Sin annuas, tunc inferet: ergo planta est animal. In hac ancipiti via nonnisi cum distinctione respondendum est hunc in modum. Homo est quidem animal, at planta tamen non est animal. Similiter estne macer noster homo sapiens, an delirus? Item desinesne aliquando furari? ad primum responsio est: macer noster sapiens est. Ad secundum autem: nunquam coepi furari. ad has, aliasque hujus generis interrogationes nec affirmando, nec negando respondere poteris, sed tantum distinguendo aut aliud dicendo. Atque hae sunt praecipuae, magisque usitatae fallaciarum species, quibus ut plurimum sophistae incautos, praesertim tyrones, vel decipere, vel implicare conantur.

§. 146.

Tandem non solum syllogismo, sed et *epicheremate* et *sortite* in fallacias et tentationem paradoxo alicujus admittendi interdum deducimur. Paradoxum est, quod avarus, qui divitiis abundat, non sit dives. Et tamen dialecticus avaro ejusmodi objicit, eum non esse divitem. In subsidium suae objectionis sequens adhibet *epichere*ma: Qui virtute praediti sunt, soli sunt divites: (probatur) soli enim possident res et fructuosas et sempiternas, solique, quod est proprium divitiarum, contenti rebus suis satis esse putant, quod est: nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt: (concluditur): improbi autem et avari, quoniam incertae, atque in casu positae res habent, et plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui quod haberet, esset satis, non modo non copiosi ac divites, sed etiam inopes ac pauperes aestimandi sunt.

1.) Idem dicendum de *sortite*: qui bene bibit, bene dormit; qui bene dormit, non peccat: qui non peccat, venit in coelum: ergo qui

bene bibit, venit in coelum. Cum enim sorites aequae ac epicherema in syllogismos possit resolvi, uti supra dictum est: facile patet, epicherematis et soritis vitia eo ipso posse nullo negotio detegi, quia in syllogismos ordinarios resolvuntur: detecto enim vitio horum syllogismorum ordinariorum, in quos epicherema aut sorites resolvitur, etiam vitium epicherematis et soritis mox detegitur, atque ostenditur. Jam pergamus ad Logicam practicam, quae modos manifestat, quibus tres supra explicatae mentis operationes in foro et vita communi aequae ac in schola applicari et in praxin deduci queant. 2)

Scholia.

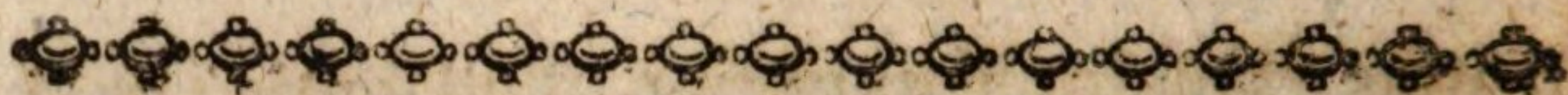
1) Ita Cicero in Paradox. VI. cap. III. Perinde autem est, ac si Cicero ita syllogizasset.

Qui virtute praeditus est, is est dives. Atqui avarus non est virtute praeditus: ergo avarus non est dives. 2)

Potest autem epicherema et sorites aequae esse formaliter bonus, et materialiter malus, ac syllogismus. Non enim forma epicherematis atque soritis facit epicherema et soritem materialiter bonum; perinde ac forma syllogistica syllogismum non facit materialiter bonum. E-contra sequens sorites est materialiter et formaliter bo-

bonus. "Quidquid experior, illud sentio : quidquid sentio, illud existit : quidquid existit, illud existit omnimodo determinatum : quidquid existit omnimodo determinatum, illud est individuum. Ergo quidquid experior, illud est individuum. „ Illud nempe ratiocinium solummodo est *materialiter bonum*, quod cum caeteris veritatibus sive per propositionem syllogisticam, sive causalem, sive illativam seu enthymematicam connectitur : *materialiter malum* econtra, quod veritatum nexui adversatur. Sic haec propositio : *fieri possunt miracula*, est *materialiter bona* : connectitur enim cum his propositionibus, quas ratio firmat : *Leges motus possunt suspendi. Item Deus est omnipotens. Ast ista propositio : anima humana est mortalis*, est *materialiter mala*, cum aliis propositionibus rationi consentaneis repugnet. E. gr. "Anima est ens simplex : ens simplex „ destrui nequit. Vi repraesentandi et appetendi perdurante ipsae repraesentationes et appetitiones durant. Membris et organis corporis ab exercitio functionum suarum cessantibus, anima adhuc superest. Vis repraesentandi et appetendi naturam animae „ constituit, seu efficit, ut anima sit anima, „ et non sit corpus. „ Nexus scilicet tot propositionum efficit, ut haec propositio, *anima est mortalis*, sit *materialiter mala*.

LOGICAE

PARS II.

feu

Practica, quae methodum,
scilicet syntheticam, qua
geometrae utuntur, et ana-
lyticam, complectitur.

Caput I.

Sectio unica.

De Dispositionibus mentis ad Logicam
practicam feu usum Logices tum in
vita communi, tum in rebus mere
theoreticis ac philosophicis, requisitis.

§. 147.

Quemadmodum ope elementorum grammati-
ces linguam componere, voces formare,
formatasque in vernaculo aut peregrino idio-
mate congrue eloqui discimus, ita, postquam

habere

habitu acquisivimus ideas, judicia, et *rationes* formandi, etiam docendi sumus, quomodo *ideae plures, judicia plura, plura itidem rationes* tam apte ordinari possint, ut per cogitationum seriem ac continuationem in Sanctuarium veritatis penetremus, eam *inveniendi, dijudicando atque congrue proponendo.*

Scholion.

Modus, quo et in *inveniendi*, et in *dijudicanda* ac *proponenda* veritate praecedentes hae tres mentis operationes applicari debeant, traditur in *Logica majori*, id est, *practica*. Hinc prima Pars Logicae theoretica dicitur *Logica parva*, quam solam Scholastici olim e cathedris tradiderunt, neglecta majori: unde et ad cathedras et ad officia publica admoti sunt tunc temporis Candidati, qui *modum* tribus mentis operationibus utendi ignorantes ad Philosophiam, Theologiam, Jurisprudentiam et Medicinam, quin et Oeconomiam illotis manibus accefferunt. Hinc querelae Principum, hinc lamenta populi, quod cruda studia in forum protrudantur.

§. 148.

Experiri dicimur id, quod cognoscimus attendendo ad perceptiones nostras: 1) ut

adeo *experientia* nihil aliud fit, quam *cognitio* eorum, quae sentimus *ad perceptiones nostras attenti*. Quoniam *experientia* est idea attendendo ad res singulares, sensibus subiectas acquisita; hinc ea est duplex, *vulgaris* scilicet, quae etiam infimae plebi nota est, et *erudita*, quae nonnisi eruditis propria est. 2) Alias dividitur *experientia* in *internam* et *externam*, illa est idea rei singularis acquisita per *sensationem internam*, 3) haec autem per *sensationem externam*. 4) *Experientiae* repugnat *vitium subreptionis in experiundo*, quod nihil aliud est, quam *error in experiundo commissus*, quo nobis videmur experiri, quod minime experimur, adeoque *judicia discursiva* cum *intuitivis* confundimus. 5)

Scholia.

- 1) Sic visu percipimus *ignem existere*, et tactu percipimus, *ignem urere*, ut adeo *notio ignis* per *experientiam* formata sit *individualis* seu *singularis*: hinc omnes *experientias* esse *notiones singulares* per se patet, et *sensuales*. Sic puer non ex *meditatione*, aut longo *rationum anfractu* sed tactu discit, *ignem esse calidum*, *mercurium esse fri-*

frigidum, aquam madefacere, mercurium non madefacere.

2) *Vulgaris experientia* habetur, dum in cubiculo, accensa candela, omnia, quae ante non comparebant, conspicua fieri videmus, eruditi aequae ac illiterati. *Erudita* autem acquiritur nonnisi pluribus experimentis institutis, quibus Philosophis innotescit, *aerem esse gravem.*

3) Siquis sensit aliquando in corde suo oriri iram, aliumve affectum, tunc ista sensio dicitur *experientia interna*: idea autem, quam ex hac sensione de isthoc affectu generatim postea sibi format, vocatur *per conscientiam acquisita.*

4) Si quis viso, tactoque annulo imaginem hujus annuli acquisivit, tunc ideam mente circumfert *sensione externa acquisitam*, seu habet experientiam externam de annulo; quodsi dein ex hac sensuali idea cogitationem format de figura, rotunditate, magnitudine ac elegantia annuli generatim, tunc sibi ideam formare dicitur *per abstractionem*, quae idea per *abstractionem* formata utique interna, non externa est, etsi nonnisi ope externae sensionis exsurgat.

5) Extiterunt quidem nonnulli, qui per crebras sensiones se deprehendisse affirmarunt, quod ad animae nostrae decretum et voluntatem sequi soleat motus quidam in corpore,

e. gr. pedis vel manus, si anima vult haec membra moveri, adeoque dixerunt, quod anima *vero et reali influxu* moveatur corporis nostri membra, perinde ac si ex pluribus eburneis globulis in eadem serie pendentibus unus eorum extremus moveatur, et in reliquos incidat, atque incidendo motum communicet reliquis pendentibus: ast hoc dixerunt *concludendo ex experientia*, quam nunquam habuerunt: nunquam enim experti sunt, animam influxu aliquo physico et effectivo producere motus in corpore, sed *judicium intuitivum* confuderunt cum *discursivo*; *perceperunt* quidem, ad cogitationes et decreta animae nostrae sequi motus in corpore determinatos: at *non experti sunt*, utrum anima sit causa efficiens horum motuum, perinde ac globulus extremus supra allatus. Id quod nec *Aristoteles*, nec *Malebranchius*, nec *Leibnitius*, experti sunt. Inciderunt ergo in *vitium subreptionis in experiundo*. Hoc ipso vitio adhuc puer laborabam, ni fallor, quoties incubonibus (germanice *Drutt*) me premi querebar. Philosophus factus hoc vitio subreptionis me liberavi, atque hoc ipso etiam ab incubis me liberatum sensi. Et plane vix dubito, quin hoc vitium subreptionis sit origo et fons tot spectrorum. Strepitum in aedibus noctu forte exortum dum percipit

anus

anus quaedam, aliusve homo meticulosus, nonnisi a *spectro* illum posse provenire hac ex ratione credit, quia *causam* excitationi strepitus ignorat; mox ergo *rationium*, ad quod in instanti conficiendum metu inducitur (perinde ac alii homines ab aliis affectibus ad alias falsas *rationationes* induci solent,) mox ergo falsum *rationium*, inquam, pro ipsa *sensione* seu pro *perceptione sensuali* habet, atque se *spectri tumultum* audivisse audacter affirmat. Idem contingit saepius, si quis oculorum aut *phantasiae* debilitate laborans aliquam figuram, aut aliquem colorem bruti, hominis, alteriusve rei oculis percipit, atque inde horrorem aliquem sentit; illico enim hanc figuram, hunc colorem terribilem ideo ab aliquo *spectro* non distinguit, quia *causam* illius apparitionis non callet: quia ignorat *causam* hujusce formidabilis coloris et peregrinae figurae esse debilitatem oculorum cum metu praecoce exorto conjunctam, aut *phantasiae* morbos, qui hominem aequae impediunt in percipiendo, et in re falso percepta dijudicanda, ac quaevis febris hominem reddit ineptum ad recte judicandum de sapore.

§. 149.

Quoties ideam individualement alicujus rei
ad-

adminiculo sensationis cujuscunque nobis formamus, toties *experiri* dicimur. 1) Quodsi autem ex hac idea individuali *judicium intuitivum* formamus, atque ex hoc *judicio intuitivo* ope *rationationis* aliud *judicium* elicimus, tunc hoc posterius, quod inde fluit, dicitur *discursivum* sive *dianoeticum*. 2) Quoniam autem organa sensoria, quorum ope ideas individuales nobis acquirimus, apud alios bene, apud alios male se habent, et hoc quidem casu fungi nequeunt suo officio, luculenter patet, organa sensoria ita debere esse constituta, ut nullo vitio, morbove, laborent, utque is, cui sensus sunt paulo hebetiores, huic defectui per alia remedia occurrere teneatur. Cum enim sensus ad cerebrum propagentur, ibique mens attendat ad res sensibus perceptas, alio modo autem mens nostra ideas sibi non formet, facile intelligitur, quod is, qui sensibus recte percipere vult ideas, iis recte uti debeat, atque rem justa attentione perpendere; quis enim ignorat, ob defectum justae attentionis, aliorumque ad sentiendum requisitorum *phantasiam* in varios labi mor-

morbos, scilicet in *jatuitatem*, *stultitiam*, *insaniam*, *stuporem*, *furorem*, ac *enthusiasmum*? Quasi somnia, quae homini accidunt, sensibus somno sopitis, se habent morbi imaginationis. Excitanda igitur est *attentio*, atque *sensus in vigore conservandi* sunt, si nos rite accingere volumus ad experiendum. 3)

Scholia.

1) De existentia ignis acquirō visu ideam individualement, quamprimum eum oculis percipio. Quodsi postea ipsum deprehendam tactu esse calidum et urere, tunc formo iudicium *intuitivum* dicendo, ignem esse calidum, ignem urere. 2) Quando dein *memoria* suggerit, quod calor liquefaciat ceram et metalla, tunc sequens formare possum iudicium *dianoeticum*: quidquid est calidum et urit, illud ceram et metalla liquefacit; atqui ignis est calidus et urit: ergo ignis ceram et metalla liquefacit. Item in casu, quo *Cajum* video, et quidem ebrium, atque *memoria* mihi suggerit, eum non esse mentis compotem, statim ita concludere et discurrere possum: *Cajus* est ebrius: sed ebrius non est mentis compos, ergo *Cajus* non est mentis compos. 3) *Excitari* autem poterit *attentio*, si saepius perpendas, quam praeclara res sit *veritas*: solius veritatis studium S. Augustinum impulit,
ut

ut omnem quaestionem, quam tractat, radicatus discusserit: ut latentem vel veritatem vel falsitatem deprehenderet, medullitus rem examinavit, uti videre est in *Libro quinto de Civitate Dei contra Astrologos et Fatidicos*. Acuitur etiam attentio, si seclusis aliis cogitationibus et curis ad experiendum accedas, et non nisi *lente* festines; nihil enim in experiundo proficit, qui rem obiter considerat. Huc multum adjumenti afferunt *instrumenta apta*, dum objectum in nimia est situm distantia, aut medium in visione non limpidum; item *horae matutinae, solitudo et locus sine strepitu*.

§. 150.

Nec semper fidendum est unico sensui, v. gr. visui: adhibendi veniunt omnino plures ad proprietates rei penitus explorandas. 1) quoties unico sensu acquisivisti ideam claram, toties eam clariorem facies, si plures sensus in subsidium vocare poteris. 2)

Scholia.

1) Sic aquam mineralem ut discernere queas, visum consule non modo, sed et gustum et olfactum. Isaacus Jacobum ab Esauo per sensus distincturus attigit manum Jacobi, audivit Jacobi vocem, osculatus est Jacobum,

et naribus admovit vestes Jacobi. *En tactum, auditum, gustum, odoratum, solus visus defuit.* Decipiebatur quidem Isaacus, attamen iudicio, quod exensione praeceps tulit, *non sensibus.* 2) Sic etiam nonnisi ex adhibitione plurimum sensuum discimus, *electricitatem* consistere in exhalationibus seu effluviis subtilibus, et quidem 1. quia ista effluvia sentiuntur *tactu*, quasi subtilissima tela, corpus, quod circumfluunt, cingentia, aut leni flamine circa id spirantia. 2. *Odoratu*, cum odore graveolenti spiritum vitrioli, phosphorum vel phlegma aquae regiae referunt. 3. *Gustu*, cum ore excepta, sapore subadstringente acido se produnt. 4. *Visu*, nam flammarum tenuium vel penicillorum lucidorum (Gallis *aigrette*) instar tumescunt, atque hac in forma adhaerere videntur eminentiis vel extremitatibus corporum, quae circumfluunt, et a quibus avolant. *Auditu* denique; flammae enim exploduntur non nunquam cum strepitu ingenti, qui ad centenorum pedum intervallum, imo ad 200 passus auditur: praeterea flammae majores continuum sibilum vel strepitum in aere excitant. *Vide Institut. phys. Petri Muschenbroek pag. 201.*

§. 151.

Idem non modo in rebus *naturalibus*, sed in *moralibus* quoque et *civilibus* faciendum est.

Quem-

Quemadmodum enim frustra meditaris de *electricitate*, nisi in promptu sint tuae aliorumve observationes, pluribus sensibus factae, ita non magis cum successu aliquo de *virtute*, *vitio*, *affectu*, quin et *republica*, ejusque *juribus* *similibusque* meditaberis, nisi, quae harum rerum omnium affectiones, relationes, fines et effecta sint, pluribus sensibus experiundo accurate didiceris, aut observationes habeas ab aliis ope plurium sensuum institutas. 1)

Scholion.

Sic jura alicujus Reipublicae cum nitantur factis, cognitio autem factorum ope sensuum tantummodo acquiratur, facile intelligitur, ad acquirendam notitiam Reipublicae opus esse cognitione historica, quae nonnisi adminiculo sensuum haberi potest. Ita plures peregrinantur per varias regiones, ut ope sensuum acquirant ideam de moribus, juribus, divitiis, aliisque illarum regionum proprietatibus.

§. 152.

Experientia etiam nobis formamus tam *ideas omissionis* quam *commissionis* 1) ope sensuum

suum enim nobis repraesentamus res et actiones, in organis nostris sensoriis mutationem producentes, adeoque etiam omissiones aequae ac commissiones: et sic experiundo vel ipsae definitiones formantur. 2)

Scholion.

1) Video, juvenem quemdam sibi met-
ipsum digitos amputare, ut ad castra sequen-
da sit ineptus; nunquid cessant illi actus mi-
litares, quos alias ope digitorum exercere
potuisset? Nunquid cessatio horum actuum
militarium dicitur *omissio*? ita etiam de aliis
omissionibus. 2) Ita etiam dum cerno pro-
priis oculis, duos homines inire *contractum*
emptionis venditionis, satis experior, hunc con-
tractum id *commune* habere cum aliis contracti-
bus, quod contrahentes conveniant, seu con-
sentiant: id vero proprium habere, quod con-
sentiant in rem, quae est in commercio, pro cer-
to pretio, quod in pecunia numerata consistit,
transferendam; experiundo igitur hanc inveni
definitionem: *emptio venditio est conventio de re,*
quae in commercio est, pro certa pecunia transfe-
renda. Jam ponamus, quod omittatur cir-
cumstantia pecuniae: et habebo mox defi-
nitionem *contractus in genere*, quod is sit con-
ventio de re, quae est in commercio, transferenda.
Si muto circumstantiam pecuniae, et fingo
rem gratis transferri, tunc habeo definitionem

donationis. Quoties denique circumstantias aliquas addo, e. gr. quod res transferatur ea lege, ut elapso certo tempore et refuso pretio restituatur, toties emergit definitio *retro-venditionis*; et sic de *reliquis contractuum speciebus*, quae oriuntur ex additione, omissione, aut immutatione quarundam circumstantiarum.

§. 153.

Legitime meditari qui cupit, eum antea jam plures ideas individuales, pluraque judicia intuitiva ope sensuum acquisivisse oportet. 1) Cum enim *meditari* in sensu logico nihil aliud sit, quam ex ideis individualibus judicia intuitiva, et ex judiciis intuitivis judicia formare discursiva, quomodo quis poterit discurrere, quomodo veritates ex veritatibus, positiones ex positionibus eruerе, nisi jam ante complures ideas individuales, enuntiationesque intuitivas habeat perspectas? 2) Enimvero cum *cognitio philosophica* sit cognitio rationis sufficientis eorum, quae sunt vel fiunt, cumque *ratio sufficiens* seu causa factorum reddi nequeat, nisi ipsa noverimus facta, facta autem nonnisi ope sensuum nobis repraesentemus aequae ac res individuales, plane consequitur, neminem posse

posse philosophari, seu in sensu stricto meditari, nisi copiam idearum individualium, iudiciorumque intuitivorum antea mediantibus sensibus sibi compararit. 3)

Scholia.

1) Tyronibus Logicae, ob ignorantiam complurium idearum individualium, iudiciorumque intuitivorum suadendum est omnino, ut *Baumeisteri Philosophiam definitivam* sibi comparent: dein ut justam ad meditandum adferant attentionem. Amor veritatis acuit aciem attentionis, amor iste excitatur consideratione summi vinculi veritatem inter et virtutem, adeoque et felicitatem hominis. Sine scientia quippe (ut divus *Aurelius L. 12. de Trinit. Cap. 14.* testatur) nec virtutes ipsae, quibus recte vivitur, haberi possunt, per quas haec misera vita gubernetur, ut ad illam, quae vere beata est, perveniat aeternam. Rursus, qui hac (scientia) polent, Deum hic saltem per speculum et aenigma, et alibi de facie ad faciem limpidius cognoscent. Nonne nycticorax, homo et aquila, etiam in eadem propinquitate ad solem, eundem diverse vident, secundum acuitionem et vigorem oculorum? Hinc Propheta *Daniel*: Qui docti fuerint, fulgebant quasi splendor firmamenti: et qui ad justitiam erudiant multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates. *Lactantius L. de falsa sapientia* ait: Virtus autem cum scientia juncta sapientia est.

2) Praeterea is, qui experiundo sibi historicas acquisivit cognitiones, longe melius quam quivis alius applicare factis obvenientibus poterit veritates quasdam metaphysicas v. gr. *idem non potest esse et non esse in eodem loco et tempore; nihil est sine ratione sufficienti; signum evidens distinctionis realis est separabilitas quoad locum et tempus; pariter signum evidens distinctionis realis est oppositio primo producentis et primo producti; quaecunque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* Et quae sunt plures hujus generis veritates, quibus vel ipsi geometrae in Mathesi utuntur.

3) Quoniam in *evidentibus* intellectus ex natura sua divinitus sibi indita ad assensum rapitur, adeoque Deus non vult, ut contradictoriis assentiamur; omnis autem argumentatio, cujus praemissae vel judiciis intuitivis, vel veritatibus metaphysicis supradictis constant, necessario infert conclusionem evidentem; hinc facile est ad intelligendum, eum usui sanae rationis renuntiare, qui conclusioni, quae ex talibus praemissis deducitur in forma legitima, assensum denegat: illum econtra naturae intellectus sui conformiter agere, qui veritates metaphysicas et judicia intuitiva sibi comparat, ut inde per seriem ratiociniorum novas veritates detegat.

§. 154.

Ad meditando accessurus mentem adferat
a praejudiciis liberam : 1) Cum *prae-*
judicium sit *judicium* erroneum ob rationes
 plane insufficientes, et ex praecipitantia la-
 tum: praejudicia autem hominem reddunt
 ineptum ad rem, de qua cogitat, *accuratius*
 contemplandam, eumque determinant, ut
 hanc potius, quam illam sententiam ob qua-
 litates e. gr. alicujus personae, aut ex judi-
 cio erroneo de viribus propriis ad verita-
 tem cognoscendam sufficientibus recipiat,
 aut ut sententiam, *nec accurate nec ordine a se*
expensam, tanquam veram assumat, aut tan-
 quam falsam rejiciat, vaga et superficialia
 contentus contemplatione. 2)

Scholia.

1) Ejusmodi praejudicatae opiniones sunt
praejudicium auctoritatis, confidentiae, antiquita-
tis, hypotheseos vulgo receptae, veritatis quasi pos-
sessae, falsae aut dubiae experientiae, educationis seu
religionis: textus male intellecti, &c. Qui praeju-
 dicia vitare vult, tamdiu *judicium suum*
 suspendere debet, donec veritatis rationes
 intrinsecas intimius et distinctius perspiciat:

atque hinc *dubitatio* ad quodvis *praejudiciū* evitandum apprime utilis est.

2) *Præjudiciorum* origo et prima incunabula sunt non solum quaerenda in intellectu nostro limitato, sed etiam in intellectu per educationem corrupto. Sic *Ethnicus*, ex præjudicio educationis in erroneam incidit religionem, et male de religione christiana judicat. Quin ipsi Theologo christiano non sufficit a Doctore magno viro doceri, sed ipse etiam suo iudicio vera perhiberi perspicere debet, certusque esse, traditam S. Scripturae interpretationem esse rectam, atque Dogmata inde deducta legitimis ratiociniis consequi. De Theologo non expectatur fides, ut ajunt, *carbonaria*, sed ab eo profundior veritatum religionis christianae requiritur cognitio. S. Paulus ipse non vult ferre, ut fideles sint mente pueruli, id est, ut tanquam pueruli absque praevio examine recipiant, quidquid is, cui plurimum tribuunt, praecinuerit; rursusque ex memoria proferant, quod in intellectum nunquam pervenit. Nemo igitur Paulum imitans postulare ab auditoribus poterit, ut ceu vagientes infantuli pro cuiusvis Doctoris libidine se fascinari, jactarique patiantur. Tales pueruli fluctuationi, agitationique cuiusvis venti doctrinae sese permittere alias tenerentur; caecam enim hanc a Theologo fidem verus Doctor nulla ratione flagitare poterit, qua idem falsus non possit, utpote qui
non

non minus se veritatem tenere putat, ac is, qui fortasse caeca fortuna, non ratione duce, illam consecutus est; atque hanc ipsam ob causam *religioni nostrae christianae catholicae* nihil honorificentius, nihil ad cognoscendam Scripturarum divinitatem magis est idoneum, quam quod in tanta Mysteriorum et Doctrinarum sublimitate nullam doctrinam moralem, rectae rationi adversam, aut non satis pro et contra discussam suis affectis inculcet, nihilque praecipiat, quod non et ipsa ratio secundum veritatis criteria sanctum, honestum, Deoque agnoscat dignissimum. Cum nemo sit, qui non in puerili et infantili sua aetate crediderit, omne hoc spatium, quod inter extimam terrae superficiem et stellas est, omni corpore vacuum esse, quia nullum ibi corpus viderat, magnum *infantiae* praejudicium est ortum, quo *vulgus* ea iudicat non existere, quae oculis corporis sui crassi non videt. Vulgus sibi firmiter persuadet, nullum existere corpus, quod non sit sensibile, quia ab adolescentia de iis tantummodo cogitavit corporibus, quae sub sensus corporis sui crassi caderent. Ast adolescens, qui in Philosophum evasit, et non sensus, sed intellectum pro mensura cognoscibilium habere didicit, abjecto hocce infantiae praejudicio statuit ratiocinio convictus, praeter partes materiae sensibiles dari innumeras insensibiles.

§. 155.

Multo magis *Theologum* decet abjicere praejudicium religionis ac institutionis in rebus, quas ad religionem pertinere aliquis falso persuasus est. 1) Neque illi difficile accidet hoc praejudicium deponere, si cogitet, parentes aequae ac praeceptores nostros posse falli, et haereditaria quadam successione ab Eva, omnium matre, quae prima per curiositatis vitium decepta legitur, ad nos descendisse credendi facilitatem, aut, ut verius dicam, fatuitatem, praecognoscendique futura cupiditatem. 2)

Scholia.

1) Sic dicit quis, a religione praecipitur, ut credamus, in nomine JEsu ejicienda esse daemonia. Iste, inquam, si putat, vocabulo JEsu, quod non sine veneratione pronuntiari oportet, inesse virtutem ejiciendi daemonia, praejudicio laborat. Nam juxta PP. interpretationem non vocabulo et sono illo articulado inest vis, sed Christus promisit, ut, dum hoc vocabulum in fide et vera charitate enuntietur, se per suam virtutem divinam, allato vocabulo non communicatam, expulsurum esse dae-

daemonia. Et sic loquendum de sexcentis aliis. Rursus, si parentes aut praeceptores quem docuerunt, *artem astrologicam* non esse vanam, tunc merito hanc ipsam materiam filius seu discipulus suscipiet examinandam: nam etsi doctrina haec fidem mereretur propter paucas experientias, propter innumeras tamen fallacias, juxta *S. Augustinum* instinctu daemoniorum inductas, eam respuendam esse inveniet.

2) Sic non raro quis fallitur, fallitque invicem alios, hanc definitionem mentis humanae pro aristotelica aliis venditans: *mentem esse actum primum proximum corporis organici potentia vitam habentis*; cum tamen Aristoteles graece docuit, mentem esse *entelechiā ten protēn somatos physicu zoen echontos dynamī*: hoc est, juxta versionem latinam: *mentem esse actum primum corporis physici potentia vitam habentis*. Sic multi praejudicio traditionis scholasticae fascinati credunt, Aristotlem in compluribus scholis regnare, legique ab iis, qui eum in libris scriptionibusque suis citare solent. Et haec de praejudiciis, quae facile abjici possunt. Dantur praeterea praejudicia abjectu difficiliora, e. gr. si credimus, gentes ea numerandi lege, quae hodie et ferme ubique in orbe terrarum est recepta, quaque et nos utimur, necessario uti. Vide Wolfium in *Mathesi de Arithmetica*. Item praejudicio laborat, qui putat ordinem constructionis in

T 5

lingua

lingua e. gr. germanica alium non esse naturae cogitationum et methodo cogitandi consentaneum seu conformem, quam qui observatus est a tempore, quo orta est lingua, ad nostra usque tempora. Quod praeeudiciu abiectu satis difficile Gallis ademit P. Biffier Grammaire françoise sur un nouveau.

§. 156.

Certum atque experientia comprobatum habemus, quod quodvis seculum, quaevis gens et natio suas habeat *peculiares persuasio- nes, suos morbos corporis et imaginationis, suum agendi modum tam in corpore quam in spiritu, suam denique inclinationem ad hoc potius quam illud scelus, ad hanc potius virtutem, scientiam, artem- que, quam ad aliam.* 1) Hinc quod hodiernum miratur seculum, contemnitve, non hoc- ipso statim mirandum aut contemnendum cenferi oportet. Hinc ex eo, quod moder- num seculum talia credenda proponit, non concludendum est, eadem a futuro seculo fore ut credatur. 2) Abjici ergo oportet prae- iudiciu tam seculi quam nationis cujuscun- que, qui bene dispositus ad meditandum accedere cupit.

Scho-

Scholion.

1) Huc refertur *Germaniae praejudicium* de masticatione mortuorum in tumulis, uti videre est apud *Michaelē Rauf, et Philippum Rehrium de Masticatione mortuorum*. Praejudicia scilicet non solum circa opiniones Philosophorum, circa artes, scientias et exercitia corporis, sed etiam circa actus religionis et exercitia pietatis e. gr. remotissimas peregrinationes, confraternitates, poenitentias publicas et disciplinam ecclesiasticam. Et hinc *in rebus disciplinaribus* Ecclesia pro diversitate seculi et nationis dispensare, addere, demere ac mutare potest et solet.

2) Elapso seculo et adhuc initio hujus seculi in Polonia et Hungaria firmiter credebant incolae, mortuos (*Vampiren*) hoc, illove modo apparere et exsuccare sanguinem. Siquis ab hujusmodi praejudicio liberari cupit, cogitet oportet, opinionem integrarum nationum et plurimorum seculorum saepius *deprehensam esse falsam*, ipseque abjecto omni metu in veritatem indaget. Sic doctissimus quisque olim credidit, *non dari antipodes, non dari circulationem sanguinis*. Olim credebatur actio in distans magnetis in ferrum, quod Veteres existimarunt, ferrum trahi a magnete sine contactu corporum. Ast hodie nemo Philosophorum hujus est opinionis. Oportet, ut inter agens et patiens contactus sit cor-
po-

poreus, quod vel ipse Aristoteles 7. *Physicorum* Cap. 2. observasse videtur. Oportet, ut sint partes seu effluvia insensibilia, quas particulas striatas vocamus, quae ferrum, aliaque corpora magnetica, intra activitatem magnetis consistentia, ad magnetem pellunt, vel saltem alliciunt, ut ferrum magneti sese adjungat. Inde vis attractiva seu adjunctiva suam trahit originem. Idem dicendum de frustulis papyraceis, quae ab electro fricto intra certam distantiam attrahuntur.

§. 157.

Aliqua quidem *praejudicia* sicut nascente saeculo oriuntur, ita eodem exeunte pereunt; 1) attamen, quoniam plura *praejudicia*, nisi mature et cito abjiciantur, non solum uni alterive homini, sed integrae etiam communitati et nationi nocent, quivis, et praesertim literatus, toto pectore incumbat oportet, ut ex captivitate *praejudiciorum*, quamprimum poterit, liber exeat, ne *praejudicio* occupatus errorem eo pertinacius defendat, longiusque propaget, quo majores illud in animo jam egit radices. 2)

Scho-

Scholia.

1) Initio seculi 1700 ingens fama de *sagis* circumvagabatur in terris Lotharingicis, de quibus hodie altum est silentium.

2) Sicut febris correpti de potus differentia sane judicare nequeunt, ita etiam homo *praejudicio fasciatus* errorem non agnoscit, et de veritate falso judicat, utpote quae non nisi difficilem aditum adinvenit in mente praecoccupata; nec (ut *Quintilianus* ait) facile quid persuadetur invitis: atque ut *Augustinus* habet Lib. 6. *De Civitate Dei*. “ Nimiae stultitiae
,, vel pertinaciae nulli quancunque innu-
,, meri libri satis esse possunt. ,, Et
ut praevидit *regius Propheta* “ turbati sunt si-
,, cut ebrius, omnis sapientia eorum devo-
,, rata est. ,, Necnon *Apostolus ad Romanos*:
,, Evanuerunt in cogitationibus suis, et ob-
,, scuratum est insipiens cor eorum; dicen-
,, tes enim, se esse sapientes, stulti facti sunt. ,,
Item *Johannes Zahn* Parthenonis Cellae Inferior. Can. Ord. Praemonstrat. Praepositus contra praeejudicia hisce verbis fulminat.
“ Inter praecipuas errorum causas opinio
,, ab infantia concepta, educatio, consue-
,, tudo, autoritas eorum, quos colimus,
,, consensus hominum, et alia ejus generis plu-
,, rima, ne res ipsas sincere et pure intelligamus, obstant maxime, et in varios errores nos abducunt; unde quod semel nobis
bis

„ bis probatum fuit , aut creditum in ju-
 „ ventute , vix dimittimus senes , adeo , ut
 „ voluntatis vitia aut affectus mentem ipsam
 „ velut contagio quaedam imbuant. Ita in
Specula physico - mathematico - historica. Tom. II. §.
28. pag. 196.

§. 158.

Dubiatio quidem supra laudata viam sternit
 ad deponenda praejudicia , ast non qualis-
 cunque , sed illa demum , quae sobria est ,
 hoc est , quae non de criteriis veritatis aut
 de rebus instituitur , quae evidentiam ma-
 ximam habent , vel divina auctoritate nitun-
 tur : 1) sed de iis rebus , quarum rationes in-
 trinsecas intimius et distinctius nondum per-
 spicimus : 2) enimvero cum *dubitare* nihil aliud
 sit quam suspendere iudicium ; *suspendere ju-*
dicium autem ille dicatur , qui neque affirmat ,
 neque negat , plane non statim est *praeferacte*
negandum , de quo dubitatur , neque is sta-
 tim dicendus est *negare* , qui dubitat ; non
 enim negat , qui suspendit iudicium : nec is ,
 qui de mysterio aliquando dubitat , ideo sta-
 tim *atheus* aut *profanus* , sed *infirmus fide* est. 3)

Scholia.

1) Dum *dubitationem* adeo commendamus *literarum* studiosis, neutiquam statuere volumus, in *mysteriis* fidei etiam esse dubitandum; quamvis enim etiam *mysteria* fidei non sint sine *ratione* sufficiente, intellectus humanus tamen suis exiguis circumseptus limitibus, non potest omnium rerum rationes sufficientes investigare, et praesertim *mysteriorum* fidei: possibile scilicet non est homini, finitoque ejus intellectui rationes sufficientes perspicere, quas Deus ab eo perspicere et investigari noluit, suoque intellectu infinito reservavit.

2) Non igitur de *criteriis* veritatis, *rationibusque* evidentibus *more* *scepticorum* dubitandum est, qui metu erroris committendi veritates universales insuper habent, seu nihil affirmant, nihil negant in universali, adeoque a *dogmaticis* plane sese distinguunt; hi enim veritates universales defendunt, seu quid affirmant vel negant in universali. Dein *dogmatici*, quando dubitant, assensum suum suspendunt *non sine collisione probabilitatum in utramque partem*: *sceptici* autem suum iudicium suspendunt sine iusta ratione, seu sine praedicta collisione probabilitatum, et potius ex aliqua *nescientia*.

3) Si-

3) Sicut enim ratione objecti *praejudicia* dantur *theoretica et practica, juridica, medica et philologica*, ita et *theologica*. Caeterum dubitatio non est confundenda cum *scrupulo*; qui enim scrupulum sibi aliisve movet, is non suspendit assensum circa totam rem. Ita multi viri eximiae pietatis et eruditionis animo circumferunt plurimos scrupulos in quaestionibus bibliorum geographicis, chronologicis, genealogicis, quin et philologicis, etsi toti Scripturae sacrae indubiam habeant fidem. *Scrupulus* est nihil aliud, quam suspensio iudicii nostri circa rem vel demonstrativam vel probabilem ex spisso perturbatoque sanguine orta. Hinc scrupulosi pro hominibus acuti ingenii plane haberi nequeunt. Adhaec pessime ageretur cum veritate, si ei non prius velimus assentiri, quam scrupulis omnibus ex animo anxio evulsis. *Dubitatio his circumscripta limitibus* te docebit, et parentes et praeceptores tuos, et viros magnos et probos et senes, quin et integros populos aliquando esse deceptos, et decipi posse, nec veritatem omnibus esse tam obviam, ut, quin diligenter quaeratur, sponte appareat.

§. 159.

Uti ad meditandum, ita et ad *disputandum* corpore et animo dispositus accedas
opor-

oportet. Animus erit paratus ad eruendam disputatione veritatem, si vanum fugias gloriolae aucupium, atque solam veritatem inquiras, et quidem non modo ab odio et fraudibus abstinendo, sed convitia quoque, sophismata, scurrilesque invectivas, quibus alter alterum durante disputationis actu lacessat, prorsus omittendo. 1) Cavendum tibi, ne respondere praesumas, priusquam argumentum fuerit perfectum propositum. Quodsi autem cogaris citius respondere, dicas: admitto hanc propositionem *argumenti causa*; aut dicas: *Transseat*. Sic enim, si te postea videris deceptum, adhuc dicere poteris, *te non in eo, sed alio accepisse sensu.* 2)

Scholia.

1) Exulet vehementia ingenii, ardorque dicendi. *Lutherus*, ille reformator Ecclesiae neutiquam invitatus, primum carpsit excessus quaestorum circa indulgentias, sed postea vehementia ingenii, ardoreque dicendi (erat enim vir vivacis ingenii, vehementis eloquantiae et impetu auditorem rapientis) eo abreptus, ut in lite cum Dominicanis habitata ipsas etiam indulgentias aggrederetur. *Bossuet* Episcopus Meldensis in Historia Protestan-

stantium. Lib. I. ab anno 1517. usque ad 1520.
 2) Potius ita te geras, quasi ab eo, quocum
 tibi res est, id, de quo disputatur, *discere* vel-
 les: noli alium decipere per *fallacias*, nec lau-
 da, quando a te interrogatus male respon-
 dit, et multo minus ad iram provoca. An-
 tequam quidquam obiicere aggrediaris; ro-
 ga eum, quocum loqueris, si utatur verbis
 obscuris, interpretationem, quin irascaris,
 memor mansuetudinis Socraticae.

§. 160.

Dispositio denique ad *docendum* et *scriben-
 dum* haud aliter acquiritur, nisi frequentatis
 actibus. Antequam publicam quis conscen-
 dat cathedram, ut privatis instructionibus,
 repetitionibus, ac doctionibus domesticis si-
 bi *habitus* comparet necesse est. Non enim
 sufficit, ut ipse prius veritatem sis allecutus,
 et quomodo cum suis principiis sit connec-
 tenda, perspicias, sed insuper requiritur vel
 maxime, ut debitam habeas aetatem, et non
 modo ipse diu sis meditatus, sed etiam usum
 doctrinae tuae habueris.

•Scholion.

Ridendus est proin, qui vix schola elapsus
 aliis

aliis et aetate et praxi repetendi praecellentibus docendi spartam sollicitando praeripere conatur. Ridendus etiam, qui a pulvere scholastico jam per plurimos annos remotus et inter negotia forensia canescere incipiens ad tradendam quandam disciplinam aspirat, in qua privatis, publicisque repetitionibus se se nunquam exercuit. Quomodo enim quis, etiam doctissimus, alteri *in schola* publica poterit suam scientiam *communicare*, qui non antea privatis repetitionibus seu instructionibus sibi *habitu* acquisivit ideas suas pro captu juventutis evolvendi ac proponendi? num poterit quis in exercitio armorum instruere manipulum aut cohortem, nisi antea unum alterumve tyronem militiae instruendo artem didicit integros manipulos cohortesque in armis exercendi?

Caput II.

Sectio I.

De Natura

Veritatis evidentis, ejusque duplici criterio, experientia scilicet et demonstratione.

§. 161.

Vocabulum *veritatis* in sensu philosophico tripliciter accipitur. Affectio rei, qua res habet omnia ea, quae ipsius essentiae et naturae debentur, dicitur *veritas metaphysica*. 1) **C**onvenientia oris et mentis in sermone vocatur *moralis* seu *ethica*. 2) **C**onvenientia cogitationis nostrae econtra cum re ipsa nuncupatur *veritas logica*. 3) Addunt alii *veritatem historicam*, quae est propositio singularis, si fuerit vera. Propositio autem vera est illa, in qua praedicatum subiecto absolute vel sub data conditione convenit. Ut proinde *veritas* sit in *re*, tanquam in *fundamento*, seu *objecto*; in *intellectu* autem tanquam in *subiecto*; et in *verbis* seu *gestibus*, quibus *sensa* animi prodimus, tanquam in *signo*, seu *symbolo*. 4)

Scholia.

1) Hoc sensu Christus dicitur *verus Deus* et *verus homo*. Hoc sensu etiam lapis dicitur *verus lapis*, quatenus habet omnia requisita lapidis. Quin et mendacium habet *veritatem metaphysicam*, cum *mendacium* sit *verum mendacium*, qua-

quatenus habet omnia requisita mendacii. At falsum, inquis, datur aurum: responderetur, aurum, quod falsum esse asseris, vel est aurum vel non est aurum: si est, verum est aurum; si non est aurum, erit vel verum cuprum, vel verum orichalcum, vel aliud metallum. Ut adeo *veritas metaphysica* sit ordo eorum, quae enti conveniunt; res enim tunc habet essentiam sibi debitam, si is ibi observetur ordo, ut principio rationis sufficientis omnia fiant conformiter, cum *veritas metaphysica* nihil aliud sit quam ordo, per quem quodlibet habet rationem sui sufficientem. *Gravitas, color, soliditas, et ductilitas* sunt proprietates auri; quodsi igitur in aliquo metallo deprehendis hasce proprietates, tunc hoc metallum *veritate metaphysica* verum est aurum.

2) Hinc qui, quod sentit, eloquitur, *moraliter verum*; qui aliud sentit, *moraliter falsum* dicere perhibetur. Est enim *veritas moralis* nihil aliud quam consensus verborum cum animi nostri conceptibus. Et *falsitas moralis* est dissensus verborum, gestuumque nostrorum cum animi conceptibus. Sermo autem, a mente alienus, si in nostrum, aliorumve damnum vergat, *mendacium* dicitur: si econtra in neutrum redundet, *falsiloquium* vocari coepit; hinc facile intelligitur, falsiloquium cum mendacio non esse commiscendum. Enimvero, cum interdum

contingat, ut per id, quod quis verum dicat, se aliosque in funestissimum detrudat exitium, prouti proditores patriae per hoc, quod verum dicant, concives suos in summas misérias praecipitant, veritas nonnunquam *reticenda* est, imo interdum nec verum nec falsum dicendum est, id quod ex circumstantiarum indole dijudicari debet.

3) *Veritas logica* est igitur convenientia idearum nostrarum cum objectis. Si mihi turrim concipio, insistentem basi, tunc veritatem logicam dicor allecutus; sin mihi eam repraesento apici insistentem, tunc in falsitatem logicam incidisse dicor, cum idea mea cum objecto non conveniat. Dum mihi aedes fisto quadratas, cum idea mea cum objecto conveniat, dicor habere veritatem logicam: secus si eas mihi fisto omni ex parte rotundas. *Falsitas logica* igitur est disconvenientia cogitationis nostrae cum objecto.

§. 162.

Veritas logica aequè ac falsitas logica aut deprehenditur in *idea simplici*, quatenus ego mihi rem fisto ita, ut est vel non est. 1) aut in *judicio*, quatenus ideas, quae combinandae sunt, combino, atque illas ideas, quae separandae veniunt, separo, vel contra. 2) aut denique in *ratione*, quodocunque nec in forma, nec in materia rationationis vitium latet, vel contra. 3)

Scho-

Scholia.

Quoniam illa idea *falsa* dicitur, quae cum re repraesentata non convenit, uti supra de turri et aedibus diximus, quidni *veram* dicamus, quae cum re repraesentata convenit? verum ergo, falsumve inesse etiam potest *ideis simplicibus*, et consequenter veritas in *una idea* etiam consistit. Quoties mihi per *immortalitatem animae humanae* nihil aliud fisto, quam indestruibilitatem, quatenus ipsa corpore extincto superfit sui ipsius non amplius conscia, nec status praeteriti memor, toties *falsam* seu *deceptricem* habeo *ideam de immortalitate animae*. Ast *veram* de ea mihi comparo *ideam*, dum illam mihi fisto, machina corporis soluta, in statu perceptionum distinctarum versantem, eandemque se agnoscentem, quae fuerat ante corporis mortem.

2) Sic meum de aqua et saxo iudicium est verum, si dico, *aquam esse fluidam, saxum esse durum aut solidum, saltem*. Enimvero cum *ideae* ita sint combinandae aut separandae, ut quae affirmari debeant, affirmentur, et quae negari debent, negentur: *negatio* autem aequae ac *affirmatio* dicatur qualitas propositionum seu iudiciorum; item cum eae, quae iudicium ingrediuntur, *ideae*, ita sint affirmandae aut negandae, ut, quae *universalia* sunt iudicia, *universaliter*, et quae *particularia* sunt, *particulariter* sumantur, sumptio autem tam uni-

versalis quam particularis judiciorum vocetur
quantitas eorundem, facile omnino intelligi-
tur, quod falsitas judiciorum vel in qualitate
vel in quantitate eorum haereat. Hinc si dico:
homo non est rationalis: item *homo est lapis*, tunc
falsitas horum judiciorum latitat in qualitate eo-
rum, quia nego, quod affirmandum, et affir-
mo, quod negandum erat. Lapis enim sic
oportet, qui id non intelligit. Sin dico; *quae-
dam triangula habent tres angulos*; item *omnia tri-
angula sunt rectangula*, tunc falsum committitur in
quantitate. Debuillem enim dicere: *omne tri-
angulum habet tres angulos, et quaedam triangula
sunt rectangula, seu habent angulum rectum.*

3) Falsitas ergo inest ratiocinio, quando vel
alterutra praemissarum est falsa, vel alias con-
tra regulas syllogisticas peccatur. In priori casu
committitur paralogismus: in posteriori autem
sophisma seu fallacia. Uti apparet ex sequenti
syllogismo, in quo major est falsissima, a-
deoque per negationem solvenda. Quae in loco
sunt, loco coextensa sunt: atqui anima hominis est
in loco (scilicet in corpore) ergo anima loco
coextensa est, adeoque extensione gaudet. Econtra
in sequenti syllogismo sophisma latitat: *DE-
us est ubique*: sed *ubique est adverbium*: ergo *DEus
est adverbium*. Cum autem de solutione sophisma-
tum jam supra in prima Parte hujus opusculi
de syllogismo, ejusque vitiis tractante, satis
superque egerimus, hic loci tanto labore su-
perfedere possumus. Interim cavendum, ne
ex

ex conclusione, quae per justam et evidentem consequentiam ex praemissis fuit, judices ipsas praemissas. Nam conclusio saepe ex praemissis legitime deducitur, et vera est, etsi aut ambae praemissae, aut alterutra saltem earum, falsae sint. Uti in materia de syllogismo loco citato ad oculum ostendimus.

§. 163.

Ex his, quae hactenus de *veritate ratiocinii*, diximus, ad oculum patet, illam philosophiam *veram* esse dicendam, in qua aut nullae aut nonnisi paucissimae latitant *fallaciae*; cum autem ibi nullae aut paucissimae latitent *fallaciae*, ubi distinctionibus, per quas illae solvi debent, aut nullus, aut nonnisi rarissime est locus, plane concludere debemus, illam philosophiam, ubi continuo *objicitur*, adeoque etiam continuo *distinguitur*, nec genuinis principiis, nec genuinae methodo inniti, sed meris constare fallaciarum sordibus. Methodus enim Philosophica non solum requirit, ut ratiocinia tantummodo a principiis certis deducantur, adeoque conclusiones demonstrative probentur, utque ea praemittantur, per quae intelliguntur sequentia, sed etiam nul-

lum assumit terminum, nisi vel accurate definitum, vel per experientiam jam determinatum et aliunde notum. Quodsi autem vi methodi philosophicae omnes termini, quorum significatus vel obscurus, vel ambiguus certe, minusque determinatus est, quodsi etiam omnes propositiones amphibologicae, omnes plures interrogationes in unam compactae, omnes ignorationes elenchi, omnes denique falsae praemissae, quin omnes falsi syllogismi, cujus vitiosa forma vel crypsi vel nulla crypsi tegitur, ideo expresse prohibentur, quia ex iis, si praemittuntur, subsequencia non intelliguntur, quomodo in Philosophia per hanc methodum tractata fallaciis et paralogismis, adeoque et distinctionibus ad solvenda sophismata adhiberi solitis locus esse poterit?

Scholion.

Hinc quia in Philosophia Scotistica, Thomistica et, ut ajunt, Aristotelica, ubique et continuo distinctionibus ad solvendas objectiones, aliasque perplexitates opus est, non possunt non Philosophiae hujus generis esse meris fallaciarum sordibus coagulatae, atque omni ex
parte

parte sophisticae. *Haec Philosophia Sophistica* ubi postea in Theologiam, quin et in Jurisprudentiam ac Medicinam irrepsit, fere omnes, qui hisce studiis sese totos dabant, in morum et ignorantiae praecipitium miserum in modum acti sunt. *Fleury Jus Eccles. Part. I. Cap. 26. de Regularium Reformationibus.* Quantum autem haec Philosophia sophistica attulerit damni studio Jurisprudentiae civilis, vel ipse Clar. *Heineccius* testatur in praefatione ad Institutiones Juris, ubi damnat methodum analyticam interpretando docendoque Juri Civili illis temporibus adhiberi solitam, dicitque nihil a tempore hujus perversae doctio-
tionis esse aequum vel iniquum, justum vel injustum, ad quod defendendum alicui deesse possit doctorum auctoritas.

§. 164.

Quando convenientia aut repugnantia subjecti et praedicati in quodam judicio a me tam distincte perspicitur, ut, quod huic judicio contrarium et oppositum est, locum invenire non posse intelligam, adeoque non formidem, ne judicium oppositum eodem tempore etiam verum sit, tunc de veritate aut falsitate judicii certus sum, seu tunc certo scio, hoc judicium esse verum aut falsum. 1) Enimvero,
cum

cum omne id, quod verum est, ex hac ratione in se certo verum sit, quia non simul potest esse falsum, non omne id autem, quod in se certo verum est, ideo etiam *nobis* certo verum est, quia nos non semper convenientiam vel repugnantiam subjecti et praedicati distincte satis perspicimus, ideo *certitudo* distingui coepit in *objectivam* et *subjectivam*. 2) Quia quod distinctius alius, alius autem minus sufficienter, distincteque connexionem praedicati atque subjecti in iudicio perspicit, et consequenter unum idemque iudicium alteri *certo verum*, alteri *incertum* esse potest. 3)

Scholia.

1) Sic hoc iudicium: *ego vescor cibis*, tempore prandii mihi *certo verum* est: neque enim formido, ne iudicium huic oppositum *ego non vescor cibis*, durante eodem tempore sit etiam verum. 2) Sic haec propositio: *Dantur antipodes*, semper fuit *objective vera*, etsi etiam a doctissimo quoque aut in dubium vocata, aut omnino negata fuit. Postquam autem celeberrimus Columbus Americam detexit, mox coepit et fieri *subjective certa*. Sic durante processu *judici* aequae ac *utriusque parti litiganti* incertum est, penes quem sit *jus*, quam-

quamvis istud jus jam in se et objective certum sit. Ast post ventilata acta pro et contra jus alterutrius partis tam distincte perspicitur, ut certo plerumque sciat, quis litigantium causa cadat: quin ipsa sententia judicis est plerumque uni parti ex litigantibus certa, et alteri incerta. 3) Geometrae certum est, seu certo verum est, quod *duo anguli trianguli non sint aequales semicirculo*. Ast Geometriae expertus hanc propositionem pro incerta habet. Pariter in omni facultate, scilicet *theologica, juridica, medica, et philosophica*, Doctor aut Candidatus complures propositiones agnoscit esse certo veras, quas plebs aut literatus mediocriter tinctus pro incertis aut omnino erroneis, falsisque habet.

§. 165.

Certitudo (scilicet *subjectiva*) est cognitio veritatis absque omni formidine oppositi. 1) *Incertitudo* econtra est cognitio veritatis conjuncta cum formidine oppositi. 2) Quemadmodum autem aliquod judicium vel est certo verum, vel incerto verum seu incertum, ita etiam vel est certo falsum vel incerto falsum. Quoniam autem illud est certo verum, quod vel experientia seu sensatione indubia, vel principio evidenti nititur: istud econtra certo falsum est, quod vel indu-
biae

biae sensationi vel principio evidenti luculenter repugnat, adeoque *contradictionem* involvit; hinc experientia et ratio seu demonstratio sunt *criteria veritatis*, seu lydii lapides, ad quos veritatem aut falsitatem alicujus judicii examinare debemus. 3) *Experientia* est cognitio acquisita attendendo ad res sensibus obvias. 4) *Demonstratio* est connexio ratiociniorum, in quibus nullae praemissae, nisi certae, admittuntur, seu certa et indubitata principia. 5)

Scholia.

1) Sic me laetum esse certo scio, quia *sensu interno* percipio laetitiam. Sic nunc diem esse certo scio, quia *propriis oculis* video, circumjecta corpora mediante solis luce esse adhuc reddita conspicua. 2) Sic alter, videns me ridere et exultare, me laetum judicat, et verum esse credit, quod sim laetus. Ast certus non est, utrum sim laetus, cum nec laetitia semper risum et exultationem excitet: plures enim illius risus ac exultationis esse possunt causae, e. gr. simulatio aut illusio: ergo alter potest formidare, ne opposita propositio, quod *sim intus tristis*, forsitan sit vera. 3) Incipit omnis idea seu cognitio a *sensatione praecedente*, qua rerum modos, attributa et effectus addiscimus, accurateque discer-

discernimus. Talis sensio saepe et sub diversis circumstantiis repetita dicitur *experientia*, quae nihil aliud est, quam sensuum semper sibi similium memoria. Unde intelligitur, quod aut nulla sit veritas, quod absolum est, aut sensus, positis omnibus ad sentiendum requisitis, numquam fallant. *Sensio* igitur praecedit, *idea* sequitur: sensio a *sensibus*, *idea* ab *intellectu* elicitur. 4) Hinc sensationem seu iudicium intuitivum aliqua demonstratione probare non teneor, sed tantum enarrare casum, quo hoc observaveram seu senseram: e. gr. quo observavi propriis oculis, solem nunc pluribus maculis obduci, nunc paucioribus. 5) Si ex supradicta *sensione* concludere vellem, solem esse metallum aliquod liquidum, cujus scoriae aliquando emergentes has maculas in superficie efficiant, tunc tenerer probare, me recte conclusisse, seu iudicium meum discursivum esse legitime factum.

§. 166.

Diximus supra, *veritatem cognitionis historicae* nonnisi ope sensuum acquiri, adeoque *sensationem* indubiam esse criterium veritatis. 1) Novimus autem aliunde, ad *veritatem cognitionis philosophicae atque mathematicae* sensus solos non sufficere, sed *raciocinationem* vel maxime requiri. Unde et *ratio* est criterium veritatis

ritatis. Nimirum sicut in rebus theoreticis, et quae a ratiocinio pendent, *demonstratio*, ita quoque in rebus, quae facti dicuntur, *concurfus circumstantiarum sensio* indubia observatus indicium veritatis indubitatum est. Non enim magis hisce circumstantiis resistere licet, quam optimae demonstrationi: atque hinc vel verum suadere intelliguntur illae circumstantiae, vel nos ita a Deo creati essemus, ut necessario falleremur, et consequenter *error nobis invincibilis* refunderetur in Deum tanquam causam ejusdem.

Scholion.

Sensio indubia supponit varia requisita. 1.) Organa sensoria, nullo vitio vel morbo laborantia. 2.) Adhibitio plurium sensuum in consilium. Sic aurum et argentum inauratum nullo alio sensu sufficienter distingues, nisi tactu, et, quod illo exploratur, pondere. 3.) Mens sana et rem justa attentione contemplans. 4.) Justa distantia organorum et objectorum. 5.) Apparatus instrumentorum, quibus objecta nimis remota, aut insigniter subtilia contemplari possimus. 6.) Medium in visione lucidum, limpidum, non duplex. Sic *Optica* multas detegit visionis illusiones. 7.) Denique sensio sub diversis circumstantiis

stantiis instituta. Sic *aeris elasticitatem* ejusque *gradum* exploro, dum aerem vesciae suillae inclusum frigori primum exponam, deinde igni admoveam. Ad observandam pulveris pyrii naturam, primum in effectus sulphuris, dein nitri, ac denique carbonum deminutorum indago, dein binas harum rerum misceo, earumque effectus sic exploro, et ultimato demum confundo omnes tres partes ingredientis pulveris pyrii.

2.) Ad formandam demonstrationem requiruntur *propositiones universales*, quae fiunt per *abstractionem*, quoties a particularibus circumstantiis individuorum abstrahimus. Objectum propositionis universalis non existit a parte rei, sed est ens rationis seu cogitatio, qua intellectus utitur ad ratiocinandum. Sic, quando contractus in genere definitur *conventio de re, quae est in commercio, transferenda*, tunc objectum hujus definitionis, scilicet *contractus in genere*, a parte rei non existit. Vocatur haec conventio contractus in genere, quia id, quod intellectus propositioni specificae e. g. conventioni emtionis venditionis demittit, revera non est ademtum; sicut quod intellectus contractui in genere addidit, a parte rei non semper est additum; hinc probari nequit existentia rei per abstractionem formatae. Plane si id, quod *contractum in genere* vocamus, existeret extra intellectum, tunc non amplius esset contractus in genere,

re, sed esset individuum, ex quo intellectus aliquid abstraheret, ut inde formaret contractum in genere. *Additio et mutatio*, siqua fit contractu in genere, est tantum combinatio arbitraria. Hoc interim necesse est ad formandam demonstrationem, ut dentur propositiones et ideae universales seu immateriales, quia ex meris particularibus in syllogismum ingredientibus nihil sequitur; quamvis autem res abstractae extra intellectum non existunt, existunt tamen extra eum, ut veritae circumstantiis individualibus, seu existunt in individuis. Uti supra in sectione de ideis universalibus diximus.

§. 167.

Ex his, quae diximus, facile intelligitur, quod, quo magis indubia est sensio, quare rem quampiam percepimus, eo magis certissimus de *veritate ideae* vel *judicii*; item quo firmitior est demonstratio, quoque magis a me vis argumenti penetratur, eo certior sum de *veritate judicii per ratiocinationem detecti*. Et ita *contra de falsitate*. Unde tam *veri* certi quam *falsi* certi gradus assignari possunt. Quasdam propositiones *veras* esse, demonstrari vix potest, etsi non possimus illis assensum nostrum denegare. 1) Aliarum propositionum veritas vel difficilius
vel

vel facilius demonstratur. 2) In aliis autem veritas ita incurrit in oculos, ut demonstratio illius omnino esset superflua. 3) Pariter quarundam propositionum falsitas *demonstrari* quidem non potest, ast in oculos ita tamen incurrit, ut a nobis impetrare non possimus, ut iisdem assensum praestemus. 4) Alias econtra propositiones falsas esse demonstrari potest, ita tamen, ut quaedam *faciliorem* admittant, quaedam autem earum *difficiliorem* requirant *demonstrationem*. 5.) Sunt denique etiam propositiones falsae, quarum falsitatem si demonstrare vellemus, hoc ipso labor iste esset supervacaneus, quia eam primo intuitu agnoscimus, et quasi manibus palpamus. 6) Atque haec sufficiat dixisse de gradibus certi veri et certi falsi.

Scholia.

1.) Huc pertinent *definitiones ex experientia indubia legitime formatae*, uti et *axiomata et postulata ex definitionibus immediate deducta*, et *omnes consequentiae immediatae*. Cum enim axiomata et postulata immediate per *oppositionem, conversionem aut aequipollentiam* ex definitionibus fluant, et non mediate seu mediante *ratione et syllogisatione* deducantur,

tur, facile patet, ea mediante syllogismo non demonstrari. Sic etiam immortalitas animae etsi vix demonstrari queat, a plerisque tamen creditur, quod anima sit immortalis. Huc refertur etiam principium contradictionis indemonstrabile.

2) Hujus propositionis (si duae rectae lineae (AB, CD) se secant, tunc anguli ad verticem oppositi sunt aequales, sc. m ipsi n , et r ipsi s) veritas non quidem cuivis statim in oculos incurrit, at facile tamen demonstratur. Econtra operosiore demonstratione opus habet veritas sequentis propositionis: Quadratum hypotenusae est aequale quadratis baseos et cathedi simul.

3) Tales propositiones sunt bis duo sunt quatuor. Ignis non est aqua. Gravia non tendunt sua sponte sursum. &c.

4) Sic etsi falsitas hujus judicii, daemon sagis apparet, demonstrari nequeat, sapiens tamen eidem vix assensum praestabit, atque eam esse falsam potius quam veram existimabit.

5) Falsissimum quidem est, si triangula habeant angulum unum alteri aequalem, et duo latera, quae hos angulos comprehendunt, mutuo aequalia sint, non esse tota triangula aequalia; ast falsitas hujus propositionis non prius a quovis inspicitur, quam fuerit ostensa per demonstrationem saltem facilem: econtra falsitas hujus propositionis (duo rectangula non sunt in ratione composita basium et altitudinum) nonnisi praevia demonstratione operosa a plerisque perspicitur.

6) Sic haec propositio, *asinus non est animal rationale*, est tam falsa, ut homo, qui ejusdem falsitatem sibi demonstrari velit, non homo, sed asinus videri posset.

§. 168.

Quoties aliquod judicium demonstrandum ex definitionibus, axiomatibus, postulatisque deducimus, toties haec deductio vocatur *demonstratio a priori*. 1) Quodsi autem judicium nostrum ex certa experientia legitime derivamus demonstrandum, tunc nostra derivatio nuncupari solet *demonstratio a posteriori*. 2) Atque utraque haec *demonstratio* vocatur interdum *ostensiva* seu *directa*, quia in hac aequae ac in altera ex *notione subjecti* colligimus praedicatum convenire subiecto: quando e contra judicium *judicio nostro demonstrando oppositum* assumimus tanquam verum, atque inde absurdam aliquam aut falsam propositionem deducimus, quae *judicio nostro demonstrando* contradicit, tunc *demonstratio* nostra dicitur *indirecta* seu *apogogica*. 3) Quicumque igitur *modus demonstrandi* ad aliquod judicium probandum applicatus, ille non potest non ea omnia comprehendere, per quae praedicatum sub-

iecto

jecto tribuendum intelligitur. Enimvero cum ea, per quae praedicatum subiecto tribuendum determinatur, nominemus *requisita ad veritatem* 4) Is autem, qui omnia requisita ad veritatem adesse novit, veritatem certo cognoscat oportet: novit enim *rationem sufficientem*, cur subiecto conveniat praedicatum; consequens fane est, ut, quodcunque iudicium legitimo quodam modo ex *tribus supradictis demonstrationis generibus* demonstratum est, illud sit in se certo *verum*, licet respectu illius, qui non capit vim talis demonstrationis, adhuc incertum aut falsum videatur. 5)

Scholia.

1) Demonstrat enim effectum ex sua causa. Sic si animae humanae indestruibilitas ex ejusdem simplicitate seu immaterialitate demonstraretur, tunc *demonstratio fit a priori*. Pariter, si velles *a priori* demonstrare, quod Deus velit optimum, tunc opus haberes *definitionibus et axiomatibus* sequentibus: *Def. 1.* Deus est ens perfectissimum. *Ax. 1.* Ens perfectissimum necessario gaudet voluntate perfectissima. *Def. 2.* Voluntas perfectissima est illa, quae optimum eligit. *Ax. 2.* Quicumque gaudet

det voluntate perfectissima, ille optimum eligit. Ex his principiis certis fluit sequens demonstratio. “*Quicumque est ens perfectissimum, ille gaudet voluntate perfectissima; (per ax. I.) sed Deus est ens perfectissimum (per def. I.) Deus essentialiter definitur quidem, quod sit ens independens, sed ope attributi divini etiam definitur esse ens perfectissimum*) ergo *DEus gaudet voluntate perfectissima* : quicumque autem gaudet voluntate perfectissima, ille eligit optimum (per Ax. 2.) sed Deus gaudet eodem (vi praecedentis syllogismi) ergo Deus eligit optimum.” In allata demonstratione omnes propositiones praemissae sunt conclusionibus priores, notionesque veluti, ut ita dicam, verae earum causae.

2) Uti, si causa ex suo effectu demonstratur. “Mundus contingenter existens est effectus existentis Dei : ” hinc bene concludo : “existit mundus contingenter, ergo existit Deus.” Demonstratio ita procedit : “hic mundus potuisset aliter existere, aut omnino non existere : sed quod aliter existere aut omnino non existere potuisset, illud existit contingenter : ergo mundus existit contingenter. Quidquid autem contingenter existit, illud debet habere rationem sufficientem, cur potius existat, quam non existat, cur potius sic quam aliter existat : atqui mundus existit contingenter : ergo mundus debet habere rationem, cur potius existat, quam non existat, cur potius hoc modo quam alio existat.” Ni-

hil enim est aut fit sine ratione sufficiente, nec in corporibus, nec in spiritibus, uti ex *ontologia* constat. Rursus: "quidquid est, atque adeo, cur sit, rationem habet sufficientem, illud eam aut in semet ipso habere debet, aut in alio ente extra se: atqui mundus non habet rationem sufficientem suae existentiae in se; omnes enim hujus mundi eventus ex suis quidem causis oriuntur, ast hi non sunt *absolute*, sed tantum *hypothetice* *necessarii*, cum nexus, quo effecta cum suis causis devinciuntur, sit ejusmodi, ut immutari possit: ergo mundus habet rationem sufficientem suae existentiae extra se: adeoque datur ens a mundo prorsus diversum, in quo continetur ratio sufficiens, cur hic praecise nec alius mundus, (id est, series haec entium finitorum tam simultaneorum quam successivorum, inter se connexorum) adsit; jam illud ens, a mundo diversum, non potest esse contingens; alias pertineret ad ipsum mundum, et non esset a mundo diversum: ergo debet esse ens absolute necessarium: atqui ens absolute necessarium, seu ens tale, quod non potest non existere, et in quo continetur ratio sufficiens, cur hic mundus contingens existat, dicitur *Deus*: ergo existit *Deus*. En optimam, simplicissimamque demonstrationem Dei a posteriori: utut ab aliis tentatur demonstratio a priori. Sic pariter principium contra-

traditionis, quod a priori demonstrari nequit, solummodo a posteriori demonstratur. Non enim casus aliquis vel datur, vel dabitur, in quo fieri potest, ut *idem simul sit et non sit*. Eorum omnium, quae quidem nobis nosse datum est, primum est, quod existas, ait celeberrimus Baumeisterus: dum autem scimus, nos *existere*, fieri non potest, ut eodem tempore, nos non *existere* nobis persuadeamus: atqui idem, quod in existentiae nostrae cognitione verum est, in aliis quoque rebus locum habere comperimus: ergo vera est haec propositio, omniumque propositionum prima, “fieri non potest, ut idem simul sit et non sit: „ atqui haec propositio: idem non potest simul esse et non esse (sc. sub iisdem circumstantiis) dicitur *principium contradictionis*: ergo *principium contradictionis* existit, et est *absolute primum*, quo prius nec est, nec esse potest. Quamcunque enim propositionem assumeris, semper hoc *principium* supponere debes, quia alias propositio, quam fundamenti loco ponis, et vera simul et falsa esse potest. Hinc *principium contradictionis* a posteriori demonstratum est *fons omnis certitudinis*; ex hac enim propositione “fieri nequit, ut aliquid simul sit et non sit, „ fluit per se haec: “quaelibet res, dum est, certo est, „ En lapidem lydium veritatis certae.

3) Sic si quis neget, circulum esse figuram, cujus peripheria a centro ubique aequaliter distet, tunc *indirecte* sic demonstrato, eum errasse. “Circulus est figura, cujus peripheria a centro ubique aequaliter non distat: atqui in linea ovali, lenticulari et spirali peripheria a centro aequaliter non distat: ergo linea ovalis, lenticularis, spiralisve est circulus. „ Quae conclusio hoc ipso *falsa* est, quia impossibile est, lineam ovalem, lenticularem, spiralemve esse circulum; cum *circulum* tunc oriri unanimiter dicant mathematici, quando figura radio circa punctum circumacta describitur, id quod experientia testatur. Huc etiam pertinet *demonstratio indirecta de quadratura circuli*. Si enim daretur quadratura circuli, tunc circulus esset quadratum, et quadratum esset circulus, adeoque *essentia circuli et quadrati esset eadem*; ast experientia testatur, modum, quo circulus oritur, esse prorsus differentem a modo, quo quadratum est possibile; quadratum enim seu quadrilaterum oritur, quoties *figura quatuor aequalibus lateribus, quatuorque angulis rectis clauditur*. Absurdum ergo, quin imo impossibile est, figuram, quae radio circa punctum circumacta describitur, quatuor angulis rectis claudi, et consequenter *vera est propositio*, quod non detur quadratura circuli: vera enim est propositio, ex cujus opposita *absurdum vel impossibile* quid necessario fuit.

4) Sic si dicis: *existit spiritus, omni*

corruptione liber, tunc nondum certo scis, utrum existat *DEus*: ast si demonstraveris, quod existat spiritus independens ab alio, tunc certo scis, *existere DEum*. Nam *spiritualitas entis*, et *independentia* sunt sufficientia requisita ad veritatem hujus enunciationis, *existit DEus*, certo cognoscendam: econtra *libertas ab omni corruptione* competit etiam animae humanae, quae adeo pariter dici potest spiritus, ab omni corruptione liber. Ulterius ad veritatem hujus judicii, *anima hominis est immortalis*, quinque requisita numerantur. 1. Existentia ejus, corpore extincto durans. 2. Simplicitas ejus. 3. Continuatio perceptionum seu repraesentationum, volitionumque suarum post mortem corporis. 4. Perseverantia in statu idearum distinctarum. 5. Memoria status praeteriti, atque conscientia sui. Atque haec quinque requisita reddunt veritatem de immortalitate animae certam: econtra sola *simplicitas animae* tantum indestruibilitatem animae efficit certam.

5.) Hinc nobis qua philosophis quaedam propositiones possunt esse certo verae, quae illiteratis sunt tantum *probabiles*: et contra nobis aliqua propositio tantum potest esse probabilis, quam vulgus pro certa habet. Idem dicendum de falsitate. Rursus, quod ante seculum vel ante plura secula ex defectu demonstrationis aut experientiae *probabiliter verum*, *falsumve* fuit, hodie nobis potest esse certo tale. *Majores nostri crediderunt tantum, dari sanguinis circulatio*

lationem : nos autem de ea *certissimi sumus*. Majores tempore Platonis de immortalitate animae, aliisque ejus proprietatibus non tam *certi* fuerunt, ac nos sumus. Majores *existentiam antipodum probabiliter falsam* judicarunt : ast nos *certi* sumus, ultra mare Atlanticum occurrere terram continentem aequae ac incolae ejusdem.

Sectio II.

De natura *Veritatis Probabilis* ac eisdem oppositae falsitatis.

§. 169.

Persaepe tamen contingit, ut, utrum aliqua propositio sit vera, neque per *demonstrationem*, neque per *experientiam* deprehendere, et multo minus *veram certorum effectuum causam, modumve*, quo illi sunt producti, assignare valeamus, atque interea tamen valde necessarium sit, ut *propositioni conformiter* agamus et vivamus, nisi in quotidianae vitae usu a *plerisque actionibus* abstinere velimus. Hoc casu illa *propositio*, ope cujus possumus causam et proprietates effectuum satis *comode*

de explicare, tamdiu pro certa assumenda est, donec aut per ratiocinationem, experientiamve contrarium monstretur, aut certe melius iudicium, per quod assumpto commodius res explicatur, in medium proferatur. Tale iudicium pro vero interea assumptum dicitur hypothesis philosophica. Haec nihil aliud est, quam propositio, quam ideo pro vera assumimus, quia proprietates et effectus rei inde commode explicare possumus.

Scholion.

Tales hypotheses sunt in *Medicina* influxus phisicus animae in corpus, et reciprocus corporis in animam; in *Astronomia* copernicanus terrae motus, in *Physica* ortus terrae motus ex materia subterranea, inflammabili, maxime nitrosa et sulphurea; in *Ethica* haec propositio: quidquid parochus, voluntatem DEi sciens et morum moderator, suscipit, illud licitum est; in *Historia* auctoritas testis. Systema igitur, quod hypothesis nititur, dicitur probabile. Cum enim illa propositio sit probabilis, in qua praedicatum subiecto tribuitur ob quaedam tantum veritatis requisita, adeoque ob rationem insufficientem: hypothesis autem tantum ob quaedam veritatis requisita, adeoque ob rationem ad demonstrandum insufficientem pro vera assumitur, ut ad reddendam causam alicujus rei nobis inserviat, consequens omnino est, ut systema, hypo-
thesi

thesi veluti unico suo fundamento innixum, nonnisi *probabile* sit. Sic *probabilis* tantum est etiam syllogismus, in quo alterutra praemissarum nonnisi *probabilis* est. Formatur autem *hypothesis* sequentem in modum. 1. Datur *materia crassa*, quae scilicet aere, aqua, terra et igne seu acido constat. 2. Datur *materia subtilis*, quae nonnisi aethereis particulis constat. 3. Datur in homine corpus *duplex* &c. quorum unum ex materia subtili, alterum ex crassa est compositum, utrumque tamen organizatum. *Has tres propositiones* pro veris assumo, et explico *modum*, quo anima humana corpori subtili inseparabiliter et harmonice unita, atque a corpore crasso per mortem soluta facultates suas sentiendi, cognoscendi appetendique retineat, suasque operationes circa objecta subtiliora et praestantiora eliciat, atque in gradu sublimiori continuet, sicque ope organorum subtiliorum sensoriorum in altera vita perseveret. Hoc systema praefatae hypothesei superinstructum est admodum *probabile*, et resurrectioni ac immortalitati favet.

§. 170.

Quoniam in probabilitate rei praesupponitur *existentia phaenomeni*, atque a *posse ad esse* nulla sit consequentia; bona autem *ab esse ad posse*, consequens est plane, ut omne *probabile quidem*

dem debeat esse possibile; ast mere possibile tamen non sit statim probabile: enimvero cum illa propositio sit *vere probabilis*, in qua praedicatum subiecto attribuitur ob *quaedam* tantum requisita veritatis, adeoque ob *rationem insufficientem*, facile intelligimus, eo *probabiliorem* esse propositionem, quo *plura* requisita ad veritatem adsunt, ob quae praedicatum subiecto tribuitur: eoque *improbabiliorem* esse, quo *pauciora* numerantur talia requisita: 3) et consequenter probabilem a *dubia* differre propositione.

Scholia.

1) *Propositio assumta* proin, per quam existentia rei nulla ratione probari potest, non est *hypothesis*, sed *fictio*. Sic cum *motus atomorum*, qualem somniat Epicurus, nulla ratione probari queat, quod existat; hinc opinio *Epicuri* de motu atomorum non inter *hypotheses*, sed *fictiones* refertur. Haud dissimiliter illa propositio, in qua quidem existentia rei, quam supponimus, probari potest, at phaenomena tamen rei per aliam propositionem *aeque* explicari possunt, non probabilitate, sed mera possibilitate gaudet. Unde opinio *Honorati Fabri* de materia planetarum possibilitatem non excedit. Quid quod illa pars *astrologiae*,
in

in qua astrologi ex *domibus* nativitatum prae-
 noscitant, ne quidem possibilitas est, multo
 minus hypothesis; prouti id asserunt praeci-
 pue quatuor Doctores catholici, scilicet S.
 Gregorius Papa in *Homilia Epiphaniae*, S. Hiero-
 nymus Presbyter Cardinalis, sacrae scripturae
 interpres, in commentariis super *Prophetam*
Sophoniam Cap. I. S. Ambrosius Archiepiscopus
 Mediolanensis grandiloquus lib. *Hexameron. cap.*
4. S. Augustinus ante conversionem suam Rhe-
 tor maximus, et philosophorum acutissimus,
 post baptismum vero susceptum Episcopus
 Hippon. per totum mundum celebris Doctor
 et falsitatis inimicus. Cap. 5. et in fine cap. sept. &c.

2.) Unde hypothesis, quae sacrae scrip-
 turae deprehenditur esse contraria, tamdiu
 pro erronea aut suspecta habetur, atque re-
 jicitur, donec interpretatio textus ex sacris
 Bibliis non immutetur, seu id, quod antea
secundum literam accipere placuit, postea in
sensu allegorico, parabolico aut quocunque alio su-
 mere liceat. Ex hac ratione rejiciebatur lon-
 go tempore hypothesis Nicolai Copernici Cano-
 nici Frauenburgensis in Prussia, etsi ex illa ma-
 gis, quam ex aliis hypothesebus detur ratio
 continui aequalisque venti inter Tropicos
 commodiusque explicetur fluxus et refu-
 xus maris. Hinc Jesuita Milliet Dechaies, Mun-
 do Mathem. Tom. 3. Astronom. Lib. 1. propos.
 6. p. 287. sic ait: Nisi Copernici hypothesis scrip-
 turae esset contraria, divina prorsus appellari posset.
 Com-

Commodior ergo explicatio continui aequalisque venti inter tropicos, uti et ipsius fluxus, refluxusque maris est ratio insufficiens tamdiu, quamdiu S. Scriptura sic et non aliter circa passum concernentem exponitur.

3) Huc pertinet doctrina de probabilitate intrinseca, quid autem de *sacerrimis probabilissimi principiis*, in Philosophiam, Theologiamque moralem invectis, quibus multi etiamnum mirifice delectantur, sentiendum sit, Ethicis relinquimus. Id unum addimus, saepe nobis aliquid verisimile videri, quia nostra interest, ut verum sit, aut videatur esse verum, praecipue, si sermo est tantum de *probabilitate extrinseca*, seu de numero doctorum sic et non aliter sentientium. Nos hic tantum loquimur de *probabilitate intrinseca*, seu de motivis ex essentia et natura rei desumptis, aut, si mavis, ex visceribus causae; ponamus exemplum probabilitatis hujusce intrinsecae. Maevius, juvenis honesto loco natus, pollet ingenio et discendi desiderio flagrat, potitur fideli institutione et studendi commoditate, aliorumque subsidiorum copia. Quis est, qui non judicat, Maevium evasurum esse in virum doctum? Nativitas honorabilis, ingenium excellens, discendi desiderium, fidelis institutio, studendi commoditas, librorum, aliorumque subsidiorum copia, quid sunt nisi requisita ad veritatem hujus propositionis, *Maevius evadet vir doctus?*

Omnino sunt *requisita ad veritatem*, sed insufficientia; nam desunt adhuc *alia requisita*, scilicet, continuatio diligentiae et fidelis institutionis, uti et firmæ sanitatis, et ne otium literarium bello, aliave ratione turbetur. Hinc tantum *probabiliter* judicas, Maevium fieri doctum; quodsi autem etiam reliqua *requisita* adessent, tunc certo judicare posses, eum fore virum doctum.

§. 171.

Cognitio veritatis probabilis seu hypothesis innitens opinio appellari dividique solet in conjecturam et praesumptionem. 1) *Conjectura* est opinio ex signis propriis; 2) et *praesumptio* est opinio ex signis communibus orta: 3) si conjecturamur res futuras, tunc conjectura nostra dicitur *divinatio*, 4) five ex *signis physicis, medicis, politicisve* 5) conjecturemur: si econtra aliquid deterius censem e. gr. de proximo nostro, tunc nostra praesumptio dicitur *suspicio* plerumque. 6) Quodsi autem contingat, ut cohibeamus assensum nostrum in alterutram partem ob collisionem requiritorum veritatis seu motivorum, tunc haec suspensio nostri assensus dicitur *dubitatio*. 7)

Quo-

Quoties denique suspendimus nostrum assensum seu iudicium sine hac collisione requisitorum veritatis pro utraque parte stantium, toties talis suspensio non aliter dici potest, quam *nescientia*; 8) nisi fors accedat vana quaedam formido oppositi, quo casu *scrupulus* vocatur. 9)

Scholia.

1) Est igitur opinio nihil aliud quam propositio insufficienter probata, per talia sc. principia; quorum veritas nondum certa est et ad liquidum perducta. Sic haec propositio: *datur harmonia praestabilita*, tantum est opinio aequae, ac est *systema causarum occasionalium* et *influxus physicus*. Neutrum enim systema fulcitur principiis certis: est ergo probabile, quod detur harmonia praestabilita, et non tantum possibile, cum in ea sensationes et phaenomena, maxime in corporibus commodissime explicari possint, atque perfectiones Dei mirifice exaltentur.

2) *Possibile* est, me hoc anno a Principe professuram accipere. Non enim involvit contradictionem: *ast probabile* tamen non est, quia nondum circumstantiae quaedam seu phaenomena apparent, ob quae iudicare possum, me esse accepturum a Principe aliquam professuram. Fac autem i. me esse intra-

Y 2

neum,

neum, 2. satis doctum et qualificatum ad spartam docendi. 3. ad finem anni scholastici certo vacaturam esse aliquam professuram in hoc genere scientiarum, quo excello. 4. Principem promississe sancte, se velle me praeferre aliis in proxime vacante sparta docendi. Tunc revera nonnullae apparent circumstantiae, ob quas probabiliter judicare possum, me esse hoc anno adhuc accepturum professuram a Principe. Hoc iudicium meum probabile vocatur *opinio*, quam supra nominavimus *conjecturam*, quia fit ex signis propriis.

3) Sic nemo praesumitur malus, nisi probetur talis. Signum, cui innititur praesumptio, desumitur ab eo, quod ut plurimum fieri solet sine praecedenti aliqua probatione. Sic quilibet praesumitur bonus, quaelibet res libera, quodlibet instrumentum verum et solenne. Diligentia communis et media pariter praesumitur, non autem summa. Sic etiam iudex ex specialibus circumstantiis in negotio aliquo singulari occurrentibus aliquid inducit, illudque tamdiu pro vero habet, donec probetur contrarium. Mascardus in quatuor suis voluminibus de probationibus hanc materiam exhaustisse videtur. Interim tam praesumptio illa prior ex natura rerum vel generis humani in universum considerati deducta, quam haec posterior Iudicis probationem in contrarium admittit, adeoque non est veritas certa. Quod autem
prae-

praesumptionem juris et de jure attinet, quae non admittit probationem in contrarium, non est proprie *praesumptio huc pertinens*, sed est dispositio legum de actu aliquo, quod ita praecise sese habere debeat.

4) Sic viri, in aulis Principum, rebus civilibus administrandis adhibiti, ex *eventu actionum praeteritarum* sagacissime perspiciunt rerum publicarum conversiones, praesagiuntque futuras vel belli vel pacis vicissitudines ex praesentibus, uti et caritatem annonae, ligni, alteriusve consumptibilis rei, atque ex similibus causis *expectant* similes eventus, quia *similium similis est ratio*. Sic a simili ad simile argumentantur physici, quando incolas planetarum dari probant. Tale enim ab analogia desumunt argumentum. Terra et planetae sunt corpora solida, opaca, a sole lumen mutuantia. Atqui terra est incolis repleta. Ergo et globi aliqui caelestes seu planetae, qui ejusdem cum terra sunt naturae, habitantur ab incolis, abstrahendo tamen, an tales sint incolae, quales nos sumus, necne, ob majorem vel minorem propinquitatem eorundem ad solem, adeoque ob majorem vel minorem lucem, calorem, siccitatem &c.

5) Huc pertinent *regulae rusticae*, vulgo Bauernregel, quatenus observationibus rusticorum saepius in hac et non alia terra ita-

tis innituntur. Regulis rusticis annumerandum venit quodcunque systema de *periodicis tempestatum annuarum vicissitudinibus*, nonnisi ex applicatione *ephemeridum physicarum* conflatum.

6) Unde *suspicio*, quia est propositio insufficienter probata, etiam potest esse falsa. Dantur dein etiam *gradus suspicionis*, levis, grandis, levissimae &c. pro numero et qualitate requisitorum veritatis.

7) De *dubia* supra jam locuti sumus. Quamdiu igitur aliqua propositio est *unice* probabilis, sive sit affirmans sive negans, toties locum non habet *dubitatio*. Ast si affirmans sit probabilis, et negans pariter sit probabilis, tunc colliduntur *probabilitates* et consequenter oritur *dubitatio*, donec haec tollatur per *indagationem*, si *dubium* sit *vincibile*; vel per *dictamen reflexum*, si sit *invincibile*. Uti in materia *probabilismi* satis asserunt *Moralistae*.

8) Ita geometriae aut theologiae *expers* interrogatur, an *quadratum hypotenusae* sit *aequale quadratis baseos et cathedi in eodem rectangulo*, item an *aqua rosacea* sit *materia baptismi*, non *dubit* non respondendo, sed *nescit*, quid sit respondendum; nam nec loci theologici nec principia geometrica ipsi *dubium* movent, cum neutra calleat.

9) Quando propositio vel *demonstrativa* vel *probabilis* est, et tamen ei assensum praestare non possumus ob *anxietatem* quandam, quam

quam deponere vix aut ne vix quidem possumus, tunc *scrupulo* vexamur, ex spissitudine sanguinis aut ex aliis praejudiciis orto; purgandus est ergo sanguis, et deponenda sunt praejudicia seu errores vincibiles. Dantur scilicet homines obtusi ingenii, nimia bile, superbave ignorantia affecti, qui, etsi propositionem quamdam demonstratione vel hypothese niti sciant, aliquam tamen sentiunt perturbationem, anxietatemque in praestando assensu, adeoque *scrupulosi* dicuntur. A scrupuloso tamen bene distinguendus venit *infirmus in fide*, qui de mysterio fidei dubitans, nihil de eo negat, nihil affirmat, et quoniam ille tantum *haeceticus* seu *particularista* est dicendus, qui falsas, vanasque opiniones concipit vel credit sui commodi gratia, plane infirmus in fide pro *haeretico* seu *singularista*, cum nec affirmantem nec negantem teneat opinionem singularem, sed iudicium suum suspendat, non est habendus.

§. 172.

Haftenus de *Probabilitate directa* egimus. Ast, cum *Probabilitas* aequae, ac *Demonstratio* in probabilitatem *directam* dividatur et *indirectam*, jam dispiciamus, quae sit *indirecta*. *Probabilitas indirecta* est argumentum ad hominem

nem, quo aliquam propositionem, quae et-
 si mihi non est probabilis, aliis tamen pro-
 babilem reddere possum. 1) Haec argumen-
 tatio intra sphaeram probabilitatis idem pro-
 bat, quod in demonstrationis via probat *de-
 ductio ad impossibile vel absurdum.*

Scholia.

1) Sic qui rudi cuidam Polono olim per-
 suadere voluit, Petrum esse haereticum, tan-
 tum ipsi opus fuit dicere, Petrum non cre-
 dere in apparitiones hominum mortuorum
 (quos *Vampiren* vocant) seu quod *Petrus*
 neget, dari apparitiones hominum mortuo-
 rum, *Vampiren* dictorum. *August. Calmet ge-
 lehrte Abhandlung von Vampiren. P. II. c. 57.*
 Quia Polonus quondam ejusmodi incredulum
 pro haeretico habuit; perinde ac vulgus olim
 in Bavaria eum pro haeretico censuit, qui
 nec rosarium nec amuletum habuit. En ar-
 gumenta ad hominem, per quae ostendi po-
 test veritas thesisi nostrae et falsitas antithe-
 sis. Uti si alicui theologo, qui ratione Con-
 ciliarum oecumenicorum *res fidei* a rebus di-
 sciplinaribus haud distinguit, facile persuade-
 bis, Gallos eo ipso, quia *disciplinam Concilii
 Tridentini*, utut legitimi et oecumenici, non
 receperunt, esse haereticos: at theologo, qui
 eum nonnisi pro haeretico habet, qui re-
 bus

bus fidei ratione Conciliorum oecumenicorum non addicit fidem suam seu assensum, ope supra allati argumenti ad hominem neutiquam persuadere poteris, Gallos ob dictam causam esse haereticos. Sic etiam in Germania concilium Tridentinum quoad libros haereticorum de rebus fidei non ex instituto tractantes neutiquam est receptum. Similiter alicui arithmetices theoreticae non satis perito facile persuadebis, legem numerandi usque ad numerum decimum, ubivis gentium hodie receptum, esse necessitatis, cum ea tamen a Wolfio aliisque inter hypotheses tantum recte referatur. Alicui ex plebe facile persuadebis, Sejum esse infamem, quia ex toro adulterino, aliove spurio natus est: ast jurisconsulto, qui Heineccii praelectionibus interfuit, idem nequaquam persuadebis: novit enim juris peritus, quod Sejus, ex toro illegitimo citra suam culpam progenitus, honestatem nullo turpi facto, quo solo reddimur infames, violaverit, imo, si corporis, animique dotes consideres, compluribus legitimis solertia praestet, teste Marco Antonio Limara Sanctipetrinate. vid. Gottl. Heinecc. Pand. Lib. 3. tit. 2. §. 412.

§. 173.

Denique cum dentur propositiones ex principiis nondum certis deductae, quas opinionum nomine insignimus, adeoque insufficienter

cienter probatae : principia autem quaedam interdum adeo incerta sunt, ut possibilitatem potius quam probabilitatem aliquam praeferant, qualia sunt *precaria*, quae omni ratione destituuntur, vel sine probatione assumentur : consequens est, ut propositiones principiis innixae precariis seu adeo incertis, ut *possibilitatem* potius quam *probabilitatem* praeseferant, non mereantur nomen *propositionis probabilis* seu *opinionis probabilis*, sed dici debeant *improbabiles*; et consequenter ut opinio recte dividatur in *probabilem* et *improbabilem*. Enimvero cum fieri possit, et saepe fiat, ut quis probationem insufficientem, qua nititur opinio, perspiciat, et vel cognita opinionis falsitate, assensum eidem ulterius deneget, vel cognita opinionis veritate demonstrativa, rapiatur ad assensum eidem ulterius praestandum; opinio autem tam probabilis quam improbabilis fundetur in *probatione insufficiente* atque in *principiis incertis* tamdiu, donec principiorum istorum certitudo vel incertitudo luculenter in oculos incurrat, facile intelligitur

tur omnis opinio esse *mutabilis*, ut lapsu temporis post nova reperta posse mutari in *certo* veram aut *certo* falsam, sive ante fuit probabilis aut omnino improbabilis.

Scholion.

Hinc saepe in *Judicio appellatorio* reformatur sententia *primae Instantiae*, quae ex defectu aliarum probationum aliter pronuntiare haud potuit. Cum in appellatorio *nova reperta* fuerunt admissa, agnovit tandem *judex ad quem*, quod *judex a quo* ob nescientiam horum novorum repertorum male judicaverit, seu quod sententia *judicis a quo* non amplius sit propositio certa, aut saltem probabilior, sed omnino falsa, aut saltem improbabilis. Ita etiam ex *dissertationibus historicis Electoralis Bavaricae Academiae scientiarum* cognoscimus, multas propositiones in *Aventino*, *Brunnero*, aliisque scriptoribus rerum boicarum aut improbables aut certo falsas esse; oppositasque aut probabiles aut certo veras esse, *certitudine scilicet historica*. Id quod etiam de aliis disciplinis dicendum venit a tempore earundem reformationis aut restorationis.

§. 174.

Jam supra attulimus discrimen *demonstrationem*

tionem inter directam et indirectam, quarum illa vel effectum ex sua causa, vel causam ex suo effectu demonstrat, atque in priori casu demonstratio a priori, 1) in posteriore econtra demonstratio a posteriori nuncupari solet. 2) Haec autem inde concludit, propositionem quandam esse falsam, quia ex opposita aut absurdum, aut impossibile quidquam sequitur, atque hanc ob rem demonstratio indirecta nominari consuevit. 3) Hanc demonstrationem indirectam sane firmiorem esse deprehendimus, quam communiter creditur; cum enim duo contradictoria simul vera esse nequeant ob principium contradictionis, uti supra ostendimus: et cum ex veris praemissis, si in forma nullus latet defectus, conclusio falsa deduci non possit, necessario consequitur, veram esse propositionem, cujus ex opposita absurdum aut impossibile quid per necessariam consequentiam profluit.

Scholia.

1) Ad obtinendam demonstrationem directam, ut omnes sumtiones seu praemissae notiores sint oportet et priores conclusiones, atque verae ejusdem causae; ratio est manifesta: procedit enim haec demonstratio a causa ad effectum.

effectum. Nec id solum sufficit. Requiritur insuper, ut omnes sumtiones sint *necessario* verae; ex falso enim non potest sequi verum. Tandem necesse est, ut haec demonstratio non modo singulas propositiones habeat immediate connexas, sed ad principium aliquod etiam perveniat per se notum aut antea demonstratum: qualia sunt *definitiones, axiomata, postulata, quin et theoremata et problemata* jam antea resoluta et demonstrata.

2) In *demonstratione a posteriori* hoc ipso, quia causam ex suo effectu demonstrat, sumopere cavendum est, ne alios ad argumentandum adhibeamus effectus, quam quos causa illa *necessario* et quidem *se sola* producit.

3) In *demonstratione indirecta* nil prius, nil antiquius habendum est, quam ut ex propositione opposita per manifestam et necessariam consequentiam deductum ante oculos ponatur *absurdum quid vel impossibile, falsumve*, atque propositio, ex qua tale quid fluit, revera opponatur conclusioni nostrae. Secus qui fecerit, calumniae notam facile incurret.

§. 175.

Praeterea adhuc *alia* obtinet *demonstrationis divisio*. Quoties in demonstrando iudicia seu propositiones ita conjungimus, ut a principiis

piis primis et indubiis descendamus per syllogismorum concatenationem ad conclusionem seu propositionem demonstrandam, toties dicitur *demonstratio synthetica*. Sin illam concatenationem ita instituimus, ut a conclusione demonstranda ascendamus ad prima et indubia principia, tunc *analytica* vocari solet. Praeclarum utriusque demonstrationis exemplum nobis in sua Logica reliquit Clerici, vir de logico studio egregie meritus, quod hic brevitatis causa et claritatis adducere juvat. 1) Uti et exemplum immortalis, et de juventute literaria optime meriti Baumeisteri, qui illud in suis *Institutionibus Philosophiae rationalis* affert. P. II. c. 3. §. 395. pag. 219. 220 et 221. 2)

Scholia.

1.) Proponi fingamus hanc quaestionem: *An posita hominis existentia probari queat DEum esse*. Hoc ut scire possimus, ita *methodo analytica* progrediendum. “1. Humanum genus, quod nunc est in terra, non semper fuit; id quod Historiae omnes ostendunt, quae humano generi initium fuisse produnt. Hae scilicet non modo illud discrete

te testantur, sed eorum quoque, quae ibi
narrantur, seriem significant; nulla enim est
fide digna, quae res gestas plurium quam
sex mille annorum aut circiter comprehen-
dat. 2. Si humanum genus non semper
fuit, sed initium habuit, oportet aliquam
ei existendi causam fuisse: nam ex nihi-
lo nihil emergit. 3. Quaecunque sit ea
causa, oportet in ea saltem fuisse proprie-
tates, quas in nobis videmus; nam ne-
mo dat, quod non habet. 4. Praeterea
oportet in ea causa esse proprietates, quae
in nobis non sunt, cum potuerit facere
id, quod nos non possumus: nempe ut
homo, qualis ante non fuerat, existeret, seu
mens et corpus ejus inciperent esse: *quam*
potentiam in nobis non deprehendimus. 5.
Videmus autem in nobis esse vim intelli-
gendi et volendi, et corpus, quod varie
moveri potest. 6. Igitur oportet esse eas
facultates in causa humani generis, et ali-
as etiam praestantiores, qualis est vis pro-
ducendi ex nihilo, seu faciendi, ut ali-
quid, quod antea non erat, existat. 7. Haec
autem causa vel est, vel non est adhuc.
8. Si sit adhuc, est DEus: 9. Si non sit
etiamnum, non fuit ab aeterno; quod
enim ab aeterno fuit, neque a se, neque ab
alio in nihilum redigi potest. 10. Si non
fuiſſet ab aeterno, oporteret ab alio esse
creatam; quidquid enim habet initium, ab
alio

alio procreatum est. Tunc rediret eadem quaestio de *procreante*, quae posset sic summam solvi. Omnibus aut initium fuit, aut non; quibus fuit, ea habent causas, quae nullum initium habuerunt: itaque si est aliquid, sunt causae aeternae. 11. Igitur esset fatendum, esse ens aeternum, quod habeat omnes proprietates, quas habemus, et plures etiam, seu istud nos per se vel per aliam naturam creaverit, quae alia est quaestio, quam hic non attingimus. 12. Si sit adhuc generis humani causa, eaque aeterna, ex eo, quod est humanum genus, necessario sequitur, esse DEum seu causam aeternam, quae per se vel per aliam id creavit. „

2) Hactenus *analytica* existentiam DEI probavimus: Jam *methodo synthetica* eam docere sic possumus. 1. „Omnia entia initium habent aut nullum. 2. Nihil est, quod per se queat ex nihilo emergere, aut incipere existere, cum antea non esset. 3. Itaque, quae initium habent, procreata sunt omnia ab aliqua initio carente causa. 4. Humanum genus habet initium. 5. Igitur procreatum est a causa aeterna. 6. Causam illam vocamus DEum, ideoque humanum genus a Deo est procreatum. „ Hae propositiones in *utraque methodo* debent diligenter expendi, ut nulla pro comperta admittatur, quae non sit, neque ulla irrepas
con-

consequentia non necessaria. Quo peracto, veritatem a nobis inventam aut docere aut certo scire possumus.

2) Cum autem Methodus analytica praecipue locum occupet in *dijudicanda veritate*, synthetica autem in *invenienda proponendaque*, exemplum, quod *Baumeisterus*, perspicuitatis *Phaenix*, nobis reliquit, addamus necesse est. Esto haec propositio: *Ad alios amandos sumus obligati*, demonstranda tam modo analytico, quam synthetico. Sequitur demonstratio synthetica: 1. Quicumque obligatus est ad aliorum statum perfectiorem reddendum, ille quoque tenetur ad id, ut voluptatem ex aliorum perfectionibus capiat. Atqui nos sumus obligati ad statum aliorum reddendum perfectiorem. Ergo tenemur quoque ad id, ut voluptatem capiamus ex aliorum perfectionibus. Major propositio est axioma: minor continetur primo principio juris naturae. 2. Quicumque tenetur ad id, ut ex aliorum perfectionibus capiat voluptatem, ille est obligatus ad alios amandos: atqui nos tenemur ad id, ut ex perfectionibus aliorum capiamus voluptatem; ergo obligati sumus ad alios amandos. Major est definitio amoris: minor jam syllogismo praecedente demonstrata est. Sequitur proinde demonstratio analytica. 1. Quicumque tenetur ad id, ut ex aliorum perfectionibus capiat voluptatem, ille est obligatus ad alios amandos:

Z

dos: atqui nos tenemur ad voluptatem ex aliorum perfectionibus capiendam. Ergo nos obligati sumus ad alios amandos. Probatur minor. 2. Quicumque obligatus est ad aliorum statum perfectionem reddendum, ille tenetur ad voluptatem ex aliorum perfectionibus capiendam. Atqui nos sumus obligati ad aliorum statum reddendum perfectionem: Ergo tenemur ad voluptatem ex aliorum perfectionibus capiendam. En progressum a propositione demonstranda ad prima ejus principia.

Sectio III.

De multiplicitate Veritatis probabilis;
scilicet historicae, hermeneuticae, politicae, moralis, et physicae.

§. 176.

Illud judicium supra diximus esse probabile, quod hypothese nititur, qua effectus, proprietatesque rei commode explicamus. Ipsa autem hypothesis philosophica est propositio, qua non solum quaedam asseruntur, tanquam revera sint, etsi illa revera esse demonstrari nondum possit, sed ideo praecise asseruntur, ut
 ad

ad rationem alicujus rei reddendam nobis interserviant. a) In hoc sensu hypothesis pro varietate *objecti* varias sortitur denominationes. Quoties ea, quae afferuntur, tanquam revera sint, in explicando sensu cujusdam scripturae sumuntur, toties hypothesis vocatur *hermeneutica*; quodsi in praestanda fide, tunc *historica*; quodsi in explicandis alterius inclinationibus et moribus, tunc *moralis*; si in cognoscendis consiliis et eventibus, tunc *politica* seu *practica*; si denique in explicatione phaenomenorum physicorum, meteororumque per causas, tunc *physica* appellari solet. b)

Scholia.

Sic Copernicus, cum videret huic propositioni, *Terra movetur*, nullam sensationum et phaenomenorum repugnare, sed omnem sensationem potius cum ea optime convenire, non dubitavit, illam propositionem: *terra movetur*, pro vera assumere, et exinde omnes sensationes et phaenomena, maxime in corporibus caelestibus, majori cum commoditate explicare, quam in alio systemate, *Ptolemaico* scilicet vel *Tychonico*, fieri potest.

b) Hypothesis, circa quodcunque objectum illa versetur, est *probabilis*, si nulla sensio aut

nullum phaenomenon ei disconveniat: si aliqua phaenomena revera repugnent, tunc hypothesis est *falsa*. Sic si ex hac propositione, *terra movetur*, non omnia phaenomena commode explicari possent, tunc illa esset hypothesis *falsa*. Interim non omne, quod est possibile, est etiam probabile. Sic non est possibile, Sejum, qui discendi cupiditate et ingenii dexteritate caret, fore doctum, etsi per complures annos scholas frequentet. Econtra possibile est, Sempronium fieri doctum, cum in eo discendi ardorem, ingeniique vigorem deprehendamus, nondum tamen *probabile* est, eo quod partim subsidiorum copia, partim fidelis institutio et manductio ei deficiat. Quod si autem haec posteriora requisita prioribus accedant, tunc non possumus non probabiliter judicare, Sempronium cum tempore fore doctum.

§. 177.

Hypothesis *historica* ita sonat: illud *probabiliter verum* est, quod testatur verum esse vir fide dignus. *Politica*: *probabiliter verum* est, illa consilia et circumstantias adfuisse, quas positio talis effectus solet sequi: pariter *probabiliter verum* est, hunc effectum esse secuturum, quia haec consilia et circumstantiae ad-
sunt

sunt, quibus positis etiam alias haud ab-
 milis effectus contingebat. *Moralis*: probabi-
 liter verum est has propensiones huic homini
 inesse, quia harum propensionum morumque
 signa in ipso deprehenduntur. Item probabi-
 liter verum est, haec signa inclinationum mo-
 rumque huic homini inesse, quia tales exhi-
 bet mores. *Physica*: probabiliter verum est,
 has adesse causas, materiale scilicet, for-
 male, finalem aut efficientem, quia his
 positis omnes effectus facile et ad cujusvis
 captum explicari possunt. *Hermeneutica*: pro-
 babiliter verum est, hunc, et non alium sen-
 sum auctoris fuisse, quia adest ejusmodi ver-
 borum significatio, positio, connexio, quae
 conspirat cum fine auctoris, statu et affectu.
 Hinc cum *conscientia* nil aliud sit quam ratio-
 cinium de actionibus propriis ad legem re-
 latis, ope rationis cuius hominum manife-
 statam, tractatus de conscientia regulas non ad-
 mittit actuum conscientiae interpretativas,
 nec praetor judicat de *internis*, quin quilibet
 est optimus verborum suorum interpret.

Scholia.

1) Sic *probabiliter verum* credimus id, quod *Tacitus* de veterum Germanorum moribus, habitu, religione et studiis exponit, modo inibi pauca excipias, quae Romanus in favorem Romanorum scripsit, quos scimus Germanis fuisse infestissimos.

2) Sic viri, in aulis principum versati, rebusve civilibus administrandis adhibiti ex continua novellarum lectione augurantur futuras belli, pacisve Anglos inter et Americanos, Hollandosque vicissitudines, quia rerum publicarum conversiones etiam aliae ex similibus circumstantiis, consiliisque pendent, adeoque *probabiliter verum* est, ex *similibus causis* recte expectari similes eventus.

3) Inde Physiognomista ex signis temperamentorum, ex colore scilicet, incessu, motu et habitu corporis, item ex rugis ac lineamentis frontis, voce, gestibus, similibusve, et vel maxime ex sermone et actionibus alicujus hominis *probabiliter verum* judicat, eidem has praecise inesse propensiones, magis minusve dominantes.

4) Sic *physice probabiliter verum* est, quod *terrae motus* ex materia subterranea, inflammabili, maxime nitrosa et sulphurea oriatur. Nam is, qui taliter judicat, omnia phaenomena, quae in terrae motu observantur, inde satis commode explicare potest. Sic *medici*

dici commercium corpus inter et animam statuunt in influxu physico, quia per hanc hypothefin morbos, aliasque affectiones corporis et animae sat commode se explicare posse sibi videntur. Sic *Astronomi terrae motum* probabiliter verum judicant, quia inde calculos suos, aliaque phaenomena corporum caelestium sine ulla difficultate explicant.

§) Si milites praefidarii ea conditione urbem hosti tradunt, ut capita ipsis salva sint, *probabiliter verum* est, eos hac conditione se tradere, ne vita ipsis adimatur: peccarunt ergo contra interpretationis hermeneuticae regulam Turcae, dum milites praefidarios Eubocae ea lege se tradentes, ut capita ipsis salva essent, medios difsecabant. Quid, quaeso, absurdius hac cavillatione Turcarum in re maximi momenti jocantium?

Atque in his *probabilitatum* materiis omnis fere continetur notitia humana, quod enim per *experientiam demonstrationemve* habemus compertum, tot folia et capita non implet, quot implent utraque ex pagina expositiones jurium, dogmatum, aliorumque sermonum scripturarumve, ut taceam alia, quae non nisi ex signis cognoscimus. Habet insuper quaevis probabilitas *suos gradus*, ita ut *maximus probabilitatis gradus*, cui in negotiis civilibus et quotidianis acquiescere par est, dicatur in rebus facti *evidentia* seu *certitudo moralis*, quamvis cum ea *certitudo* seu

dentia mathematica, nonnisi in ideis abstractis, adaequatisque, quarum omnes novimus relationes et partes, locum habens confundi nequeat.

§. 178.

Quoties quaestio oritur, utrum hoc illudve dictum sit *testimonium divinum* vel *humanum*, utrum hic rumor verus sit vel falsus, toties decisio seu solutio non ex fonte historicae probabilitatis, sed *hermeneuticae* est haurienda. *Hermeneuticus* fons econtra adhibetur, si distinguendum sit, in quonam sensu hoc testimonium divinum, aut verus hic rumor accipi debeat. Praeterea tria sunt, quae in omni probabilitate historica probe notanda veniunt. 1. *Res*, quae narratur. 2. *Authoritas* narrantis. 3. *Modus*, quo res narratur. Testimonium divinum quod attinet, cum Deus sit omniscius, infinite verax, et bonus, sequitur plane, ut si certo constet, testimonium hocce esse divinum, illud in summum probabilitatis gradum exsurgat, ac ipsi demonstrationi aequivaleat, adeoque certitudo moralis vocetur. In quonam autem sensu testimonia divina accipi debeant, in allegorico, an literali, aliove,

aliore, ut eis fides dari possit indubia, partim ex fonte historico, partim ex hermeneutico decernendum venit.

Scholion.

Ipse autem modus narrandi cum sit varius, scilicet vel *historicus*, vel *oratorius* vel *poeticus*, hinc non eadem fides eidem facto *diversis modis* narrato praestari potest. *Narratio historica* maximum obtinet probabilitatis gradum, *oratoria* paulo minorem, *poetica* minimum.

§. 179.

Cum *fides humana* pro *hypothesi* assumat *authoritatem* narrantis: *authoritas* autem nitatur *testimonio fide digno*, isque solus *fide dignus* fit, de quo non possumus prudenter praesumere, quod possit et velit nos decipere, consequens fane est, ut, quo magis de hoc certi sumus, eo probabilius ejusdem sit *testimonium*, adeoque teneamur eo majorem habere fidem. Enimvero cum res ad *testimonium* transeat, *testimonium* autem verum sibi ipsi *contradicere* aut *sui dissimile* esse nequeat, saepenumero ex ipsis *narratiunculae* *circumstantiis*, *antecedentibus* scilicet, *concomitan-*

tibus et subsequentibus judicandum est, utrum quis nos decipere aut in errorem deducere nos voluerit aut potuerit.

Scholion.

Quoties circumstantiae narrationis sunt contradictoriae vel dissimiles, toties liquido patet, testem aut voluisse ex malitia, aut saltem ex mala persuasione et informatione, sinistrae observatione potuisse nos circumvenire, et consequenter testimonium ejus esse suspectum, et ulteriore indagine adhuc indigere.

§. 180.

Authoritas testium est diversa tripliciter, scilicet ratione intellectus, voluntatis et sensuum. In primo casu testes vel sunt prudentes, et perspicacis ingenii, rerumque intelligentes, vel simplices, imperiti ac de faece plebis. In secundo vel sunt pii, incorrupti et veritatis amantes, vel alicui parti addicti ob patriam, sectam, religionem, familiamve, cui adhaerent; in tertio sunt vel oculati vel auriti, aliisve sensibus edocti. Enimvero cum in jure testis sit persona, quae ad fidem faciendam a judice legitime vocatur et examinatur,

tur, omnes possunt esse testes, qui non prohibentur. *Prohibentur* autem in jure *ratione personae*: 1. impubes, 2. furiosus, 3. servus, 4. infamis, 5. nimis egenus, 6. haereticus. *Ratione causae quidam sunt inhabiles*. 1. ob magnam amicitiam. 2. Ob odium capitale. Alii sunt inhabiles ob commodum et lucrum inde perceptum, aut quod sperant. 1. Venditor in causa emptoris. 2. Cedens in causa ejus, cui ceditur. 3. Executor in causa, cui exequendae datus est. 4. Tutor in causa pupilli. 5. Patronus atque procurator in ea causa, quam quisque orat *vel* persequitur. 6. Proxeneta. 7. Domestici. 8. Subditi. 9. Libertus in causa patroni. 10. Ascendens et descendens. 11. Socius in re communi. Denique 12. Sacerdos in rebus sibi in confessionali revelatis, et Advocatus in iis, quae sibi a cliente suo fiducialiter manifestata, ac fidei suae commissa sunt. Hinc subditus ad ferendum testimonium in causa principis sui debet quoad actum examinis a vinculo subjectionis solvi et officio suo dimitti.

Scholion.

Hinc etiam *pueri* testimonio vis inest, maxime si alia plura accedunt temporis locique ad.

adjuncta, narrationi fidem conciliantia. Ponamus, quod caupo militem quemdam apud se pernoctantem interfecerit, quodque hujus atrocissimi facinoris testis nemo existat, nisi filiulus cauponis, qui in lecto jacens a patre putabatur alto somno immerfus. Hic filiulus ubi elapso quodam tempore pueris, quibuscum ludit, rem, ut gesta est, narrat, neque inde quidquam vel sibi vel patri metuit; puer tunc fidem inveniet.

§. 181.

Hinc *authoritas suos habere gradus* intelligitur, quos ex iis, quae sequuntur, invenire est. 1. Testis vel fuit *praesens*, aut saltem *coevus* vel *non*. Quod testes coevi narrant, tutius creditur, quam id quod ii referunt in suis monumentis, qui multo post vixerunt: a *silentio coevorum* seu *praesentium* bona non est argumentatio ad falsitatem alicujus facti. Nam saepe coevi scriptores ac praesentes testes *nonnisi imposito silentio* dimittuntur, saepe non licet *scribere* contra eos, qui possunt *praescribere*, et non raro alias ob causas testes ejusmodi silent de quodam facto, cujus existentia aliunde e. gr. ex monetis, armorum insignibus, documentis &c. nobis innotescit.

2. Te-

2. Testes vel sunt *plures*, vel *unus*. Si enim idem plures referunt *eodem modo*, et *cum iisdem circumstantiis*, tunc, quid probabilitati hujus testimonii adjici queat, fere nescimus. 3. Vel oculis rem usurparunt, vel ipsi ab aliis rem narrari audiverunt: nam testis oculatus utique praefertur aurito, caeteris paribus. 4. Vel dant rationem suae scientiae vel non. b) 5. Vel sunt noti vel ignoti. Leviter enim noto magis credimus quam prorsus ignoto. Crescit fides, si vir sit celebris apud plerosque, quamvis quomodo ad hanc celebritatem seu auctoritatem pervenerit, merito scilicet vel immerito, penitus ignorem. c) 6. Vel sunt *neutrarum partium*, vel alterutri potius addicti. 7. Prudentes vel vecordes. 8. Probi vel improbi et mendaces. d) 9. Personae publicae et juratae, vel privatae ac injuratae. Nam si hoc addatur, tanta inde nascitur probabilitas, ut, nisi obftet rei natura, non possimus non assentiri. e) e. gr. Notario publico jurato, et Magistratui.

Scholia.

a) *Thuano* et *Burneto* vel ex hac causa multam fidem habent eruditi, quia res, de quibus scripserunt, gestae sunt iis temporibus, quibus ambo vivebant. b) Sic magis creditur

aurifabro, qui aurum saepius liquefecerat, varieque tractaverat, in quibusdam qualitatibus ad aurum pertinentibus, quam cuivis alii, qui se nunquam hac in re exercuit; aurifaber enim certius ob peritiam de iis judicare potest. c) Potior etiam fides habetur diviti, licet caeteroquin animi dotibus destituto, quia divitem cum rerum peritioribus conversari credimus. Vim addunt *circumstantiae*, uti si res fuerit ejus generis, in qua difficillime falli potuerint testes, e. gr. si *homines non vani* testentur, se aliquid tetigisse aut diligenter expendisse. Praeterea augeatur *probabilitatis gradus*, quoties ii, qui loquuntur aut scribunt, nullam ex fide, quam ipsis habent alii, trahunt utilitatem, aut etiam summum adeunt periculum, quod silentio vitarent. d) Vim quoque addit *facies honesta et sermo probus*. e) Hinc qui a *personis publicis, juratisve* audiunt, dari in Ducatu Massae in Italia urbem, quae *Carara* vocatur, pulcherrimoque marmore albo superbit, aequae non audent in dubium vocare, quam hanc propositionem, triangulum constare tribus lineis. Qui legit *historias romanas*, non magis dubius esse potest, an extiterit *Cicero*, quam an lineae a circumferentia circuli ad centrum ductae sint aequales.

§. 182.

Gradus probabilitatis etiam augetur aut minui-

nuitur pro *diversitate rerum, quae narrantur*; nam narrari solent *res vel possibiles*, eaeque magis minusve *mirabiles*, vel *impossibiles*; item *novae* vel *antiquae*. Cum *impossibilitas rei* sit indicium falsi, et inde *indirecta* deduci soleat *demonstratio*, plane non habebitur fides rem impossibilem narranti. Unde si nunquam viderimus rem quampiam fieri, aut ab aliis experiundo compertam non audiverimus, etsi ea sit *possibilis*, exiguam tamen apud nos inveniet fidem.

Scholion.

Narranti, se in India adamantem conspexisse tam crassum, ac est caput hominis, exiguam aut plane nullam dabimus fidem, quamvis intellectus noster nullam in re perspiciat impossibilitatem, cum talis tantusque lapis sit summopere *admirabilis*. Quando e contra vidimus, audivimusve, rem quamdam factam esse non adeo *raram* aut *admirabilem*, tunc fidem non cohibemus, et quo frequentius, quoque *facilius* res isthaec contigerit, eo promptiorem, eoque majorem adhibemus fidem. Sic fidem non denegamus narranti pontem lapideum Ratisbonae Danubio esse impositum, item varia meteora aerea in terris Suecicis esse visa.

§. 183.

Quoties agitur de *re prorsus inusitata*, sine *gravibus rationibus facta*, toties difficultatem vix superabilem in credendo sentimus, aut saltem si animo nostro gravissimae, quae agentem potuissent quidem impellere, attamen certo latuerant, vel latuisse videntur, insuper obversentur rationes, *non nisi aegre* rei fidem adhibemus. a) Atque haec est ratio, cur praeter motivum, quo agens ad aliquam actionem impellebatur, etiam circumstantias *tam modi*, quod quidpiam factum esse dicitur, *quam personarum*, atque loci ac temporis considerare et praecognoscere oporteat, antequam narranti assentire prudenter possimus. b)

Scholia.

a) Gravissimi momenti erat, saltem unam gentem ab idololatria immunnem ac incorruptam fervari. Id quod sine illis miraculis, quae scripta legimus, fieri non potuit. Hinc haud aegre credimus praeis Hebraeorum historiis, a DEo multa miracula apud Hebraeos fuisse patrata, referentibus. Ast postquam christiana Religio satis propagata

pagata est, altisque egit radices, ratio cessat, cur nos aequae faciles praebeamus in fide novis miraculis adhibenda. b) Sic in historia antiqua versatus in dubium neutiquam vocat, quod olim extiterit Caesar, quodque ab eo tales, tantaque gestae sint res. E-contra priscae historiae ignaro atque pertinaciori vix unquam facies fidem, nisi eum ad cognitionem harum veritatum historiarum per eosdem gradus sensim deducas, per quos tu ad eam pervenisti, simulque omnia praejudicia, quae alteri obstant, luculenter deleas. Tu scilicet legisti prius complures historicos probatae fidei, variorum temporum et locorum, inter quos omnes in summa rei narratae convenit, atque hac ratione ad eam cognitionem multiplici, probataque lectione gradatim adscendisti.

§ 184.

Quemadmodum fides *gradationis* capax est, ita hunc in modum commensuranda venit.

1. *Unus* testis, qui refert rem mirabilem, exiguam, meretur fidem, etiamsi alias non adeo sit suspectus, praesertim si res isthaec *mirabilis* phantasia testis facile potuisset decipere.
2. *pluribus testibus* rem, utut mirabilem et per omnia non eodem modo nec iisdem sub *circumstantiis*, referentibus, major habetur fides.

des. 3. *Multo major* autem pluribus testibus fide dignis, sub eodem circumstantiarum ambitu rem illam mirabilem narrantibus exhibetur fides, quae haud parum augetur, si testes sint oculati, personae publicae, aut si iuramentum accedat, aut testes rationem scientiae suae reddunt.

Scholion.

Huc pertinet *fama*, 1) quae in narrationibus rerum possibilium ac minus mirabilium, si sine certo authore, minus probabilitatis facit. 2) Aliquanto plus, si has res narret testis, qui fuit praesens, et alias prudens ac probus. 3) Multo plus, si istae res a pluribus et maxime juratis narrantur, earundam circumstantiarum amictu vestitae. Notarius Publicus juratus tenetur vi officii sui ad ferendum testimonium de iis, quae coram eo gesta sunt, et ab ipso protocollo suo rite inserta. Est persona publica et libera, nec ullo vinculo potestatis paternae, herilis, dominicae, alteriusve in rebus officii sui innodata. Hinc, ut plenam faciat fidem, rogari et requiri ratione officii sui debet, non juberi et cogi. Hinc servus non potest Notarius esse, et subditus a vinculo subjectionis debet esse solutus, si velit valide testari: hinc Notarius ex nulla relatione alicujus

cujus personae, etiam fide dignae, plura, quam coram se et testibus ad hoc adhibitis contracta, scribere debet. Prout Maximiliani I Imp. constitutio de Notariis an. 1512. Coloniae habita et Codex Fridericianeus Porussicus sonant, vi cujus Notarius pro et contra quemcunque, etiam regem tam directe quam indirecte officio suo fungi potest.

§. 185.

Ulterius 1. si recentior scriptor *factorum antiquorum* alterutri parti addictus sit, nullumque *relationis suae* afferat fundamentum, parum ei creditur. 2. Aliquanto plus, si sit vir prudens, probus ac neutri parti addictus, qui de rebus *antiquis* scripsit. 3. Quin imo fides adhibetur ei multo major, si ex *certis, indubiisque documentis*, rerum antiquarum, quas refert, confirmationem afferre poterit. 4. Testimonium fit multo probabilius, si illud de re aliqua antiqua habemus ab uno coaevo, probo, prudentique viro, qui rei interfuit, quam est illud, quod a *pluribus recentioribus* habemus. 5. idque ad summum omnino asurgit probabilitatis gradum, quoties factum antiquum a pluribus ejusmodi testibus eo-

dem modo, iisdemque circumstantiis libere, non ex compacto refertur.

§. 186.

Ex phaenomenis phycis five sensioni-
bus eruendae veniunt *causae* non solum, sed
etiam *modi*, quibus effectus producitur. Cau-
sae autem erunt, si constet, eas in natura
dari, et phaenomenis simul una adfuisse, si
denique phaenomena ex iis non tantum pos-
se fluere ostendatur, sed etiam manifesto do-
ceantur fluere. *Hypothesis haec phycica* pariter
suis gaudet gradibus. 1. Si ex hypothesi vel
unum phaenomenon explicari nequeat, ea vel
omnino videtur improbabilis, vel saltem gra-
dum probabilitatis minimum non excedit. 2.
Quo minus subtili, quoque minus coacto ratiocinio
utitur hypothesis in explicandis phaenome-
nis, eo maiorem ei attribuimus probabilita-
tis gradum. 3. Quoties eorundem phaeno-
menorum corpora variis modis explorata eas-
dem semper ostendunt causas, et quibus po-
sitis eadem phaenomena per artem exhiberi
possunt, toties talis hypothesis *summum proba-*
bilitatis phycicae obtinet gradum. Si proinde
causa

causa quaedam existat, si ea operata fuerit, effectuique producto suffecerit, inutile plane erit *aliam* quaerere *causam*. Sin *causae* vel non inveniri, vel non probari queant, tunc praestat id candide agnovisse atque hic substituisse, quam aliquas quoquo modo fingere, ex quibus phaenomenorum explicatio extorqueatur.

Scholion.

Fictiones et *merae possibilitates* ex physicis disciplinis merito proscribuntur: quidquid enim ex iis colligitur, est inconstans, cum illud solummodo possibilem assumtae causae efficaciam, non vero existentiam adstruat; adeoque inter hypotheses, quae *existentiam causarum* probare debent, haberi nequeunt. Insuper *scientia* meris possibilitatibus, fictionibusque tantummodo aggravatur, non promovetur: suscitantur *scintillae controversiarum inutilium*, intorquentur phaenomena, imo finguntur quaedam praecise, ut possibilitates roborentur et defendantur. Quid quod phaenomenorum physicorum explicatio ne quidem ex *metaphysicis* hypothesebus petenda sit, nisi quid realitatis habeant.

§. 187.

Interim cum paucae vel potius nullae sint

substantiae, quas ita examinare possumus, ut certo constet, plerasque earum proprietates seu attributa a nobis perspicere, sequitur plane, quod *Physica* se contineat quodammodo intra *sphaeram scientiae conjecturalis*, modo ea excipias, quae per *experientiam* cognoscuntur.

Scholion.

Cum geometrae ea tantum, quae sibi factis perspecta sunt, attingant, ignota autem et incerta prorsus praetereant, demonstratis probabilia, clavis obscura non misceant, nec pudeat eos, ignorantiam rerum, quas non intelligunt, aut non expenderunt, fateri; illi econtra, qui alias profitentur scientias, dubia compertis, obscura manifestis implicent, innumerasque propositiones, levibus licet tantum fundatas conjecturis, suscipiant, hinc nullum *systema* in materiis physicis, quin et non nullis theologicis confici potest, nisi distinguere velis *demonstrationem* inter et *methodum demonstrativam*, dicasque *demonstrationem* esse connexionem ratiociniorum, ubi ex principiis certis aliqua probetur propositio, deducaturve, *methodum* autem *demonstrativam* seu *systematicam* esse modum, quo ex principiis five certis, five probabilibus tantum ordine legitimo, nexuque perpetuo derivantur axiomata, corollaria, theoremata, quae certo vera sunt, si principia sunt certo vera, probabilia

abilia *econtra*, si principia nonnisi probabilia sunt. Possumus enim ex probabilibus praemissis ope necessariae consequentiae elicere conclusionem, quae tamen ideo, quia necessario sequitur, non majorem probabilitatem habet, ac alterutra praemissarum suarum. Sic possumus etiam propositionem probabilem convertere, ex eaque propositiones novas mediantibus regulis aequipollentiae ac oppositionis deducere, quin propositio conversa sit probabilior convertente &c.

§. 188.

Jam transeamus ad *Probabilitatem moralem*, quam alii *politicam* vocant. In ea fit argumentatio a signis propensionum ad ipsas propensiones, non vero ad actiones aut omissiones, ad quas hisce propensionibus trahimur. Signa propensionum quidem certa sunt pleraque, ast probabile tamen tantummodo est, quod homo agat juxta suam inclinationem per talia signa manifestatam. Admittit igitur haec argumentatio in casu speciali probationem in contrarium. Sermo hic est de actionibus liberis seu moralibus, non de fortuitis aut mere naturalibus. Sunt autem duplicis generis signa, *physiognomica* et *moralia*. Physiognomica sunt color

lor in facie habitus corporis, motus et incessus, atque haec signa sua non destituuntur certitudine. Ast signa ex metoposcopiae principiis petita, scilicet *rugae ac lineamenta frontis et manuum, gestus*, similiaque minus certa sunt. Inter moralia referuntur *sermo et series actionum*, id est, *mores*; mores enim nonnisi in serie actionum consistunt, cum haud aliter ac frequentatis actibus contrahantur. *Sermo et mores, sive materiam sive formam sermonis spectes*, signa sunt fatis certa. Dein exiguum subinde factum, dictum aut *jocus* aliquis citius prodit mores, quam facta maximi momenti, praelia funestissima, maximae acies, urbiumque expugnationes: sicut enim haec signa moralia causantur a corpore humano, ita effectum de causa testari nemo temere negaverit.

Scholion.

Si in quodam homine observamus faciei hilaritatem, jocandi studium, inconstantiam, prodigalitatem, ac fugam laborum &c. tunc ex hisce notis colligimus, eum esse sanguinum seu voluptuosum, qui probabiliter etiam reliquas actiones suas huic dictamini est conformaturus: *quidquid jucundum est, sensusque suavius afficit, illud mihi bonum est, illudquae prae honore*

honore ac opibus appetendum, quin pecuniae mihi tantum sunt appetendae ideo, ut voluptates et sensualitates mihi comparare queam. Quodsi hocce dictamen expendere vellemus per regulas conversionis, aequipollentiae, oppositionis, quin et ratiocinationis, scilicet methodo naturali ac mathematica, tunc facile sciemus cogitationes hujusce hominis sanguinei, utpote qui methodo naturali cogitat, divinabimusque, quid ille in his, illisve circumstantiis acturus sit aut omissurus. Eodem modo procedendum est cum cholérico ac melancholico, quin et phlegmatico. Interim probe notandum est, haec signa suam tunc praecipue habere certitudinem moralem, si mens sanguinei nondum satis est emendata per ethicam et christianismum: emendatus enim resistit inclinationi in rebus illicitis: item si nulla adsit simulatio vel dissimulatio, cui tamen larvam detrahunt iter, vini usus, familiaritas, et occasio, in qua ejusmodi homo libere sequi potest suam inclinationem.

§. 189.

Inclinatio, ad quam significandam pleraque signa concurrunt, vocatur *passio praedominans*: reliquae autem inclinationes, quarum signa pauciora numeramus, nominantur *passiones concomitantes*, et pro pluralitate vel paucitate signorum *fortiores aut remissores*.

Scholion.

Si quem videmus ambulante incesſu agili, molli, et ad ſcenicam levitatem formato, oculis inter ambulandum procaciter circum-actis, ruborem in facie, agilitatem in membris, habitum corporis ſucculentum, tunc ejus paſſionem praedominantem in *inclinatione ad voluptates venereas* poſitam colligimus. Interea iterum, iterumque monemus, has, aliasque propenſiones augeri et minui *diverſitate aetatis, ſexus, ſtatus, nationis ſeu climatis, conditionis ac educationis.*

§. 190.

Probabilitas practica, ſeu, uti alias vocatur, *politica* eſt illa, qua ex *collatione ſimilium circumſtantiarum* praedicimus ſimiles eventus ob concurrentiam certarum rationum phyſicarum et moralium. Nam Politici, quando rerum publicarum viciffitudines, incrementa ſcilicet aut decrementa et ſubverſiones praeciunt, ex praefentibus reipublicae conditionibus ope ſenſuum attente obſervatis, quas memoria nunc adefſe agnoſcit, collatisque cum eo ſtatu, quem rerum publicarum aliarum viciffitudines alio tempore comitatum eſſe aut praecediſſe recordatio oſtendit, eundem

dem eventum, eundemque effectum hario-
lantur ob positas easdem circumstantias, easdemque
causas, tam physicas quam morales: argumentan-
tur enim a simili ad simile, quia similium simi-
lis est ratio.

Scholion.

Hinc qui attendunt ad consilia, eorum-
que eventus in historiis relatos, ex lectione
librorum maximum hauriunt fructum. Utun-
tur hoc argumentandi genere etiam physici
quandoque, dum incolas planetarum dari
probant hunc in modum. Terra et planetae sunt
corpora solida, opaca, a sole lumen mutuantia: cum
ergo terra incolis sit repleta, quid obstat, quin eti-
am reliqui globi caelestes, qui ejusdem cum terra sunt
naturae, a suis incolis habitentur? Haec expecta-
tio similium a scholasticis vocatur *analogus ra-
tionis*. Cum autem haec similium expectatio inni-
tatur sensu, imaginatione et memoria tanquam
fundamentis, ea sine rationis adminiculo se
se exserere potest, adcoque ii, qui eosdem
expectant eventus, decipi possunt et non ra-
ro decipiuntur.

§. 191.

Gradus probabilitatis tam moralis, quam practi-
cae pariter pluralitate et diversitate signorum
ac circumstantiarum desumuntur. Summo pro-

babilitatis gradui dissentiri non valemus: *probabilitate tenuiore*, nobis obversante, iudicium cohibere possumus, si velimus, aut assentiri. Alius insuper propositionum probabilium usus est in *vita communi*, alius in *rebus philosophicis*, ac *mere theoreticis*. Cum nobis brevi esset pereundum, si staremus *immoti*, donec *evidentissime* nobis constaret, quid agendum esset, ideo in agendo non semper *evidentium physicam* aut *moralem* expectare debemus, sed etiam *probabilitatem* sequi, modo non sit omnino *tenuis*. Oportet nos in *vita communi* esse contentos *probabilitate* haud spernenda, non tamen levissima moveri *probabilitate*. Saepissime etiam ex duabus rebus, non omnino certis, eligenda est ea, quae minus *periculum*, si fallamur, post se trahat. Ast in *philosophicis* alicui propositioni adhuc obscurae propter quampiam speciem veritatis, quam praefert, plenum assensum sine maximo periculo errandi praestare non possumus, bene tamen eidem assentiri cum suspicione, errorem eidem posse subesse, et si ille me fugiat, quia nondum suppetunt rationes et argumenta, quibus probetur.

Scholion.

Si quis dicat, in *substantia* nihil esse, nisi quod in ea videt, is evidenti periculo errandi se exponit, eo quod nulla arte certior fieri queat, an idea substantiae illius, animo suo obversans, sit adaequata, nec ne. Quot *conjecturae* inanes circa historiam quasi certae afferuntur, quae multo maiorem postulerent lucem ex documentis, aliisque adminiculis historicis, si de iis *quidquam certi* statuendum esset. Abutimur videlicet libertate nostra assentiendi, et obscuris assensum praebere consuevimus quasi perspicuis et quasi indubitatis.

§. 192.

Saepe numero evenit, ut verba alicujus scriptoris aut loquentis *multiplikes* admittant *expositiones*. *Regulis* itaque opus est, quarum ope sensum auctoris eruere possumus. Complexus harum regularum dicitur *ars expositoria* seu *hermeneutica*, id est, *ars interpretandi*. Hinc actus, quo sensum auctoris, quem ipse intendit, ex legitimis regulis eruimus, vocatur *interpretatio*. Sensus auctoris sive scribentis sive loquentis est nihil aliud quam *idea ipsius*, quam per verba sua in animis legentium

tium vel audientium excitari vult. *Verosimile* autem est, quod auctor per verba sua non aliam ideam in animis audientium, legentiumve produci velit, quam quae cum quibusdam in scripto auctoris aut sermone obviis circumstantiis, id est, cum verborum positu, significatione, connexionem, auctoris aetate, affectu, fine concordat.

Scholion.

Hoc est genuinum verae interpretationis fundamentum, quo explicamus seu divinando assequimur id, quod ab auctore vel brevius, vel obscurius vel negligentius scriptum, dictumve est. Varias autem sunt causae obscuritatis. Nimirum scripturae forma deformis, 2. abbreviatio vulgo minus nota, 3. sphalma scribarum typographorumve, 4. defectus aut vitium interpunctionum, 5. Verbum obsoletum; novum, peregrinum, aequivocum, abruptum, superfluum, vel perplexum, 6. contradictio in sententiis atque perplexitas.

§. 193.

Cum *Probabilitas hermeneutica* sit illa propositio, qua id probabiliter pro sensu auctoris habemus, quod cum verborum significato,
po-

positu, connexione, fine, motivo et affectu convenit: Significatum autem non intelligamus, nisi *linguam*, qua auctor scripsit aut locutus est, probe calleamus, ejusdempue genium et quos vocant, idiotismos probe perspectos habeamus, consequens est, ut sine hac linguae notitia interpretatio fieri nequeat. 1) Cum dein subjectum saepe in antecedentibus latet, praedicatum in subsequenteribus accuratius explicetur, patet, *textum*, si fieri potest, extra contextum non debere considerari. 2) Cum porro aliquando auctor doctrinam in aliis quoque locis exposuit, et tunc saepe, quod uno loco obscurius dixit, altero multo dilucidius expressit, facile intelligitur, *loci auctorum parallela*, quae vocant, diligenter esse conferenda, ex iisque genuinam eorum sententiam eruendam, modo ista loca sibi non manifesto contradicant. 3) Cum etiam verba ad auctoris affectum et finem comparata esse oporteat, sequitur plane, ut verba ejus exponenda sint juxta *statum*, *affectum*, *hypothesin* et *motivum auctoris*. 4) Cum denique auctor sine fine praefixo aut sine motivo nihil scribat,

bat, vel loquatur: finis autem et motivum ejus, qui leges tulit, aut pactum iniit, ratio legum vel pactorum dicatur, consequens est, ut in interpretandis legibus, pactisque ratio earum, eorumque prae oculis habenda sit, adeoque interpretatio *declarativa*, *restrictiva* et *extensiva* locum habeant. §)

Scholia.

1) Quomodo quis interpretabitur oracula *sanctiora* sine cognitione linguae Hebraeae atque Graecae? quomodo fidem meretur ille, qui harum linguarum ignarus translationibus versionibusve aliorum fidei? haud abfimilis nimirum erit illi, qui ex *versionibus Homeri alienis* *Iliadem* interpretatur. Quo jure poterit quis *Pandectas* et *Novellas* interpretari, linguae latinae imperitus, et solis earundem commentariis confusus?

2) In *exegeſi ſacra* uſus hujus regulae ingens eſt. Et in *jurisprudencia* jurisconſulti commendant comparationem textuum unius ejusdemque jurisconſulti, ex eodem libro depromptorum, ex quorum nexu ſaepe perſpicuum fieri locum, in ſe obſcuriſſimum, egregie docuerunt *Henricus Brenkmannus* et *Bern. Henr. Reinaldus* in diſſ. et orat. de legum Inſcriptionibus, uti et *Jac. Labitti* in uſu Indiciſ Pandect.

3) Ita

3) Ita *D. Augustinus* in *libris Retractionum* dilucidius expressit, quod antea obscurius dixit. Accedit, quod, si constet, data opera sententiam mutasse auctorem, posterior sententia anteferenda sit priori. Quodsi autem inconsulto et ex inadvertentia auctor in contradictorias propositiones incidisse videatur, quod tamen praesumitur, tunc cessat interpretis officium, ac incipit obligatio secundum regulas logicas dispiciendi, utra sententia principiis rectae rationis magis conveniat, ubi in dubio is eligendus est sensus, qui vel nihil absurditatis habet, vel efficit, ut res aliquem sortiatur effectum. Inde cum milites praefidarii Eubocae ea lege se dediderunt, ut capita ipsis salva essent, perabsurda erat Turcarum cavillatio, dum dedititios medios dissecebant, sic capita salva fore, in re seria nugantes. Hinc conditiones impossibiles, turpes, perplexae, quae ultimis voluntatibus adjectae deprehenduntur, pro non scriptis habentur.

4) Sic Pythagorei et Platonici, item Stoici cum Christianis admittunt immortalitatem animae; ast aliud per to immortalitatem intelligunt Pythagorei et Platonici, aliud Stoici, aliud Christiani. Sic quae de attributis Dei dixit *Ben. Spinoza*, ea aliter omnino accipienda sunt, ac si a Christianis scriptoribus prolata essent; pleraque enim Spinozae dicta aliud quid significant

nificant, si separatim audiantur, aliud si cum toto ejus systemate comparentur.

5) Cum enim *ratio* sit finis legum; fini autem consentanea debeant esse *media*, sequitur, ut ex fine omnino judicandum sit, qualia media esse oporteat. Hinc in universum cessante ratione seu fine, media (id est leges) etiam cessare oportet. Interim ubi ratio legis verbis patet latius, *interpretatio extensiva*; ubi autem verba ratione legis latiora sunt, *restrictiva*, ac denique ubi verba et ratio pari passu ambulant, *declarativa* locum habet. Unde *praecardicum juris*: ubi eadem ratio, ibi eadem juris dispositio est.

§. 194.

Quoniam *interpretatio* est facultas, vim potestatemque legum et pactorum ex earum eorumque verbis et ratione eruendi, adeoque *interpres* ex verbis et ratione concludere debet; ratio legis vel pacti autem aut latius patet quam verba, aut verba latius ratione patent, aut verba ratioque conveniunt, consequens est, a) ut interpretatione declarativa non solum notio vocabulorum, textus series, et conjuncta loco et re probe expendenda sint, sed etiam semper praeferrī oportet.

oporteat sententiam, quae vitio caret et toti auctoris systemati, quod jurisconsulti *analogiam juris* vocant, convenit: *b)* ut in *interpretatione extensiva identitatis rationis*, licet verba legis et pacti deficient, praevaleat, *c)* ut in *interpretatione restrictiva* semper major aequitatis habeatur ratio, quam stricti juris. *d)* In dubio denique ut amplectamur partem, quae rectae rationi, virtuti, benignitati, humanitati vel maxime respondet. *Aequitas* enim id exigit, quae nihil aliud est, quam habitus amplectendi in dubio sententiam benigniorem. Quid autem recta ratio, quid virtus, benignitas et humanitas sit, ex principiis genuinae philosophiae et maxime ethices satis superque patet. Si quis autem stupiditatem pro recta ratione, vitium pro virtute, nimiam denique indulgentiam et conniventiam pro benignitate et humanitate habeat, suisque his falsis ideis interpretationem suam accommodet, *aequitatis cerebrinae* cultor dicendus est. Quodsi autem *ratio legis* cesset, et quidem in totum, tunc quoque *lex seu pactum* cessat: si certis duntaxat casibus cesset ratio, tunc non

cessat, sed vigorem suum pro illis casibus amittit. e) *Interpretatio* denique *mystica* est actus, quo quis mysterium istud divinando ita invenit, ut illud literae per omnia accurate quadret in casu, quo certo constat, auctorem id intendisse, ut arcanius quid hisce verbis exprimeret.

Scholia.

a) Qui sola verba captat, non *Jurisconsultus*, sed *Leguleius* est. Interpretatio declarativa explicat, quid in jure *tritium*, *tignum* &c. significet, item quomodo vocabulum *haeres* in jure civili et feudali sumatur &c. b) Unde in jure aliae sunt actiones *directae*, ex verbis legum, aliae *utiles*, ex mente seu interpretatione earundem profluentes propter *Praecardium juris*: Ubi eadem ratio est, ibi eadem esse debet juris dispositio. c) Sic *minor sine curatoris consensu contrahere* nequit, cum facile laedi posset, et in damnum induci: ast vero *testari* potest sine curatore, quia tunc nulla laesio metuenda est, quae rationem legis constituit. Ergo lex: *minor sine curatore nihil potest valide agere*: ad casum testamenti faciendi non est extendenda, sed ad contrahendum restringenda. d) Huc referri possunt pleraque, quae de interpretatione odiosorum et favorabilium ab aliis dicta sunt, quatenus accura-

curatae dantur definitiones favorabilium et odioforum. e) Quia *lex* fertur de eo, quod ut plurimum de rebus humanis contingit, hinc e. g. *impubes*, etsi aliquando ante pilos sapiat, non ideo magis tamen testari poterit ac reliqui ejusdem aetatis adolescentes. *Lex* enim ideo non exolefcit, si ratio ejus celfet uno alterove cafu, quia fertur de eo, quod ut plurimum fieri folet. f) Hinc cribro aquam hauriunt, qui algent et fudant in divinando, quid arcani in Homeri Iliade et Odyffeia latitet, nifi prius exploratum fit, 1) arcani quid fub iftis poematibus occultari, 2) *phyficumne* an *hifloricum*, an *morale*, an *propheticum* illud fit *mysterium*, quod fub litera latitat *facrorum bibliorum*, aut *metamorphofeos Ovidii*, *Cenotaphiique notiffimi Æliae Laeliae Crifpidis*, fimiliumque. Uti nam ingenium humanum, ad quaerenda *mysteria* adeo pronum, non etiam in facris libris fingeret *mysteria*, quorum *vestigia* ibidem nulla exftant. Hactenus de interpretatione *logica*, cum qua non eft confundenda *grammatica interpretatio*, quae aliis nititur fundamentis.

Caput III.

Sectio prima.

De *Methodo* inveniendi veritatem *meditando*, et quidem de *Methodo cogitandi synthetica*.

§ 195.

Cum juxta mentem *Aristotelis* duo sint scibilium, principia scilicet et conclusiones, ideo prudentia suadet, ut vel a principiis ad conclusiones, vel ab his ad illa in cogitando progrediamur. Prior progressio *methodus geometrica* seu *synthetica*, (quia geometrae ea potissimum uti solent) posterior autem nuncupatur *analytica*. a) In priori ostenditur, quomodo ex principiis legitime fluant conclusiones, in posteriori econtra monstratur, quomodo conclusiones referri queant ad sua principia, detegatur ratio, hic et nunc observata, unam veritatem ex alia deducendi, feriemque cogitationum continuandi. Unde quemadmodum in *Grammatica* orationis tractatio, in *Rhetorica* elocutionis, et pronuntiationis, in *Musica* modorum

dorum praestantissima est, ita in *Logica* methodus reliquos sciendi modos exsuperat. Cum *methodus* sit dispositio ordinatissima idearum, judiciorum tam mediatorum quam immediatorum in ordine ad veritatem detegendam haecenus ignoratam, vel ad eam jam detectam dijudicandam et proponendam, ea facile intelligitur primis tribus mentis operationibus natura sua praecedere, tempore discendi autem succedere. *b)*

Scholia.

Sicut *modus syllogismi* concatenandi vel est *analyticus*, in quo conclusionem resolvimus in sua principia seu in suas praemissas, vel *syntheticus*, in quo ex simplicissimis, primisque principiis descenditur ad conclusionem, ita *meditatio* aut est *analytica*, aut *synthetica*: cumque *uterque* ratiocinia concatenandi *modus* sine *arithmetica* et *geometria* addisci queat, ita haec studia mathematica, etsi multum lucis studio logices affundant, ad addiscendam methodum geometricam *absolute* necessaria non sunt.

b) Cum *philosophi* sit asserta sua principiis certis ac immotis superstruere, et quidem eo ordine, ut principiis hisce rite super-

strui asserta, non modo ipse philosophus, sed etiam quivis alius lector vel auditor facile et cito intelligat, necessario sequitur, ut iste ordo vel *syntheticus* sit vel *analyticus*. Ille locum habet praecipue in meditando, docendo, et scribendo, hic in legendo, interpretando ac disputando. Atque hac ratione quasi per gradus, uti fert dictum vetus, ad veritatem latentem descenditur, veritasque tam *certa* quam *probabilis*, omnibus eam inquirere cupientibus communicatur.

§. 196.

Veritas est duplex: *certa* et *probabilis* scilicet: de illa nunc agendum est, de hac postea. Ponamus, te per casus speciales seu ope experientiae sive in rebus naturalibus, sive in moralibus, civilibusve acquisivisse ideam, non claram modo, sed distinctam quoque et completam; jam quo plures in promptu sunt *observationes*, quoque plures rerum observatarum sunt *notae* et *characteres*, seu *judicia*, quibus rem unam ab altera distinguas, eo proniorem tibi munisti viam tam ad construendas rerum bonas definitiones, quam ad definienda verba in definitionibus adhiberi solita.

Scho-

Scholion.

Sic ubi *animam humanam* definiisti per substantiam hominis incompletam, intellectu et voluntate praeditam, debes etiam, ut idea tua de anima humana adaequata fit, etiam definire, quid fit *substantia*, quid *incompleta*, quid *intellectus*, quid denique *voluntas*. Quoties enim definitiones reales initio statim non possunt haberi, toties nominales sufficiant, modo ad amissam factae sint, in ordine ad investigandam veritatem, quia definitio nominalis etiam in se continet complures certas notas, quibus res aliqua semper et ubique ab omnibus reliquis distinguitur. Ejusmodi notae et characteres sunt proprietates aut partes essentiales, et hinc non possunt non novas suppeditare veritates.

§. 197.

Cum eo plures nobis sint inveniendae veritatis fontes, quo plures nanciscimur definitiones, luculenter patet, res definitas, si fieri possit, secundum regulas supra expostas esse dividendas, singulorumque membrorum novas condendas esse definitiones, praecipue cum singulae definitionum partes singulas dabunt praemissas, imo non solum per *regulas ratiocinii*, sed etiam *conversionis*, aequi-

pollentiae et *oppositionis* servient ad elicienda *axiomata*, *postulata*, et *corollaria*, a) quae bases sunt reliquarum veritatum, inde derivandarum, *theorematum* scilicet, et *problematum*, *positionumque*, b) quae emergunt, quoties plures definitiones combinantur.

Scholia.

a) Explorasti per speciales casus, quod felicitas bene definiatur per *statum durabilis gaudii*. Ex hac definitione deduces sequentia *axiomata per omissionem differentiae*.
 “ 1. Felicitas supponit statum durabilem seu perpetuam durationem. 2. Ubi est felicitas, ibi debet esse status durabilis. 3. Quo major est status durabilis, eo major est felicitas. *Per omissionem generis*. 1. Felicitas est gaudium. 2. Quicumque est felix, ille fruitur gaudio. *Per conversionem*. 1. Quidquid est status durabilis gaudii, illud est felicitas. 2. Ubicumque locum habet status durabilis gaudii, ibi datur felicitas. *Per aequipollentiam*. Ubicumque non adest status durabilis gaudii, ibi non est felicitas. Ubicumque deficit durabile gaudium, ibi exultat felicitas. Quicumque non est capax durabilis gaudii, ille non est capax felicitatis. Jam sequitur quoddam *postulatum*. Quicumque vult ad felicitatem pervenire, debet sibi

fibi comparare statum durabilem gaudii. „
Ex primo axioma deducitur sequens corollarium. Quicumque ergo versatur in statu durabili taedii, ille non fruitur felicitate.

b) Est definitio una: felicitas est status durabilis gaudii: altera: gaudium est constans sensus perfectionis. Ex his duabus definitionibus inter se combinatis fluit theorema, omni felicitati inest sensus perfectionis. De veritate hujus theorematism si vere convictus esse velim, illud demonstratione indiget, ex praefatis definitionibus, earumque axiomatibus ac postulatis, horumque corollariis petenda. Eandem demonstrationem quaevis problematis resolutio etiam postulat. Demonstratur autem praefatum theorema hunc in modum. Omni durabili gaudio inest constans sensus perfectionis (id patet per realem definitionem gaudii) atqui in omni felicitate datur durabile gaudium (prouti patet ex definitione felicitatis.) Ergo in omni felicitate existit sensus perfectionis. Vis problema habere? En: quicumque alterum vult perducere ad felicitatem, is debet illi viam monstrare ad sensum perfectionis constantem. Etiam hoc problema ex allatis duabus definitionibus, felicitatis scilicet et gaudii, profluit. Ut illud feliciter solvas, requiritur, ut causas et originem gaudii, seu rei, quae produci debet, perspectas habeas. Si nosti, quod gaudium oriatur ex repraesentatione perfectionis, tunc nullo negotio solvis problema. Quicumque vult alterum perducere ad felicitatem, ille id agat, ut alter perfectionem
sibi

sibi quam vividissime repraesentet. Ex his theorematibus et problematibus si placeat derivare novas propositiones, uti derivari vigore allatarum regularum possunt et solent, tunc illae vocantur *positiones*, item *confectaria*, quin et *corollaria*. Denique nullum est *corollarium*, *problema* aut *theoremata* nullum, ex quo, si aciem meditationis intenderis, hasque ideas cum aliis ideis novis comparaveris, non emergunt novae conclusiones et veritates.

§. 198.

Singulis hisce propositionum generibus addi solent annotationes, quas *Scholia* vocamus, et ad illustranda ea, quae adhuc minus clara videri possent, adhibere solemus. a) Denique interdum thesiv nostram ut sufficienter probare aut demonstrare possimus, oportet nos in subsidium vocare aliquam propositionem *extraneam*, id est, ex *aliena disciplina* desumptam, quam *lemmatis* nomine insignire consuevimus. b)

Scholia.

a) In Scholiis ostenditur origo, *etymologia* et *vis* vocis aut propositionis. Ibi digitus intenditur in *usum* propositionis, in *auctorem* et *modum*, quo auctor ad hanc illamve positionem

nem delapsus est : ibi respondetur ad *objectiones*, enodantur *dubia*, *obscura* declarantur, *historiae* et *fontes inventionum* recensentur, et si quae alia scitu nec injucunda nec inutilia occurrunt, inseri solent. Sic huic propositioni : *Cosmologia generalis est scientia mundi in genere*, sequentia addere poteris Scholia. 1. *Wolffius*, *Philosophiae* et *Matheseos* restaurator, est inventor hujus disciplinae. 2. Per *mundum* hic non intelligitur individuus hic mundus aspectabilis, caelo et terra constans, de quo *physica* et *astronomia* exponit, sed complexus notionum, quae ab hoc, qui existit, mundo individuo abstractae, mundo generatim considerato conveniunt. 3. *Cosmologia generalis* alias vocatur *transcendentalis*, quatenus ibi nonnisi ejusmodi positiones demonstrantur, quae, quia sunt *universaliores*, fundamenti loco substernuntur. 4. Ejus *usus* se se exerit in *theologia naturali*, ubi *existentia Dei* demonstranda venit, quae nunquam demonstrabitur, nisi antea *contingentiam* hujusce mundi specialis ex *cosmologia generali* stabiliveris. 5. In *physica*, quatenus *physicus* *generalem* sibi de mundo *notionem* comparat, *legesque*, quibus corporum mutationes conformantur, prius rite perspectas habeat, quam tum hanc terram, illiusque multa variaque corpora, tum hoc caelum, innumerasque ejus, ac diversissimas stellas, planetasque investiget.

b) Jus Naturae statuit, omnes actiones bonas

nas vel malas esse intrinsece et per suam naturam bonas vel malas. Ad veritatem hujus propositionis demonstrandam, si ex ontologia defumas illam propositionem, verissimam sane et multarum conclusionum feracissimam: *Essentia entis est absolute necessaria et immutabilis*, tunc haec propositio ontologica vocatur *lemma*, et sic applicatur pro casu praesenti. Essentia cujusvis actionis nostrae ita est constituta, ut vel bonas habeat consequentias, vel malas, quas quidem ob debilem intellectus nostri aciem non semper perspicimus ante, at certe tamen aut statim aut post tempus sentimus: sed actionis nostrae essentia est absolute necessaria et immutabilis, id quod in *Ontologia* demonstratur. Ergo actiones nostrae bonae vel malae sunt intrinsece, id est, per essentiam suam bonae vel malae; cum illa actio dicatur *intrinsece bona*, quae sibi bonas habet connexas consequentias, et *intrinsece mala*, a qua malae consequentiae per naturam suam sunt inseparabiles. Haud dissimiliter ad probandam existentiam revelationis divinae assumimus ex theologia naturali hanc propositionem; *existit Deus*: et ad probandam existentiam Dei assumimus ex cosmologia assertum de *contingentia mundi*; ut taceamus alias plurimas propositiones in theologia naturali, quae explicari et intelligi nequeunt, nisi notiones quaedam etiam ex ontologia et psychologia *lemmatum instar* praestruantur.

§. 199.

Hoc modo *veritates certae* inveniuntur: *ast probabiles?* has posteriores, si velis reperire, omnia rei phaenomena, quoad fieri potest, *experiundo* investiga, iisque inter se collatis vide, ut invenias *hypothesin*, ex qua horum phaenomenorum *explicatio* haberi possit: ex phaenomenis igitur formantur *propositiones* seu *sequelae*: quoties jam hae multitudine examinum fiunt *universales*, toties *inductio* erit *universalis*. a) Idem observandum venit de quacunque alia probabilitate: in *historica* conferendae sunt *regulae* de auctoritate, ejusque gradibus: in *politica* consilia et rei circumstantiae comparari debent, et *pro hypothesi* ponamus oportet, positis hujusmodi consiliis et circumstantiis talem sequi solere eventum: in *morali* conferenda sunt signa inclinationum, aut actiones et omissiones: in *hermeneutica* leges interpretandi. In invenienda *veritate certa* felix eris, si acri judicio, in *probabili* autem, si ingenio polles. b)

Scholia.

a) Si observaveris diligenter, *aurum ab igne rarefieri*, si examinaveris dein et reliqua *metalla, semimetalla, omnia fossilia, animalia et vegetabilia*, quae omnia ignis rarefacit, tunc propositionem universalem hunc in modum condere licet. Omnia corpora ab igne *rarefunt*. Haec propositio universalis pro vera seu pro hypothesis habenda est. Sin contraria quaedam phaenomena ex post in singularibus corporibus occurrerint, tunc limitanda erit conclusio.

b) Haec meditatio merito dicitur *divinatio*, de qua Cicero fuse edisserit in *libr. de divinat.* Certe, quidquid Vates in suo aestu sacrato eruit, aut eruere potest, id ipsum, imo plus adinvenit logicus frequenti meditatione, per hanc cogitandi methodum ordinata.

§. 200.

Atque sic adminiculo meditationis acquirimus sylvam veritatum: has si aliis proponere velimus, de ordine cogitandum est, secundum quem veritates inventae proponi queant. Ordo iste vocatur dispositio veritatum inventarum, quae partim pro natura *materiae*, partim pro modo proponendi instituenda venit. Quoties philosophis veritates ope
medi-

meditationis inventae proponi debeant, tunc id fieri solet per *dissertationem*, methodo synthetica tractatam. Sin orator ejusmodi veritates detectas auditoribus suis proponat necesse sit, tunc id confici oportet aut per *chrias colloquiumve*, aut per alias hujus generis *elaborationes oratorias*, prout scopus sermonis aut orationis, qui in persuadendo ponitur, exigere solet. Quorsum praecipue conducit *divisio* ideae distinctae, et omnium notarum rei distinctae, quantum fieri potest; uti et *definitio* cujusvis membri dividendis, ac tandem applicatio veritatum meditando erutarum ad praesentes res, personas, et circumstantias. Unde patet, quam impossibile sit, absque apta et legitima meditatione seu juxta methodum syntheticam seu analyticam instituta, aptum quid, hominumque auribus dignum elaborare.

Scholion.

Si tibi autem suppeditetur aliqua *propositio*: e. gr. *Logica est ante Rhetoricam seu Eloquentiam addiscenda*, tunc in meditando ita procedendum est.

1. *Indaga* in definitionem subjecti et praedicati, uti et Rhetoricae seu eloquentiae.

C e

2. *Affer*

2. *Affer* casus singulares, sub generalibus definitionis cujuslibet notis comprehensos, et adhibe distributionem Rhetoribus admodum notam juxta tempora, loca, personas, aliaque praedicamenta.

3. *Inquire* in modum, auxilia et instrumenta, semper memor illius Hexametri: *quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.*

4. *Praesertim quaere* in ipsis subjecti notis rationem, ob quam praedicatum conveniat subjecto. Atque ex hac ratione forma syllogismum ad demonstrandam propositionem suppeditatam.

5. *Tandem collige* similitudines, paritates, inductiones, exempla, et quaevis alia Scholia, quae propositioni tuae aut explicandae aut illustrandae inservire quoquo modo possunt. Ex his demum sole clarius patebit, *Logicam in ordine discendi locum praeripere Rhetoricae seu Eloquentiae.*

§. 201.

Si veritates satis multas, adminiculo Meditationis inventas, aliis in quadam dissertatione communicare volumus, tunc methodum syntheticam in eadem adhiberi posse diximus. Studiose igitur indicari oportet fontes supradictarum veritatum, et modum, quo una veritas ex altera meditando eruta fuit,
non

non vero argumenta contraria, et eorum confectaria, ne dissertatio refutatione eorundem in immensum crescat, et lector per invia et devia ducatur. Cum enim omnis propositio per legitimam demonstrationem inventa et stabilita sit vera, etiam si alterius argumenta ab invidia seu odio ducta, fallaciisve illinita nesciamus, et veram quoque propositionem impugnari posse doceat tristis experientia, refutari tamen non potest. Ita Geometrae nullos perhorrescunt refutatores, etsi contingere queat, ut geometriae expers aut contradicendi spiritu agitatedus geometricas veritates impugnare non erubescat. Hinc viri profundissime docti et veritatis cultores feram contentionis cum consequentiariis, quos imitari turpe est, non recipiunt, sed sua demonstrantes dogmata acquiescunt, probe scientes, ita quemvis dissentientem et blasphemantem esse refutatum, se ipsos autem ab omni refutatione securos.

Scholion.

Propositurus igitur in quadam dissertatione hanc veritatem meditando inventam, quod

scilicet praeter partes materiae sensibiles adhuc dantur innumerae ejusdem partes insensibiles, rem ita aggre-
dere. Illae particulae materiae dicuntur insensibiles, quae nullam in organis sensoriiis corporis nostri crassi producant mutationem: atqui dantur particulae materiae, quae nul-
lam in organis sensoriiis corporis nostri pro-
ducunt mutationem: ergo dantur particulae materiae minutissimae seu insensibiles: *major* hujus syllogismi indicat definitionem parti-
culae insensibilis. *Minor* probatur. Nervi or-
ganorum sensoriorum nostrorum non possunt moveri a particulis minutissimis: ergo dan-
tur particulae materiae tam minutae, ut nul-
lam in organis sensoriiis corporis nostri pro-
ducant mutationem. *Antecedens* probatur. Nervi nostri, qui ad sensum efficiendum ab objectis moveri debent, non sunt minutissi-
mi, sed funiculorum instar, ex multis parti-
culis seminaribus contexti. Ergo nervi orga-
norum sensoriorum nostrorum non possunt moveri a particulis minutissimis. *Antecedens* patet ex anatomia, et probatur ulterius. Ner-
vi nostri utpote partes sensibiles corporis no-
stri constituuntur ab insensibilibus particulis, non seorsim sumptis, sed simul conjunctis, adeo, ut particulae minutissimae, quae singu-
lae nervos membrorum nostrorum movere nequeunt, simul junctae movere possint: veluti filamenta serica singula, seorsim acce-
pta, nullum colorem habere videntur, con-
juncta

juncta tamen et simul sumpta, filum album, rubrum, aliove colore tinctum, componunt, cum filamenta serica, seorsim accepta organon nostrum visus movere nequeant, adeoque nullam in eo producant mutationem. Bacilli septem, quorum singuli seorsim sumpti facile franguntur, simul accepti vix ac ne vix quidem frangi possunt: quod in partibus sensibilibus fasciculi contingit, id eo magis dici potest de partibus insensibilibus. Singulae partes effluvii magnetici non possunt attrahere ferrum: ast simul seu in magna copia sumtae attrahere possunt, utut sint insensibiles. Existere autem effluvia, quae alias etiam evaporationes aut exhalationes dicuntur, innumeris exemplis probari potest. Aquas, si eae in aestate soli exponantur, diminui experimur, propter partium, sine dubio, ex iis evaporationem et exhalationem, quanquam nemo unquam has particulas evaporantes vidit vel sensu deprehendit. *Magnes* attrahit ferrum, num per partes sensibiles? ast istae non conspiciuntur, nec conspectae unquam fuerunt. Ergo per particulas insensibiles, quas *striatas* et *hamatas* vocamus, attrahit ferrum aliaque corpora magnetica intra sphaeram effluvii magnetici constituta, cum actio in distans jam dudum sit explosa, et totum hoc universum unus et sibi omni ex parte cohaerens globus non sit, sed instar machinae in innumeras distinctae partes sensibiles aeque ac in-

sensibiles, non modo subtilissimum, in quo vi centrifuga et centripeta feruntur stellae, planetae et satellites, liquorem et aetherem, sed crassiora quoque corpora, variis modis composita, et ex particulis seu corpusculis insensibilibus ac primogeniis contexta in se ita contineat, ut mutuus eorum contactus facile intelligatur. Imo ut veritas nostrae sententiae eo reddatur clarior ac manifestior, confideremus, prout par est, *generationem* aequae ac *corruptionem* et *alterationem* corporum paulo attentius. Vides acervum lapillorum aut numerorum. Iste acervus nec crescit, nisi quosdam alios addas, nec decrescit, nisi quosdam demas. Haec est natura *incrementi* et *decrementi*, haec est natura cujusvis quantitatis, ut per *additionem* acervus crescat, et per *demptionem* decrescat. Contrarium est impossibile. Crescunt *herbae, plantae* atque *arbores*, crescunt corpora animalium tam rationalium quam irrationalium, crescunt, inquam, sine dubio per *appositionem* seu *intus sumptionem* quarundam particularum: ast quis sensu unquam deprehendit, quatenam illae sint *particulae heterogeneae*, quae herbis, plantis, arboribusque, item quae corporibus hominum, brutorum atque insectorum accesserunt? Quod creverint gramina, herbae et arbores, quod creverint corpora animalium, observamus quidem, sed quod *crescant*, nemo mortalium vidit unquam. Ergo *particulae*, quae iis accedunt, sunt
invi-

invisibiles seu insensibiles. Idem accidit in *corruptione corporum*: quando animal morti appropinquare incipit, aut mortuum est, decedunt particulae insensibiles, corpusque, quod antea erat pingue, rarefcit. Quis autem unquam vidit has particulas decedentes? decrefcere videmus herbas, plantas et gramina, ast quis visu percepit hasce evaporationes et particulas decedentes? ipse homo, qui crefcit, non videt particulas *accedentes*; nec videt, qui prope senectutem aut mortem est, particulas *decedentes*. Dantur ergo materiae partes non modo sensibiles, sed etiam insensibiles, quae posteriores saltem intellectu percipiuntur. Hinc non *sensus* sed *intellectus* pro mensura et norma *insensibilium* statuendus est. Id quod erat demonstrandum.

Sectio II.

De Methodo dijudicandi Veritatem, et methodo cogitandi analytica.

§. 202.

M*editatio* est applicatio cogitationum nostrarum, ad Veritatem non modo inveniendam, sed etiam dijudicandam, legibus cogitandi ab ipso naturae auctore intellectui nostro inditis conformiter. Egimus hactenus de methodo meditandi synthetica, descendendo a principiis ad conclusiones. Jam

transeamus ad methodum meditandi analyticam, ascendendo a conclusionibus ad Principia, quas ab aliis scriptoribus inventas in libris eorundem tam historicis quam dogmaticis legimus. Cum enim unus idemque homo neque omnes res propria experientia noscere, neque omnes veritates propria meditatione invenire aut demonstrare queat, probe gnarus, nec tempus, nec vires ipsius, aliasque circumstantias et occasiones sibi ad talem tantumque laborem sufficere, Deus manifesto voluit, ut cogitationes nostras legibus cogitandi intellectui nostro divinitus praescriptis convenienter ita dirigamus, ne experimenta, ab aliis rite instituta, aut veritates ab aliis explicatae et demonstratae nos lateant, aut a nobis negligantur, quatenus nos, nostrumque statum tam internum quam externum reddere possunt perfectiorem. Continentur hae veritates ab aliis inventae in libris eorum, quos *historicos* vocamus, quoties facta seu propositiones singulares comprehendunt; *dogmaticos* autem, si dogmata sive universales positiones exhibent. Libri dogmatici,

tici, quoties propositiones universales e. gr. de essentia, principio, qualitatibusque rerum, saltem enarrant absque demonstrationibus, et ad summum varias a variis allatas probationes indicant quidem, sed non evolvunt, dicuntur *dogmatico - historici*: in quibus vero veritates exasciatis demonstrationibus mununtur, *scientifici* seu *systematico - dogmatici*. In iis igitur libris seu monumentis, quando quis experientias aliorum, definitiones ab aliis datas, eorumque demonstrationes, cum regulis experientiarum, definitionum et demonstrationum contendit, atque utrum ad eorum normam confecta sint, nec ne, examinat, tunc *dijudicare* dicitur.

Scholion.

Tota difficultas in eo vertitur, ut, sicut aurum effollum ad lapidem examinamus lydi-
dium, ita et resolvamus judicia in sua sub-
jecta et praedicata, consideremus ratiocinia
secundum formam et materiam, an non et in
quanam catenae parte latitet vitium; exa-
minemus conversiones, aequipollentias et
oppositiones juxta earum regulas, definitio-
nes pariter et divisiones, referamus conclu-
siones ad sua principia, et phaenomena ad
suas

suas hypotheses, ut appareat, an tota demonstrationis seu probationis series recte se habeat. Sine hoc examine ad cognitionem veritatum ab aliis inventarum pervenire non possumus. Sic Arithmetici dijudicant, an recte usi fuerint regula detri, an in hoc, aliove exemplo bene fuerint operati, erraverintve, dicentes; probatio operationis regulae hujusce facile et solide simul perspicitur, si numerum tertium in locum primi, et rursus primum in locum tertii, et quartum inventum in locum secundi ponens, rursus per regulam operatus fueris; nam si primo bene fecisti, jam ultimo in quotiente invenies secundum prius in regula positum. Exempli gratia 2. ova tribus emuntur denariis, quot denariis comparantur 12. ova? si (uti dictum est) juxta regulam procefferis, in quotiente 18 reperies: cujus si probam habere cupis, numeros istos tali ordinabis ratione: 12. 18. 2. atque cum iterum secundum regulam operatus fueris, in quotiente 3. reperientur. Non aliter scilicet, ac dum *Arithmetici* addiderunt, subtraxerunt, multiplicarunt ac diviserunt, harum operationum probationes subnectere solent cum cautela, quam etiam in exprimendo magno numero adhibent. Haud absimiliter quidam viri aequae ac juvenes scripta *Wolfi* legerunt, et quidem ita legerunt, ut omnes demonstrationes *Wolfianas*, quae nexum celant, syllogismorum ope in prima sua elemen-

elementa resolverint. Quo factum, ut, ex quo fonte profluxerit cujusvis asserti veritas, nullo negotio perspexerint, ac soliditatem iudicii acquisiverint.

§. 203.

Dijudicare veritatem nihil est aliud, quam experientias aliorum aequae ac suas, definitiones, argumentationes, positionesque, earumque demonstrationes cum regulis legitimae experientiae, definitionis ac demonstrationis contendere seu conferre, et consequenter *examinare*, utrum ad earum normam confectae sint, nec ne. Cum autem alii suas cogitationes et animi sensa vel *in scriptis* vel *oretenus* aperiunt, in praesenti sectione nonnisi de iis loquamur veritatibus, quas alii nobis oretenus communicant, in sequenti autem etiam de iis, quas alii nobis per scripta seu libros tradiderunt. Paucis igitur in hac sectione attingam examen tam experientiarum, quam propositionum universalium, ab aliis datarum, fusius hanc materiam tractaturus in sectione sequenti: ibidem enim de lectione *librorum* ex instituto agetur, quibus ea continentur, quae alii
vel

vel sunt experti , vel explicant, vel demon-
strant.

Scholion.

Varia dubia , si ad dijudicandas propositio-
nes, ab aliis datas te dederis, se tibi spon-
te offerent , et positiones , quae antea tibi
videbantur certae , nunc vix probabiles in-
terdum invenies , et , quae antea vix pro-
babilitatis gradum attigisse videbantur , nunc
firmiter demonstratas deprehendes , *dubia et*
praejudicia interdum ita se tibi sponte offerent,
ut alterum alterum portu quasi excludat. In
quo examine quanta lateat *voluptas philoso-*
phica , ii demum norunt , qui mentis vires
non patiuntur hebescere , sed ingenium ve-
luti arcum , intentum habent , et nunc hanc
experientiam, nunc illam propositionem, nunc
hoc factum historicum , nunc illud dogma se-
cundum regulas veritatis certae vel probabi-
lis dijudicando pertractant. Hoc uno exer-
citio, saepius instituto, si juvenes philosophiae
cultores probe subiguntur , dici non potest,
quantam inde *judicii soliditatem et ingenui prom-*
ptitudinem in cogitando , veluti mellis uber-
rimam , referant.

§. 204.

Alterius cogitationes *oretenus* relatas di-
judicaturus easdem cum terminis jungat o-
por-

portet *ideas*, quas referens cum iis connectit. *Aliorum enim voces et sermones* dijudicaturus alios intelligere debet. Cum autem alter alterum intelligere nequeat, nisi uterque cum iisdem vocibus easdem conjungere sciat *ideas*, consequens est, ut alterius voces dijudicaturus easdem cum terminis ore prolatis jungat *ideas* seu *notiones*, quas alter cum iis junxerat, si mentem loquentis acu quasi tangere et verbis illius falsum alienumve sensum non affingere cupit.

Scholion.

Hinc attendendum est ad *definitiones*, quibus loquens voces adhibitas determinat, aut saltem in *significatum vocis*, quae non definitur, inquirendum, quem ipsi *usus loquendi* tribuit. Recolligenda hic veniunt ea, quae supra in materia de terminis de *termino familiari* adduximus. Sic terminus *galant*, et terminus *ambition* multis Germanis usque eo evaserunt familiares, ut iisdem inter sua colloquia continuo utantur, et ideam quoque aliquam cum iisdem connectant, sed plerumque obscuram, ita, ut ipsi, quid sibi uterque velit terminus, interrogati, ideam cum iisdem conjungendam aliis enumerare nesciant. Item si quis dicat de Mevio, er *weist zu leben*, non quivis audiens statim intelligit dicentem: *homo luxuriosus*

sus et lascivus alias cum iisdem vocibus plerumque jungit ideas, quam *sapiens et moderatus*. Ille de eo haec verba intelligit, qui cum libidinosis, ebriosisque hominibus conversationem ambit, et qui diu in lustris et helluationibus et ludendo vivit: iste autem eum his verbis intellectum cupit, qui suavibus colloquiis demulcet focios, qui in neminem injurius existit, qui illatas sibi injurias leviores quasi non appercipit, scilicet qui actiones suas ita dirigere novit, ut aliis placeat.

§. 205.

Aliorum loquelas dijudicaturus *linguam eorum* calleat oportet, et *idiotismos*, et *modum agendi*, cum ad dijudicandam veritatem requiratur ut alter alterum loquentem intelligat, uti in Spho praecedenti ostensum est: neuter autem alterum intelliget, nisi uterque alterius quoque didicerit linguam, quia experientia teste Germanus cum vocibus latinis aut graecis non easdem conjungere potest ideas, quas latinus seu graecus cum iisdem conjungit. 1) Hinc luculenter patet, quod dijudicaturus debeat non solum esse leviter tinctus principiis linguae alienae, sed probe versatus tam in grammatica quam syntavi illius linguae, quin
et

et in idiotismis illius : est enim sua cuique populo lex , sua cuique dictio , quin et suus cuique modus agendi , qui non nisi *terminis technicis et artificialibus* exprimi solet. 2)

Scholia.

1) Haud invidenda proin est exegeticae doctrinae studioforum fors , qui ad studium *Exegetarum* se se accingunt , antequam linguas sanctas , *græcam* scilicet et *hebraeam* sibi reddiderunt satis cognititas , aut qui studio *juris romani* se se mancipant , priusquam in *addiscendis antiquitatibus romanis* se se probe exercuerint. 2) Sic frustra in scholis consumitur tempus *epistolas* explicando et *orationes ciceronianas* , cum paucissimi inter scholarum magistros et multo pauciores inter discipulos in *jurisprudencia romana* et modo , quo Romani suas solebant tractare causas , subactum habeant ingenium , sine quibus *adminiculis Ciceronis mentem* reperire non datur.

§. 206.

Dijudicaturus alterius relationes et assertiones nihil prius , nihil posterius habeat oportet , quam nosse *stilum* 1) et *pronuntiationem referentis*. 2)

Scho-

Scholion.

1) *Alio stilo utitur historicus, qui refert, alio, qui philosophatur, alio denique, qui perorat, aut versus canit. Alius orationis habitus exigitur in epistolis, alius in orationibus, alius in dialogis et satiris, alius denique in aliis scribendi generibus. Grammatica justam verborum compositionem docet, sententias necessarias suppeditat Philosophia, easdem denique apte disponit Rhetorica, et Poësis denique non modo in metrum redigit, sed et variis terminis vagis et metaphoricis tam genuina facta et dogmata, quam fictiones, notionesque deceptrices suas quasi calamistris exornat, eisque colores adscititios, veluti fucum, inducit, ibique lepores venatur, ubi lepores declarat esse animalia timidissima.*

2) *Dialectus seu pronuntiatio cujusvis linguae pro varietate provinciarum urbiumque, in quibus illa regnat, admodum variat. Prouti vel inter ipsos graecos dialectum atticam, aeolicam, jonicam, doricam et macedonicam regnasse novimus.*

§. 207.

Signum est id, cujus idea excitat ideam alterius. 1) Id, cujus idea excitatur, vocatur signatum. 2) Si res, quae significatur, praesens est, tunc signum vocatur demonstrativum,

si futura fuerit, *prognosticum*: si denique praeterita, tunc *rememorativum* seu *memoriale*. Signum, inter quod et rem significatam necessarius est nexus, dicitur *necessarium*, 3) seu *naturale*; signum, quod ab arbitrio humano pendet, *arbitrarium*. 4) Cuivis signo respondent duae ideae, quarum ea, quae ipsum signum sistit, *materialis*, et illa, quae signatum repraesentat, *formalis* nuncupari solet. 5) Caeterum termini iidem cum in eadem et diversis linguis res diversas, et *diversi termini* in eadem et in diversis linguis rem eandem notare soleant, hinc termini ad signa *arbitraria* referuntur. 6)

Scholion.

1) Illuminationes urbis in natali die Principis sunt signa *gaudii*: idea lampadum in hoc die accensarum excitat in nobis ideam gaudii, in animo civium excitati. Lampas accensa est ergo *signum*. 2) Uti in praecedenti exemplo gaudium est *signatum*. 3) Fumus est signum naturale seu necessarium ignis. Foetor est signum naturale stercoris &c. 4) Verba sunt signa arbitraria conceptuum. Poterimus enim ideas nostras aliis signis, e. gr. nutu, renutu,

gestibus et manibus indicare. Sunt quidam, qui verba et voces a se invicem distinguunt: *voces* ad sonos actu prolatos, eosque articulatos extendi volunt: *verba* vero esse signa ajunt, quibus sonus articulatus proferri potest, sive ore, sive calamo. 5) Repraesentatio arcus colorati in nubibus est *idea materialis* iridis: repraesentatio autem diluvii in posterum non amplius venturi est *formalis idea* iridis. 6) *Equus, cavallo, cheval, Pferd, Ross* significant idem ens. *Cancer, Krebs, ecrevice* significant animal aquatile, morbum, fidus, armorum genus. Id quod minime fieret, si termini essent signa naturalia seu necessaria: nam *fumus*, qui est signum naturale ignis, praeter ignem nec hic nec alibi quidquam significat. Si magister dicat discipulo suo: *Barbara* pertinet ad *primam figuram*: tunc discipulus eandem ideam cum hac voce jungit, quam Magister cum eadem connectit. Ast si *mediastinus* hunc magistrum ita loquentem forte audit: tunc putat, magistro esse sermonem de faemina quadam et de figura in habitu corporis, qui animantibus brutis comparari solet. *Gallus* denique illiteratus, cui nonnisi nomen *Barbe* est notum, nescit, quid sibi haec velit *Barbara* aut *figura*. Discipulus ergo intelligit magistrum *recte*, *mediastinus male*, et *Gallus omnino non*. Id quod non fieret, si *barbara* et *figura* essent signa naturalia.

§. 208.

Vires humanae non sufficiunt, ut quis possit omnia ipse *meditando* aut *experiundo* invenire, sed opus est, ut *aliorum* quoque *cogitata* consulamus, aliorumque, qui multas jam invenerunt veritates, *discursus* et *relationes* audiamus, si ad veritatum utilium cognitionem pervenire cupimus. 1) Adhaec homines mentis suae cogitata per voces seu terminos cum aliis communicant, et, si velint intelligi, non per terminos mente callos, obscuros, vagos et metaphoricos, nisi his addatur eorum explicatio, sed per claros, fixos, proprios et determinatos communicant, et in colloquiis suis ac conversationibus se se praebent intelligendos. Quoniam igitur ex una parte *res ipsae*, de quibus differimus, in colloquium aut disputationem adduci non possunt, et ex altera parte *idae*, quas quis per sensationem vel abstractionem aut combinationem de istis rebus sibi formavit, sive istae ideae sint *singulares* sive *universales*, per se solas nobis non sint perceptibiles; nemini enim datum est cognoscere, quod alter clam cogitat; ideo colloquentes rebus et

ideis suis supponunt, id est, substituunt vocis seu terminos, qui proin melius dicuntur supponi pro se vel pro suo significato, quam supponere. 2)

Scholion.

1) Qui nihil veri admittere, suosque in usus convertere vellet, nisi quod ipse proprio Marte invenit, is haud abfimilis esset illi, qui nec vestibus, aedibus, pecuniis, nec cibis potibusque uti prius, fruique vellet, quam haec omnia ipsemet confecisset et praeparasset, aut conficere et praeparare sine omni aliorum institutione didicisset.

2) Qui ergo rebus supponit terminum, ille restringit et limitat significationem termini in propositione ad unum quidquam significandum. Sic homo per se significat omnes homines seu naturam humanam: ast si dico homo est albus, tunc suppono hunc terminum homo pro determinato homine, scilicet albo, non pro nigro: ergo aliquis homo est albus, non omnis.

§. 209.

Colloquentibus, ut se se invicem intelligant, interest scire, quibusnam rebus, quibusve rerum ideis suis alter terminum supponat seu substituat, an 1) pro se ipso vel pro suo significato, an pro significato dependenter vel inde-

independenter a secundis intentionibus, 2) an pro significato *singulari* vel *communi*, 3) et quidem *communi* pro suis inferioribus *singulatim* aut *copulative*, *disjunctive* aut *disjunctim*, id est, *determinate* vel *indeterminate* sumptis. 4) Cum enim idem terminus multas habere possit suppositiones, seu multis et diversis ideis supponi, atque ex varietate suppositionum in colloquiis dubia et aequivocationes nasci soleant, nisi distinguantur: multitudo enim, quoties similitudini jungitur, facile decipit: consequens est, ut unus colloquentium scire debeat, quibus rebus seu ideis alter terminum suum supponat.

Scholion.

1) *Leo est vox dissyllaba*: hic supponitur Leo pro se. *Leo est animal rugibile*. Hic sumitur leo pro suo significato. 2) *Homo est species*. Hic accipitur homo pro termino secundointentionali, id est, pro abstracto. *Homo est animal rationale*. Hic usurpatur vox homo independenter a secundis intentionibus, id est, ab abstractione. 3) *Hic homo currit*, seu *Petrus currit*. Hic subjectum sumitur singulariter: *homo est animal rationale*: hic accipitur homo communiter, id est, pro singulis hominibus. 4) *Omnis*

homo est animal : hic sumitur *homo* distributive, id est, pro singulis hominibus *seorsim* acceptis. *Omnes planetae sunt septem*. Hic omnes *planetae* sumuntur *simul* seu copulative, ita, ut nullus *seorsim* sit septem. *Homo disputat*. Hic supponit *homo* disjunctive, id est, determinate, quia idem est acsi dicerem : *aliquis homo disputat*. Potest enim ille homo, qui disputat, determinari. *Aliquis oculus est necessarius ad videndum*. Hic supponit *oculus* confuse, seu conjunctim, id est, indeterminate. Non potest enim *oculus* assignari, qui sit *prae altero* necessarius, quamdiu tam dexter quam sinister *oculus* est aequae sanus et illaesus, ac neuter impeditus, seu insufficiens.

§. 210.

Suppositio est acceptio termini pro se vel sua significata idea. Dividitur in propriam et impropriam. *Propria* est acceptio termini pro idea, ad quam significandam primario est institutus. 1) *Impropria* est acceptio termini pro idea, ad quam indigitandam primario quidem non est destinatus, ast ob aliquam similitudinem est adhibitus. 2) *Suppositio propria* subdividitur in materialem et formalem. *Materialis* est acceptio termini pro se ipso et non pro idea sua significanda. 3) *Formalis* est acceptio

ceptio termini pro idea sua significata. 4) *Suppositio formalis* rursus subdividitur in simplicem et personalem. *Simplex* est acceptio termini pro idea significata, prout subest secundis intentionibus seu abstractioni. 5) *Personalis* est acceptio termini pro idea, prout ea independenter a secundis intentionibus seu a parte rei existit. 6) *Suppositio personalis* alia est discreta seu singularis, et alia communis. *Discreta* est acceptio termini pro aliqua idea singulari tantum. 7) *Communis* est acceptio termini pro significanda idea universali, adeoque pro significandis ejus inferioribus. 8) *Suppositio communis* agit de ideis, quae non in sensus, sed tantum cadunt in intellectum.

Scholion.

1) *Leo rugit, canis latrat, equus hinnit, homo ratiocinatur.* 2) *Prata rident*: ubi *ridere* idem significat, ac *florere*, non absolute quidem, ast cum proportionem et annotationem ad risum tamen. Unde sicut in statuis, aedificiis, sonis &c. ita in vocibus magna ex metaphoris oritur ob proportionem delectatio. Poeta et Rhetor, qui delectando movere conantur, terminos metaphoricos usurpant, quos philosophus, qui nudam quaerit veritatem, rarius

vel omnino non adhibet. 3) Homo est nomen generis masculini. Mus est vox monosyllaba. Logica est vox graeca, quae a substantivo *logos* descendit. 4) Homo est animal rationale. Logica est scientia dirigendi facultates cognoscitivas in discernendo vero a falso. 5) Petrus est individuum; homo est species; animal est genus; substantia est genus summum. 6) Petrus est homo: homo est animal rationale: animal est principium sentiendi: substantia est ens a se vel per se subsistans. 7) Petrus cantat; hic homo disputat. Bucephalus currit. Illa avis volat. Iste bos rugit. 8) Homo est animal rationale, id est, et Petrus est animal rationale et Paulus est animal rationale; et sic de reliquis individuis humanis. Omnes planetae sunt septem, id est, Uranus, Saturnus, Jupiter, Mars, Terra, Venus, et Mercurius, simul sumti sunt septem. Item: Homo currit, id est, vel hic homo currit, vel iste homo currit, vel ille homo currit, determinarique potest is, qui currit. Oculus est necessarius ad videndum, id est, vel sinister vel dexter, et, qui fit prae altero praecise necessarius, determinari non potest.

§. 211.

Suppositio communis iterum subdividitur quadrisariam, scilicet in distributivam, copulativam,

tivam, disjunctivam et disjunctam. *Suppositio distributiva* est acceptio termini communis, qui ad singula inferiora, sub termino communi contenta, per particulam *et* in recto repeti potest, et quidem vel ascendendo, 1) vel descendendo. 2) *Copulativa seu collectiva* est acceptio termini communis pro suis inferioribus *copulativim* enumerandis, ita, ut praedicatum ad singula inferiora repeti non queat, et per particulam *et* integri quidem termini, non autem, uti supra, integrae propositiones connectantur: 3) *disjunctiva seu determinata*, item *particularis* est acceptio termini communis pro suis inferioribus per particulam *vel* enumerandis, ita, ut aliquod inferius in particulari demonstrari possit, de quo verificetur propositio. 4) *Disjuncta seu confusa*, item *indeterminata* est acceptio termini communis pro suis inferioribus per particulam *vel* enumerandis, ita, ut aliquod inferius in particulari ne quidem a Deo sit demonstrabile, de quo praedicatum verificari possit. Caeterum *propositio universalis* est illa, in qua subjectum est terminus communis, species nempe, ge-

nus, differentia aut proprium stricte tale, praedicatum autem singulis speciei individuis vel singulis generis, speciei, harumque individuis convenit. e. g. *Homo est rationalis*. Particularis propositio econtra, in qua subjectum est terminus communis, praedicatum vero est terminus *accidentalis*: e. gr. *homo est pius, est eruditus*, id est, *quidam*.

Scholion.

1) Et Petrus est animal et Paulus est animal, et sic de caeteris; ergo omnis homo est animal. 2) Omnis homo est animal: ergo Petrus est animal, et Paulus est animal, et sic de caeteris, 3) Omnes Apostoli sunt duodecim, id est, et Petrus et Paulus et Andreas, et reliqui sunt duodecim. Omnia elementa ad mentem Aristotelicorum sunt quatuor, id est, et ignis et aqua et aer et terra sunt quatuor. 4) Equus hinnit, id est, vel hic equus hinnit, vel ille equus hinnit, ita, ut aliquis equus in singulari a Deo saltem designari possit, qui hinnit. 5) Aliquis oculus est necessarius ad videndum, id est, vel hic oculus vel ille oculus est necessarius ad videndum. Econtra si Petro dextrum oculum excutias, tunc verum erit dicere: sinister oculus est necessarius ad videndum, cum omnis confusio ex pluralitate oriatur, non ex uni-

unitate. Caeterum quotiescunque propositio aliqua ex his vocibus constat : desidero , appeto , debeo , polliceor , promitto , necessarium esse , desiderabile &c. signum est suppositionis confusae. Nam istae voces inducunt confusionem e. gr. polliceor tibi equum , id est , vel istum , vel illum vel hunc &c. nullum tamen determinate. Notandum etiam , suppositionem distributivam vel esse absolutam sine exceptione , uti omnis homo est est animal ; vel accommodam cum exceptione seu limitatione , uti caelum tegit omnia , scilicet praeter se ipsum : omne animal fuit in arca Noë , id est , omnis species , uti humana , leonina &c. , non autem omnia individua , alioquin et tu , et ego fuissetus in arca Noë.

§. 212.

Non solum *suppositio* haecenus explicata secundum differentiam significationis et quantitatis est proprietas terminorum , sed dantur adhuc aliae proprietates , quae iis conveniunt , quaeque *status* , *distractio* , *ampliatio* , *restrictio* , *alienatio* , *diminutio* et *appellatio* nuncupantur , quatenus terminus pro uno aut pluribus suppositis , praesentibus , praeteritis et futuris , item possibilibus ad unam temporis

disse-

differentiam vel ad plures temporis differentias, quam copula *est* in propositione significat, sumi et substitui solet ac potest.

Scholion.

Hae septem proprietates tantum terminis seu vocibus conveniunt, non item aliis signis, quae *symbolicam* constituunt cognitionem semper oppositam *intuitivae*, quae ipsius rei contemplatione absolvitur: quanti usus sint termini sive scripti, sive vocales, vel ex eo patet, quod admodum difficile sit, sine vocabulis cogitare: unde, qui meditantur, sibi-
bimet ipsis tacite loquuntur.

§. 213.

Status est acceptio termini pro uno aut pluribus suppositis solum existentibus secundum differentiam temporis copula propositionis principali significatam. 1) *Distractio* est acceptio termini *statui* opposita pro uno aut pluribus suppositis secundum aliam differentiam temporis, quam quae per copulam propositionis principalem significatur. 2) *Ampliatio* est acceptio seu extensio termini ad plures temporis differentias, quam quas copula significat. 3) *Restrictio* est acceptio termini,

mini, per quam amplior termini significatio ad minorem et strictiorem limitatur. 4.) *Alienatio* est acceptio termini, in qua terminus adjectione quadam de proprio ad improprium traducitur significatum. 5) *Diminutio* est acceptio termini, in qua totalis et absoluta ejus significatio additione quadam ad partem revocatur. 6) *Appellatio* est acceptio termini, qua ejus significatio formalis ad significatum formale vel materiale alterius termini applicatur.

Scholion.

1) *Homo currit.* Homo supponit tantum pro hominibus praesentibus, non futuris aut praeteritis: *currere* enim est in materia contingenti, quae supponit existentiam subjecti. *Omnis homo est albus*; supponit pro statu, id est, tantum pro praesentibus in Europa, quia accidens, quale est *albedo*, non est, nisi alteri insit. 2) *Homo est mortuus*, hoc est, qui fuit homo, est mortuus: *Caeci vident*, *claudi ambulant*, hoc est, qui paulo ante fuerunt caeci, claudi, nunc vident, nunc ambulant. 3) *Homo est animal.* To homo supponit pro praesentibus, praeteritis et futuris, possibilibus, et imaginabilibus, quia rerum essentiae sunt *aeternae* et *necessariae*, nec requirunt existentiam, uti *contingentia* eandem

dem poscunt ad hoc, ut cum veritate praedicari possint. *Omnis senex fuit puer*; id est, omnis, qui est et qui fuit senex, fuit puer. *Petrus erit doctus*; id est, Petrus qui est, et qui erit, aliquando doctus erit. *Templum aedificabitur*; id est, templum quod est et quod erit, aedificabitur. *Puer senuit*; id est, qui est vel fuit puer, senuit: *vir adolescet*, id est, qui est vel erit vir, adolescet. *Æstas incipit*; id est, aestas, quae modo est, et erit, incipit esse et erit seu durabit. *Sol occidit*; id est, sol qui lucet, et qui luxit, occidit. 4. *Homo justus*: to *justus* limitat hominem, ne pro omni homine intelligi queat. 5) *Homo marmoreus vaenit*. Hinc non valet consequentia a termino alienante ad absolutum. 6) *Haec statua est homo marmoreus*: ergo est homo, id est, animal rationale. 5) *Æthiops est homo albus secundum dentes*. 7) *Neuton est Philosophus magnus*: to *magnus* appellat Neutonen, non secundum corpus aut quantitatem, sed secundum scientiam philosophicam. Sin dicas: *Neuton philosophus est magnus*, tunc praedicatum *magnus* appellat super materiale Neutonis, ita, ut Neuton corpore, non philosophia sit magnus. In priori casu econtra appellavit super formale Neutonis. Appellatio tandem non procedit, quando praedicatum supposito non convenit: sufficit autem, ut supposito ratione aut sui aut formae adjunctae conveniat. Non valet ergo ista appellatio: *Christus est peccator magnus*; quia haec magnitudo

tudo tam respectu humanitatis quam divinitatis Christo repugnat : valet autem ista : *Christus est mortuus* : quia supposito Divino mors respectu humanitatis assumptae convenit. Reliqua, quae circa dijudicandam veritatem adhuc dicenda sunt, cum alii sua cogitata non modo per terminos vocales, sed etiam per scriptos nobiscum communicant, tractabimus suo loco in sectione sequenti.

Sectio III.

*De Methodo inveniendi veritatem per
lectionem.*

§. 214.

Cum veritates ab aliis inventae tam evidentes quam probabiles, scilicet experientiae, ideae, definitiones, propositiones, argumentationes, earumque probationes *scriptis* contineantur, et consequenter *libri* sint scientiae causa legendi, etiam qui mentem honesta voluptate demulcent aequae, ac intellectum instruunt, nostrum est *regulas* tradere, per quas aliorum veritas in scriptis possit inveniri, et *media* librum cum fructu legendi.

Scho-

Scholion.

Talia media sunt. 1) *Notitia vitae, doctrinae, sectae auctoris.* 2) *Ejusdem institutum, quod vel ex praefatione, vel ex historia literaria discimus.* 3) *Accurata libri partitio.* 4) *Doctrinarum principalium ab illustrantibus seu scholiis discrimen.* 5) *Subfidiorum, quae ad explicanda difficiliora loca faciunt, usus.* 6) *Quod praecipuum est, meditatio de qualitate, et veritate doctrinarum accuratio.*

§. 215.

Lector cogitet etiam de *disciplina*, et quamnam ejus partem scripserit auctor, an *dogmaticam*, an *historicam*? item an explicet, an refutet? dein qua methodo scribat, et quo stilo, quoad *quantitatem*, et *qualitatem* (nam hi duo characteres pertinent ad formam stili) aut quoad *materiam* spectato, quae non est dicendi character, sed certa priorum characterum affectio, et virtus, quae quam maxime ornat orationem; aut quoad *dicendi genus* considerato; nam alius stilus est in libris de re *philosophica*, aut alia *scientia dogmatica*: item alius in libris *historiarum*, alius in *epistolis*, *poesi*, *oratione*, *dialogo*, *re civili*. Item

ex-

expendat velim, quaenam editio fit optima, item locum, annum et mensem editionis, denique notas adjectas, et commentarios.

§. 216.

Cum libri aut facta aut dogmata complectentur, commode dispesci possunt in scripta dogmatica, ubi propositiones universales proponuntur, et in *historica*, ubi singulares continentur; illi libri vocantur *dogmatici*, hi vero *historici*.

Scholion.

1) Libri *historici* eo meliores sunt, quo plures continent definitiones per experientiam, additionem, et mutationem realem factas, quoque magis observant *geographiam*, *chronologiam*, *Heraldicam*, *fidem scriptoris*, *notitiam auctorum*, *antiquitates*, si quibus opus sit, ac *Mythologiam*, ut *Clericus* observat in *arte critica*. In quibusdam scriptis e. gr. in *Diariis eruditorum*, aliorum dogmata cum probationibus suis narrantur et vocantur *scripta dogmatico-historica*. Scriptum autem, ubi dogmatic inter se nexu legitimo connectuntur, atque solide demonstrantur, appellatur *dogmaticum*, *scientificum*, *systematicum*. Neque tamen omnes libri sunt legendi, sed tantum, ex quibus veritas erui potest; quique scripti sunt a viris solide doctis, et apta con-

nexaque ratione demonstrati: unde etiam hoc emolumentum habetur, quod sensim assuefiamus demonstrationibus, habitumque acquiramus propositiones ex propositionibus nectendi: ad quod praecipue serviunt leges *probabilitatis historicae*.

Praeterea observandum est, ut in legendo *legitimus ordo* fervetur, utque attendatur ad circumstantias temporis, chronologiam, consilia, et eventus, item ut advertatur animus ad hoc, num historicum scriptum *fini* respondeat, five num sit *completum*. Est autem finis *Historiae naturalis*, phaenomena et facta naturae recensere: *Historiae civilis* scopus est referre rerum publicarum incrementa, et conversiones, subnexis ubique causis, cur flourerint, vel interierint: *Historiae Ecclesiasticae* est Ecclesiae facta, et vicissitudines commemorare, errores, et errorum remedia in omnibus saeculis indicare: et *Historiae litterariae* est enumerare fata scientiarum, vel vitas, et facta eruditorum eorumque merita in rempublicam literariam aequae ac Maecenatum, qui editiones librorum suis sumtibus curarunt.

§. 217.

Cum *scriptum dogmaticum* debeat esse *solidum*, id est, debet continere veritates, quae apto nexu connectuntur, seu *systematice* (nam *systema* dicimus veritatum inter se connexarum

COR-

congeriem) continentur, consequens est, ut praeter scopum scriptoris perspicias, num omnes propositiones firmis concatenatisque demonstrationibus nitantur: num syllogismus, artificium illud, ipsis etiamnum sectariis formidabile, explicite appareat, vel in demonstrationibus ita lateat, ut hae ad illum commodè reduci queant. Alias tale scriptum dicetur *superficiarium*. Huc etiam facit, si quasvis veritates, in singulis paragraphis obvias, in certas quasdam distribuat propositionum species e gr. *definitionum, axiomatum, postulatum, theorematum, problematum* aut *corollariorum*. Liber denique sit etiam *sufficiens*, id est, tot materias contineat, quot assequendo *fini* et *scopo* auctoris serviunt; quodsi pauciores completatur, tunc dicitur *mancus*: si plures, *nimis fusus* appellatur. Scopus auctoris interim desumi potest vel *ex titulo libri*, vel *ex praefatione* ejus et *natura rei*. Ratio tamen habenda est *temporis*, quo auctor scripserat; nam quod hodie insufficiens est, alio tempore sufficiebat, et sic contra. Quodsi demum in legendo ad locum obscurum deveneris, illum

non praetereas, sed legibus *interpretationis*,
mox tradendis, conformiter exponas velim.

Scholion.

D. Thom. I. 1. Poster. Lect. 1. ait: Ars quaedam necessaria est, quae sit directiva ipsius actus rationis, per quam scilicet homo in ipso actu rationis ordinate, faciliter et sine errore procedat: et haec ars est Logica. *D. Augustin. L. 2. de Doctr. Christ.* Disputationis disciplina ad omnia genera quaestionum, quae in literis sacris sunt, penetranda et dissolvenda plurimum valet. *D. Hieron. Praefat. in Ezechielem.* Quidquid perversorum dogmatum est, et putatur esse robustum in terrena sapientia, hac arte dialectica subvertitur.

§. 218.

Cum *memoria* sit labilis, vel saltem cum aetate decre scat, ea, quae meditando aut legendo bona deprehendisti, in *adversaria* aut *tabellas mnemonicas* referre, futurisque usibus seponere curabis, quocunque dein modo excerptas; modus tamen non fit operosus, et res excerptas, quaerenti illas, facile exhibeat. Perinde etiam est, si ve res memoratu dignas in margine alicujus systematis annotes, si ve eas sub certos titulos referas, eorumque indi-

indicem conficias, modo *loca auctorum*, unde singula delibasti, diligenter inscribas. Loca haec, si sint *prolixiora*, eorum sententiam breviter tantum exprimas; modo ea deprehendisti in tuis, non alienis libris: si *breviora* sint, et ea vel ex codice aliquo manuscripto vel ex libro rariore et alieno et non ubivis obvio depromseris, integra describere oportet.

Scholion.

Tabulae mnemonicae corpus cujusdam tractatus aut disciplinae uni intuitui subjiciunt, et singulos articulos suis locis inscriptos menti praesentes sistunt, ut omnia et singula sine labore intueri et mente peragrarere queas. Huc pertinent etiam *versiculi mnemonici*, e. gr.

Afferit A, negat E, aut universaliter
ambae.

Afferit I, negat O, sed particulariter ambo.
Item quando loquimur de quatuor syllogismi figuris designandis.

Sub: prae, prima. Sed altera bis prae.

Tertia bis sub: quartaque prae: sub:

Huc pertinet etiam *versus*, quo collectio accidentium, cujuslibet individui naturam ita constituens, ut ea nunquam in alio eadem sit, comprehenditur:

Forma, figura, locus, nomen, stirps, patria, tempus.
Item vocabula essentialiter significantia, e. gr.
bArbArA, cElArEnt, primae, dArII, fE-
riOque &c.

Picturae denique in historicis, et *hieroglyphicae* in dogmaticis: nam veteres, uti alibi dictum est, sua dogmata non methodo dogmatica, sed hieroglyphica, et res gestas Heroum, Regum et Principum non per libros historicos, sed per picturas et sculpturas proposuerunt populo, quem iisdem erudire et initiare voluerunt.

Sectio IV.

De Methodo inveniendi veritatem per interpretationem.

§. 219.

Tam aliis hominibus, quam nobis nati sumus, adeoque obligati, ut non solum iisdem ea, quam acquisivimus, cognitione veritatis inserviamus, sed pacta quoque et contractus adminiculo verborum oretenus, vel scriptim expressorum cum iisdem ineamus, et consequenter ita loquamur et scribamus, ut, quid quis per verba sua aliave signa

gna indicare velit, cum quadam certitudine inde colligere seu exponere, id est, interpretari valeamus. Unde *Interpretatio* nihil aliud est, quam verosimilis, id est, probabilis expositio mentis, per verba aliave signa indicatae. Quoniam autem ex una parte intellectus noster omniscius non est, 1) et ex altera parte veritates manent veritates, etsi nemo de iis vel cogitet, vel cognitionem physice aut mathematice certam, sed tantummodo quis *cum formidine oppositi* conjunctam habeat; nexus enim omnium rerum eo ipso nobis nec physice nec mathematice certus et cognitus esse potest, quia intellectus noster limitatus eum nec experiundo intueri nec demonstrando investigare potest: consequens est, ut *Logica artificialis* manifestare debeat rationem, qua viribus intellectus nostri utamur in exponendis propositionibus probabilibus, id est, in iis, de quarum veritate ob defectum legitimae experientiae et demonstrationis tam certi non sumus, ut nulla amplius adsit oppositi formido.

Scholion.

Rationes ad convincendum sufficientes, per quas reddimur de veritate propositionis adeo certi, ut nulla amplius adsit formido oppositi, sunt solummodo *experientia* et *demonstratio*. His deficientibus, ubi aliae adsunt rationes, rationalem dubitandi causam seu prudens dubium quidem removentes, ast formidini oppositi tamen relinquentes locum, ibi habetur *veritas moraliter certa*, id est, talis probabilitas, quae urget, ut formidinem oppositi seu dubium mediante dictamine reflexo deponamus, nec in dubio practico agamus. Ejusmodi rationes, ad persuadendum quidem, at ad convincendum in sensu stricto tamen nequaquam sufficientes desumi solent ex circumstantiis loquentium et scribentium, in quos, quoties verba aliave signa ob ambiguitatem suam exponenda seu interpretanda veniunt, Logica et Critica solerter inquirere solet.

§. 220.

Propositio *probabilis* seu *moraliter certa* est, quando aliquas ad persuadendum quidem idoneas, ad convincendum tamen insufficientes perspicimus rationes, cur praedicatum subiecto sit tribuendum. Jam singula verba cum
fixum

fixum et determinatum non semper habeant significatum, adeoque nunc plus, nunc minus per eadem significetur, cumque loquentes et scribentes mentem suam iisdem non semper sufficienter, sed nunc brevius, nunc prolixius, item nunc obscurius, nunc negligentius exprimant, verba autem *ad loquentium et scribentium affectum, hypothesein, et finem seu scopum, uti et grammaticalem verborum propositionumque constructionem, positum, et connexionem, quatenus verae sint rationes ad persuadendum sufficientes, comparata esse oporteat, consequens est, ut id, quod cum verborum significato, positu, et connexione, itemque cum auctoris loquentis vel scribentis sine, temperamento, affectu et hypothesei seu systemate convenit, probabiliter pro sensu auctoris habendum sit, et consequenter expositionem verborum aliorumve signorum efficiat probabilem seu moraliter certam.*

Scholion.

Quemadmodum, duo dum faciunt idem, non est idem, ita duo, quando de eodem loquuntur vel scribunt, non idem semper sentiunt. Per *immortalitatem animae* aliud intellexerunt Pythagorei, aliud Platonici, aliud Stoici, aliud denique Christiani. Idem dicendum

est de *purgatorio*. Haud absimiliter per *attributa Dei* aliud intelligit Ben. Spinoza, aliud Christianus. Pariter de *stilo epistolari* aliter sentit sanguineus, aliter cholericus, aliter melancholicus: adeoque de eadem re epistolas scribunt stilo prorsus diverso: ut silentio praeteream homines, quorum sermo vel scriptio non meretur interpretationem, illos scilicet, qui studio et data opera nimium abbreviant, aut susque deque vertunt ea intentione, ne ab aliis intelligantur, ne veritas in oculos incurrat, aut ut in *historicos, dogmaticosve libros confusio et perplexitas* ingerantur, modo de sinistra eorum intentione constat. Nobis solummodo hic sermo est de iis *auctoribus*, qui quidem *sincere et fideliter* scripserunt, ast id, quod ex imperitia aut inadvertentia animi *uno loco* obscurius proposuerunt, *altero* longe dilucidius expresserunt.

§. 221.

Interpretatio, quae fit juxta regulas exponendi demonstratas, dicitur *recta*. Necessitas rectae interpretationis tam ex parte promittentis quam promissarii admittendae in exponendis pactis et promissionibus patet ex eo, quia nec promittens verba sua, nec promissarius eadem pro lubitu interpretari potest: non promittens, quia jus ex promissione acquisitum

fitum promissario auferri nequit, sed contra promissorem habendum est pro probabiliter vero, quod *sufficienter* indicavit promissor: non promissarius, quia acceptione plus juris non acquirere potuit, quam promissor in eum transferre voluit. Ergo necessaria est interpretatio recta.

Scholion.

Tam promittentis, quam promissarii scilicet interest, ut verba promissionis exponantur eo sensu, quo quilibet ea intellecta volet. Hinc utrique *interesse proprium* obstat, quo minus possit interpretari. Quodsi autem promittens *non sufficienter* indicavit id, quod promisit, tunc poterit verba sua interpretari: nam in hoc casu *quilibet est interpretas verborum suorum*. Interdum etiam in aliis casibus verba *ambigua et absurda*, ubi temeritas aut dolus latitare deprehenditur, in poenam vel tanquam absurda, donec contrarium probetur, sumuntur, uti in delictis injuriarum et blasphemiae, vel pro non scriptis habentur, uti conditiones *turpes, perplexae, et impossibiles*, quandoque testamentis, ultimisve voluntatibus adjectae. Nec promissoris semper est judicare, an res utilis sit futura ei, cui promissa est, nisi sit superior, cui incumbit cura ejus, cui promissum est: nec quod-

quodlibet nocumentum liberat promissorem a sua obligatione ; nam omnis gratuita promissio videtur conjuncta cum aliquo onere ; sed tale , ut liberet , esse debet , ut pro natura actus credi debeat esse exceptum. e gr. *Furenti reddere gladium depositum.* Item qui vicino suo operas suas ad aliquot dies promisit , non ad eas tenebitur illis diebus , quibus morbus fonticus patris aut filii detinet promissorem.

§. 222.

Quoniam id , quod propter suam *cum verborum significatione propria* convenientiam probabiliter pro sensu auctoris haberi debet , fundamentum interpretationis rectae seu hermeneuticae probabilitatis est , omnis autem similitudo termini improprii cum proprio , etsi metaphorae usus inter homines sit frequens , etiam ex parte dissimilis esse seu claudicare deprehenditur , consequens est , ut is , qui sensum auctoris loquentis vel scribentis conjectando assequi cupit , non modo linguam , qua auctor explicavit mentem suam , probe callere , ejusque idiotismos aequae ac terminos familiares et technicos plene habere perspectos , sed etiam sensui literalī ,
atque

atque proprio tamdiu inhaerere teneatur, quamdiu sensus literalis et proprius cum circumstantiis textus melius convenit, quam quivis alius improprius.

Scholion.

Interpretatorem Bibliorum hebraica lingua scriptorum scire oportet orientalismos, graeca scriptorum graecismos, latina scriptorum latinismos. His et similibus linguarum adminiculis destitutum interpretem in eruendo scriptoris sensu perinde falli et labi seu decipi necesse est, ac ipsosmet lectores, qui ejusmodi interpretum versionibus sive translationibus, nescio ex qua animi levitate quove caeco respectu fidunt. Scire etiam oportet, quot significationes quodvis vocabulum habeat tam in sensu proprio quam improprio. Sic si quis *pater* filium suum moneat, ut in conversatione cum condiscipulis suis sibi caveat a *vulpe*, utique non de quadrupede, sed de bipede erit intelligendus, scilicet de *homine astuto*. Siquis juret, se pactis staturum, quamdiu *hanc terram* insistat, terram calceamentis fortasse injectam utique non intelligimus. Siquis dicat, *populum e terra crescere*, utique de arbore loqui praesumendus est, non de multitudine hominum.

§. 223.

Enimvero cum is, qui scribit aut loquitur, animi sui sensum tam integris propositionibus quam verbis proferat, significationem ejus temporis, quo scilicet scribit vel loquitur, praeseferentibus, sat multa verba autem interdum dentur *obsoleta, nova, peregrina, variora* aut *impropria*, atque subjecta propositionum talia esse soleant, qualia esse permittuntur a suis praedicatis, et praedicata pariter talia, qualia esse permittuntur a suis subjectis, jam facile est ad intelligendum, quod ipsum saepe praedicatum significationem subjecti, et subjectum vicissim luculenter indicet significationem praedicati, modo verba sumantur juxta usum loquendi illius temporis, quo literis vel oretenus prolata sunt.

Scholion.

Siquis a judice ob mortem violentam gallo illatam capitis damnatus est, plane aliud quid fuit gallus ille, quam Titius hodie sub prandio comederat. Nam praedicatum propositionis, ab eo gallus fuit occisus, prodit sufficienter, quod non pullus gallinaceus, sed homo, ex Gallia oriundus fuerit occisus, cum capitalis sententia in occisorem pulli gallinaei a judice non ferri possit. Duobus vocabulis

bulis *Leviathani* et *Bebemotho* pariter Jobus talia tribuit praedicata, ut significationem subiectorum ex iis desumpserint Bochartus, et Jo. Ludolphus, aliique, atque concluderint, quod voce *Leviathani* *crocodillus* et voce *Behemoth* *hippopotamus* intelligendus veniat. Quod denique vocabula varient suam significationem pro *varietate temporis*, non est, cur multis explicem. Vocabulum *fur* Virgilii tempore significabat *servum*, hodie significat non nisi *furatorem* et *effractorem*. Imo non solum ad aevum auctoris, sed et ad *Etymologiam* subinde attendere oportet. Sic vox *postulatum* significat ex *Etymologia* *exactionem* vel etiam *accusationem*, ex usu *mathematicorum* *propositionem* practicam, et per se adeo claram, ut absque ulteriore demonstratione admitti debeat. Inde patet, quam consultum sit scientiis, si in *regno scientiarum* non admittitur aut saltem negligitur *lingua quaedam universalis*, qualis a multis retro saeculis est *latina*, cujus ope viri docti omnium nationum suas veritates et inventiones sibi invicem communicarunt, quaeque ad eas communicandas satis perpolita et apta est. Absque hac doctus docto nil communicare valet, quilibet est factor *crepidae* suae, et inde orietur *Babel*, ubi nil nisi linguarum confusio utiles quasque veritates supprimit, et ignorantiam promovet.

§. 224.

Quoniam id, quod ob suam cum verborum positu convenientiam probabiliter pro sensu auctoris habetur, pariter fundamentum rectae interpretationis est, auctor autem sententiam suam aliquando pluribus in locis attulit, atque saepe, quod uno loco paulo obscurius dixit, altero longe clarius enuntiavit, legitime inferimus loca auctoris parallela studiosius esse conferenda, atque sic obscuriora ex clarioribus explicanda.

Scholion.

Ea certe, quae saltem *incidenter* dicuntur, vel probationis gratia citantur, exponi oportet ex locis, ubi sedes est argumenti. Interdum, quod auctor in prima editione operis sui aut brevius, aut obscurius enuntiavit, in secunda aut tertia prolixius et clarius expressit. Nonnunquam e cathedra publica auctor, orator et professor aliquid obscurius aut brevius proponit, quod in conversatione privata clarius nobiscum communicat. Quin imo et id, quod extra confessionale aut locum iudicii obscurius et brevius aut negligentius dictum est, in confessionali aut in loco iudicii clarius, pluribusque cum circumstantiis ab actore vel reo profertur.

§. 225.

Quoniam etiam id, quod ob suam *cum verborum et propositionum connexionem*, vel *cum verborum atque propositionum relationem ad aliquid convenientiam* probabiliter pro sensu auctoris habetur, est fundamentum rectae interpretationis, subiectum autem saepe in antecedentibus latitat, et praedicatum in subsequenti-
bus accuratius explicatur, 1) et verba simpliciter sumpta aliud significant, quam si sumantur cum relatione ad aliquid, 2) manifesto concludamus oportet, in interpretando non solum loca auctoris parallela, sed etiam antecedentia et consequentia esse conferenda, nec, si probabiliter velis sensum auctoris assequi, extra contextum, vel extra relationem ad aliquid verba scriptoris esse accipienda aut considerata.

Scholion.

1) Usus hujusce regulae praestantissimae
se se exerit in *sacra exegesi* aequè ac *jure utroque*.
Jurisconsulti enim et theologi commendant
comparationem textuum unius ejusdemque
auctoris, ex eodem libro depromptorum;
facta hac textuum collatione non raro perspicuus
fit locus in se obscurissimus. Ita aliqui male
interpretantur originem *Pantheismi Spinozani*,
F f quan-

quando ex eo, quod Ben. Spinoza *Cartesii* principia per methodum mathematicam dederit demonstrata, inferunt, quod Spinoza Pantheismum ex Cartesio hauserit. In scriptis polemicis et controversiis pariter interpretes saepe falluntur, qui, quando de sensu auctoris alicujus volunt aestimare, verba ab alio, forte auctoris inimico, allegata et extra contextum posita in subsidium adhibent. 2) Sic majore anni parte possedisse intelligitur, qui duobus mensibus possedit, si adversarius diebus paucioribus aut nullis possederat, quia duo menses, relati ad pauciores aut nullos dies, majorem anni partem constituisse intelliguntur. Ut si in aliqua lege exemplum exprimatur, lex non tantum de exemplo expresse, verum de omnibus aliis, quae sub tali legis definitione comprehenduntur, est intelligenda.

§. 226.

Quandoquidem id, quod ob suam *cum fine et scopo auctoris* convenientiam probabiliter pro sensu auctoris habetur, pariter est fundamentum rectae interpretationis, finis autem auctoris, nisi contrarium expresse appareat, est 1) serio loqui, 2) velle intelligi, 3) consequi effectum suae locutionis, scriptio-
nisve intentum, 4) sibi et ipsi nullibi contradicere, facile est ad intelligendum, 1) quod

quod verba auctoris ore vel calamo prolata serio, judicatoque ex animo provenerint, nisi manifesto constet, auctorem vel data opera jocatum, vel emotae mentis fuisse: 2) Quod, quando ex verbis promissarii de ipsius intentione, quid sibi promitti voluerit, sufficienter constat, verborum sensum ad aliam intentioni promissarii e diametro contrarium deducere non liceat: 3) Quod ea interpretatio fit facienda, qua stante verba effectum sortiuntur, ab omni absurditate alienum: 4) Denique quod, si ulla textus oppositos conciliandi supersit ratio, auctor humani quid passus, et in contradictionem quamdam prolapsus non videatur, sed meliora sperantes de diligentia auctoris conemur in tantum conciliare antinomias, in quantum ulla reconciliandi spes affulgeat.

Scholion.

1) Ita paciscentes, ne urbe dedita sanguis effundatur, vivi defodi vel sepeliri nequeunt. Pariter dum Negropoli milites praesidarii ea conditione se dabant Turcis, ut capita ipsis salva essent, perabsurdus fuit et summo pere crudelis *Turcarum* processus cum dediti-

tiis, quos medios dissecare non erubuerunt, in re seria jocantes, dicentesque, sic capita salva manere.

2) Auctor, qui ab usu loquendi recedit in sua propositione, nec terminos definit, manifesto dat intelligendum, se nolle intelligi: ast talis ne meretur quidem interpretationem, cum doceri minime queat, *quomodo intelligendus sit is*, qui vel intelligi studiose noluit, vel projecit ampullas, quas ipse non comprehendit. Huc etiam jure referuntur *restrictiones mentales*, quae deceptoribus adeo in deliciis esse solent. Qui restrictione mentali utitur, certe non vult intelligi: cum autem paciscentes loqui teneantur, ut sese invicem intelligere queant, *in pactis et promissionibus interpretandis restrictiones mentales admitti non debent*; hisce enim admissis pacta et promissiones quaelibet certo eludi possent.

3) Quoties obscuritas oritur ex *homonymia vel amphibolia*, cum auctor ad eam verborum significationem advertisse intelligatur, quae ipsi in mentem venire durante negotio potuit, toties significatio conveniens materiae, de qua agitur, caeteris praeferrí debet, id est, verba intelligenda sunt *secundam substratam*, ut ajunt, *materiam*. Ita si tringinta dierum induciae fuerint pactae, tunc dies quoque noctem comprehendit: alias sequeretur absurdum. Si bellidux cum hoste convenerit, *ne alter alteri arma inferat*, tunc intelligimus milites

lites et exercitum. Sin convenerit in deditione praesidii de *tradendis armis*, tunc militibus discedendi quidem facultas concessa intelligitur, relictis tamen instrumentis bellicis. Prohibitio, ne quis in platea *sanguinem* eliciat, non trahi potest ad chirurgum, venam in platea aegroto secantem, quia absurdum esset, aegroto non per sectionem venae succurrere, ubi periculum est in mora. Pariter cum absurdum sit, paciscentes vel promittentes nihil agere voluisse, ea non est toleranda interpretatio, ex qua sequitur, paciscendo et promittendo nihil actum esse, et paciscentes, re adhuc infecta a se invicem discessisse, nisi de eo expresse constet.

4) Interdum auctor data opera sententiam mutat. Quoties constat hanc mutationem praecessisse, toties prior sententia utique cedit posteriori: quia interpretator non poterit praesumere, quod auctor sibi ipsi voluerit contradicere, aut oppositis lectorem deludere sententiis, nisi ejusmodi mutatio facta sit in pactis et promissionibus, ubi una pars absque altera nihil innovare potest, sed *utriusque partis consensus* in mutationem pacti requiritur: exemplo sunt sponsalia bina cum diversis faeminis celebrata, uti et literae investiturae veteres et novae inter se discrepantes: quoties autem auctor ex eo, quod nulla *textus conciliandi ratio* appareat, in consulto vel ex inadvertentia in contradictorias sententias lap-

sus videtur, toties cessat interpretis officium, et *Logicus* assurgat oportet ad examinandum, non quis sensus sit verborum, sed utra sententia, affirmativa vel negativa, principiis rectae rationis secundum regulas logicas magis conveniat.

§. 227.

Enimvero cum nemo *finem* sibi praefixisse praesumatur alios ad pactionem aliquam, juri naturali utpote immutabili repugnantem, obligandi, aut aliorum commoda promovendi cum neglectu officii erga se ipsum; *casus* autem *emergere* soleant et possint, in quibus verba pactorum sequi juri naturae repugnat, aut certe nimis grave foret ei, quem quis ad aliquid tale praestandum obligare sibi voluit, vel qui se alteri obligare intendit ad idem: consequens est, ut talis casus sit tacite exceptus: cumque casus quicunque alii emergentes annumerari debeant iis, de quibus tempore, quo promissio vel conventio est inita, cogitatum non fuit, luculenter patet, etiam hosce casus emergentes esse referendos inter exceptos, dummodo rationes particulares adsint, quae nobis persuadent, quid excepturus fuisset auctor promittens vel

paci-

paciscens, siquidem de casu collisionis cogitasset, et consequenter ejusmodi casus esse exceptos, etiamsi alio ducant regulae de pactorum collisione; econtra pacta et promissiones in se non habent tacitam conditionem, si res maneant, quo sunt loco, nisi status rerum praesens in pacto vel promissione sit pro ratione sufficiente, cur promissor quid promiserit, expressis verbis assignatus; ex ratione sufficiente promissionis enim intelligitur, cur promissor quid promiserit.

Scholion.

Cum in promissionibus promissarius sibi finem praefixerit, promittentem sibi obligandi per acceptationem ad hoc, quod pactum est, faciendum, sole clarius elucescit, pacta, quatenus promissa continent, assimilanda esse legibus, adeoque id ipsum valere de collisione pactorum, quod de collisione legum valet. Interea circumspectione opus est et prudentum judicio. Si in foedere aliquo cautum est, nequis cum exercitu alterius fines transeat, videndum tunc erit, quanta manus et quot copiae apud prudentes, respectu tum ad vires hostium, tum ad nostras habito, exercitum constituent, et, si artis vocabula a diversis diversimode definiantur, expedit ad praescindendas lites, ut popularibus verbis exprimatur, in quonam significatu ista vox eo loco sumi soleat.

§. 228.

Motivum est ratio sufficiens actuum volitionis et nolitionis. 1) Motiva completa sunt, si omnes rationes expendimus, ob quas rem, ad appetendum vel averfandum propositam judicamus quoad nos bonam vel malam. Sin aliquas tantum ponderamus, tunc vocantur motiva incompleta. 2) Cum voluntas determinetur per motiva ad aliquid promittendum vel paciscendum, saepius autem contingat, ut unica, saepius, ut plures rationes voluntatem alterius moveant, cur hoc voluerit, manifesto patet: verba pactorum et promissionum ita esse interpretanda, ut, si unica ratio moverit, eidem convenient, et consequenter si rationes plures conjunctim moverint, iisdem conjunctim, si divisim, singulis divisim convenient.

Scholion.

1) Ingressus in tabernam vinariam hoc potius appetis vinum, quam aliud quodcunque. Jam ratio adfit oportet, ex qua intelligi queat, cur hoc potius quam illud emas: si scilicet multa commoda ex vino cupito in sanitatem tuam redundatura tibi repraesentas, tunc haec repraesentatio commodorum est
moti-

motivum. Si insuper tibi repraesentas dulcedinem vini, aut pretium retro abiens, tunc *novum* accedit *motivum* emtionis.

2) Si quis ob caeli serenitatem, sanitatisque causa iter meditatur in Italiam, tunc vult illud ipsi iter ob rationes et motiva allata. Cum autem negotia, quae adhuc expedienda sunt, expendit, iter suscipere non vult, sed potius domi commorari. *Antecedens* hic oritur *voluntas*, nondum ponderatis omnibus circumstantiis particularibus, adeoque ex motivo incompleto. Spectatis autem circumstantiis particularibus, adeoque ex motivis completis nascitur *voluntas consequens*. Appetitus rationalis scilicet, qui oritur ex motivis incompletis, dicitur *voluntas antecedens*, et qui oritur ex completis, *consequens*. Sic leges, quae loquuntur de donatione propter nuptias, semper intelligendae sunt sub conditione, si nuptiae sequantur.

§. 229.

Si verba *apertam* quidem non involvant contradictionem, attamen paulo obscuriora sint, tunc ea in sensu proprio et genuino tamdiu sumenda esse supra diximus, quamdiu absurdum inde non sequitur, aut repugnantia quaedam cum systemate et analogia auctoris manifesto non appareat. :) Sin obscuritas nec sic

quidem tolli queat, tunc ad *conjecturas* confugiendum est. Desumuntur autem conjecturae vel ex *substrata materia*, et tunc observari oportet ea, quae supra §. 226. delibavimus. Aut ex *conjunctis*, id est, ex antecedentibus, et consequentibus, uti et ex parallelis, quae itidem supra §§. 224 et 225. tractavimus, aut ex *fine* et *systemate auctoris*. Quando quidem recta interpretatio cum Auctoris notionibus, principiisque domesticis, seu cum illius opinionibus, affectibus, aliisque circumstantiis congruat oportet; terminos autem et opiniones auctoris pro lubitu explicare tantum abest ut liceat, ut potius vel ex *explicatione*, ab auctore ipso forte adjecta, vel, hoc deficiente, ex *usu loquendi* et ex *hypothesi auctoris* aliunde cognita exponere necesse sit, consequens est, ut in *systema auctoris*, quem interpretari lubet, descendamus, illumque ex *ideis*, *propositionibusque domesticis suis*, et non ex nostris dijudicemus.

Scholion.

Oportet nostrarum opinionum et idearum quasi oblivisci, et indagare, quid auctor senserit, non quid sentire debuisse nobis videtur,

tur, ut saperet. Item ex signis propensionum ad ipsas animi propensiones juxta principia probabilitatis politicae verosimiliter concludimus. Ex temperamento igitur, aut ex schola, cui auctor est addictus, inferre licet, quasnam ideas et opiniones prae aliis auctor sibi elegerit. Ita ideam Dei, quae Spinozae propria fuit et domestica, interpretaturus sub termino *D^eus* nequaquam ens independens extramundatum, sed intramundanum intelligat oportet, quatenus Spinoza adhaeret hypothesei Stoicorum, qui omnes mundum hunc pro Deo habuerunt. Unde et *Seneca*, utpote Stoeae adscriptus, Ep. 92. ita differit. *Quid est, cur non existimes in eo divini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc, quo continemur, et unum est, et Deus. Et socii ejus sumus et membra. De Benef. L. IV. c. 8. Nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura, sed idem est utrumque, nec distat. Vide etiam consol. ad Helvid. c. 6. Is, quem Logica regit, facile invenit, falsam esse definitionem substantiae Spinozanam, qua concessa caeteri errores, ordine geometrico inter se se apti, vix refelluntur. Doctores primaevae Ecclesiae, quos SS. Patres vocamus, interpretaturo cuidam vix feliciter res succedet, nisi in systema eorum descendat, Platonismi suspectum, quamvis nec ipsi Platonis omnia probabant, exceptis iis, quae de Deo, divinisque philosophatus est.*

§. 230.

Verbum quando adhibetur ad significandas res plures, dum alioquin etiam pauciores significare potest et interdum solet, dicitur *in sensu latiori sumi* : in *sensu strictiori* econtra sumi dicitur, quando ad indicandas res pauciores usurqatur, dum tamen etiam plures significare potest : verba ergo vel in sensu originario, vel in latiori, vel in strictiori significato accipi possunt. Cum verba tum in *sensu originario* sumantur, quando ad res significandas nec plures nec pauciores, quam ad quas sunt primario et origetenus instituta, addibentur, nihil autem fiat sine ratione sufficienti, consequens est, ut causa, cur aliquod verbum in hoc casu plura, cur in illo pauciora significet, assignari debeat; haec causa desumi solet a *sine loquentis vel scribentis*, qui in legibus aequae ac pactis specialiter appellari solet *ratio legis vel pacti*. Quoniam interpretes ostendat oportet, cur auctor verba sua in dato casu plures vel pauciores res significare voluerit, adeoque de quo cogitaverit tunc, cum loquebatur vel scribebat: non sem.

semper autem omnes circumstantiae, quae circa negotium nobis occurrere possunt, animo auctoris obversantur, ut earum in pactis vel legibus facere queat mentionem, consequens est, ut interpretatio non solum de eo, de quo verosimiliter fuit cogitatum, neutiquam vero contra idem, sed etiam eo modo fit facienda, quo eam faceret auctor ipse, si praesens esset, aut, si, quae nunc palam sunt, tunc auctori cognita 1) fuissent, et consequenter ut verba, ubi verbis latius patet ratio, ibi in sensu extensivo, 2) ubi verba ratione latiora sunt, in restrictivo, 3) ubi denique verba et ratio pari passu ambulant, in declarativo sumi debeant, id est, ut interpretatio vel extensiva, vel restrictiva, vel declarativa sit applicanda. 4)

Scholion.

1) Hinc quilibet est interpretes verborum suorum; veluti in casu, quo medicus dicens, luem veneream esse periculosam masculis, etiam faeminas complecti intelligitur ob paritatem rationis. Verba medici ergo etiam ad alterum sexum sunt extendenda. Pariter quando idem est nomen generis, quod speciei,

ciei, vel pro substrata materia, de supra dictum est, aliqua verborum complexio ad plura extenditur.

2) Sit prohibitiva lex, *ne triticum extra provinciam exportetur*: in hoc casu ne *farinam* quidem aut *avenam* exportare licet ob rationem legis latentem, si exportatio tritici prohibita fuit ob bellum imminens, quia homines farina aequae ac tritico et equi avena durantibus belli tumultibus indigent, adeoque ratio legis latius patet, quam verba. Sin autem ob solam caritatem tritici, tunc licita est exportatio avenae. Scilicet interpretatio extensiva fit ob identitatem rationis, licet verba legis deficient. Unde in jure romano aliae sunt *actiones directae*, ex verbis legum expressis, aliae *utiles*, ex mente earum profluentes.

3) Restrictiva interpretatione opus est, si verba latius ratione pacti vel legis patent, id est, quando verba legis vel pacti quidem ad casum obvenientem quadrare videntur, sed ratio tamen legis resistit. Sic existat prohibitio, *ne triticum extra provinciam exportetur*: In hoc casu ratio prohibitionis pariter est inquirenda: quae si sit unice commodum molendinariorum indigenarum, ne scilicet triticum in molendinis peregrinis et exteris commolatur, et sic *indigenae molendinarii* sua mercede pro molendo critico stipulari solita priventur et depauperentur, tunc *farinam* aequae ac *avenam* exportare licet; illa enim jam est molita,

lita, et haec molendo non indiget: non est ergo, cur molendinarius indigena jacturam mercedis timeat. Haud absimiliter *minor* quidem sine curatoris consensu aliquem *contractum validum* celebrare nequit, quia facile laedi posset: *ast testandi facultas sine curatore* tamen ei competit, quia nulla laesio metuenda, et testamentum est revocabile usque ad mortem.

4) Dum interpretes vim et potestatem *actionum*, legumque ex earum verbis et simul ratione elicit, atque verba et ratio conveniunt, tunc interpretationi declarativae locus est. In hoc interpretationis genere potissimum notio vocabulorum, *textus explanatio et integratio*, nec non *conjuncta loco et re* expendi solent, praeferrique oportet sententia, quae vitio caret, e. gr. quando termini technici et artificiales explicantur, veluti quid in jure *Triticum, Tignum &c.* significant; item quomodo vocabulum *haeres* in jure civili et feudali sumatur. Pariter quid in Logica sint principia syllogismi, *dictum de omni, et dictum de nullo*. Coronidis causa afferamus declarationem duorum horum principiorum prolixiorum. Declaratio prioris principii, in ratiociniis affirmativis locum habentis est sequens: cui competit definitio, illi etiam convenit definitum; et vice versa. Item quidquid competit generi vel cum vel absque conditione adjecta, id etiam competit speciei vel individuis, sub illo genere stantibus, vel cum vel absque conditione adjecta. Declaratio posterioris principii

cipii in ratiociniis negativis locum habentis est sequens: cui non competit definitio, illi etiam non competit definitum: et vice versa. Item: quidquid generi vel cum vel absque conditione non competit, illud etiam non competit vel cum vel absque conditione speciei, vel individuis sub illo genere stantibus. Interpretationis hujusce declarativae veritas et bonitas cuivis hominum adeo in oculos incurrit, ut etiam illiterati, quibus nec Aristotelis Organon, nec Ars cogitandi, nec Medicina mentis innotuit, haec duo principia in argumentando observent, manifesto indicio, dari principia connata, propter quae omnes homines ita potius et non aliter, si non formaliter, certe virtualiter tamen, ratiocinentur, ut quasi ex composito agere videantur.

§. 231.

Cum *Interpretatio* sit actus intellectus vim potestatemque legum et pactiorum tam ex verbis, quam ex ratione earum eruendi, ratio legis autem et pacti, quae antea subsistebat plenarie, saepe contingat, ut cesset vel tota vel pro parte, facile comprehenditur, quod cessante in totum ratione legis vel pactioris, lex quoque et pactio quidem cesset, ast non amittat tamen vigorem suum, si certis duntaxat casibus cesset ratio legis.

Scho-

Scholion.

Quamvis aliquando impubes ante pilos sapiat, non ideo magis ille testari poterit, quam reliqui ejusdem aetatis adolescentes, qui ante annos pubertatis nondum produnt judicii maturitatem. Quidam homines proin, respectu quorum ratio legis in certo casu forte cessat, lege iis legitime promulgata adhuc tenentur in casu, quo respectu reliquorum hominum legi subditorum ratio legis non cessat, quamvis negandum non sit, ab iis subditis, intuitu quorum in certo casu legis ratio cessat, peti posse dispensationem a lege, atque dispensationem sine gravi ratione non debere denegari, cum reipublicae ordo et tranquillitas requirant, ut in tali casu lex suum retineat vigorem, donec ejusmodi subditi a legitimo superiore dispensationem obtinuerint. Si fur rem furtivam deponat, lex, quae vult, ut deponenti res restituatur in casu, quo verus dominus superveniat, et rem repetat, non obligat pro hoc casu quidem, ast pro aliis casibus vigorem suum non amisit, quando res non furtiva fuerit deposita, et a Domino repetatur.

§. 232.

Motivum, quo voluntas ad aliquid appetendum vel averfandum determinatur,

G g

vocari

vocari solet *ratio sufficiens volitionis et nolitionis*. Enimvero cum propter identitatem rationum sufficientium voluntas auctoris ad casus sub verbis pacti vel legis secundum totam eorundem proprietatem minime comprehensos extendatur, posita autem ratione sufficiente volitionis et nolitionis ponatur etiam ipsa volitio et nolitio, simul et auctor ipse, si de casu emergente, id est, verbis legis vel pacti expressis non comprehenso, cogitasset, verba sua ad eundem casum, hic et nunc expresse non comprehensum ob identitatem rationum sufficientium extendisset, consequens est, ut, quoties ratio verbis latius patet, interpretationi extensivae locus sit.

Scholion.

Sic auctor legis prohibitivae, *ne triticum ob bellum imminens extra provinciam efferatur*, si tempore, quo legem tulit, etiam de farina et avena cogitasset, sub allata lege etiam verbis expressis *farinam et avenam* comprehendisset. Pactum est, ne quis locus *muris* cingatur, factum eo tempore, quo non aliud fuit muniendi genus: is locus ne aggere quidem aut vallo cingi potest, si satis constet, prohibendi muros *unicam* fuisse causam, ne iste locus,

cus ad vim repellendam per munimenta fieret idoneus.

§. 233.

In fraudem legis vel pacti ille quid facere dicitur, qui quidpiam facit, quod rationi legis vel pacti repugnat, etsi id, quod facit, verbis ejusdem non adversetur. Quoniam extra verborum significationem ostendendum est, quaenam in fraudem legis vel pacti fiant, adeoque id patere debet, non per verba legis et pacti, sed per rationem sufficientem, cur lex lata vel pactio facta sit, consequens est, ut interpretatio extensiva in casu, quo quid in fraudem legis vel pacti fit, locum habere nequeat.

Scholion.

Non ex verbis legis vel pacti, sed ex ratione ejusdem appareat necesse est, cur lex lata vel pactio facta sit. Quoties igitur genuinam legis, pactive rationem prorsus ignoramus, vel falsam allegamus, toties interpretatio extensiva admitti nequit. Huc pertinent ea, quae jureconsulti tradunt de iis, quae fiunt in fraudem legis. Sic si conveniret, ut alter in alterius territorio quaslibet feras venari possit, ut tamen cervi excipiantur, tunc is in fraudem pacti aliquid faceret, qui

cervas venari praesumeret, dicens, cervas non esse cervos. Nam in pacto supradicto masculinum sumebatur in sensu latissimo ex usu populari, adeoque pro genere communi, ut sub se comprehenderit faemininum.

§. 234.

Enimvero cum vis et potestas legum, actionumque ex earundem ratione potius quam verbis perspiciatur, et saepe aliquis casus sub verbis quidem comprehendatur, ob defectum rationis sufficientis, cur legislator vel paciscens hoc fieri voluerit, excipi tamen debeat, atque interpretatio facienda sit de eo, de quo verisimiliter auctor legis vel pacti cogitavit, consequens est, ut verba latius accepta, si materiae, de qua agitur, tam lata eorundem acceptio minus convenit, per interpretationem restrictivam sint coarctanda; id enim, quod materiae minus convenit, est absurdum, et nemo praesumitur velle absurdum.

Scholion.

Si inde sequatur absurdum aliquod, quod eum sensum auctori legis vel pacti tribuere velis, quem verba generaliter posita indicant, haec verba ita restringenda sunt, ut absurdum evitetur. Si in casu emergente de voluntate auctoris

etoris manifesto constat, quod is voluerit absurdum, tunc utique interpretatio restrictiva locum non invenit: praesumptio enim cedit veritati. Auxilia promissa ab una tantum parte intelliguntur impendiis ejus deberi, qui postulabit. *Item* foedus initum pro defensione ditionis, nequaquam, dum dominus in possessione existit, extenditur ad eandem, cum iste fuerit ejectus, recuperandam.

§. 235.

In propositionibus indefinitis etiam locum habet interpretatio tam restrictiva quam extensiva. Cum enim omnis propositionis definitae universalitas vel particularitas ex aliquo signo quantitatis cognoscatur, propositioni expresse addito, propositio indefinita non habeat aliquod signum sibi expresse praefixum; additio signi autem in casu dato non sit arbitraria, sed ex conditione, sub qua propositio talis est vera, peti debeat, atque conditio ista vel in subjecti natura, vel extra eam lateat, natura insuper sit immutabilis et aeterna, consequens est, ut propositio indefinita sit extensive interpretanda, quoties terminus hujusce propositionis vel sit genericus, specificus, differentialis, aut proprius, seu genus, species, diffe-

differentia, aut proprium strictè sumtum; restrictive contra quando terminus ille est accidens; accidentia enim sunt extra naturam in hoc casu, genus vero, species, differentia et proprium sunt intra naturam, et consequenter propositioni indefinitae in priori casu addendum est aliquod signum universalitatis e. gr. omnis, nullus, in posteriori autem particularitatis e. gr. aliquis, quidam.

Scholion.

E. g. Homo est animal, homo est rationalis, homo est risibilis, et eruditionis capax, id est, *omnis homo*. Econtra homo saltat, homo est musicus, homo est eruditus, id est, *aliquis homo*. Nam rationalitas, animalitas, risibilitas et eruditionis capacitas sunt partes essentiales seu attributa: ast saltatio, musica, eruditio sunt accidentia et extra essentiam.

§. 236.

Quandoquidem contingit saepius, ut nobis res sit cum homine, illius disciplinae ignaro, ex qua propositio, quae nunc interpretationi subjacet, est mutuata: ignarus autem disciplinae illius non modo ignorat terminos technicos, sed ipsam quoque immediatam singularum propositionum connexionem,

nem, adeoque non perspiciat, an propositio interpretanda fluat ex principio, unde fluere praetenditur, consequens est, ut interpretator non modo terminos artificiales ejusmodi homini explicare et declarare, sed nexum talis propositionis explicatae cum suo principio ostendere teneatur, et eoque progredi, donec ignarus videat, ex qua causa effectus, seu ex quo principio conclusio provenerit et consequenter interpretationi declarativae in tali casu locus sit.

Scholion.

Geographiae ignaro terminos artificiales hujus Enthymematis: si quis sub polo est, vivit in sphaera parallela: ergo stellas nec orientes, nec occidentes videt, ante omnia explicare oportet; ostendat igitur interpretator, quid sit sphaera parallela, quid polus et quotuplex, quid denique stella oriens et occidens. Et cum geographiae imperitus nondum videat immediate cohaerere sphaeram parallelam et stellas orientales et occidentales, ratiocinio novo interpretator utatur sequentem in modum: si quis sub polo est, aequator et horizon ibi sunt paralleli: ubi hi sunt paralleli, ibi et stellae moventur in situ parallelo cum horizonte: ergo semper in eadem distantia ab horizonte sunt, adeoque nec oriuntur nec occidunt. Hoc ratiocinium sufficeret utique homini geographiae perito et gnaro ad hoc, ut videret cohaerere sphaeram parallelam et effe-

ctum illum. Ast homini ignaro non sufficit : nova declaratio, *quid sit horizon, quid aequator, et situs parallelus*, nec non nova probatio requireretur ad eum convincendum, *sub polis sphaeram talem esse, ac demum in tali sphaera horizontem et aequatorem esse parallelos*. Tantaemolis foret interpretationem condere declarativam supradicti Enthymematis.

§. 237.

Privilegium est jus quoddam affirmativum vel negativum alicui personae aut familiae aut pluribus, certove cuidam statui, personarumque ordini ab eo, qui supremae reipublicae tenet gubernacula, concessum. Is dicitur *Privilegiarius*, seu *Privilegiatus*. Quoniam in quavis civitate falus publica suprema lex est, privilegia nec concedi debent, five personalia five haereditaria sint, nisi personis et ordinibus, quorum merita et servitia in rempublicam non communia, non pro pretio seu salario per complures annos, sed gratis, fideliter et cum insigni successu praestita, adeoque singularia sunt, et vel jam extant, vel certo exitura sunt; nec tolli possunt, nisi in detrimentum reipublicae aut potissimorum civium vergant : cumque per concessionem privilegii pati ob-

ligen-

ligentur caeteri, ut privilegiatus jure suo utatur, nec quidquam committere, quod eidem adversatur, consequens est, ut privilegia revera leges sint, interpretationi legum instar subjaceant, ita quidem, ut, quia favores sunt ampliandi, et odia restringenda, in interpretando privilegio expositionem extensivam sequamur, sive privilegia sint data ad tempus vel ad dies vitae, personaliter sive haereditarie, item sub onere quocunque, aut sub certa conditione praesertim potestativa, aut precario, imo etiam si poena, veluti ut abusu, vel turpi, aliove facto indecenti committatur.

Scholion.

Propositio ergo, quae nobilitationem, privilegia, gratias, praemia, commoda et exemptiones continet, in latiori sensu est accipienda; contra illa, quae poenae, gravamina, incommoda, servitutesque comprehenduntur, in sensu strictiori est sumenda: quia salus reipublicae exigit, ut favores amplientur in gratiam hominum de republica bene meritorum, et odia non extendantur, cum in dubio favendum sit reo, et quod fieri potest paucioribus, non debeat fieri pluribus. Id quod videre est in casu, quo praemium est promissum ei, qui primus ad metam pervenisset. In hac promissione vox *primus* est ambigua: namque aut eum significat, qui omnes cursu antecedit,

dit, aut quem nemo, licet quandoque pares gradu haberi possint. In hoc casu, quia praemia sunt favorabilia, locum habet *concurfus* ad praemium, si res possit *dividi*; alias decidendum erit novo cursu: etsi generosius faciunt, qui promiserunt praemium, si utrique solidum solvant. Verum quidem est, quod, quae aliis sunt odiosa, aliis sint favorabilia: e. g. exemptio a muneribus publicis et vilibus est quidem favorabilis viro nobili et graduato, et simul odiosa ignobilibus et non graduatis hominibus: ast reipublicae tamen interest, ut vir nobilis propter merita et servitia erga rempublicam fruatur hac exemptione, perinde ac doctor et graduatus ob merita in rem literariam extantia; et vicissim ut ignobilis et non graduatus non fruatur ejusmodi privilegio, teneaturque pati, ut nobilis et graduatus suo jure utantur. Illud proin est *favorabile*, quod hominibus de republica bene merentibus dat privilegia, eorumque usum promovet: illud econtra est *odiosum*, quod bene merentibus privilegia et praemia denegat omnino, vel certe eorum usum limitat aut impedit. En *definitiones favorabilium et odiosorum*.

§ 238.

Recta ratio, virtus, benignitas et humanitas ex principiis genuinae Philosophiae, et praecipue

cipue moralis, intelliguntur saepe corrigere id, in quo lex vel pactio aliqua propter universalitatem deficit: *lex naturalis* etiam dicitur, *quidquid tibi vis fieri, alteri etiam feceris: et reciprocè quidquid tibi non vis fieri, ne alteri feceris.* Quandocunque igitur contingit, ut circa eandem legem vel pactiorem plures dentur interpretationes, quarum una est benignior et sanior reliquis, tunc ad praenominatas virtutes veluti ad lydium lapidem examinanda est interpretatio legis vel pacti. Habitus, id, quo lex vel pactum defuit ob generalitatem suam, ex praescripto supra nominatarum virtutum corrigendi dicitur *aequitas*. Haec aequitas proin postulat, ut inter plures interpretationes possibiles benignior et sanior praeponatur caeteris. Haec postulat, ne quis praesumatur malus, nisi probetur talis, ne quis sibi ipsi contradicere aut absurdum aliquid velle praesumatur. Haec denique postulat, ut in dubio favendum sit reo. Enimvero quoniam, ubi verba pactorum vel legum ratione eorundem latius patent, ibi interpretationem restrictivam adhiberi oportet,

portet, aequitas autem id corrigit, in quo lex vel pactio ob generalitatem verborum defecit: consequens est, ut in dubio semper eligamus partem rectae rationi, virtuti, benignitati et humanitati vel maxime convenientem; et consequenter in casu, quo plures existunt interpretationes, odia restringamus et favores, sensusque benigniores vel in ipsis legibus poenalibus aut pactis, cui est poena adjecta, interpretandis sequamur.

Scholion.

Quivis interpretator ex philosophiae fontibus claras et distinctas virtutis, benignitatis, humanitatis et rectae rationis ideas sibi acquirit oportet, si non ex defectu harum idearum nubem pro *Junone*, id est, stupiditatem pro *recta ratione*, vitium pro *virtute*, nimiam indulgentiam pro *benignitate*, et intempestivam misericordiam pro *humanitate* ambabus ulnis amplecti et osculari velit, ab uno extremo prolapsus in alterum. *Iniquitas* proin est habitus interpretationem eligendi severiorem et illam, quae rectae rationi, virtuti, benignitati et humanitati minus convenit. Qui distinctiorem *iniquitatis* ideam sibi comparare cupit, ne is audiat et conveniat quosdam adversarios Excellentissimi Philosophi Wolffii:

fi

si non in stuporem, certe in ruborem rapietur eorum scripta legendo, ubi *aequitas* (scil.) in interpretando tantopere emicat. *Aequus interpretator* est, qui verbis auctoris non alium tribuit sensum, quam quem eisdem convenire demonstrat, aut, ubi minime erroneus fuerit, probabiliter adstruit. *Iniquus* econtra, qui verbis auctoris scribentis vel loquentis sensum tribuit erroneum, quem iisdem convenire, demonstrare nequit. Is denique, qui sanioris philosophiae moralis destitutus dogmatibus, interpretationem suam attemperat *stupiditati, vitio, nimiae indulgentiae aut intempestivae misericordiae*, non est *aequus interpretator*; non enim *aequitatem* supra definitam sequitur, sed eidem oppositam, seu *spuriam*, id est, *cerebrinam*, uti vocari solet, scilicet natam in cerebro, notitionibus obscuris et confusis undique repleto.

§. 239.

Haec de *interpretatione logica* sufficiant: de *interpretatione grammatica*, quae aliis nititur fundamentis, non est cur hic differamus. Mitimus proin lectorem ad auctores, qui de grammatica interpretatione ex instituto scripserunt, veluti Jo. Clericus in *Arte critica*, ubi quaedam praeclara, quaedam, quibus non ausim subscribere, continentur. Item Bern.

de Mont. Faucor. Supereſt adhuc alia interpretatio, quae *mystica* dicitur, quaeque locum habet in ſacris bibliis et aliis libris, ubi veſtigia myſterii ſunt relictæ. Canones huius interpretationis ſunt ſequentes tres.

1) *Debet nobis ante omnia certo conſtare, quod auctor his verbis arcanius quid exprimere voluerit.* Si enim de hoc antea non conſtat, tunc irritus eſt labor. Sic fruſtranea eſt ſolers indagatio, quodnam arcanum in *Iliade Homeri* ac *Odyſſea* lateat, niſi prius certi ſimus, arcani quid ibi latitare. Alias ſimiles ſumus iis, qui ſub terra gazas quaerunt, fundamentaque aedium fodiendo ſubvertunt. 2) *Liquidum eſſe oportet, utrum propheticum, phyſicumve, morale, aut aſtronomicum, aut hiſtoricum ſub litera occultetur myſterium.* Hinc in Poematibus Homeri, Cenotaphio Aeliae Laeliae Criſpidis et Ovidii Metamorphoſi, aliisque fruſtra conaris explicare myſterium, niſi antea certus ſis, an ſit hiſtoricum, phyſicum, vel morale. Huc pertinet *Heſiodi Theogonia*, *Apollodori Bibliotheca*, *Ovidii Metamorphoſis*, *Hygini Fabulae*, *Lylii Gregorii Gyraldi Syntagma de diis gentiliū.* *Natalis Comitis Mythologia.* *Gerardi Jo.*

Vossii opera de Idololatria gentilium. Jo. Bottii Genealogia Deorum. Francisci Pomey Pantheum Mythicum. Henr. Schaezii Compendium Mythologiae. Benjam. Hederici Mythologicum Lexicon, aliique libri de diis et heroibus Graecorum atque Romanorum. 3) *Ille probabiliter eruit sensum auctoris mysticum, qui illum ita invenit, ut is per omnia literae accurate quadret. Alias certus esse nequis, te mentem auctoris esse assecutum: res enim plerumque, nisi pruritui mysteria detegendi ratio frenum injiciat, ad conjecturas, imo ad ingenii lusus, uti in suis elementis philosophiae rationalis Heineccius, cujus opera passim usi sumus, praecclare observavit, perinde ac in Cenotaphio, redire solet.*

Sectio V.

De Methodo inveniendi Veritatem per Disputationem.

§. 240.

Hoc loco non agitur de Veritatibus per meditationem, lectionem, auditionem, interpretationemve inventis; hae enim semel inventae
exi-

exigunt, ut convenienter per doctionem aut
scriptionem proponantur, et aliis ita commu-
nicentur, ut tyrones iis instruantur, et ad-
versarii convincantur. Nobis hic sermo est
de *propositionibus*, quarum veritas aut falsi-
tas neque per experientiam, neque per de-
monstrationem adhuc est detecta, sed pri-
mum detegenda, ita quidem, ut quia ve-
ritati aut falsitati earum detegendae neque
unius hominis meditatio, neque lectio aut
interpretatio sufficit, ad eam detegendam
*mutua theseos impugnatio et defensio oretenus insti-
tuta praecise requiratur.*

Scholion.

Ejusmodi mutua theseos impugnatio et
defensio, five scriptim five viva voce insti-
tuta objectum Logicae practicae merito cen-
setur: tela enim, quibus sententiae adversari-
orum petuntur, ex armario Logicae depro-
menda sunt; Logices ignarus facile ipse errare,
atque ab aliis decipi potest. Adversariorum
verba et sententiae in melle, uti ajunt, corda in
felle, sita sunt atque acerbo aceto. Deceptio-
num laqueos ubique praetendunt, quos prae-
ceptis Logices non imbutus devitare non po-
test. Unde sermone tritum proverbium hic lo-
cum

eum habet: *Pellicit in fraudem mulier, fallaxque sophista.* Dein nihil est hominibus in vita communi prius *mensura*, alicujus rei magnitudinem perspicere cupientibus. *Idem lancibus librae* utuntur, in rebus pondere suo aestimandis. Quodsi prius solliciti de modio sumus, ubi quid metiri volumus, si suis quamque rem momentis ponderamus, operam majorem demus oportet, ut mens habeat, quod in judicio veri falsique sectetur. Tale instrumentum continetur in Logica, quae utique examen est aliarum rationum, quibus caetera continentur. Modius lignum est, per se nullo fructu gratum: nihilominus eo frumenta dimetimur. Haut absimiliter logices praecepta ex se fructum exhibent nullum, adhibita autem in scientiis inveniendis et addiscendis incredibiles habent opportunitates, verum a falso separandi, adversariorumque spicula retundendi in disputationibus praesertim publicis. Quis rationalem, quem vocant, medicum empirico non praefert? quis autem medicus vocatur rationalis? an is, qui rationem logica adjutus colit, ut causas morborum vel certas exploratasque reperiat; vel is, qui secundum probabilitatem medicam verosimiles inveniat? Idem procedit de iureconsulto rationali ac empirico &c.

§. 241.

Quoties duo, an propositio aliqua sit vera

H h

ra

ra vel falsa, coram altercantur et contradicunt, ita, ut unus suas rationes, propter quas istam veram esse contendit, in medium producat, et ad argumenta contraria respondeat; alter autem et veritatem allatae propositionis et datas responsiones impugnet; toties *disputare* dicuntur. Unde disputatio nihil aliud esse intelligitur, quam mutua propositionis cujusdam impugnatio et defensio coram instituta. Quoniam unus rationes affert, propter quas propositionem alterius pro falsa habet, alter autem propositionem istam eo ipso pro vera habet, quia eam defendit, consequens est, ut disputaturus cum alio in terminis *contradictoriis* versetur. Ille, qui dubia sua contra alterius propositionem defensam profert, vocatur *opponens* seu *argumentans*. Alter, qui ad dubia respondet, et objectiones solvit, appellatur *respondens* seu *defendens*. Si quis tertius huic disceptationi sese immiscet, et a parte defendentis stat, dicitur *Praeses*.

Scholion.

Eruditis disputantibus non convenit, *feminarum* instar, quidquid in buccam venit, pleno

pleno ore effundere, et ad ravim usque clamare, aut sine ratione ab opinione sua discedere more puerorum, qui vim argumenti non penetrant. Hinc iis instrumento opus est, quo veluti freno unus alterius petulantiam cohibere poterit, si potius contradicendi libidine quam amore veritatis detegendae disputet. Ejusmodi fraenum est *syllogismus*, seu *demonstratio tam directa quam indirecta*. Cum enim syllogismus potius sit medium proponendae, quam inveniendae veritatis, praesertim si plures syllogismi concatenentur, forma disputandi per syllogismos reliquis methodis omnino est praefenda; hac enim ratione cogitur adversarius, ne per invia et devia vagetur, et ne extra statum quaestionis respondeat; unde plerumque multum clamoris et parum laetae. Seu parturiunt montes: nascetur ridiculus mus. Erudita demonstratio econtra postulat syllogismum, familiare colloquium excludentem, et adversarios coercentem.

§. 242.

Thesis, quae proponitur sit vera, utilis et disputabilis. Cum enim ex una parte tantummodo thesis vera possit defendi, et disputandi tempus inutilibus tricis et altercationibus non esse perdendum philosophia moralis inculcet, et ex altera parte ad disputa-

tationem requiratur, ut possit aliquid cum specie opponi, quod fieri non posset, si thesis non esset disputabilis, consequens est, ut defendens non alias proponere teneatur theses, quam veras, utiles et disputabiles.

Scholion.

Propositio, de cujus veritate disceptant disputantes, vocatur *thesis*. Ut defendenti thesis sit perspecta et sufficienter cognita, non est, cur hic primum moneamus. Ut autem thesis praecise actu sit controversa, ad disputationem nequaquam necesse est, dummodo sit disputabilis. Saepe propositio probabiliter vera per disputationem virorum doctissimorum facta est certo vera, et propositio probabiliter falsa per eandem viam degeneravit in certo falsam. Ast ex aula disputationis exulent theses, quas ab hominibus decidi non posse in propatulo est, e. gr. an stellarum numerus sit par aut impar. Si impugnator thesin tuam minus recte interpretatus fuerit, tu eandem recte explicabis. Sic ostendes, argumentum non ferire thesin tuam, adeoque abunde te defendes. Clamitabit quidem impugnator, te quaerere latebras, cum assertis defendendis te sentias imparem: ast obviam ibis monstrando, hanc explicationem non nunc demum a te excogitari in subsidium, sed ejus principia in ipsis tuis thesibus undique cohaere.

haerentibus vel explicite vel implicite contineri. Docemur hic, quomodo sapientibus et veritatis amatoribus satisfieri queat, non quomodo homini perfrictae frontis os obturari queat. Quod si denique tibi animus sit, dissertationem, ut vocant, ampliorem conscribere, fontes resolutionum studiose indica, non autem ipsa argumenta contraria et eorum resolutiones, ut opponens habeat, quod in medium proferat. Cum, quando thesis vera est, fieri non possit, ut demonstretur, istam esse falsam, opponens caveat, ne sit pertinax, et acquiescat datis responsionibus.

§. 243.

Quandoquidem *disputatio* est duarum sententiarum contradictorie sibi oppositarum, id est, theseos et antitheseos accurata, iustaque ratiocinatione facta comparatio, consequens est, ut disputantes argumentum, de quo disputatur, non modo probe intelligere, sed et linguam, qua disputare volunt, callere et aequae praesentis semper animi esse debeant ac vacui ab affectibus turbulentis, ab invidia praesertim, ut ne videantur altercari magis, quam ordinato sermone disputare.

Scholion.

Opponens conveniat etiam cum altero in
notio-

notionibus ; alias in logomachias delabentur ambo disputantes.

§ 244.

Disputatio ordinata inter eruditos tribus constat partibus, quarum prima est formare statum controversiae, id est, indicare ideas, quas opponens cum subiecto et praedicato hic et nunc conjungit, et quo sensu propositionem intelligit : secunda ex parte opponentis oppugnare thesin per syllogismum, et ex parte defendentis eundem solvere, ac tertia replicare, eumque solvere, idque tam diu, donec alteruter non habeat, quod prudenter objiciat.

Scholion.

Si statum controversiae formaturo tibi non cognitae sint notiones, secundum respondentem terminis jungendae, pete ab illo definitionem, vel, si dare eam recuset, syllogismus extorque hunc fere in modum. Quaecunque thesis continet terminum, cui nulla respondet idea, illa thesis est obscura : atqui huic thesi nulla respondet idea : Ergo est obscura. Minorem enim cum fundamento negaturus definitionem termini proferre tenetur defendens.

§. 245.

§. 245.

Juxta primam Disputationis partem respondentis est *thesin* proponere, quae examinanda venit, opponentis autem est eidem oppondere *antithesin* contradictoriam, utriusque demum est *logomachias* evitare: opponens indicet, quas ideas cum subiecto et praedicato jungat, et quo sensu propositionem intelligat, id est, *formet statum controversiae*, et contrarium syllogismo probet, praemissas demonstret, et demonstrando eousque continuet, donec ad praemissas pervenerit, quae sunt definitiones et propositiones indemonstrabiles.

Scholion.

Ne disputantes in *Logomachiam*, seu propositionem, cui respondentem notionem veram agnoscit impugnans, sed aliis verbis exprimit, disputationi praemitti oportet sublationem omnis ambiguitatis, cum alias disputationis nunquam intentum sortiatur finem: e. gr. Si more scholasticorum cum patronis distinctionis thomisticae et scotisticae disputas, qui semper quaerunt effugium in suis terminis domesticis, et per nescio quae distinctionum vehicula etiam veritates per se claras, qualis est haec: *quaecunque sunt eadem unum tertio,*

sunt eadem inter se, subtiliter evertunt, nisi rem hunc in modum aggrediaris. Praemittamus definitiones animalitatis et rationalitatis, non quidem peregrinas, sed easdem, quas scholae dudum agnoverunt. Cum enim definitio sit idea distincta completa, ea omnes continere debet notas, quae ad rem definitam ab omnibus aliis distinguendam sufficiunt. *Animalitas Petri* nuncupatur principium sentiendi; in hanc definitionem consentiunt omnes Thomistae et Scotistae. *Principium* autem *sentiendi* est collectio corporis, animae et (uti praefati scholastici addunt) unionis Petri. *Rationalitas Petri* vocatur principium ratiocinandi: in hanc definitionem pariter consentiunt supradicti scholastici: *Principium* autem *ratiocinandi* est nihil aliud quam eadem collectio corporis, animae, et unionis Petri. Jam una, eademque collectio vocatur *gradus metaphysicus*, producitque tanquam causa duos effectus, scilicet *sensationem* et *ratiocinationem*. Unde eadem collectio est principium, id est, causa *sensationum* et *ratiocinationum*. Jam principium demonstrationis, ex quo fluit, animalitatem esse rationalitatem, ita sonat: Quaecunque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se. Syllogismus demonstrativus ita se habet. *Animalitas Petri* est collectio corporis, et animae et unionis Petri: sed *rationalitas* est eadem collectio ejusdem corporis, animae, et unionis Petri, ergo *animalitas* est *rationalitas* propter allatum supra principium: et ostenditur claritatis causa in hoc syllogismo: quatuor

or unitates sunt quaternarius, sed duo binarii sunt quaternarius, ergo quatuor unitates sunt duo binarii; jam sicut non possum inferre: igitur quatuor unitates non sunt duo binarii; ita etiam non possum concludere: ergo animalitas non est rationalitas; nam uterque syllogismus secundum formam, atque materiam bonus, ac demonstrativus est: si autem adversarii dent aliam explicationem, supponendo scilicet, animam vegetativam esse aliam, aliam denique rationalem, et sensitivam esse aliam, quarum una non est altera, tunc alium habemus statum quaestionis, quia non manet eadem collectio. Nam collectio corporis, animae vegetativae et sensitive, et unionis in Petro est aliud totum, quam est collectio corporis, animae rationalis et sensitivae (exclusa scilicet vegetativa) et unionis. Dein sicut prior collectio est alia, quam posterior, ita animalitas non est rationalitas juxta hanc postremam explicationem. Caeterum si adversario distinctionem realem inadaequatam, quae datur inter manum, et ejus digitum, et juxta postremam explicationem inter animalitatem, et rationalitatem, vocare velint distinctionem ex natura rei formalem, vel virtualem majorem, et minorem, tunc sumus amici, ne de lana caprina, et vocabulis rixemur. Porro qui hanc demonstrationem intelligit, nihil in ea negandum inveniet; sicut ab Euclidis temporibus de elementorum ejus veritate nemo dubitare potuit, qui ea intellexit. Et sicut haec quaestiuncula sustinuit Syncretis-

munum, ita eundem quoque ceterae Thomisticae, Scotisticae, ac Aristotelicae (quam quidam Scholasticorum se profectos esse videri volunt) Scholarum disceptationes, modo inhaerendo terminis nullam voluptatem capiamus, non invita Minerva patiuntur.

§. 246.

Opponentis autem est, non modo *thesin* indicare, quam impugnare decreverat, sed etiam, si illa paulo prolixior videatur, accurate definire, *quid* in illa impugnare velit. Et est illa status quaestionis formatio, quae primam disputationis partem merito constituit, ubi distincte ostenditur ab opponente, de quibus propositionibus non futura sit controversia, et quae demum illa sit, de qua quaestio inter disputantes in posterum movenda venit.

§. 247.

Secundam partem disputationis si spectemus, opponentis officium est thesin respondentis syllogismo impugnare, cujus conclusio sit ipsa Antithesis in formatione status controversiae proposita. Dein respondentem oportet argumentum opponentis repetere; id est, syllogis-

logismum resumere vel iisdem, vel aliis verbis idem significantibus, ut appareat, respondentem opponentis argumentum satis intellexisse, et interea dispicere possit, num forte syllogismi forma vitio quodam laboret, quod ostendet: ubi autem nihil vitii in forma deprehendit, in alterutra sumptionum, seu praemissarum latitabit aliquid, quod falsum sit, si falsus quidem est opponentis syllogismus: et hinc respondens negare debebit eam propositionem, vel, si nondum, quo tendat, intelligit, ejus probationem exigere.

§. 248.

Jam opponens alterutram, quae negata fuit, praemissarum fluere ostendet, per *regulas conversionis*, *contradictionis*, aut *legitimae ratiocinationis*: quod si iterum, conversa ne negetur, timeat, ostendere debet, quod conversa seu opposita sit vera, monstrando per enumerationem notarum, quas habet per experientiam, vel demonstrationem, vel hypothefin. Interea respondens observat *certam respondendi formam*, quae consistit in *concessione*, *instantia*, *inversione*, et *distinctione*. Vel enim concedit, si jam
ap-

apparet, opponentis argumentum non esse contra thesin; vel *instat*, si adducto particulari casu contrarium ostenditur, propositionem aliquam non esse universaliter veram; vel *invertit*, si ostendit, ex illa propositione plane thesin suam emergere; vel *distinguit*, dum limitat argumentum opponentis, monstrando, quod in sensu latiori, et minus stricto procedat, non etiam in stricto sensu. Haud alio modo respondendi utantur respondentes, et non vel vaga declamatione opponenti satisfacere studeant, nec loco responsionis in probationem theseos ad convicia *excurrere*. Nam quemadmodum illi opponentem extra aream vagantem suo jure monere possunt, ut *formaliter* opponat, hoc est, ut secundum formam bene ratiocinetur, ita et illi declamatores recte urgentur, ut respondeant in forma.

§. 249.

Jam in *tertio disputandi actu* opponens replicat, si quid habet, quo respondentis solutionem infringere queat; et quidem si respondens totum argumentum concessit, ostenden-

dendum erit, argumentum omnino vel *mediate*, vel *immediate* thesi contradicere. Sin per *instantiam* responsum fuit, probandum erit, vel in contrarium adductos casus ad thesin suam non pertinere, vel instantiae loco ipsum falsum sensum sibi obtrudi; similiter si per *inversionem* responsum est, opponentis erit ostendere, ex propositione sua thesin respondentis minime fluere; ac denique, si ille *distinctione* usus fuerit, probare, vel fundamento illam distinctionem carere, vel eam argumento suo applicari non posse. Et *haec replicatio* eo usque continuabitur, donec alterutri disputantium aqua haereat, quod neutrarum partium auditores, et spectatores facile animadvertent.

Scholion.

Ubi *hae leges disputandi* ex utraque parte studiose observantur, fieri sane nequit, quin vel *opponens* in probatione demum deficiat, vel *respondens* ad concedenda contradictoria vel absurda etiam invitatus adigatur. Unde facile constabit, ex utra parte stet veritas. Hi autem *Canones* si negligantur, tunc obscurum per obscurum, idem per idem impugnabitur, et postquam per horam ad ravim usque clamatum est, nondum triumphabit veritas, nec

contentendentes poterunt dicere: *ita res se habet, et aliter omnino se habere non potest*, quod philosophus rationalis dicere posse debet.

§. 250.

Praesidis officio in disputatione si quis fungatur, eum virum oportet esse doctum, et prudentem, non iudicem disputantium, sed respondentis coadjutorem. Sicque res nullis indiget praescriptis regulis, quibus adjutus feroces juvenes, et extra orbitam vagantes, in viam revocet. Et haec ratio disputandi est *directa*, sequitur jam *indirecta*.

§. 251.

Indirecta oppugnatio est rogatio, qua imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, suaviter deducitur. Hinc quamvis haec methodus disputandi *Socratica* propter interrogatiunculas non paucis subiacet sophismatibus, tamen eam adhibendam esse haud temere iudico in indagandis veritatibus, quae male sonant in auribus hominum praedicio fascinatorum, ut veritatem hac ratione ostendamus, quin ille ira excandescat.

Scholion.

Natura hujus oppugnationis , et *indoles* haec est 1. *Ita tegere* , ac si solutionem hujus argumenti ignores , adeoque discere velles. 2. *Alterius voces* sine definitione nunquam admitte , nec ante ulterius progredere , quam quid sibi velit , perspicue dixerit. 3. *Mollissimis simul ac suavissimis verbis* instituuntur quae-
stiunculae , et nunquam alterius ignorantiae , aut loquendi imperitiae , sed tuae traditati tribue , quod non assequaris , quae ille intelligit. 4. Si *obscurè* loquitur , quantumvis indignetur , nihil admitte , dicens , te paratum esse assentiri veritati , sed eam prius intelligi oportere. Si autem clariores ex eo non possunt extrudi locutiones , disputatio finiat-
tur. 5. *Conviciantes suffer* , aut nimium petulantibus , et convictis plus salis , quam fellis asperge , eosque in ruborem ignorantiae da , et sic compone litem. 6. Si tandem eo deventum est , ut clare , quod vult , efferat , oportet e-
um rogare de doctrinae omnibus partibus , ejusque consuetudinibus , non quasi quidquam in iis reprehendas , sed ut plenius doctrinam percipias ; ita , ut alter videatur magister , tu discipulus. 7. *Has interrogatiunculas* dextre , et magno numero propone , ut idem saepius repetere cogatur , quod revera dixit. 8. *Ad ampliore* exsculpendam explicationem utere exem-
plis , et similitudinibus , et quaere , utrum hoc , vel illo modo res se habeat. Hic utile est.

est interdum ab eo, quem interrogamus, non intelligi, quo spectent ille primae inductiones, et ad quem sint perventurae exitum. Nam qui videt, si ei rei, quae primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem, quae sibi displiceat, esse necessario concedendam, plerumque aut non respondendo, aut male respondendo rogationem non finit procedere. 9. *At si ne hoc quidem satis est*, tunc quaerendum, quibus argumentis nitatur, et circa argumenta, ac ratiocinia eodem modo se gerendum est, ac circa reliqua.

Inde alter videbit, quam sit *sua doctrina falsa*, et quam *levibus nitatur fundamentis*; quod si apud illum affectus non patiuntur, saltem id ab aliis, qui adlunt, animadvertitur, et honesta est excusatio non amplius congregiendi cum homine, si indigne ferat, in suam opinionem non transiri, quamvis *absurdam*. Huius methodi amatores extiterunt *Plato in Dialogis, Xenophon, et Socrates*. Caeterum ut de arte disputandi mentem meam aperiarn, sicut de syllogismo me explicavi, dico, nullam disputandi rationem ad veritatem invenientem esse aptiorem quam colloquium, quo alter alterum in aliqua propositione *synthetice*, aut *analytice* considerata ad veritatem evidentem vel probabilem conjunctis viribus invicem juvant: *verbalis enim investigatio mentali veritatis tam evidentis, quam probabilis investigationi, quia illa dependet ab ista, respondere debet.*

Se-

Sectio VI.

De Methodo inveniendi veritatem per auditionem.

§. 252.

Cum ideo aliquis scholam ingrediatur, audiaturque e cathedra docentem, ut veritatem inveniatur, clare sequitur, *rationem audiendi ad modos inveniendae veritatis esse referendam.*

§. 253.

Quandoquidem idea est *attentio ad res repraesentatas*, perspicuum est, non posse in nobis excitari ideas, quas jungamus cum docentis vocibus, nisi afferamus requisitam *attentionem.*

§. 254.

Cum in colendis literis minus feliciter progrediatur, qui ad rerum tractandarum claram, distinctamque ideam non pertingit, ista autem idea homo alias capax destituatur, nisi sit *attentus*, sua sponte fluit, omnia sollicitate vi-

tanda esse, quae attentionem auferunt, vel minuunt: uti sunt *praepropere* festinatio tam in scientiarum elementis, quam progressu; multitudo rerum uno momento, et semel tantum pertractandarum, et *varietas*; ira, item, tristitia, confabulationes, frequentes sodalitates, et amor venerens.

§. 255.

Amori venereo inter aliorum sensuum praestigias annumerari debet *luxus*, et *ingluvies*. Cum enim natura paucis sit contenta, et plenus venter non studeat libenter, tantum cibi, et potus sumendum esse intelligitur, quantum sufficit, ut reficiantur vires, non vero ut opprimantur. *Brachmanes*, philosophorum vetustissimi, a vestitu dicti graecis *Gymnosophistae*, Herodoti aevo ob antiquitatem et sanctissimos mores venerabiles, ab omni tempore nonnisi vegetabilia, atque animalium superfluos succos inter cibos admiserunt. Non eo minus integra valetudine fuere, vitae longissimae, laeti, et ad subtiles meditationes idonei (vide subtilissima *Indorum* systemata de creatione, et fabulas eorum antiquissimas, et nume-

numerosum inventionem) bonas disciplinas omnes curiose excoluerunt : imo vero dicuntur sapientiae auctores fuisse Zoroastri, et Pythagorae ; sed et serioris aevi Christiani *anachoretæ* idem fecerunt, et aliarum mundi partium incolæ ; ita vixerunt, semper robusti, laeti, sani, et longævi. Cum interea *attentio* plurimum promoveatur, si ea, quæ audivisti, postea in chartam conjicias, quasi dissertationem de iis scripturus, et te ipsum examines, consequens est, ut post auditionem statim repetatur, et studeatur.

§. 276.

Quin non solum sufficit, ut quoque demum modo studeatur, cum examen instituat ad superanda omnia in scientiis dubia, et difficultates ; sed cum celebratissimo viro *Cartesio* nihil unquam veluti verum admittas, nisi quod certo, et evidenter verum esse cognoscis, hoc est, ut omnem *præcipitantiæ*, atque *anticipationem* in judicando diligentissime vites, nihilque amplius pro conclusione amplectaris, quam quod tam clare, et distincte rationi tuæ patet, ut nullo modo possis in dubium revocare. De-

in difficultates, quas es examinaturus, in tot partes dividas, quot expedit ad illas commodius solvendas. Tum cogitationes, quas veritati quaerendae impendis, *certo* semper *ordine* promoveas, incipiendo scilicet a rebus *simplicissimis*, et *cognitu facillimis*, ut paulatim, et quasi per gradus ad difficiliorum, et magis compositarum cognitionem ascendas, atque in aliquem etiam ordinem illas mente disponas, quae mutuo ex natura sua non procedunt. Denique in quaerendis mediis, ac in difficultatum partibus percurrentis tam perfecte singula enumeres, et ad omnia circumspicias, ut nihil a te omitti sis certus.

§. 257.

Cum autem, examine secum ipso instituto, non omnia solvi dubia experientia quotidiana convincat, facile unusquisque animadvertit, quod neque sis *segnis* ad interrogandum, et *incurius*; alias veritas fugiet a te; neque sis *verecundus*, et *taciturnus*; talis enim innumeris angitur dubiis et scrupulis, non liberandus iis, nisi abjecta rustica verecundia confidenter interroget. Neque sis *super-*
bus

bus ; is enim omnino non assequetur veritatem ; cum enim hanc non statim capiat, erubescatque incertitiam suam humili voce prodere, patientique animo accipere instructionem, est consequens, ut, dum se veritatem scire simulat, totus in discordias, jurgia, et rixas abeat, dum cum aliis disputat.

Scholion.

Cumque *multitudo*, ac *varietas* rerum tractandarum attentionem non solum minuat, sed etiam tempus examinandi ea, quae audivisti, auferat, perspicue apparet, perniciosum esse sex, octo, decem horas continuas adire magistros varia docentes, eo quidem fine, ut biennii, aut triennii spatio curriculum absolvas academicum.

§. 258.

Quandoquidem ille *audiendo* non acquirit veritatem, qui non perspicit ratiocinia ita connecti, ut altera propositio ex altera ; omnes autem ex suis principiis deduci facile possint, merito inferimus, audiendos tantum esse viros *solide doctos*, id est, *tales*, qui ea omnia, quae demonstrari possunt, demonstrant;

quique ab aliis eorum, quae affirmant, vel negant, demonstrationem postulant, atque qui inquirunt in principia solertissime, ex quibus asserta demonstrata sunt, *nexum propositionum*, quam longus est, facile perspiciunt: et quae verisimilia aliis sunt, ea, ut certo cognoscant, allaborant; denique in *scriptis* aequae, ac *sermonibus* eo referunt omnia, ut et se, et alios de iis, quae docentur, *convincant*, lectoribusque et auditoribus, *demonstrationum vi*, assensum extorqueant.

Sectio VII.

De Methodo veritatem proponendi per
doctionem.

§. 259.

Officio nostro functos nos esse neutiquam crederemus, nisi et *methodum* subnectamus *veritatem inventam proponendi*, ut auditores ac lectores de ea se convictos esse fateantur, quoniam voluntas movetur vel veris boni *notionibus*, et systematice de bono, et malo *propositis*, vel *sententiis*, *argumentis*, et *admonitionibus*,

ribus, vel exemplis tam generalibus, quam speciali-
bus. Hinc methodus ista dogmatica, illa pa-
raenetica, haec paradigmatica, et characteristi-
ca est orta. Cum autem veritatem alteru-
tra harum methodorum propositam om-
nes non libenter audirent ab hominibus paulo
vilioris conditionis, *Phaedri ex Praef. Lib. 3. v.*
35. hinc inventa est methodus mythologica, aenig-
matica, hieroglyphica, et symbolica, ut affectus
optimatum in fabulas transferrentur, calum-
niaque fictis jocis elideretur. Proponitur au-
tem veritas vel docendo, vel scribendo. De
munere docendi nunc; de scribendi ratione po-
stea dicemus.

Scholion.

— — — Servitus obnoxia,
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas transtulit,
Calumniamque fictis elusit jocis.

§. 260.

Cum nonnisi perspicuus, ordinatus, solidus,
ac sincerus vir audiendus sit, facile patet, do-
centis officium in eo consistere, ut doctrinas
perspicue, ac sincere audientibus communicet;
ut doctrinarum nexum, et ordinem clare

ostendat; ac denique ut auditores ita convincat de illarum veritate, ne de iis cum ratione dubitare possint.

Scholion.

Uno verbo: quae dotes requiruntur in libro dogmatico, scilicet *perspicuitas*, *ordo*, *soliditas*, *sufficientia*, eadem competunt docenti, imo plures e. gr. *critica historiarum notitia*, et alia docentis dona, e. gr: *copia cogitationum*, et *verborum*, *alta et distincta vox*, *vigor in loquendo et amenitas*.

§. 261.

Cum *perspicue* sit docendum, sua sponte sequitur, quod debeat res accurate definire, quaque ratione res una ab altera distinguenda sit. Ut *vocabula artis* accurate explicet, doctrinamque suam *exemplis obviis* jucundis aptissimisque illustret: dein ut, an auditores omnia intellexerint, data occasione, *instituto examine*, exploret.

§. 262.

Quandoquidem allata docendi ratio sit *perspicua*, facile profecto reddideris rationem, cur *docens* dictando in calamum auditores non de-

defatigare, neque ad singulas doctrinas integras auctorum turmas, *quasi historiam literariam scripturus*, afferre tyronibus, eorum nomina vix recte excipientibus; multo minus variis digressionibus, doctis quidem illis, at parum ad rem facientibus, auditorum animos demulcere debeat.

§. 263.

Quodsi autem in rebus didacticis aliquid in calamum dictare necesse sit, id fiat *stilo proprio*, puro et perspicuo, qui elegantiam non affectat, nec tamen sponte se offerentem negligit; qui denique *figuras patheticas*, et quidquid ad persuadendum potius, quam ad demonstrandum facere videtur, non immiscet. *Proprius* erit *stylus*, si abstineat a translationibus maxime longe petitis; *purus*, si verbis barbaris, et exoticis non utatur; *perspicuus*, si verba non sunt obsoleta, peregrina, ac noviter inventa, si ordo verborum non nimis est perturbatus, et *argumentorum dispositio* est accurata.

Scholion.

Unde *Quintilian. Lib. 8. c. 2.* nobis sit prima virtus, *perspicuitas*, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio: quidquam neque desit, neque superfluat. Ita sermo et doctis probabilis, et planus imperitis erit. Haec est eloquendi observatio. Omne scilicet tulit punctum, qui miscuit utile dulci. Sic *Celsus* medicos purius scribere docuit, *Juristas Cujacius*, et *Brissonus*, philosophos *Cartesius*, theologos *Claudius Flery*, qui non modo *terse* interpretatur expositionem doctrinae catholicae *Jac. Benigni Bossuet* episcopi Condomensis, sed etiam *perspicue*. Plane sicut omnibus jure laetandum esse video, quod *sentiendi, differendique* libertas philosophiae ope nostris temporibus tanta ceperit incrementa, quantis eam ante hoc tempus auctam fuisse non facile recordamur; ita non minus perperam, perverseque agunt ii, qui, ut optime cogitent, nihil non sibi agendum putant, de eo autem, ut optime dicant, cogitataque puro, *tersoque* sermone proferant, parum sunt solliciti. Vide praefationem *Baumeisteri* ad elementa philosophiae recentioris.

§. 264.

Parcius itaque in *docendi stylo* adhibenda sunt vocabula juridica, philosophica, et etiam

tiam theologica, si elegantiore stylo aequè commode reddi possunt; siquid tamen *Ecclesiasticis* ejusmodi vocibus insit mysterii, rectius feceris, si eas adhibeas, quam si mutando profanus videaris. Idem fit, si verba *medicis*, vel *jurisconsultis* sint propria. Cum solide sit docendum, idque non obtineatur, nisi doctrinarum *nexus* perspicue ostendatur, per se patet, quod docens debeat *explicare tale compendium*, in quo omnes doctrinae positionibus brevissimis comprehensae ad sua principia revocantur, ac *monstrare*, quomodo singulae doctrinae ex iisdem, non ex pugnantis, fluant principiis, et cum axiomate vel definitione cohaereant.

§. 265.

Et quandoquidem omnis soliditatis ambitus non absolvatur, nisi auditores de doctrinarum suarum veritate convincantur, omnino oportet doctrinas neutiquam *praejudiciis* probari, sed solum *experientia*, *ratione*, et *hypothesi*.

Scholion.

Atque cum ingenium discentium suscite-
tur

tur per *interrogatiunculas* ; cur ita potius, quam aliter respondeant, haecque fuscitatio animum discendi cupidum creet, sequitur, quod professor omnium, quae discipuli loquuntur, rationem exquirat, et sic ad emendationem intellectus operam conferat.

§. 266.

Cumque argumentum veritatis eximium sit, si non modo doctrinae docentis firmissimo cohaereant nexu, sed ex iis etiam aliorum dubia facile solvi possint, recte fiet, si docens coram provectioribus, uti fas est, aliorum discendum doctrinas examinandas suscipiat hac ratione, ut sententiam dissidentium candidè exponat, deinde eorum argumenta sine fuco recenscat, ac denique ea ex propriis principiis solvat.

§. 267.

Caeterum *inveteratos errores* indicet, et refellat, quin omnia sine necessitate innovet : cum enim *vitae*, non *scholae* discendum sit, quis non videt, nihil esse innovandum, nisi aut id veritas exigat, aut ex nova major utilitas, quam ex vetere doctrina, affulgeat, multo

multo minus ubi novam doctrinam in praxi utilem fore non existimamus.

Scholion.

Sic fuit aliquando duplex genus reformationem in Ecclesia petentium. *Primum genus pacificorum*, qui, plorantes mala Ecclesiae, sine zelo amaro media modeste proponebant, ferentes interim, quae emendare non poterant; *genus aliud turbulentorum, et superbiorum*, qui irritati depravatione morum, et non reflectentes ad promissionem Ecclesiae, et vocem Christi: super cathedram Moysis &c. cathedram et doctrinam cum vitiis Praefulum odisse ceperunt: hujus farinae erant *Albigenses, Waldenses, Joan. Wicleff, Joan. Huss*; nempe opiniones certis terminis et coram certis personis oppugnare quid est aliud, quam scandalum praebere proximo, eum exacerbare, et contra charitatem agere? Certo praestat ejusmodi opiniones silentio tolerare, quam publicis scriptis et voce e cathedra oppugnare coram personis, quae argumentationis vim non possunt penetrare. Interea veritates sollicitè quaeramus, firmiter defendamus, et praedicemus; nam sic labentur sua sponte praejudicia. et errores hominum, quos acerba contradictio, aut directa oppugnatio in praejudicatis opinionibus magis confortassent.

§. 268.

Caeterum sit *sincerus*, nec nimium *prolixus*; amanter audiat auditores; qui se scrupulis, et dubiis liberari petunt; et eosdem a voluptate, et pigritia pro virili studeat revocare ad virtutis tramitem.

Scholion.

Inculcet etiam ipsis, quod optimarum artium studia, praeter fructum istum, quod per ea intellectus, ac voluntas hominis emendentur, *delectationem*, et *voluptatem philosophicam*, qua labor compensatur, secum afferant. Nam ita ait Cicero in orat. pro Arch. quod si non hic tantus fructus ostenderet, et si ex his studiis *delectatio sola* peteretur, hanc animi remissionem tamen, uti opinor, humanissimam liberalissimamque judicatis; caeterae enim neque temporum sunt, neque aetatum, locorumve omnium &c. D. Albertus Haller, singulare illud Poëseos germanicae Decus, ita canit im sten Gedichte: Uns soll die Wissenschaft zum Selbstvertreibe dienen. Cato, Romae is ille morum censor hunc in modum de utilitate artium et scientiarum sese exprimit: Si tibi, inquit, sint filii, nec opes, tunc artibus illos instrue, quae possint inopem defendere vitam. et rursus: disce aliquid: nam cum subito fortuna recedit, ars remanet, vitamque hominis non deserit unquam. Quid quod Octavianus Augustus liberos suos

suos in omni arte fecerit erudiri, ut, si quando ad egestatem venirent, haberent, unde honeste viverent.

§. 269.

Tandem methodus in docendo semel recepta, et a superiore suo praescripta, a professore pro lubitu suo et sine summa necessitate non varietur. Quis enim ignorat, quot et quantas Doctorem dissensiones et humanae societatis dissolutiones omni tempore invexerit in rempublicam literariam aequae ac civilem sola methodi mutatio?

Scholion.

Olim philosophia moralis, speciatim Ethica aequae ac Jus Naturae methodo *paraenetica* in his terris, dein *paradigmatica* et *characteristica* in illis terris, demum *dogmatica* in istis terris tradi solebat, nec unquam subitanea methodi mutatio sine perniciosissima morum et studiorum mutatione contigit. Eandem fere Ethicam seu Philosophiam practicam methodo *mythologica* suo tempore Aesopus, *symbolica* Pythagoras, *Hieroglyphica* Aegyptii, *aenigmatica* Orientales et Hebraei ipsi tractarunt: unde factum, ut insequentibus temporibus homines, docti quidem illi, ast diverso hoc metho-

thodi genere non satis initiati, falsas interpretationes, expositiones, commentarios, quin et falsas positiones in *Jus Naturæ* et *Ethicam* turpiter introduxerint, unde non amplius emergere datur, nisi per *methodum dogmaticam* et *scientificam*. Plura videre est in *Methodo Pierii Valeriani Hieroglyphica*: item in *methodo symbolica Pauli Patris* de arcanis moralibus ex Pythagoræ symbolis: rursus in *Aenigmatica Thom. Burneti Archaeol. philosoph.* p. 339. in *Mythologica* denique *Salust. philosoph.* de Diis et mundo, c. 4. §. 247. seq. edit. Thom. Gale: et *Macrob.* in *somn. script. lib.* I. c. 2. Caeterum docens ad captum discen-
tium se se accommodare debet. Alios atque alios aliter atque aliter docemus. In collegiis autem publicis et concionibus ad plurimos, adeoque ad eos præcipue docens attendat, quorum facultates cognoscitivæ sunt imbecilliores. Hac enim ratione neminem negligit, et prodest cunctis. Plures regulas praxis et fervor bene docendi, officioque suo satisfaciendi condocerunt.

Sectio VIII. et ultima.

De *Methodo* veritatem proponendi per *scriptionem*, adeoque etiam per *convictionem* et *refutationem*.

§. 270.

Cum *methodus* historicas aequae ac philosophicas mathematicasque cognitiones in volumina et in libros congerendi sit *arbitraria*, et singulae fere disciplinae aliquid speciale habeant; ad *specialia* autem descendere infinitum esset laboris, singulares leges de quocunque scriptionis genere praeterire, et nonnisi generales de scribendis libris in hac sectione proponere juvat, eoque magis, quia non quivis eruditus ad scriptionem *natus* est; sicut enim *poeta* nascitur, ita et *scriptor*. Plane quivis scriptorum quidem genitor est, quatenus cogitationes suas veluti *partum ingenii sui* in lucem publicam producit, ast complures tamen sunt, qui meditatione aut experimentis novas facilius inveniunt veritates, quam inventas in librum publici saporis redigere possunt; ut adeo non raro plures dentur abortus, quam formosae ingenii progenies, quae patris imaginem referunt.

Scholion.

Varia dantur scriptionum genera: veluti
satyrae, poemata, comoediae, tragoediae, fabulae, ro-
K k manenses.

manenses narrationes, et hujus generis alia, quorum praecepta alibi invenies. Nos nonnisi de libris historicis et dogmaticis agemus.

§. 271.

Quicumque veritatis cognitionem aliis *scribendo* proponere cupit, is 1) aut *historice* quid refert, aut 2) *disciplinam*, ejusve partem tractat, et explicat, aut 3) alios *convincit*, aut denique 4) aliorum errores *refutat*.

Scholion.

1) Ad librum *historicum* requiritur, ut in eo veritas triumphet: secus non est *historia*, sed *narratio*, uti dicitur, *romanensis*. Requiritur etiam, ut ea, quae facta sunt, justo ordine temporis, loci, aliarumque circumstantiarum ibidem recenseantur. 2) Liber de disciplina aliqua, ejusve parte scriptus contineat veritates generales de principiis rerum, earumque qualitatibus, ita quidem, ut Lector et istas res, quas alii sunt experti, aequae veritates ab aliis explicatas et demonstratas, distincte sibi valeat repraesentare. 3) Alterum eo adigere, ut de veritate vel falsitate propositionis alicujus ob allatam demonstrationem certus fiat, est *alterum convincere*. *Convictio* igitur est scriptio, qua efficimus, ut alter veritatem certam esse agnoscat. 4)
con-

Convincere aliquem de propositionis, quam tenet, falsitate est *illum refutare*. Si aliquem, qui existentiam Dei negat, *convinco* de falsitate hujus propositionis suae, tunc illum *refutare* dicor. *Impugnare* econtra dicor, si insufficienter probo falsitatem propositionis, quam alter pro vera habet. Sic hypothesis terrae motae ab iis, qui eo concesso nidum suum semel derelictum non amplius inventuras esse aviculas garriunt, per hoc non refutatur, sed tantum impugnatur.

§. 272.

Historias scripturus, cum completa historiae narratio sit omnino magnae utilitatis; res enim maximae saepius e parvis vilibusque egressae sunt initiis, *e simultaneis et successivis factis* nihil omittat, quantum quidem scopus praefixus postulat. Quod si scriptor, cur et quomodo possibile fuerit, ut res ita contigerint, et non aliter, causas quoque alleget, tunc narratio ejus speciali nomine historiae pragmaticae insigniri solet.

Scholion.

Completam si quis scribere cupit L. B. de Laudon, Herois Austriaci haud multis abhinc mensibus defuncti, tunc onus ipsi incumbit,

ut parentes, locum nativitatis aequae ac diem, mensem et annum, educationem, institutionem, temperamentum et mores, item res pacis, bellicae tempore gestas, insignia gentilitia aut recens acquisita, armorum praemia, et honores, mortem denique, famamque post mortem ejus ordine chronologico et geographico atque stilo historico recenset, quin imo et causas alleget, qui fieri potuerit, ut ex infimis servitiis militaribus ad summum belliducis fastigium ascenderit.

§. 273.

Quandoquidem facta 1) aut *in ipsa natura*, 2) aut *inter artifices*, 3) aut *in Ecclesia*, 4) aut *in regno politico*, 5) aut *inter eruditos*, 6) aut denique *in vita privata hujus vel illius hominis* acciderunt, hinc libri historici in sex classes dividi solent.

Scholion.

Quamcunque ex his sex historiae classibus scribendam sibi quis sumpserit, ille non modo regulas *sanae Critices*, *Chronologiam*, *Geographiam*, *Genealogiam* et *Heraldicam*, veluti praesentissima historiarum adminicula ante oculos sibi ponat, sed et *selectum* faciat factorum: faciet autem *selectum*, quando ad probationem factorum nihil affert, nisi testimonia auctorum

etorum originalium, illorum scilicet, qui eodem tempore vel paulo post scripsere; memoria enim facti alicujus non diu durat, et ad summum attingit centum annos ex eo tempore, quo vita hominum sexaginta aut octoginta annorum limite circumscribitur. Enimvero cum optimus quisque historiis interdum addat aliquid de suo, etiam de eo non cogitans, facile intelligitur, quod historiae, diversis postmodum seculis scriptae tanta non polleant certitudine, ut ipsis fides indubia haberi possit. Hinc traditiones anonymorum et vetustissimorum historicorum, praesertim nec loco nec anno signatae, fidem vix ac ne vix quidem merentur: nam etsi dicas, historias hasce originales potuisse perire cum tempore, hoc tamen sine probatione asseris; et cur mihi non liceat dicere, illas nunquam contigisse? nisi vir scilicet admodum spectatus ejusmodi historiam afferat, commemoretque, originalia se suo tempore legisse, quae hodie non amplius existunt.

§. 276.

Cum *Historia naturalis* sit recensio phaenomenorum, notatu dignissimorum, quae in rebus creatis, earumque viribus observantur, historiae naturalis scriptor 1) sufficientes recenscat rerum naturalium notas, ut distinctam

et completam de illis ideam sibi formare lector queat; e. gr. de herbis, animalibus, lapidibus &c. 2) Accurate annotet operationes et effectus rerum naturalium quoad qualitatem aequae ac quantitatem: e. gr. in magnete, non solum quod ferrum attrahat, sed et quantus ipse sit, quantumque ferri pondus ipsi adhaerens, et in quanta distantia attrahat. Inde leves et vagabundi hominum animi in considerandis experimentis triplicis regni naturae figuntur, et cognoscere coguntur DEum ex operibus suis, ex quibus intellectus infinitus elucescit.

Scholion.

Huc referuntur omnes libri, in quibus experimenta recensentur. Ita *Plinius* nobis reliquit historiam naturalem.

§. 275.

Cum *historia artificialis* sit narratio de origine, fatis, incremento et decremento artium, scriptoris est recensere personas, quae hanc vel illam artem invenerunt, inventamve auxerunt et perfecerunt 1) nec praetereat silentio occasiones, quibus factum est, ut artes vel inventae fuerint, vel creverint, vel decreverint. 2)

Scho-

Scholion.

1) Plurimae, maximaeque artes nonnisi fortuito casu fuerunt inventae, id est, per Dei providentiam, humano generi de necessitatibus et commoditatibus suis invigilantem inchoatae, ordinatae atque perfectae sunt. Hinc juvenibus in docenda antiquitate ostendi oportet, quas artes et machinas, quaeque instrumenta ignoraverint veteres.

2) Dantur aliquoties homines morosi, pertinaces et invidi, qui artem suam sibi non superstitem, nec cum aliis communicatam, sed una secum sepultam malunt. Tantum abest, ut ejusmodi homines majora dent artibus incrementa, ut iis ne quidem caveant a decrementis.

§. 276.

Scripturus *Historiam Ecclesiasticam*, seu ea, quae contigerunt in *Ecclesia Dei*, cum Ecclesia consistat in doctoribus et auditoribus, ante omnia commemoret non solum *vitas* illorum doctorum, quibus tanquam instrumentis in Ecclesia plantanda et conservanda usus est Deus, sed *modos* quoque et *adminicula*, quae tam Deus quam ipsius servi in Ecclesia ad homines convertendos, ac in fide confirmandos usurparunt, nec non et *impedimenta* atque

difficultates, quas superare debuit Ecclesia, ut majora caperet incrementa, et hominum aeterna salus promoveretur, unde providentia divina in gubernanda Ecclesia manifestatur.

Scholion.

Huc pertinent *schismata et haereses*, item *usus et abusus* rerum sacrarum et religiosarum, *nexus* inter imperia et regna politica, atque *status rei literariae*.

§. 277.

Historia Politica seu *Civilis* cum sit narratio rerum memorabilium, in regnis et imperiis politicis contingentium, *regnum* autem vel *Imperium politicum* sit societas imperantes inter et subditos ad promovendam salutem publicam inita: consequens est, ut scripturus historiam politicam non modo *vitas*, *res gestas*, *bella*, *faedera*, *ordinationes* belli pacisque tempore factas, tam *oeconomicas* seu *camerales*, quam *statisticas* circa *sacra*, *justitiam*, *politiam*, nec non *securitatem* *externam* et *internam*, uti et *mores* et *studia* illorum, qui clavum imperii tenuerunt, juxta normam *chronologiae* et *geographiae*

graphiae recenseat, sed etiam *adminicula*, *vias*, *modos* et *occasiones* internarum regni constitutionum, et ordinationum, quibus regnum aliquod partim ad tantum splendorem, opulentiam et potentiam fuerit evectum, partim rursus ab hoc fastigio per luxum, seditionem, hostiumve invasionem deturbatum; et denique *harmoniam* et *disharmoniam* regnum politicum inter et Ecclesiam, servato ordine in medium producat.

Scholion.

Disparitas opinionum et doctrinarum in rebus religionem tangentibus faciem regni germanici diversis temporibus totam mutavit. Jacobus II, Rex Angliae, religionem mutare molitus est: ast eo molimine tota constitutio hodierna regni anglici exorta est, et simul ipse Jacobus II. suam amisit coronam. Uno verbo: Lectio historiae politicae aequae parit *prudentiam politicam*, ac lectio historiae ecclesiasticae *prudentiam theologicam*. Pariter quis justitiam Dei in remunerandis virtutibus et puniendis vitiis cognoscit ex historia regnorum.

§. 278.

Historia literaria est narratio de scientiarum

origine, transmigratione ab una natione ad alteram, fati, incrementis et decrementis. Enimvero cum illi, quorum labor versatur in scientiis, dicantur docti, adminicula vero, quorum ope docentur et propagantur scientiae, praecipua sint libri, instrumenta et machinae, haud difficulter est ad intelligendum, quod *historiam literariam scripturus* non solum vitas doctorum, modos eorum atque vias, quibus ad eruditionem suam pervenire, et speciatim, qua ratione hanc vel illam scientiam in gradu eminenti acquisiverunt, *fideliter et distincte referre*, sed etiam libros, materiasque, quas tractarunt et ediderunt, item stilum, ordinem, fata, optimas editiones &c. *luculenter describere debeat*, ita, ut adminicula, causae et molimina, quibus variae scientiae et dogmata sunt inventa, emendata, aut rursus in decrementum prolapsa aut omnino deperdita et amissa sunt, in oculos incurrant.

Scholion.

Inde factum est, ut multorum dogmatum, hypotheseum, aliarumque doctrinarum

rum peculiarium origo, incrementa et decrementa, commoda et incommoda peculiaribus tractatibus in lucem publicam prodierint, e. g. de motu terrae circa solem, de animabus brutorum, de immortalitate animae, de incolis planetarum, de circulatione sanguinis &c.

§. 279.

Historia miscellanea est recensio diversarum rerum, factorumque memorabilium, quae in vitis hominum privatis contigisse constat. *Historiae miscellanae scriptor* causas, occasiones, modos et rationes, cur et quomodo huic vel illi hoc vel illud contigerit, stilo puro et perspicuo ita proponat, ut distincte perspicui possint, et lectorem in omni vita sua cautum reddant, ac liberum a praejudiciis, ex aliorum damno cognitis atque perspectis.

Scholion.

Huc pertinent *Memoires*, *Diaria*, *Journaux*. Interim de scriptionibus historicis generaliter loquendo nihil magis dedecet historicum, quam fingere, quae nemo memoriae prodidit, iudicia interponere, personarum characteres magis ex suo ingenio, quam secundum rei veritatem, inserere, oratiunculas nunquam habitas comminisci, affectus movere, res denique

nique mediocres exaggerare pro lubitu, et magnas diminuere. O quam praeclarae artes, quas quidam Varillasio, Maimburgio, aliisque hujus generis scriptoribus liberaliter tribuunt.

Stilum quod attinet historicum, ille a philosophico differt. *Historicus* amat puritatem, concinnitatem, perspicuitatem, imo gravitatem et pulchritudinem seu elegantiam. Elegantissimus est *Livius*. Graves sunt *Polybius*, *Tacitus*, *Thuanus*, *Cominaeus* et nonnulli alii. Perspicui sunt praecipuis *Cornelius Nepos*, et *Jul. Caesar*, paulo obscuriores sunt *Sallustius* et *Tacitus*, quorum uterque *Thucydidem* videtur imitatus. Abhorret econtra stilus historicus a vehementia seu increpatione hominum, a parenthesis et hyperbole. Ineptus est *Vellejus Paterculus*, qui ubique immiscet panegyricos: ineptus etiam *Florus*, qui non nunquam fasces et secures in viros gravissimos expedit. *Figurae* item, affectibus movendis inventae, historicum dedecent, uti et interrogationes et exclamationes. Unde frigidum est, quod *Florus* saepe exclamationes narrationibus, quasi per parenthesis, interserit. Nihil autem frigidius est hyperbole in historia. Hanc quoque in *Floro* aliquoties invenire est. Sed nec *Curtius* ab hoc vitio abstinuit. Plura vide in Joan. Gottl. Heineccii Ic. fundamentis stili cultioris. Part. I. Cap. 2. §. 57.

§. 280.

Libri dogmatici, qui veritates generales de principiis rerum earumque qualitatibus continent, dividi solent in historico - dogmaticos, et systematico - dogmaticos. *Historico-dogmaticus* est ille, qui tantummodo aliorum dogmata seu propositiones universales, earumque demonstrationes enarrat, et pertinet ad *historiam literariam*. *Systematico-dogmaticus* est ille, qui res ipsas explicat et definit, suasque propositiones demonstrat. Liber systematico-dogmaticus vel continet veritates demonstrabiles, vel tantum probabiles, ut adeo quaerendum superfit, *quomodo* veritates certae sint proponendae dogmatice, et *quomodo* veritates probabiles.

Scholion.

Methodi, quibus veteres interdum mirifice delectabantur, hodie non sunt amplius publici saporis, *Methodus* veluti *Scholastica*, qua syllogistice et formaliter omnia proponuntur; *methodus causarum*, sc. materialium, formalium, efficientium et finalium, proximarum et remotarum &c, quae Ramistis potissimum arrisit; *Erotematica*, quae per quaestiones et respon-

sponsiones absolvitur, magisque in pueros et tirones, quam doctos quadrat; *dialogistica*, quae ad persuadendum potius quam convin- cendum et docendum servit; et *miscella* deni- que, qua omnia sine ordine, et prout cala- mum subeunt, effundi solent.

§. 281.

Disciplinam, vel ejus partem, si innixa sit veritatibus certis, propositurus, in confi- ciendo *libro systematico - dogmatico* initium faci- at a principiis, ab iisque firmiter stabilitis ad conclusiones eo ordine, nexuque perpe- tuo descendat, ut posteriora ex prioribus in- telligantur, et consequentia ex antecedenti- bus demonstrantur, prouti mathematici in suis doctrinis procedere solent.

Scholion.

Hinc *methodus mathematica* reliquis omnibus praeferenda est, siue singulae propositiones more mathematicorum semper suis nominibus appellentur, siue non, modo ipsius ordo ob- servetur, et *nexus* ostendatur *principia* inter et *conclusiones*: nam lector ipsemet poterit co- gnoscere, utrum praesens propositio sit axio- ma vel postulatum, theorema vel proble- ma, corollarium vel scholion, principium vel conclusio &c.

§. 282.

§. 282.

Liber systematico - dogmaticus, cum non debeat legi, qui non vult intelligi, *perspicuus* sit oportet, adeoque definitionibus careat obscuris: *idem liber*, cum asserta sua per principia certa et indubitata demonstret, principia certa autem sint *experientiae*, *definitiones* et *propositiones indemonstrabiles*, aut saltem jam *demonstratae*, etiam *solidus* sit oportet; solus enim ille liber dicitur solide scriptus, in quo praeter supradicta principia, nihil sine demonstratione admittitur: *Idem liber*, cum in eo consequentia ex antecedentibus explicari posse et intelligi debeant, modus autem, quo propositiones ita se invicem consequuntur, dicatur *ordo*, luculenter patet, quod debeat esse *ordinatus*: *Idem liber*, cum non modo res definiat et explicet, sed propositiones quoque demonstret, quibus omnes illae insunt *veritates*, quae ad rem istam, de qua scriptor agit, pertinent, debet esse *completus*: hujusmodi libris enim *explicatio completa* inesse dicitur. *Scopus auctoris* e titulo libri et praefatione cognoscibilis est quasi *mensura*, ad quam exi-

gi debet liber, utrum completam habeat expositionem aut narrationem, nec ne. *Perspicuitas* igitur, *soliditas*, *ordo* et *completa expositio* sunt dotes requisitae libri systematico-dogmatici.

Scholion.

Ordo alius est *scholae*, alius *naturae*: ille omnia, quae ad materiam aliquam pertinent, separatim congerit, adeoque non tam scribendis libris systematico-dogmaticis quam historicis est aptus. Sic Anatomici, quidquid de ossibus corporis humani norunt, in uno capite, quod *Osseologia* inscribitur, congerunt et proponunt. Hic autem omnia ita proponit, ut semper unum ex altero intelligi, nexusque inter antecedentia et consequentia ostendi possit. Per *ordinem naturae* igitur sapiunt discipuli, iudiciumque firmum acquirunt: per *ordinem scholae* autem memoria eorum obruitur, et parum aut nihil ad intellectum penetrat. Cum jam merito *ordo scholae* sequatur *ordinem naturae*, uti imago sequitur archetypum, et copia vidimata originale, hinc *ordo scholae* solus in libris systematico-dogmaticis absque ordine naturae locum habere nequit. Hinc libri solo ordine scholae scripti plerumque sunt *obscuri* aut *confusi* et *superficiarii*, id est, non solide scripti. Dolendum proin, si discipuli et tyrones involvendis

dis ejusmodi libris superficialiis optimas aetatis suae vires et tempus pretiosissimum ponant, atque perlaepe oleum et operam perdant.

§ 283.

Librum systematico - dogmaticum de veritate quadam probabili scripturus, initium faciat recensendo phaenomena secundum ordinem, ita, ut faciliora difficilioribus, et simplicia compositis praemittantur. 1) his recensitis afferat aliorum hypotheses, hisque rite explicatis, judicatisque, quae illas premunt, difficultatibus, suam proponat, eamque phaenomenis omnibus et meteoris satisfacere ostendat. 2) ita quidem, ut sua hypothesis exinde summum, aut certe medium probabilitatis physicae gradum obtineat. Obtinebit autem supremum gradum, si ita est comparata, ut vel positis iisdem causis idem effectus sequatur, seu phaenomenon; vel eadem phaenomena per artem exhiberi possint: 3) quando enim vel unum phaenomenon ex hypothesis sua explicari nequit, tunc vel omnino non videbitur probabilis, vel saltem infimum

probabilitatis gradum non excedet : e contra
ascendet ad secundum gradum probabilitatis,
quoties phaenomena ex tali hypothese abs-
que subtili et coacta ratiocinatione poterunt
explicari. 4).

Scholion.

1) Si quis medicorum hanc propositionem
assumeret, *animam physice agere in corpus et vicissim*,
pro principio suae dissertationis, quam scri-
bere cupit, tunc ante omnia recensere de-
beret phaenomena in corpore humano con-
tingentia, iisque recensitis ostendere, quan-
tae difficultates premant systema causarum oc-
casionaliumaeque ac hypothesein Harmoniae
prae stabilitae, iisque ad examen vocatis, ju-
dicatisque suam in medium producere hy-
pothesein et ostendere, sensationes et phaeno-
mena omnia inde commodissime explicari
posse. Hoc si praestiterit, secundum pro-
babilitatis gradum sua obtinebit hypothesis.

2) Scripturus de veritate probabili *principiis*
opus habet. Principia petuntur vel *a priori*,
id est, ex Ontologia et Cosmologia; vel *a po-
steriori*, scilicet ex observationibus et expe-
rimentis: haec sunt principia veritatis certae:
ast veritatis probabilis principia sunt longe al-
ia, scilicet hypotheses, et quidem vel historica,
physica, hermeneutica, politica et moralis,
de quibus supra Sectione III. egimus. 3)

3) Quod irruptio aëris crassioris et compressi in regionem aëris tenuioris et rarefacti sit causa ventorum, est propositio probabilis in summo gradu: non solum enim omnia phaenomena ventorum inde explicari commodissime possunt, sed etiam ventus hoc modo per aeoli pilam &c produci potest.

4) Unde hypothesis nititur phaenomenis sufficienter exploratis et notione eorum distincta vel saltem clara; secus contingere poterit, ut faetum imaginationis, adeoque chimæram pro phaenomeno habeas.

§. 284.

Libellum systematico - dogmaticum scripturus de *indole alicujus personae* eodem modo procedat auctor, quo supra, recensendo scilicet plura ejusdem personae phaenomena, ex iisque concludendo de ejusdem indole. 1) Pariter scripturus de *alicujus eventus probabilitate practica* inprimis narret principia physica et moralia, indeque praedicat eventum futurum. 2) Scriptor *exegetica* tractaturus *textum* sibi ante oculos ponat, ejusque scopum ex occasione illi scribendo data, et historia, uti et ex antecedentibus et consequentibus sedulo exploret, atque examinet, an

textus ipse juxta leges sanae critices recte se habeat; dein dividat textum in sua membra; atque singula membra secundum regulas de probabilitate hermeneutica explicet, ac demum porismata seu consuetudina, dogmatica non minus ac elenctica, inde eruat. 3)

Scholion.

1) Si in *Petro* observas signa temperamenti sanguinei, tunc ad praecipuas inclinationes cum hocce temperamento conjunctas concludere probabiliter potes. Observas in eodem hilaritatem vultus, jocandi studium, inconstantiam, prodigalitatem, et propensionem ad mendacium, otium et fugam laboris; quid impedit, quo minus ex his sensibus seu phaenomenis probabiliter colligas, *Petrum esse sanguineum*, atque illum maxime secundum hanc regulam agere: *quidquid mihi jucundum est, et sensus titillat, illud mihi bonum est, illudque suscipio.* Si in *Paulo* statum corporis ad ostentationem compositum, gravem incessum, sequepedalia verba, studium decori &c. observas, tunc inde probabiliter concludis, *Paulum esse cholericum*, eumque (nisi philosophia moralis aut doctrina religionis mores ipsius emendaverit) juxta hanc regulam agere: *quidquid mihi honorificum est, illud ambio et suscipio.* Scilicet naturam furca expellas, tamen usque redibit: scilicet redibit inclinatio, etsi eidem resistere conamur.

2) Cum Principis alicujus minister, usu rerum subactus, certas quasdam circumstantias, quas adfuisse meminit in aliis principatibus, qui funestas experti sunt everfiones, in suo principatu observat, tunc *probabiliter* praedicat, principis sui rempublicam collapsum iri. 3) Non toleranda igitur est lectio textus tumultuaria, qua extra contextum et connexionem tantum illos passus arripimus, ex quibus viro sapienti errores ridiculos et pueriles, aut plane impios et blasphemos imputemus, nisi illorum convinci possit.

§. 285.

Ex haftenus allatis patet, quem modum scriptor operis systematico - dogmatici in proponenda veritate certa et probabili teneat, ita, ut lector de ejusmodi veritate *convincatur*, et assensus ejusdem impetretur. 1) Jam transeamus ad modum, falsitatem certam vel probabilem proponendi, adeoque *refutandi*, ita, ut is, qui propositionem certo vel *probabiliter falsam* tenet, eam qua talem agnoscat, ejusque dissensus vel invito extorqueatur.

Scholion.

- 1) Qui convincit, demonstrat; et qui demon-

monstrat, convincit. Hoc adagium procedit circa veritates certas in sensu stricto. Cum autem illa propositio sit *probabilis*, in qua praedicatum subiecto tribuimus ob quaedam tantum requisita veritatis, adeoque ob rationem ad demonstrandum insufficientem, hinc in sensu stricto non datur *convictio* circa veritatem probabilem, sed tantum in *sensu laxiori*; adeoque potius *persuasio* et *fides philosophica* in tali casu locum habet. Ita rusticus rustico persuadet, ut hanc propositionem: *saltare et ludere christianos non dedecet*, pro certa habeat; cur? quia Dominus Parochus ipse saltat et ludit. En rationem insufficientem. Si quis examinare vellet, an de propositione allata sit *convictus*, vel tantummodo *persuasus*: ille indaget, an e principiis certis ratiocinium sit legitime deductum, et an ideas distinctas et completas subiecti et praedicati, id est, bonas definitiones habeat: has si habet, de veritate illius propositionis erit *convictus*. Secus sibi *persuasum* credat. Hinc qui sibi non vult *persuaderi*, praepiudiciis, incertisque propositionibus nuncium mittat. 2) Ad evitandam logomachiam refutans formare debet *statum controversiae*, id est, terminos refutandae propositionis *accurate definire*, eo fine, ut refutandus agnoscat, praedicatum et subiectum propositionis suae a refutante recte intelligi.

§. 286.

Quemadmodum verum vel est certo verum 1) vel probabiliter 2) verum, ita et falsum vel est certo falsum, vel probabiliter falsum. 3) Refutaturus ergo, cum alterum convincere velit de falsitate propositionis, quam assert; qui autem convincere vult, demonstrare debeat, id est, alterum certum reddere de falsitate sui asserti, eamque vel per *experientiam* et *ostensionem*, vel per *demonstrationem* ante oculos ponere teneatur, consequens est, ut *propositio vera* non quidem *refutari*, bene tamen *impugnari* possit, id est, quod *variae* possint *adversus* eam *afferri rationes dubitandi*, utque is, qui *propositionem* aliquam *demonstravit*, eo ipso *contrariam* illius *propositionis* *refutaverit*. 4)

Scholion.

1) Ope ostensionis seu experientiae probabo, dari colorem viridem, item ignem hunc esse calidum seu urere. Ope demonstrationis probabo, duos angulos rectos aequales esse semicirculo. 2) Adminiculo hypotheseos probabo, vitrum ideo esse pellucidum, quia meros habet poros rectilineos, et saxum esse opacum, quia poris scatet curvilineis et diversimode mixtis. 3) Sic certo falsum est, ig-

nem esse frigidum, dari figuram duabus lineis inclusam, duos angulos trianguli aequales esse semicirculo, quadratum hypotenusae esse majus aut minus reliquis duobus quadratis cathedi et baseos, quamvis intellectus nonnisi praevia demonstratione capiat et agnoscat fallitatem posteriorum duarum propositionum. Haud abfimiliter probabiliter fallum videtur, in planetis non existere animalia viva, mentem nostram ante corpus extitisse, omnes morbos oriri ex vermiculis. 4) Si quis demonstravit, non dari adiaphora, hoc ipso refutavit hujus propositionis contrarium, scilicet dari adiaphora.

§. 287.

Cum in civili aeque ac naturali statu complures actiones, quatenus certae ac demonstratae veritates non semper de bonitate, licentia et securitate actionum haberi nequeunt, ad normam veritatis probabilis poni aut omitti necesse sit, atque pleraque negotia tam publica quam privata ad probabiles tantum pertineant veritates, uti experientia testatur quotidiana, hinc probabilis veritas intelligitur, etsi illa minus convincit intellectum quam certa, non minus tamen, quam haec, in vita communi esse utilis, quin et ita comparata, ut, quia probabilitas suos aliquando gradus habet,

bet, a veritate certa parum differat, et consequenter operae pretium sit, ut veritates probabiles non rejiciamus semper, sed falsitates, quantum fieri potest, probabiles indicemus et refutemus, ne propositioni probabiliter falsae actiones nostras conformemus, et in dubio practico agamus.

Scholion.

Sicut probabiliter verum, ita et probabiliter falsum aliquando certo tale fieri potest. Majoribus nostris probabiliter verum visum est, *dari circulationem sanguinis*: ast de ea nobis hodie certissime constat: Majoribus nostris etiam probabiliter falsum visum est, *ultra mare Atlanticum non occurrere terram continentem*: ast nobis hodie certo falsum est, *non dari antipodes*. Christophorus Columbus detexit anno 1490. Americam, et sic refutando illud, quod antea erat nonnisi probabiliter falsum, ad oculum ostendit, ultra mare Atlanticum non occurrere terram continentem esse certo falsum. Refutavit nimirum Columbus praejudicium quoddam, non quidem per longam ratiocinationum seriem, at per longam tamen et periculosam navigationem atque ostensionem.

§. 288.

Cum scommata et disteria excitent affectum,

affectusque turbet mentem alterius, ita, ut attentio ad convictionem requisita perdatur, refutantis officium autem sit alterum convincere de falsitate suae propositionis, facile est ad intelligendum, quod alterum refutaturus a scommatis et dictis abstinere debeat, adeoque alterum aliorum odio et contumeliis exponere non studeat.

Scholion.

Quisquis hanc regulam violare non erubescit, malitiosi hominis, stultive nomine infamis, ut audiatur, non meretur. *Ethnici*, christianos non refutaturi, sed odio caesaris aliorumque exposituri ita argumentabantur. Qui credit, licitum non esse, in salutem et sanitatem Caesaris afferre thura ad altaria Deorum, ille Caesaris hostis est et rebellis: atqui Christiani credunt, licitum non esse &c. ergo Christiani sunt hostes caesaris et rebelles.

§. 289.

Enimvero cum refutator refutandum convincere velit erroris, adeoque vel a posteriori, vel a priori, de quo utroque demonstrandi modo jam supra scripsimus, demonstratio autem in tali casu optime procedat, si ex principiis a refutando concessis sumatur, consequens est, ut, si refutandus vel plane
nulla

nulla novit principia, vel prae fracte nulla concedat, contra eum non fit disputandum, adeoque nec defendendum.

Scholion.

Defendere dicimur, si retundimus calumniam aut errorem imputatum. *Defensio* igitur est retusio calumniae, errorisve imputati. Scripta, quibus continentur defensiones, vocantur *apologetica*; scripta autem, quibus errores aut refutantur, aut oppugnantur, *polemica* dici solent.

§. 290.

Modus ex alterius propositionibus, illegitima ratione odiosas, contumeliosas et periculosas eliciendi propositiones, vocatur *consequentiarum fabricatio*. Cum ejusmodi fabricatio pro scopo non habeat, ut alter refutetur et erroris convincatur, sed tantummodo, ut odio et invidiae exponatur, *argumenta* autem ejusmodi *ab odio et ab invidia ducta* prorsus differant a demonstratione indirecta, qua refutator sapiens uti deberet, luculenter apparet, quod consequentiarum fabricatores refutandum non modo ad iram et ad alios affectus, veluti totidem convictionis impedimenta, turpiter concitent, sed etiam juris natu-

naturalis legem transgrediantur, eosque imitari scelus fit.

Scholion.

Ex historiis antiquioribus et recentioribus facili negotio ostendi potest, quot funestas scenas ejusmodi *argumentatio ab invidia et odio ducta* in utroque foro aequae, ac in scholis aperuerit, quamque turpiter hoc argumentum a *consequentariis et persecutoribus* contra praecepta Dei, naturae et hominum ad praxin nullo non tempore sit translatum. Abeant igitur in tenebras ejusmodi persecutores, qui in discrimen famae, fortunae aut plane etiam vitae adducere nefarie moluntur diffidentes, rationibus extrinsecis moti quidem, ast veritatis defensorum speciem tamen praeseferentes. Procul absint ab hac Logica genuina, in qua praescribuntur regulae, quibus utuntur omnes homines in vero cognoscendo, quarumque *ratio sufficiens*, non in hominum odio et invidia, sed in essentia animae humanae et natura rerum continetur.

F I N I S.

I N D E X
RERUM, ac MATERIARUM
PRAECIPUARUM.

Numerus indicat Paginam.

A.

- Abstracta Idea.** 10 78 323.
Abstractione ex Ideis individualibus et singularibus fiunt universales. 11 76 323.
Absurdum. 346 445 453 455 459 470.
Accidens praedicamentale. 127 140
Accidentia. 59 118.
Actio. 128 145 146 400.
Actionum series. 378.
Adaequata Idea. 55 58.
Admirabile. 369.
Adperceptio, seu Apperceptio. 42.
Adminicula 521 523 524.
Æquipollentia. 163 166 170 183.
 ejus Regulae. 184.
Æquitas in interpretando. 389 476. cere-
 brina. 389 478 479.
Æquivocus. 85.
Aëris Elasticitas. 323.
Affectus in veritatis studio impedit. 539 540
 541. **Affectus**

Affectus Scriptoris. 384 385.

Affirmare. 150.

Alienatio. 429 431

Alteratio. 408.

Amphibolia. 454.

Ampliatio. 429 430.

Analogia. 196 178 343 381 459. juris. 389

Analysis Idearum. 56. Definitionum. 115.
Propositionum. 535. &c. Demonstratio-
num. ibid.

Anima. 9 241 279 284 328 279 335 395.
ejus immortalitas. 311 328 333 336.

Antecedens. 230 231 244 459.

Antithesis. 487 492

Antinomia. 453.

Apparentia. 261.

Apparitio mortuorum. 346.

Appellatio. 429 431.

Apprehensio simplex. 43.

Argumentum ab esse ad posse. 336.

Argumentum ab odio, vel invidia. 541 542.
ad hominem. 347. ab analogia sumtum.
343 238.

Arbor porphyriana. 69.

Ars inveniendi, seu heuristica. 167. astrolo-
gica 299. observandi, et experimentandi.
167 282. cogitandi. 29.

Associatio Idearum. 190.

Atten-

Attentio. 501.

Attendendi vis. 11 14.

Attentionis necessitas. 41 45 287. **usus.**
42 293.

Attributum. 102 118 444. **commune.** 103
141 **proprium hominis.** 103.

Auctoritas. 362 364. **Personae sumitur**
pro Hypothesi in veritate historica. 358.

Avarus. 277.

Audiendi ratio. 499.

Auditus. 20.

Authoritas. 364 366.

Axioma. 161 163 364.

B.

Babel. 449.

Bonitas Definitionis. 52 **Argumenti.** 202
208 **Divisionis.** 132

Bruta non syllogizant. 195.

C.

Casus emergens. 456. **Casus exceptus.** 456.
Casus singularis allegatio, et usus. 162 203
238.

Causa. 374.

Categoria. 127.

Certitudo objectiva et subjectiva. 318.

Cer-

Certo verum vel certo falsum. 319 324 328.
Certum seu Certitudo. 317 319 324 361.
 moralis. 362 349 361 442.
Certitudo moralis. 361 362.
Cessatio legis. 466.
Character. 45 100 344.
Christus. 310.
Circulus. 332. **quadratus.** 27.
Circulus in definiendo. 108. **in demonstran-**
 do 275.
Circulus quid? 111 119 332.
Circumstantiae. 372 381.
Clara Idea. 45 46 52.
Cogitatio. 64 456 463 468.
Cognitio historica vulgaris. 2 30 34 321.
 arcana. 2 34. **intuitiva.** 44 430. **mathe-**
 matica. 2 30 32. **philosophica.** 2 30 32 36
 292. **symbolica, opposita intuitivae.** 430.
Combinatio idearum. 197 198.
Collisio. 457.
Colloquium. 485.
Comparatus terminus. 94.
Communis. 91 102 103 141. 66 73 194
 197. 291.
Compendium 509.
Compositus sensus 270.
Comprehensio ideae. 66.
Conceptus. *vid.* **Idea.**

Con-

Concatenatio syllogismorum. 393.
 Conclusio. 19 194 202 216.
 Conditio. 258.
 Conditio impossibilis. 387 445.
 Conferre textus. 551.
 Conjectura. 340 376. ejus species. 460.
 Connexio verborum. 467. propositionum.
 473.
 Conscientia. 24 41 42 137. morum 43 359.
 Confectarium. 166 396.
 Consequens. 168 188 202 230 231 244
 459.
 Consequentia mediata. 163 230. immedia-
 ta 163 166 169 257. ejus regulae. 259.
 Consequentarius. 541.
 Consequentiae necessitas 202.
 Consequentis necessitas. 202.
 Contextus. 533 535.
 Contingens. 157 203.
 Contradictio. 171.
 Contrapositio. 180.
 Contraria. 171.
 Controversiae status. 488 et 89. 536.
 Conversio. 163 166 179 180. Conversio
 per accidens. 180.
 Conficia dedecent disputantem. 494.
 Convictio. 442 516 535 536.

M m

Convin-

Convincens. 504 517 535 536.
Copernici hypothesis. 357.
Copula. 150.
Copulativa suppositio. 427.
Corollarium. 166 396.
Corpus nostrum. 20 21 59 139 140.
Corruptio. 408.
Cosmologia. 399.
Credere facta. 260.
Criteria. 320 321 442.

D.

Debilior Pars praemissarum. 216 222.
Deductio ad absurdum. 346.
Defendens. 484.
Defendere. 482 541.
Definitio. 98 124 131 163. nominalis. 104
105 110. realis, seu genetica. 110 119
396. utriusque formatio. 112 113. iusto
latior. 105. analysis, et synthesis. 115.
iusto angustior. 105. negativa. 109.
est principium demonstrationis. 157. re-
gulae bonae. 104 usque 125.
Definitum. 98 105.
Demonstratio. 162 163 165 320. ejus mate-
ria. 323 325. ejus forma. 327. analytica
seu a posteriori. 327 350 352. synthe-
tica, seu a priori. 327 350 352. directa,
seu

seu ostensiva. 332 327 350. indirecta seu
 apagogica. 327 332 350.
 Descriptio. 47 125. differt a definitione. 125.
 Determinatio. 70.
 Deus. 121 328 352 461. ejus attributa. 444.
 Dialecticus. 261.
 Dianoëticum. 286.
 Dictare. 507.
 Dictum de omni, et nullo. 209 212 213
 465 466.
 Differentia inter homines et bruta 75.
 Differentia inter animae facultates. 27 28.
 Differentia. 46 52 104. individualis seu nu-
 merica 70. specifica. 103 104. Idearum
 formalis. 44. materialis. ibid. ejusdem
 omisso. 166.
 Dijudicare. 411 413.
 Dilemma. 235 237.
 Diminutio. 429 431.
 Dirigentia Principia syllogismi. 245.
 Disciplina seu doctrina principalis. 434.
 Disciplinares leges. 346.
 Disjuncta suppositio. 427.
 Disjunctiva suppositio. ibid.
 Dispensatio. 467.
 Dispositio. 141 306. ad disputandum. 487.
 Disputare. ibid.

Disputatio. 306 308 481 484. **Socratica** 496.
ordinata. 488. ejus partes. *ibid.*
Dissertatio. 403 404 487.
Distinctio Scotistica et Thomistica. 489.
Distinctio. 133 209 214 263 495.
in uno tertio. 215 489. ab uno tertio. 215.
Distractio. 429 430.
Distributiva suppositio. 427.
Divinatio. 340. 402.
Divisio. 131 137 395. ejusdem regulae 133.
membra 132.
Divisum. 132.
Divisus sensus. 270.
Docere. 504.
Doctus vir. 503 524.
Dubitatio sapiens. 296 304 340. **erronea.**
17 305 344.
Dubium. 414.

E.

Eclecticus. 4.
Eclipsis. 99 236.
Elenchus. 263.
Emtio - venditio. 121 122 291.
Enthymema. 203 230.
Ens compositum. 109, **simplex.** 110 139,
197 275.

Epiche-

Epicherema. 230 242 277 — 279.
 Episylogismus. 442.
 Errare. 264.
 Error. 382 285 322 510.
 Eruditio non dat novas animae facultates. 4r.
 Essentia, et essentialia. 101 102 123 400,
 hominis. 103. rerum. 431.
 Etymologia. 104 398 449.
 Evidentia. 309 328 361.
 Examinare. 413 414 502 510.
 Exceptio. 158 456 470.
 Excerpta 438 439.
 Exemplum 162 203 238 505 506.
 Existentia. 123 329 331 336 431. Dei 329
 333 352 354 520. causae 374 375.
 Experientia. 1 30 34 282 286 320 322.
 vulgaris. 2 282 283. artificialis, seu ar-
 cana. 2 282. externa. 7 282 283. in-
 terna. 7 282.
 Experimentum. 167.
 Explicatio vocum. 82 421 437 486 506 529.
 Exponibile. 158 513.
 Expositio 246 386 441 530. ejus cessatio.
 387. moraliter certa. 443. erronea. 514.
 Extensio Ideae. 66.
 Extensum. 53.
 Extremum syllogismi. 204.

F.

Faber consequentiarum. 541.

Facultas animae. 10 13.

Facultas cognoscitiva nobilior. 10 24 41.
ignobilior. 10 24. fingendi 194. abstra-
hendi. 10. sentiendi. 12 21 24.

Fallacia. 264 315. simplicis dictionis. 267 271.
amphibologiae. 270. compositionis. ibid.
divisionis. ibid. accentus 268. figurae
dictionis. ibid. accidentis. 271. dicti sim-
pliciter, et secundum quid. 271 272.
plurium quaestionum. ibid. ignorationis
elenchi. ibid. consequentis. ibid. petiti-
onis principii. ibid. a non causa ut causa.
ibid.

Falsa hypothesis. 337 358.

Falsum. 311 312 319 324 348 358.

Falsiloquium. 311.

Felix. 241 396.

Fictio. 337 375.

Favores ampliandi. 475.

Favorabile quid. 476.

Fides. 4 83 296 346. historica 363. hu-
mana 363 371.

Figura. 144 221. syllogismi. 206 221 225.
prima. 207 209 225 251 253. secunda. 207
225 251 254. tertia. 207 226 251 255.
quarta, seu galenica. 207 227. earum
leges. 208 209. Fi-

Finis auctoris. 384 388 436 437 452 529.
Finitum ens. 120 135.
Forma 144. respondendi in disputatione.
493. syllogistica 203 206 264 495.
Formido oppositi 317 319 441.
Fundamentum relationis. 62 144. interpre-
tationis. 443 446 450.

G.

Generatio. 408.
Generis omissio. 166.
Genetica Definitio. 110 119.
Genus. 64 65 102 104. summum. 66. me-
dium. ibid. infimum. 65.
Gradus cognitionis. 8 45 47 147 324 368
369 372 373 381. doctionis. 371. fidei.
371 372 373. probabilitatis. 371 — 384
531 532.
Gustus. 20.
Gymnosophista. 500.

H.

Habitus. 36 130 142 148.
Haereticus. 345 522.
Harmonia praestabilita. 341. inter regnum
et Ecclesiam. 523.
Hermeneutica. 446.

Heuri-

Heuristica artificia. 167.

Historia artificialis. 518 520. civilis. 436
522. ecclesiastica. 436 521. literaria 436
523 527. naturalis 436 519. miscellanea.
518 525. pragmatica. 517. completa. ib.

Hieroglyphica. 440.

Hominis Essentia. 69 102. Homonymia. 445.

Hypothesis philosophica. 335 356 460. her-
meneutica 357 359. ejus formatio. 336
moralis. 357 359. historica. 358 363 371
phyfica. 338 357 359 374. politica seu
practica. 357. probabilis ibid. ejus in-
ventio. 401.

I.

Idea. 42 43 321 499. abstracta 73. imateri-
alis. 46. praedicabilis. 73. falsa vel vera.
312 313. singularis. 152. universalis, seu
communis. 66 73. partialis. 49 55 73. to-
talis. 49 53 57 58. omissionis, et com-
missionis. 290. materialis. 46 419. clara.
45 46 52. obscura. 45 46 47 48. intui-
tiva. 44. formalis 419. confusa. 49 51
96. completa. 50 53. incompleta. ibid.
adaequata. 55 58. inadaequata. 56. ab-
undans. 54 107. arbitraria. 75 79. de-
cepatrix 81 82. modorum. 59. substan-
tiae. ibid.

Ide-

Idearum acquisitio. 47 48 51 52. analysi.
 56. similitudo. 189. ejus veritas, quo-
 modo demonstranda? 312. ejus meliora-
 tio et deterioratio. 48. associatio. 190.
 differentia materialis et formalis. 46.
Idem seu identificari. 209 214.
Idiotismus. 416 446.
Ignorantia elenchi. 263.
Illuminatio. 57.
Imaginatio. 13 26 27 81 189 191 285 286.
Immortalitas animae. 9 279 284 328 333
 335 336 387 443.
Impedimentum. 145 521. scientiarum 502.
Imperium. 522.
Impossibile. 157 247 345 350 367.
Improbabile 348.
Inguber. 467.
Impugnatio theseos. 482 517.
Imputatio 115.
Incertitudo. 318 319.
Individuum. 63 65 126 238.
Indoles. 28. 300.
Indorum systemata. 500.
Inductio. 203 230 237 401. completa. 237.
 incompleta. ibid.
Inferiora. 238.
Inficiatio. 263.

Infinitum. 120 135.
 Infirmus. 304 345.
 In fraudem legis vel pacti. 469.
 Iniquitas. 478.
 Ingenium. 26 515.
 Insensibiles partes. 406.
 Instantia in respondendo. 263.
 Intellectus. 6 8 11 13 24 25 27 40 294 409
 441.
 Intelligere alterum. 82 308 415 420 421
 444.
 Intensio 147.
 Interpretis officium. 388 458.
 Interpretatio. 383 386 388 390 441 466.
 logicalis. 479. ejus fontes. 384 443 471.
 declarativa. 386 390 463 465 474. ex-
 tensiva. 388 463 464 468 471 475. re-
 strictiva. 388 390 463 464 470 472 475.
 mystica. 390 391 488. recta. 444. er-
 ronea. 514.
 Invenire. 401 395.
 Inveniendi leges. 394 401.
 Inusitatum quid? 370.
 Judicare. 150 151 340.
 Judicium. 26 150 193. discursivum. 18 19
 152 286. exclusivum. 182. intuitivum.
 19 152 286. ejusdem partes. 150 pro-
 babile. 356.

L.

Lectio scriptorum. 433. **ejusdem media.** 434.

Leges bonae argumentationis. 202 208 209
usque ad 216 et 237 **definitionis.** 164
usque 125. **divisionis.** 133 134. **imaginationis.** 189 191. **methodi philosophicae.**
37 315. **styli.** 383.

Lemma. 161 166 168 398 400.

Legis cessatio. 389 390 466.

Lex contradictoriorum. 178. **contrariorum.**
175. **subalternorum, et subcontrar.** 178.
numerandi. 299 347. **disputandi.** 495.

Liber. 433. 516. **sufficiens.** 437 529. **man-**
cus 437. **dogmaticus.** 410 435 437 527.
historico - dogmaticus. 411 435 516 527.
historicus. 410 435 516 518. **completus.**
436 517. **prohibitus.** 347. **polemicus.**
452. **systematico - dogmaticus.** 411 435.
527 528 529 531 533 &c. **superficiarius.**
437 530. **solidus.** 529.

Libertas philosophandi. 383.

Linea recta. 112.

Lingua latina. 449.

Loca parallela in interpretando. 385 444
450.

Logica. 5. 10 15 16 17 483. **artificialis.** 5
8 10 14 15 28 441. **major et minor.** 281.
naturalis. 5 29.

Logicae contemplatio, et applicatio. 14.
usus et praecepta. 483.

Logomachia. 83 84 488 489 536.

Lumen. 143. intellectus. 54 57.

M.

Magnes. 301 407 520.

Major propositio. 204. terminus. ibid.

Materia idearum. 59. subtilis. 336 406. syllogismi. 203. disputabilis. 482 485.

Mathesis. 12 200 299.

Meditatio. 292 409 434.
leges. 403. usus. 403 404.

Medium. 388.

Medius terminus. 204 205 211 212.

Membra disjunctiva 154 155. dividenda.
132 133. hypotheticae propositionis. 153
156.

Memoria. 13 28 81 438.

Mendacium. 310 311.

Mens. 9 299.

Methodus. 30 376 393 434 513 515 527.
paraenetica. 505. 513. analytica. 352.
355 392 409. causarum. 527 aenigma-
tica. 480 505 513. hieroglyphica. 440 505
513. mythologica. 505 513. erotemata.
527. mathematica. 38 228. paradigma-
tica. 505 513. philosophica. 37 315. scho-
lastica.

laistica. 527. symbolica. 505 513. dialo-
 gistica. 528. synthetica. 352 355 392 403.
 miscella. 528. dogmatica. 440 504 514.
 characteristica. 505 513.
 Minor propositio. 204. terminus. ibid.
 Mirabile. 369 371.
 Miraculum. 370.
 Modius. 483.
 Modus rei. 59 60 62 101 118 141 374. agendi
 416 417 438 521 523. repraesentandi. 44.
 156 157. syllogismi. 206 218 343. ex-
 ternus. 60 — 62 et 141. internus. ibid.
 Moraliter certum. 335 349 361.
 Moraliter probabile. 358 359.
 Motivum. 458 467.
 Mundus. 86 330 399.
 Mutabile. 349.
 Mutatio methodi docendi. 513.
 Mutatio in organis sensoriiis. 40.
 Mutter • Witz. 221.
 Mysterium. 37. 480.

N.

Narratio. 363 364 371 372. ejus modus.
 363. circumstantiae. 364 363 368 370
 372.
 Necessario. 157.
 Necessitas. 202 203. dispensationis 467.
 Nega-

Negare. 304.
Negatio. 170 183 184 263.
Negativa propositio. 170 213.
Nescientia. 341.
Nexus rerum. 412 441 530. propositionum.
279 412 528 504.
Nota. 9 45 100 385 394. accidentalis. 47
64 101 107. essentialis. 49 64 100 101
395.
Notarius. 372.
Notio. *vid.* Idea.

O.

Odia restringenda. 475.
Odiosum quid? 476.
Objectio. 315 399.
Objectiva veritas. 318.
Objectum. 323 357.
Objurgatio loco responsionis. 265.
Obscuratio mentis. 57. sensus. 384.
Observatio. 167 168.
Occasio. 520 523 525.
Olfactus. 20.
Omissio generis, aut differentiae. 166.
Omnimode determinatum. 64.
Operatio intellectus. 41.
Opinio. 261 340 342 348.
Opponens. 484. 487 493.
Oppositio. 163 170 174.
Oratio. 165 505 508.
Ordo. 311 436 502 506 518 529. naturae.
530. scholae, *ibid.*

Orga-

Organa sensoria. 20.
Origo idearum. 40 41 76 323 197. termi-
norum. 76 80.
Ostenſio. 247 263.
Ostenſiva. 327 350.

P.

Pacti ceſſatio. 389 466.
Pactum 444 445 457.
Parabola. 120.
Paradoxum. 265.
Paralogismus. 264.
Particulae inſenſibiles. 406 407.
Paſſio. 129 145. praedominans. 379.
Perceptio. 57.
Percipere. 19 42 100.
Perſicientia principia ſyllogismi. 246.
Per ſe evidens veritas. 324 325.
Perſpicuitas. 506 508.
Perſuaſio. 442 536.
Petitio principii, ſeu quaefiti. 271.
Phantasma, vel Phantafia. 13 25 27 189
192 194 285.
Phyſiognomiſta. 360 368 377.
Philosophia. 2 36 38 86 315 316. definiti-
va. 293. ſophiſtica. 315 316.
Philosophus. 4 293 315.
Picturae. 440.
Ponens. 231 232 257.
Positiones. 398.
Poſſibile. 37 157 348.
Poſtulatium. 161 163 396 449.
Potentia. 142 145. Prae-

Praecipitantia. 307 500 501.
Praedicabile. 152.
Praedicamentum. II 126.
Praedicatum. 64 150 448.
Praejudicium. 295 301 302 306 414 509.
 aetatis. 297 300. antiquitatis. 218 295
 300 301. auctoritatis. 295. educationis.
 ibid. institutionis. 295 298. praecipitan-
 tia. 307 501. textus male intellecti. 295.
 nativitatis. 347.
Praemissa. 203 212 244 315 350.
Praesens. 19 204 364 496.
Praesumptio. 340 342. juris et de jure.
 343.
Principium contradictionis. 326 331. de-
 monstrandi. 325. probandi. 321 327. ra-
 tionis sufficientis. 258. syllogismi. 205
 209 210 243. dirigens. 245. perficiens.
 246.
Privilegium. 474.
Probabile. 262 340 348 356.
Probabilismus. 339.
Probabilitas directa. 345 361. indirecta.
 345 346. extrinseca. 339. hermeneutica.
 357 358 384 446. historica. 357 358 522.
 intrinseca. 339. moralis. 357 377 442.
 physica. 357 360 374. politica, seu prac-
 tica. 357 377 380. tenuis. 382.
Probabilitatis gradus. 366 368 369 371 381
 531 32. collisio. 305. necessitas. 382
 361.
Probatio. 220 221 377 412 450 495.
Problema. 161 164 395.
Prognosticum. 419.

Pro-

Promissor. 444 445 457.
Promptitudo. 30 130 414.
Pronuntiatio. 261 417 418.
Propertio. 199 201. in syllogismo 200.
Propositio. 165. 195. absoluta seu categorica. 153. affirmativa. 150 151. assumpta. 337. cathégorica, seu absoluta 153. clara 162. composita. 151 152. conditionalis, seu hypothetica. 153 154 160. contradictoria 171 179 185. contraria. 171 185. inversa. 179 181. convertibilis. 179. copulativa. 153 154 156. definita. 159 160. demonstrabilis 161. demonstrativa. 340. disjunctiva. 152 154. exclusiva 158. exponibilis. 158 242. falsa. 317. hypothetica, seu conditionalis. 153. 154. 160. improbabilis. 348. indefinita. 152. 160 471. indemonstrabilis. 161 163. major. 204. minor. 204. modalis. 157 186 187 242. negativa. 150 151. obscura. 163. particularis. 152 213. practica. 160. probabilis 262 340 348 356 442. reduplicativa. 158. restrictiva. 158 368. simplex. 151 153. singularis. 152 160. subalterna 171 172 179. subcontraria. 171 184. subreptitia. 284. theoretica. 160. vera. 317 350. unice probabilis. 344. universalis. 152 323 427. 359. uni vera, alteri falsa. ibid.
Proprium. 102 291.
Prosyllogismus. 243. **Purgatorium.** 444.

Q.

Qualitas in genere. 128 140 141 201.

O

Quali.

Qualitas patibilis. 143.
Qualitas Propositionis. 218.
Quando 129. Qualitatis signa. 152. 223.
Quantitas in genere. 99. 128 140 141 201.
Quantitas Propositionis. 218.
Quantitatis Signa. 152.

R.

Rarum. 369.
Ratio. 8 11 36 58. divisionis faciendae. 137.
legum et pactorum. 386 462. dissimilium
174 175. similium. 173. sufficiens. 31 33
189 258 292 328 339 442 443 468. in-
sufficiens. 347 348 442.
Rationis Analogia. 196 381. Ratiocinatio 198
ejus necessitas. 321. Ratiocinium. 188.
Rectitudo sensationis. 19.
Reductio syllogismorum. 246 247. 256.
Reformatio morum et doctrinae 511.
Relatio. 59 60 61 101 128 144. propositio-
num ad aliquid. 451.
Reflexio. 11.
Refutatio 405 517. directa. 537. indirecta.
337. Regnum. 522.
Regulae conversionis. 181. 246. bonae de-
finitionis. 104. usque 125. bonae divisi-
onis. 132. boni syllogismi. 208. 209 243.
244. rusticae. 343.
Reminiscentia. 13 26 191.
Remissio. 147. Removere. 258.
Repetere argumentum. 492.
Repraesentatio in mente. 21.
Replicatio in disputando. 495.

Re-

Requisita ad docendum. 306 530. ad experi-
endum. 288 322 ad meditandum. 290 292.
295. 300. ad ideas claras. 47. ad verita-
tem. 18 321 323 328 337. Organorum
sensoriorum. 17 18 47 288. Res. 421.
Resolutio problematis. 165. soritis. 278.
Respondens. 484.
Responsio per instantiam. 495. in forma. 493
et 494. Restrictio. 429 430 454.
Retorsio. 263.

S.

Saga 303 326. Scholion 161 398 434.
Scopus. *vide* finis. 529.
Scrupulus. 341. 345.
Scriptio. 514. 515. usque ad 542.
Sensatio est criterium veritatis. 321.
Sensatio, seu sensio. 13 19 21 100 321.
Sensus. 8 362 409.
Sensus compositus. 270. divisus. 270. lite-
ralis. 447. externus. 20 21. originarius.
462. internus. 22 24. scripturae. 359
362. 384. proprius. 446 459. Mysticus.
480. latior. 462 463 464. strictior. 462
463 464.
Sensuum fallaciae. 18.
Sentiendi necessitas. 21 22 23.
Signatum. 418 419.
Significatus. 422. 449. proprius. 446.
Significatus receptus terminorum. 39 88 96.
improprius. 447.
Signum. 418 419.
Signum arbitrarium. 77 310 419. naturale.

77 310 377 419. qualitatis. 218. quan-
 titatis. 152 471. physiognomicum. 377.
 Simplex apprehensio. 43. conversio. 180.
 Sincerus. 505 512.
 Singulare. 63 64 91 345.
 Situs. 130. 147. Soliditas. 506 509 529.
 Solutio 162. Somnus. 25 287.
 Soni sunt signa arbitraria. 77 78 79 420.
 Sophisma. 261 264 316.
 Sophista. 263 265 315.
 Sorites. 230 239 240 277 278 279.
 Species. 65 67 72 515.
 Specifica differentia. 64. Spectrum. 285.
 Spiritus. 6 8 59 109. 139 333.
 Status, qua proprietas termini. 429 430.
 controversiae. 488 492.
 Stilus. 363 417 418 434 444 508 525. phi-
 losophicus. 38 434 507. historicus 526.
 Subalternans, et subalternatum. 172 178 187.
 Subdivisio. 132 395. Subjective. 318 319.
 Subjectum. 150 448.
 Subreptionis vitium. 282 284.
 Substantia. 59 61 95 127 139 376 383.
 Substrata materia. 460.
 Sufficiens, et insufficiens. 340 341 348.
 Supponere. 422.
 Suppositio. 95 424 = 429. ejus divisio
 424 426.
 Suspendio Judicii. 304. Suspicio. 340.
 Syllogismus. 12 195 202 261 485. est frae-
 num disputantium. 485. apodicticus 261.
 compositus. 230. copulativus. 234. cor-
 ruptus. 235. crocodolinus. 235. crypticus.
 229.

229. disjunctivus. 232 234. hypotheti-
cus. 230. imperfectus. 209 229 246 252
modalis. 245. perfectus. 209 225. sophi-
sticus. 261 264. synopticus. 245. mate-
rialiter bonus. 215. formaliter malus. 215.
Syllogismi differentia ab Enthymemate. 203.
figura. 206 207 221. forma. 206. mate-
ria. 203. modus. 206. Partes respectu
propositionum. 204. terminorum. 203. re-
gulae generales. 205 — 210. speciales.
208 219.

Symbolum. 310 430.

Syneretismus. 491. Synonyma. 104.

Synopticus syllogismus. 245.

Systema. 335 341 343 357 436 459.

T.

Tabula mnemonica. 438 439. Tactus. 21.

Temperamentum hominis. 377—380 461 534.

Tenebrae Mentis. 55.

Terminus. 77 80 195 211. absolutus. 93.
abstractus. 90 423. aequivocus. 85. cas-
sus mente. 81. categorematicus. 92. cla-
rus. 84. communis. 91 114. comparatus.
94. complexus. 93. concretus. 89. con-
fusus. 95 96. determinatus. 85 86. di-
stinctus 95 96. familiaris. 88 446. fini-
tus 93. fixus. 85 86. formaliter sumpt-
us. 90 94. homonymus. 90. impropri-
us. 446. inanis. 81 421. indeterminatus.
85. infinitus. 93. major. 204. materia-
liter sumptus. 89 94. medius. 204. men-
te callus. 81 421. minor. 204 421. ob-

scu-

securus. 84. 421. paronymus. 91. particularis 91.
 praedicamentalis. 92. primointentionalis. 423 425.
 proprius. 87. 446. 447. relativus. 84. secundo
 intentionalis. 423. 425. sumptus formaliter. 90
 94. sumptus materialiter. 89. 94. syncategore-
 maticus. 92. synonymus. 89. technicus. 417 446
 472 506. transcendentalis. 92. vagus. 85 421.
 universalis. 91 114 427. univocus. 85 86.
 Terrae motus. 360.
 Testimonium divinum. 362. humanum. 363 366.
 pueri. 365.
 Testis. 363 364 367 371 373. auritus. 364. coae-
 vus. 366. oculatus. 364. prohibitus. 365.
 Tetralemma. 235. Theorema. 161. 164 396.
 Thesis. 258 482 485. Tollens. 231 232 257.
 Topicus. 261 262.
 Totum essentiale. 135. integrale. 135 136. pote-
 stativum. 135. 137. universale. 135.
 Traditio anonymorum. 519. Transeat. 307.
 Trilemma. 235. Tutelae inculpatae moderamen. 274.

V.

Vacuum. 297. Varietas editionum. 450 503. tem-
 poris. 449. Ubi. 129 147.
 Venditio, emptio. 121 122 291.
 Verba, seu voces. 78 80 448 506.
 Verisimilitudo. 358 359 360 384.
 Veritas. 261 307 394 441 495. evidens. 309 328
 361 394 527. idearum. 312. iudicii. 312 lo-
 gica. 310 311. metaphysica. 310. moralis. 310
 311 361. moraliter certa. 335 361 362 442.
 probabilis. 334 348 356 359 531. propositionis.
 312 356. ratiocinii. 312 324.
 Veritatis criterium. 309 320 321.
 Versiculi mnemonici. 224 228 250 439.
 Vis. 145. attractiva. 115 116 117 407. Visus. 20.
 Vitium syllogismi. 256 263 264. subreptionis. 284
 285 282. materiae. 263. formae. 264.
 Vituperii definitio. 113. Uni-

Universale oppositum singulari. 152 323.

Universalis propositio. 427.

Voces, seu verba. 78 80 415 419.

Voluptas philosophica. 414 512.

Voluntas. 459.

Vox cassa, et inanis. 80 81. est signum conceptus.
78 80 419.

Usus linguae universalis. 449.

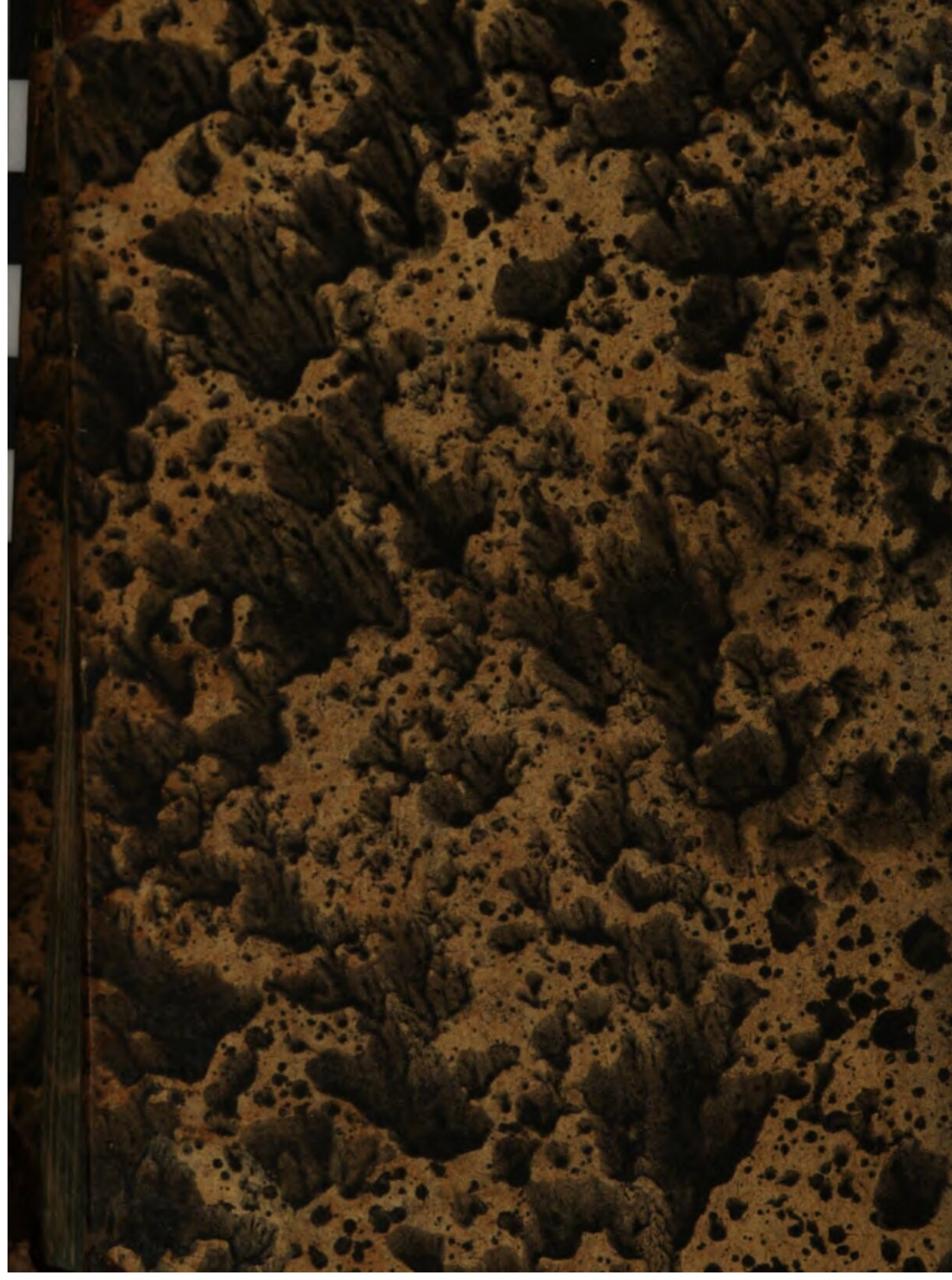
Usus loquendi, civilis, et technicus. 88 96 97 415
448 460. eundem invenire. 97. 98. rationis, seu
facultatis, futura cum praesentibus connectendi,
atque actionum nostrarum, et propositionum con-
sequentias perspiciendi, id est, nexum rerum.
279 412 441.

Utilitas idearum universalium. 66 73 91 114. Lo-
gicae artificialis. 28 483. Matheseos in Lo-
gica. 200.

Errata quaedam notabiliora.

<i>pag.</i>	<i>lin.</i>	<i>pro</i>	<i>lege.</i>
42	9	non ergo ubique	non ergo, ubi
42	10	ubi etiam	ibi etiam
42	14	conjuncta	conjunctae
43	6	ab	a
55	15	toties	totius
80	9	arbitraria	arbitrariae
80	11	in quapiam	in re quapiam
120	20	femicordinato	femiordinatae
121	16	urget, omnes ut	urget, ut
135	7	posrunt	possunt
135	11	definitio	divisio
145	17	versistit	resistit
159	13	est omui	in est omni
167	6	Lehrsatz	Lehrsatz
171	13	quadrifarie	quadrifariam
183	23	ibi est commiseratio	ibi non est commi-
186	16	contradicit	contradic (seratio
209	21	genere, etiam	genere; hinc etiam

pag.	lin	pro	lege.
213	15	Sejus est animal	Sejus est Mevius
223	15	possibiles, tot	possibiles, hinc tot
224	16	f EstInO, secundae	f EstInO bArOcO, secundae
226	4	f Ef InO	f EstInO
236	15	verberas? Poculum	verberas? 4) Po- culum
244	3	argumentatio	toties argumentatio
249	17	cogitur,	cogatur,
251	23	verifice	versifice
313	9	indestruibilitatem	indestructibilitatem
313	22	debeant,	debent,
414	12	portu	partu
416	ult.	syntavi	syntaxi
435	22	dogmatic	dogmata
436	27	debet	debeat
437	1	continentur	concatenantur
439	21	prae	prae
449	18	quam consultum	quam male consultum
462	21	verba	per verba
464	29	critico	tritico
474	12	supremae	suprema
480	24	Gyraldii	Gyraldi
481	1	Bo	Bocca
489	17	positionem,	positionem incidant,
492	2	quam	quas
497	10	traditaeti	tarditati
499	3	auditionem	auditionem seu con- versationem
503	18	audiendo	audiendo seu con- versando
508	11	Flery	Flenry
514	10	Burneti	Burnetii
528	ult.	clusio	conclusio

Einzinger von Einzing, Johann Martin Maximilian,

Philosophia rationalis

Landsberg 1791

Ph.sp. 235

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10043108-2

VD18 12088099-002